

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

Στρατηγικές και ιστορικές βάσεις της
συνεργασίας Ελλάδας - Ισραήλ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Στυλιανός Αντωνιάδης

Αθήνα, 2019

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Δημήτρης Καιρίδης, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Στυλιανός Αντωνιάδης, 2018

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας πτυχιακής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της πτυχιακής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση πτυχιακής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Πίνακες	6
Περίληψη	7
Εισαγωγή	11
Σκοπός.....	12
Αντικείμενο, επίπεδο ανάλυσης και σχέσεις που θα αναλυθούν.....	12
Η σημασία της έρευνας.....	13
Οι περιπλοκές της έρευνας	13
Προϋποθέσεις.....	14
Κεφάλαιο Πρώτο	15
Ιστορική Αναδρομή των σχέσεων Ελλάδας - Ισραήλ - Υφιστάμενη Κατάσταση	15
Εισαγωγή	15
Ιστορική Αναδρομή - Ιστορικές βάσεις συνεργασίας.....	16
Υφιστάμενη κατάσταση.....	42
Επίλογος.....	48
Κεφάλαιο Δεύτερο	50
Το περιφερειακό περιβάλλον ασφαλείας - Στόχοι υψηλής στρατηγικής	50
Εισαγωγή	50
Το περιφερειακό περιβάλλον ασφαλείας ΝΑ Μεσογείου	51
Επιδιώξεις Μ. Δυνάμεων και Τουρκίας στην περιοχή	54
ΗΠΑ.....	55
Ρωσία	58
Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)	60
Κίνα.....	61
Τουρκία.....	62
Διεθνή κινήματα	83
Απειλές, προκλήσεις και ευκαιρίες του περιφερειακού συστήματος	84

Στόχοι / επιδιώξεις υψηλής στρατηγικής Ελλάδας - Ισραήλ.....	90
Ελλάδα	97
Ισραήλ.....	107
Ιστορική Διαδρομή Σχέσεων Τουρκίας - Ισραήλ	116
Πυλώνες στρατηγικής συνεργασίας Ελλάδας και Ισραήλ.....	124
Επίλογος.....	141
Κεφάλαιο Τρίτο	142
Συμπεράσματα - Προτάσεις.....	142
Συμπεράσματα	142
Προτάσεις	146
Πηγές - Βιβλιογραφία	148
Πηγές	148
Α΄ Ομιλίες.....	148
Β΄ Ιστοσελίδες	148
Βιβλιογραφία	151
Ελληνόγλωσση.....	151
Ξενόγλωσση.....	155
Παράρτημα Α.....	158
Όροι και έννοιες.....	158
Ιουδαίος.....	158
Εβραίος	158
Ισραηλίτης / Ισραηλιτικός	158
Ισραηλινός	158
Ιουδαϊσμός	158
Παράρτημα Β.....	159
Θέματα που θέτει μονομερώς η Τουρκία / Τουρκικές διεκδικήσεις έναντι της Ελλάδας	159

Πίνακες

Πίνακας 1. Στοιχεία Εβραϊκού πληθυσμού στην Τουρκία	29
Πίνακας 2. Στοιχεία Εβραίων μαθητών 1925 - 1939.....	37
Πίνακας 3. Υπάρχει πολιτική πόλωση στην Τουρκία;	67
Πίνακας 4. Μεταξύ ποιών υπάρχει πόλωση στην Τουρκία;.....	68
Πίνακας 5. Αυτοπροσδιορισμός βάσει του πολιτικού ρεύματος.....	69
Πίνακας 6. Η Τουρκία είναι θεοσεβούμενη ή κοσμική χώρα;	69
Πίνακας 7. Η Τουρκία είναι ευρωπαϊκή χώρα ή χώρα της Μέσης Ανατολής;.....	70
Πίνακας 8. Η Τουρκία είναι δυτική ή ασιατική χώρα;	71
Πίνακας 9. Με ποιες χώρες πρέπει να συνεργασθεί η Τουρκία στην εξωτερική πολιτική;.....	72
Πίνακας 10. Να συνεχισθούν οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση;.....	72
Πίνακας 11. Στηρίζετε την υποψηφιότητα της Τουρκίας για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση;.....	73
Πίνακας 12. Ποιες χώρες αποτελούν απειλή για την Τουρκία;.....	74
Πίνακας 13. Αξιολόγηση των χωρών ως συμμάχων και φίλων της Τουρκίας.....	76
Πίνακας 14. Να συνεχισθεί η συμμετοχή της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ;	76
Πίνακας 15. Η Τουρκία δύναται να εξασφαλίσει την ασφάλειά της χωρίς την υποστήριξη του ΝΑΤΟ;.....	77
Πίνακας 16. Η δημοκρατία στην Τουρκία.....	78
Πίνακας 17. Υποστήριξη Επιχειρήσεων πέραν των συνόρων.....	81
Πίνακας 18. Ρυθμοί Αύξησης του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ)	100
Πίνακας 19. ΑΕΠ σε απόλυτες τιμές (εκ. ευρώ)	100
Πίνακας 20. Αμυντικές δαπάνες	101
Πίνακας 21. Συσχετισμός Ανθρωπίνου Δυναμικού.....	102

Περίληψη

Ελλάδα και Ισραήλ αποτελούν δύο από τους ιστορικότερους λαούς της περιοχής των οποίων η ιστορική και πολιτισμική διαδρομή αποτελεί παράδειγμα πολιτισμικής διάδρασης η οποία όχι μόνο αποτυπώθηκε έντονα στους ίδιους αλλά και συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση του δυτικού πολιτισμού. Τα κοινά βιώματα των δύο λαών καλλιέργησαν ιστορική μνήμη με χαρακτηριστικά, όπως την επιφυλακτικότητα, την ανασφάλεια, αλλά και την ανάγκη για αυτοδυναμία και αυτάρκεια καθώς και τον σεβασμό σε φίλους και συμμάχους. Τα όποια ιδεολογήματα και προκαταλήψεις, που κατά καιρούς έχουν εκδηλωθεί, δεν υποκρύπτουν αντισημιτικά ή ανθελληνικά αισθήματα και βαθιά ριζωμένες διαφορές, αλλά υπήρξαν μάλλον απόρροια πολιτικών συγκυριών και επαγγελματικών ανταγωνισμών. Στις μέρες μας, τα δυο κράτη καλούνται να αντιμετωπίσουν τις απειλές και προκλήσεις που προκύπτουν από το άναρχο διεθνές σύστημα και το ρευστό και ασταθές περιφερειακό σύστημα, στο οποίο εντάσσονται, με σημαντικότερη απειλή αυτήν που απευθύνεται κατά της ίδιας της επιβιώσής τους. Προσεγγίζοντας το ζήτημα στη βάση του νεοκλασικού ρεαλισμού, οι συντελούμενες γεωστρατηγικές και γεωπολιτικές ανακατατάξεις στην περιοχή επιβάλλουν την εξισορρόπηση, εσωτερική και εξωτερική, ως την μοναδική επιλογή για όσα κράτη θέλουν να επιβιώσουν, χωρίς να συρρικνωθούν, δημιουργώντας ευκαιρίες συνεργασίας για την επίτευξη των εθνικών τους συμφερόντων.

Σε αυτό το πλαίσιο, η μεθοδευμένη, σταθερή και ειλικρινή συνεργασία Ελλάδα και Ισραήλ, με την αξιοποίηση και των δυνατοτήτων του Ελληνικού και Εβραϊκού λόμπι, δύναται να επιδιώξει και να συμβάλει στην ισχυροποίηση της οικονομίας τους, στην αποδόμηση και ανασχεση της ηγεμονικής και αναθεωρητικής πολιτικής της Τουρκίας, στην αποτροπή απόκτησης πυρηνικών όπλων από το Ιράν και την Τουρκία, στην δημιουργία κοινής αντιαεροπορικής και αντιπυραυλικής ομπρέλας και στην προώθηση των ενεργειακών τους συμφερόντων. Η Ελλάδα, διαθέτοντας αδιαμφισβήτητα ιστορικά διαπιστευτήρια, μπορεί να βελτιώσει τους διαύλους επικοινωνίας του Ισραήλ με τον αραβομουσουλμανικό κόσμο, να αποτελέσει έναν κοινά αποδεκτό διαμεσολαβητή για το Παλαιστινιακό και μέσω της συμμετοχής της σε διεθνείς οργανισμούς να συμβάλλει στην προώθηση και υποστήριξη των θέσεων του. Επίσης, η δυνατότητα κοινής αμυντικής βιομηχανικής στρατηγικής σε συνδυασμό με την εμβάθυνση της στρατιωτικής τους συνεργασίας μπορούν να διαμορφώσουν τεράστιες δυνατότητες και προοπτικές για τις δύο χώρες, τόσο σε οικονομικό, όσο και σε στρατηγικό επίπεδο, εξασφαλίζοντας το επιθυμητό στρατηγικό βάθος για το Ισραήλ. Αναμ-

φισβήτητα, η γεωγραφία της Ελλάδας παρέχει στο Ισραήλ, γέφυρα με την Ευρώπη και έναν εμπορικό δρόμο για την προώθηση των ενεργειακών και λοιπών προϊόντων και αγαθών που παράγει, που σε συνδυασμό με την ισχυρή ελληνική ναυτιλία μπορούν να εξασφαλίσουν τον συνεχή εφοδιασμό του.

Εν κατακλείδι, η Ελλάδα και το Ισραήλ μπορούν να αξιοποιήσουν τα γεωστρατηγικά και γεωπολιτικά πλεονεκτήματά τους, στη βάση του κοινού οφέλους, στηριζόμενοι στο κοινό ιστορικό, αξιακό και πολιτισμικό τους υπόβαθρο αλλά και στην διαφορετικότητά τους που γόνιμα τα αλληλοσυμπληρώνει, προκειμένου να ενισχύσουν αμοιβαία την ισχύ τους.

Λέξεις-κλειδιά:

Αντισημιτισμός,

Αλληλοσυμπλήρωση,

Ισορροπία ισχύος,

Εξισορρόπηση,

Δομική αλλαγή,

Αξιοπιστία,

Παράθυρο ευκαιρίας,

ΗΠΑ – Τουρκία – Ρωσία – ΕΕ- Αίγυπτος – Κύπρος,

Οικονομία.

Strategic and historical context of Greece - Israel cooperation

Stylianos Antoniadis

Abstract

Greece and Israel are two of the most historical nations in the region of Eastern Mediterranean, which epitomize cultural and historic interaction between nations that has had a dramatic impact not only on the two nations themselves, but also on the development of Western civilization as a whole. The common experiences of the Greek and Israeli peoples have nurtured a historical memory characterized by cautiousness, insecurity and, at the same time, a strong urge for independence, self-reliance, and respect towards friends and allies. Any prejudices that have at times been expressed do not reflect anti-Semitic or anti-Greek feelings or deeply-rooted differences, but are rather the result of a certain political juncture and of professional competition. In our days, the two countries are called upon to face threats and challenges which are a direct consequence of a disordered international environment together with a volatile regional background in constant flux, the gravest threat of all concerning their very survival. Approaching the issue on the basis of neoclassical realism, the current geo-strategic and geo-political shake-up in the region means that maintain a balance both domestically and internationally is the only viable solution for countries that wish to survive and serve their national stakes and interests.

In this context, methodical, constant and sincere cooperation between Greece and Israel, which will make the best of the potential of the Greek and Israeli lobbies, can undoubtedly contribute to strengthening the economies of the two countries. Furthermore, it could contain or even halt Turkey's hegemonic aspirations and avert the acquisition by Iran and Turkey of nuclear weapons. Also, the creation of an anti-aircraft and anti-missile umbrella would be possible through cooperation, as would be the ability to promote the two countries' energy interests. Greece, acquiring undeniable historic credentials, can improve communication channels between Israel and the Arab-Islamic world, it can act as a mutually acceptable negotiator/intermediary concerning the Palestinian Question, and through its membership to International Organizations it can promote and support Israel's views. Moreover, the possibility of a common defense industrial strategy, along with deeper military cooperation can create huge economic and strategic

momentum for both countries, securing a desirable ‘Strategic Depth’ for Israel. It is also worth mentioning that Greece, with its geo-strategic and geo-political position, can serve as a bridge between Israel and the rest of Europe, and it can provide a trade route for energy and other goods, securing Israel’s uninterrupted supply with the aid of the thriving Greek shipping industry.

To conclude, Greek and Israel can make the best use of their geo-strategic and geo-political advantages and work together to promote their common interests based on their shared historic, ethical and cultural background, and at the same time complement each other through their differences.

Key words

Antisemitism,
Replenishment,
Power balance,
Balancing,
Structural change,
Reliability,
Opportunity window,
USA - Turkey - Russia - EU - Egypt - Cyprus,
Economy.

Εισαγωγή

Έλληνες και Εβραίοι αποτελούν δύο λαούς με την πλέον μακραίωνη και αδιάλειπτη παρουσία στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου που χρονολογείται από την αρχαία προχριστιανική εποχή¹. Η μακραίωνη αυτή συνύπαρξη των δύο κοσμοϊστορικών λαών εμπειρείχε συγκλίσεις και αποκλίσεις που χάραξαν ανεξίτηλα τόσο την δική τους πορεία, όσο και την πορεία του Δυτικού πολιτισμού.

Η πορεία των δύο λαών στο χρόνο δεν ήταν ούτε ομαλή, αλλά ούτε και εξασφαλισμένη, αφού, για αιώνες οι πατρογονικές εστίες τους βρέθηκαν υπό κατοχή ή αποικιοκρατικό καθεστώς, ο πληθυσμός τους διώχτηκε βίαια και η υπόστασή τους συχνά τέθηκε υπό κατάλυση. Τα ιδιαίτερα όμως χαρακτηριστικά των δύο λαών ήταν αυτά, που σε πείσμα του ισοπεδωτικού ρου της ιστορίας, κατάφεραν να διασώσουν την παρουσία τους στον σύγχρονο κόσμο. Ωστόσο, στις μέρες μας, το ιδιαίτερα ασταθές και ρευστό περιβάλλον της Ανατολικής Μεσογείου, της Μέσης Ανατολής και της Βορείου Αφρικής, σε συνδυασμό με τον εντεινόμενο διεθνή ανταγωνισμό για την πρόσβαση στους φυσικούς πόρους των περιοχών αυτών, αποτελεί πρόκληση και εγκυμονεί απειλές για την ασφάλειά τους. Σε αυτό το πλαίσιο, οι ραγδαίες και απρόβλεπτες κοινωνικοπολιτικές, δημοσιοοικονομικές και γεωστρατηγικές ανακατατάξεις και οι συντελούμενοι κατακερματισμοί κρατών επηρεάζουν όλα τα κράτη και επιβάλλουν στρατηγικές συνεργασίες με μακροπρόθεσμο ορίζοντα.

Η Ελλάδα και το Ισραήλ καλούνται πέραν προκαταλήψεων και ιδεολογημάτων, με ρεαλισμό και όραμα, να σχεδιάσουν την ασφάλειά τους, να διαμορφώσουν την στρατηγική τους και να εξασφαλίσουν το μέλλον τους. Τα δύο κράτη αποτελούν, για διαφορετικούς λόγους, τους πλέον κρίσιμους παράγοντες στη διαμόρφωση περιφερειακών συνθηκών ασφαλείας στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, της Μέσης Ανατολής και της Βορείου Αφρικής και δύνανται να αποτελέσουν, τόσο μεμονωμένα, αλλά κυρίως σε συνεργασία, κεντρικό σταθεροποιητικό παράγοντα και ζωτικό σύνδεσμο των περιοχών αυτών με τις ΗΠΑ, την Κίνα, την ΕΕ, τη Ρωσία και το ΝΑΤΟ.

Η γεωστρατηγική θέση των δύο κρατών σε συνδυασμό με τα επί μέρους χαρακτηριστικά, την ιδιοσυγκρασία και την κουλτούρα τους, καθώς και την μακραίωνη συνύπαρξη και επιβίωσή τους, εκτιμάται ότι εμπριέχει στοιχεία που θα πρέπει να τύχουν εκτίμησης και στρατηγικής εκμετάλλευσης. Η συνεργασία, στη βάση της ει-

---

¹ Μεθόδιος Γ. Φούγιας, Ελληνισμός και Ιουδαϊσμός, (Αθήνα, Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, 1995), σ. 13.

λικρινούς και ισότιμης αντιμετώπισης, και η αλληλοϋποστήριξη, εκτιμάται ότι συμβάλλουν στην αλληλοσυμπλήρωση των δυνατοτήτων και χαρακτηριστικών τους, εδραιώνουν την εμπιστοσύνη, μεγεθύνουν την αποτελεσματικότητα και την εικόνα τους και εν κατακλείδι βοηθούν στην ιστορική συνέχειά τους.

Σκοπός

Σκοπός της έρευνας είναι να:

- Αναδειχτούν αλλά και να διασαφηνιστούν ιστορικά και πολιτισμικά στοιχεία της μακραίωνης συνεργασίας των δύο λαών, καθώς και κοινά βιώματα τις ιστορικής πορείας τους, που δύνανται να αποτελέσουν βάσεις για την ενδυνάμωση της συνεργασίας τους.
- Εξεταστούν οι στόχοι και οι επιδιώξεις της υψηλής στρατηγικής των δύο κρατών εντός του περιφερειακού συστήματος ασφαλείας και να συσχετιστούν μεταξύ τους ως προς τη δυνατότητα συνέργειας, σύμπλευσης και αλληλοϋποστήριξης.
- Διερευνηθούν οι επί μέρους τομείς που μπορούν να αποτελέσουν πυλώνες για την στρατηγική συνεργασία των δύο λαών.
- Εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα και προτάσεις για την, όσο το δυνατόν, αποτελεσματική εξυπηρέτηση των εθνικών συμφερόντων, μέσω της συνεργασίας των δύο λαών.

Αντικείμενο, επίπεδο ανάλυσης και σχέσεις που θα αναλυθούν

Η έρευνα έχει ως αντικείμενο την ανάλυση στα αντίστοιχα επίπεδα των παρακάτω:

- Κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Ισραήλ.
- Γεωπολιτικές και γεωοικονομικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι δύο λαοί κατά την διάρκεια της ιστορίας τους και κυρίως στην σύγχρονη εποχή.
- Σχέσεις τους με την πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων και άλλων Διεθνών Δρώντων.
- Σχέσεις των δύο κρατών με την Τουρκία και τον μουσουλμανικό κόσμο της Μέσης Ανατολής και Βορείου Αφρικής.

Η προσέγγιση των παραπάνω θα πραγματοποιηθεί βάσει του ρεαλιστικού θεωρητικού παραδείγματος των διεθνών σχέσεων. Η μέθοδος που επιλέχθηκε για την παρουσίαση των δεδομένων είναι η επαγωγική. Ξεκινώντας τη μελέτη από την ανάδειξη των ιστο-

ρικών βάσεων της συνεργασίας Ελλάδας – Ισραήλ μέσα από την ιστορική αναδρομή των σχέσεων των δύο λαών, την εξέταση του περιφερειακού περιβάλλοντος ασφαλείας καθώς και των επιδιώξεων, των στόχων και των συμφερόντων της εξωτερικής πολιτικής του Ισραήλ και της Ελλάδας θα καταγραφεί η παρατηρούμενη εξέλιξη αυτών, μέχρι σήμερα, οι διαφαινόμενες προκλήσεις, προοπτικές και οι πυλώνες της στρατηγικής συνεργασίας τους.

Η σημασία της έρευνας

Η έρευνα αποσκοπεί στο:

- Να αναλυθούν όσο το δυνατόν εις βάθος οι πολυεπίπεδες σχέσεις Ισραήλ - Ελλάδος.
- Να αναδειχθούν οι ευκαιρίες που μπορεί να δημιουργηθούν από την στενή συνεργασία των δύο χωρών σε οικονομικό, γεωστρατηγικό, στρατηγικό και πολιτισμικό - πολιτιστικό επίπεδο.
- Να υποβληθούν προτάσεις για την πολυεπίπεδη συνεργασία και το κοινό μέλλον των δύο χωρών μέσα στο άναρχο και πάντα ρευστό περιβάλλον των διεθνών δρώμενων.
- Να εμπλουτιστεί η ελληνική βιβλιογραφία στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο.

Τα παραπάνω σε συνδυασμό με την διαμορφούμενη ισορροπία ισχύος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας καθώς και την δυσχερή οικονομική κατάσταση της Ελλάδας, καθιστούν την σημασία της παρούσας μελέτης ως σημαντικής.

Οι περιπλοκές της έρευνας

Η διεξαγωγή της έρευνας παρουσιάζει τις παρακάτω περιπλοκές – δυσχέρειες:

- Περιορισμένη ελληνική βιβλιογραφία τόσο στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων όσο και των διμερών διακρατικών σχέσεων Ελλάδας - Ισραήλ.
- Η δυναμική του θέματος, η οποία αναλύεται σε ένα συνεχώς εξελισσόμενο και μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον.
- Οι δυσκολίες και συνεχείς προκλήσεις που δημιουργεί το ασταθές και απρόβλεπτο καθεστώς της Τουρκίας.
- Οι δυσκολίες που δημιουργεί η απρόβλεπτη, κατά γενική ομολογία, προσωπικότητα του προέδρου των ΗΠΑ Donald Trump.

- Οι προκλήσεις που δημιουργούνται προς την διεθνή άρχουσα τάξη, που έχει εγκαταστήσει η Δύση, από τις αναθεωρητικές χώρες της Κίνας και της Ρωσίας (NATO - Σύμφωνο της Σαγκάης) και τα νέα δεδομένα που μπορούν να δημιουργηθούν από μια πιθανή αλλαγή στον τομέα της ισορροπίας των δυνάμεων σε πλανητικό επίπεδο.
- Οι εξελίξεις σε ερευνητικό και τεχνολογικό επίπεδο στα ενεργειακά ζητήματα που δύνανται να μεταβάλλουν τα γεωπολιτικά δεδομένα σε περιφερειακό αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο.

Προϋποθέσεις

Για την διεξαγωγή της έρευνας λήφθηκαν οι παρακάτω προϋποθέσεις:

- Το διεθνές σύστημα θα εξακολουθήσει να είναι άναρχο και ανταγωνιστικό.²
- Το κράτος, παρά την ανάδειξη διεθνικών παραγόντων (διεθνείς οργανισμοί, θρησκευτικές οργανώσεις, πολυεθνικές εταιρείες κ.λπ.), θα αποτελεί τον κυριότερο διεθνή δρώντα.
- Τα σύγχρονα κράτη επιδιώκουν την ασφάλεια, την ανεξαρτησία και την μεγιστοποίηση της οικονομικής τους ανάπτυξης.
- Η δυσμενής οικονομική κατάσταση της Ελλάδας θα εξακολουθήσει να υφίσταται μεσοπρόθεσμα.
- Το εγγύς περιβάλλον ασφαλείας (ΝΑ Μεσόγειος, Μ. Ανατολή, Β. Αφρική) θα παραμείνει ρευστό και θα συνεχίσει να παρουσιάζει αστάθεια (συγκρούσεις, εμφύλιοι πόλεμοι).
- Ο θρησκευτικός φονταμενταλισμός και οι εθνικιστικές εκδηλώσεις διατηρούν την δυναμική τους ή τείνουν αυξανόμενες σε διεθνές επίπεδο.
- Η Τουρκία θα εξακολουθήσει να επιδιώκει να αξιοποιήσει τις μεταβολές ισχύος, στο παγκόσμιο σύστημα, προς δική της ενδυνάμωση και σε βάρος της Ελλάδας και των εθνικών της συμφερόντων.³
- Η διατήρηση της Κυπριακής Δημοκρατίας ως ανεξάρτητο κράτος, χωρίς την δυνατότητα παρεμβολής αρνησικυρίας (Veto) στην διαμόρφωση της εξωτερικής της πολιτικής από την Τ/Κ πλευρά ή κάποια εγγυήτρια τρίτη χώρα (π.χ. Τουρκία).

² Robert Gilpin, *Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων*, (Αθήνα, Gutenberg, 1995), σ. 50 έως 54.

³ Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21^ο αιώνα*, (Αθήνα, Καστανιώτη, 2010), σ. 204.

- Το Ισραήλ θα παραμείνει εταίρος των ΗΠΑ.

Κεφάλαιο Πρώτο

Ιστορική Αναδρομή των σχέσεων Ελλάδας - Ισραήλ - Υφιστάμενη Κατάσταση

Εισαγωγή

Η ιστορία των κρατών, όπως αυτή διαπλάθεται στον ρου της ιστορίας, διαμορφώνει νοοτροπίες και κουλτούρες και αποτελεί, τις περισσότερες φορές, εργαλείο για την κατανόηση τόσο του παρελθόντος, όσο και των επιλογών του παρόντος. Σύμφωνα με τον Jean - Jacques Rousseau, τα πιστεύω, τα συναισθήματα, οι εντυπώσεις, οι παρορμήσεις και άλλα στοιχεία, που θεωρούνται υποκειμενικά, θα πρέπει να συνυπολογίζονται στις διεθνείς σχέσεις, εξίσου όσο και τα γεγονότα και οι εξωτερικοί περιορισμοί που έχουν οι δρώντες.⁴ Το παραπάνω έχει ως αποτέλεσμα οι αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής, οι προτεραιότητες αυτής καθώς και τα εγχώρια κίνητρα να διαμορφώνονται σε μεγάλο βαθμό από την εθνική ταυτότητα και την κουλτούρα. Μάλιστα τα έθνη δρουν με τρόπο που είναι πιο κοντά στην ιστορία τους, παρά στη βάση ορθολογικών επιλογών. Η συναίσθηση της κουλτούρας βοηθά επίσης, όχι μόνο στο να μειώνει τις ανησυχίες για τη δική μας ταυτότητα, αλλά επίσης βοηθά στο να μειώνονται οι ανησυχίες σχετικά με το ποιους αντιμετωπίζουμε. Επομένως, η ιστορική αναδρομή στις σχέσεις Ελλάδας - Ισραήλ εκτιμάται ότι θα διαφωτίσει στην ανάδειξη των παραπάνω στοιχείων.⁵

Λόγω της μακραίωνης ιστορίας των δύο λαών και του περιορισμένου χώρου της παρούσας μελέτης, θα επιχειρηθεί διερεύνηση των σημαντικότερων στοιχείων, με έμφαση στα λιγότερο γνωστά, που χαρακτήρισαν τις σχέσεις τους. Επιπρόσθετα, θα γίνει αναφορά σε σημαντικά γεγονότα που χάραξαν την πορεία των δύο λαών και θα επιχειρηθεί ένας παραλληλισμός αυτών των γεγονότων ως κοινών βιωμάτων της ιστορίας τους. Απώτερος σκοπός είναι:

- Να διαφωτιστεί το κοινό παρελθόν, ώστε, με βάση την ιστορική τεκμηρίωση, να απαγκιστρωθούμε από στερεότυπα, ιδεολογήματα και προκαταλήψεις.

---

⁴ Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract and Discourses* [1761], https://oll.libertyfund.org/titles/rousseau-the-social-contract-and-discourses#c_lf0132_footnote_nt051, (έγινε πρόσβαση στις 9 Σεπτεμβρίου 2018).

⁵ Valerie M. Hudson, *Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής*, (Αθήνα, Πεδίο, 2017), σ. 167 έως 170.

- Να αναδειχτεί η κοινή ιστορική πορεία τους, καθώς και τα κοινά βιώματα, προκειμένου να αποτελέσουν τις ιστορικές βάσεις για την μελλοντική συνεργασία τους.
- Να σκιαγραφηθεί η κουλτούρα και ο χαρακτήρας των δύο λαών μέσα από την ιστορική τους διαμόρφωση, με σκοπό η συνεργασία τους να εδραιωθεί στο πλαίσιο της ειλικρίνειας, της αξιοπιστίας, του αλληλοσεβασμού, της αλληλοκατανόησης και της βαθύτερης αλληλοεκτίμησης και αναγνώρισης.

Σκόπιμη θεωρείται η αποσαφήνιση ορισμένων όρων και εννοιών, όπως Ιουδαίος, Εβραίος, Ισραηλίτης, Ισραηλινός και Ιουδαϊσμός, που χρησιμοποιούνται στη μελέτη και αναφέρονται αναλυτικά στο Παράρτημα «Α».

Ιστορική Αναδρομή - Ιστορικές βάσεις συνεργασίας

Περιδιαβαίνοντας την ιστορία διαπιστώνουμε την εμφάνιση, ανάπτυξη, αλλά και αφανισμό λαών και πολιτισμών.⁶ Η κλιματική αλλαγή, η αύξηση του πληθυσμού, οι εμπορικοί ανταγωνισμοί, η μετανάστευση, η προσαρμοστικότητα και προνοητικότητα των θεσμών, οι εισβολές και η πίεση από εχθρούς, υπήρξαν παράγοντες αφανισμού κάποιων κοινωνιών, ωστόσο άλλες κοινωνίες βρήκαν λύσεις για τα ίδια προβλήματα και επιβίωσαν. Ανάμεσα σε αυτούς που επιβίωσαν ήταν οι Έλληνες και οι Εβραίοι. Ποιά όμως ήταν τα κομβικά σημεία στη πορεία αυτών των δύο λαών; Τι σχέση ανέπτυξαν οι δύο λαοί μεταξύ τους; Πώς διαμορφώθηκε η κουλτούρα των Εβραίων και πώς αυτή επηρεάζει την σύγχρονη πολιτική του κράτους του Ισραήλ; Ποιά τα κοινά βιώματα των δύο λαών; Δύναται η ιστορική πορεία και συνεργασία των δύο λαών να αποτελέσει βάση για μια εμβάθυνση ευρύτερης και πολυεπίπεδης συνεργασίας, προκειμένου να διασφαλίσουν την παρουσία τους και την επιβίωσή τους στο ρευστό και άναρχο παγκόσμιο περιβάλλον; Και αν ναι, με ποιό τρόπο μπορεί αυτό να υλοποιηθεί; Τα σημαντικά αυτά ερωτήματα θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε συνοπτικά, καθώς η μακρά ιστορία των δύο λαών δεν επιτρέπει την πλήρη ανάπτυξη των ζητημάτων.

Όπως εύστοχα αναφέρει ο Χ. Μαλεβίτσης για τους δύο λαούς, «αν κάνουμε μια εκτεταμένη έρευνα στη γραμματεία των λαών της Αν. Μεσογείου με σκοπό την καταγραφή των 'τύπων' των 'μοτίβων' που είναι κοινοί σε κείμενα τόσο διάφορα, όπως το Έπος του Γιλγαμές, τα κείμενα της Ουγκαρίτ, η Παλαιά και η Καινή Διαθήκη, τα

⁶ Daron Acemoglu, James A. Robinson, Γιατί αποτυγχάνουν τα έθνη, (Αθήνα, Λιβάνη, 2013), σ. 140 έως 199, 416 έως 420.

Ομηρικά Έπη, τα κείμενα των Προσωκρατικών, οι Τραγωδίες κ.λπ., θα εκπλαγούμε με τη χρυσή κλωστή που θα δούμε να περνάει από το ένα κείμενο στο άλλο, δια μέσου των κοινών μοτίβων. Πρέπει να αποκτήσουμε συνείδηση του κοινού Μεσογειακού μύθου για να κατανοήσουμε καλύτερα τις πηγές του πολιτισμού μας και την πνευματικότητά μας».

Η πρώτη επαφή των δύο λαών καταγράφεται ότι έγινε με τους Ίωνες (Γιαβανείς) στο βιβλίο του Προφήτου Δανιήλ, ενώ η πρώτη συνεργασία τοποθετείται περίπου τον 10ο αι. π.Χ., όταν Κρήτες (Κρετίμ) συμμετέχουν στο μισθοφορικό στρατό του βασιλιά Δαβίδ. Από εκείνη την εποχή ξεκινά μια αμφίδρομη πνευματική και εμπορική σχέση μεταξύ τους που θα δημιουργήσει τις ιστορικές βάσεις συνεργασίας των δύο λαών, αλλά και θα διαμορφώσει την ιστορική ανέλιξη του Δυτικού πολιτισμού. Στα κοινά χαρακτηριστικά των δύο λαών δεν μπορεί κανείς να μην αναγνωρίσει την απaráμιλλη επιμονή με την οποία αντιστάθηκαν σε όλες τις καταστροφές και συμφορές, διατηρώντας ένα είδος εμπιστοσύνης και αισιοδοξίας στη ζωή αλλά και στον Θεό, την αγάπη για την ελευθερία, την ιδιαίτερη ευφυΐα, αλλά και την πεποίθηση για την ανωτερότητά τους έναντι των άλλων εθνών. Επίσης, σημαντική θέση στην κουλτούρα των δυο λαών κατέχουν μεταξύ άλλων ο σεβασμός προς το θείο, τους γονείς, τους συγγενείς, τους φίλους και τους συμμάχους, η διαρκής αναζήτηση της σοφίας, η καταδίκη της αιμομιξίας και ο θεσμός της φιλοξενίας.⁷

Οι παραπάνω ομοιότητες στην κουλτούρα των δύο λαών συνέβαλαν, ώστε ο Χριστιανισμός να οφείλει τη γένεσή του στους Ιουδαίους και τη στερέωση και διαίωνισή του στους Έλληνες. Ειδικότερα, η συμβολή των Ιουδαίων ελληνιστών και των Εβραίων της Παλαιστίνης στη γένεση του Χριστιανισμού, υπήρξε αναμφισβήτητη, όπως αδιαμφισβήτητος υπήρξε ο ρόλος του Χριστιανισμού στη διαμόρφωση και πορεία του ελληνισμού, αλλά και του σύγχρονου ελληνικού κράτους. Ενδεικτικά ως ελληνιστής Ιουδαίος, αναφέρεται ο Απόστολος Παύλος ο οποίος, όπως αναφέρει ο καθηγητής Παναγιώτης Μπρατσιώτης, «υπήρξε Ιουδαίος μέχρι τέλους της ζωής του, αλλά ελληνιστής αμετάπειστος». Επισημαίνεται ότι η χριστιανική εκκλησία ιδρύθηκε πρώτα από τους Ιουδαίους και ακολούθως ενισχύθηκε και εδραιώθηκε από τους Έλληνες. Άλλωστε οι πρώτοι χριστιανοί και οι πρώτοι απόστολοι του χριστιανισμού μαζί με τους μαθητές του Κυρίου ήταν Εβραίοι.⁸

⁷ Κωνσταντίνος Ι. Βαμβακάς, Το αρχαίο εβραϊκό πνεύμα απέναντι στον αρχαίο ελληνικό λόγο, (Αθήνα, Αρμός, 2017), σ. 29, 31 έως 34, 43 έως 44, 99, 125, 206, 212, 217 έως 218.

⁸ Μεθόδιος Γ. Φούγιας, ό.π., σ. 17.

Οι διαχρονικά αγαστές σχέσεις Ιουδαίων και Ελλήνων, σε συνδυασμό με τις διώξεις που υπέστησαν οι Ιουδαίοι, συντέλεσαν στην εγκατάσταση Ιουδαίων στην Ελλάδα, στην οποία η δημιουργία ενός μεγάλου αριθμού συναγωγών (π.χ. 32 συναγωγές μόνο στη Θεσσαλονίκη μέχρι το Β΄ ΠΠ) αποδεικνύει την προσφορά της στην επιβίωση του λαού του Ισραήλ. Η αλληλεπίδραση, οι πολιτικές και πνευματικές σχέσεις, αλλά και τα αμοιβαία οφέλη των δύο λαών υπήρξαν βαθύτατα, αν και δεν έχουν προβληθεί ιδιαίτερα. Η υιοθέτηση της ελληνικής γλώσσας και πολλών στοιχείων του ελληνικού πολιτισμού από τους Ιουδαίους, όπως και η ιερή παράδοση της Παλαιάς Διαθήκης από τους χριστιανούς, αλλά και η σχέση της ιουδαϊκής με την ελληνική κλασική φιλοσοφία αποτελούν, όχι μόνο τις βάσεις των πολιτισμών των δύο λαών, αλλά και τους πυλώνες στους οποίους μπορεί να στηριχθεί η συνεργασία τους. Ιστορικά, χάρη στην παρεμβολή και συμβολή των Ελλήνων, μέσω του ελληνισμού και ελληνοϊουδαϊσμού, ο Χριστιανισμός θεμελιώθηκε στον κόσμο και μαζί διαμορφώθηκε η δυτική σκέψη και φιλοσοφία που αποτελούν τις βάσεις του σύγχρονου πολιτισμού.⁹

Ποιοί όμως ήταν οι Εβραίοι; Ποιά τα χαρακτηριστικά τους; Οι Εβραίοι ήταν νομάδες σημιτικής καταγωγής. Ασχολήθηκαν με την κτηνοτροφία, τη γεωργία, αλλά κυρίως με το εμπόριο, όταν οργανώθηκαν σε κράτος. Η κοινωνική τους συγκρότηση καθορίστηκε από τον νομαδικό τρόπο ζωής και το Μωσαϊκό νόμο.¹⁰ Μολονότι δεν υπήρχαν έντονες κοινωνικές ανισότητες, στην κοινωνική ιεραρχία διαφοροποιούνταν οι Πατριάρχες, οι Κριτές και οι Βασιλείς, που απολάμβαναν αποδοχή και τιμές, ενώ ιδιαίτερο ρόλο έπαιζαν οι Ιερείς. Καθώς σ' όλη την ιστορική τους πορεία είχαν φυλετική οργάνωση, σε όλες τις περιόδους κυριαρχούσαν οι διενέξεις μεταξύ εβραϊκών φυλών, εκτός από τις περιόδους διακυβέρνησης του Δαβίδ και του Σολομώντα. Η εξουσία των Πατριαρχών και κατόπιν των βασιλέων ήταν απόλυτη και βασιζόταν στην αποδοχή που είχαν από το λαό ως εκλεκτοί του Θεού. Ξεκίνησαν από την Ουρ της Χαλδαίας τον 2ο αι. π.Χ. και μια φυλή, με αρχηγό τον Πατριάρχη Αβραάμ, εγκαταστάθηκε στη Χαναάν, όπου για πρώτη φορά θα ονομαστούν Εβραίοι, ενώ μία άλλη φυλή, με Πατριάρχη τον Ιωσήφ, εγκαταστάθηκε στην Αίγυπτο. Οι Φαραώ εκδίωξαν τους Εβραίους, την «Εξοδο» των οποίων από την Αίγυπτο στη Χαναάν, τη Γη της Επαγγελίας, ανέλαβε ο Μωσής. Η εγκατάσταση στη Χαναάν σηματοδοτεί μια περι-

⁹ Μεθόδιος Γ. Φούγιας, ό.π., σ. 17 έως 39.

¹⁰ Alan E. Samuel, The promise of the West. The Greek world, Rome and Judaism, (London, Routledge, 1988), σ. 214 έως 234.

οδο αγώνων για δύο περίπου αιώνες που είναι γνωστή ως περίοδος των Κριτών, όπως ονομάζονταν οι αρχηγοί των Ιουδαίων στον αγώνα τους εναντίον των Φιλισταίων και των Χανααναίων. Ακολουθεί η περίοδος των Βασιλέων, οι οποίοι δεν θεωρούνται βασιλείς, περίοδος στην οποία ενώνονται οι φυλές και οργανώνεται το εβραϊκό κράτος. Με το θάνατο του Σολομώντα και τη διάσπαση του βασιλείου αρχίζει η περίοδος των Προφητών, με χαρακτηριστικό τον αγώνα για τη διαφύλαξη των ηθών και της πίστewος του λαού. Ακολουθούν οι κατακτήσεις της περιοχής από Ασσυρίους, Βαβυλωνίους, Πέρσες και τελικά από τον Μ. Αλέξανδρο. Η Π. Διαθήκη περιγράφει μεγάλο μέρος της παραπάνω περιόδου και αποτελεί ταυτόχρονα τόσο παράδοση των Εβραίων, όσο και Ιερή ιστορία των Χριστιανών καθώς σε αυτήν καταγράφονται οι εμφανίσεις του «ασάρκου Λόγου», του Θεού. Το κείμενο της Π. Διαθήκης κατέχει μάλιστα ιδιαίτερη θέση μέσα στην Εκκλησία και αυτό φαίνεται από την ερμηνεία που κάνουν οι άγιοι Πατέρες της Εκκλησίας, αλλά και από την ένταξή της στην λειτουργική ζωή αυτής. Επισημαίνεται ότι δεν υπάρχει ιερή ακολουθία στην οποία να μην αναγιγνώσκονται κείμενα από την Π. Διαθήκη και κυρίως στην ακολουθία του Εσπερινού και του Όρθρου.¹¹

Η παραπάνω πορεία των Εβραίων διακρίνεται από ορισμένα χαρακτηριστικά, πολλά από τα οποία είναι κοινά ανάμεσα σε αυτούς και τους Έλληνες. Ο εκάστοτε βασιλιάς κυβερνά το λαό, χωρίς όμως να θεωρείται ο ίδιος θεός από τους υπηκόους του. Στις θρησκείες των άλλων λαών της Εγγύς Ανατολής η ανθρώπινη ύπαρξη ήταν υποταγμένη στις επιθυμίες του θεοποιημένου ηγεμόνα και δεν υπήρχε ο άνθρωπος ως αυθύπαρκτη οντότητα. Στη θρησκεία των Εβραίων ο θεός ήταν η γενεσιουργός δύναμη του κόσμου που ορίζει τη ζωή των ανθρώπων. Όμως και στην αρχαία Ελλάδα, το ανήσυχο πνεύμα των Ελλήνων φιλοσόφων και τραγικών είχε προσδώσει στις θεότητες πνευματικό περιεχόμενο. Καθώς η εβραϊκή μονοθεϊστική θρησκεία προετοίμασε το έδαφος για τον Χριστιανισμό, η ελληνική φιλοσοφία και γλώσσα συνέβαλε στην διάδοση και διαμόρφωση αυτού, ώστε να διαδοθεί, να τύχει αποδοχής και να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις και ανάγκες του τότε σύγχρονου κόσμου. Για τους Εβραίους, κατά τη διάρκεια των συνεχών μετακινήσεων και διώξεων, ο θεός ήταν η δύναμη που τους έσωξε από τους εχθρούς. Έτσι η θρησκεία για τον «εκλεκτό» λαό του θεού

---

¹¹ Νικόλαος Π. Βασιλειάδης, «Προέλαβε την Καινήν η Παλαιά Διαθήκη», <https://www.impantokratoros.gr/ECC37A14.el.aspx>, Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ιεροθέου, «Η Παλαιά Διαθήκη στη ζωή της Εκκλησίας», <https://www.impantokratoros.gr/E095B42C.el.aspx>, (έγινε πρόσβαση στις 9 Σεπτεμβρίου 2018).

απέκτησε εθνικό χαρακτήρα. Αναπόφευκτα, αντιστοιχία αποτελεί για την ελληνική κουλτούρα το «εν τούτω νικά» που για αιώνες υπήρξε σύμβολο του αγώνα της επιβίωσης του έθνους κατά των αλλοθρήσκων.

Σύμφωνα με τον φιλόσοφο J. Hessen, Ελληνική σκέψη σημαίνει προσανατολισμό του πνεύματος προς την ουσία, ενώ Εβραϊκός προφητισμός σημαίνει προσανατολισμός του πνεύματος προς την ύπαρξη. Επί αυτών των δύο στάσεων ο νομπελίστας φυσικός W. Pauli (1900-1958) αναφέρει ότι *«το πεπρωμένο της Δύσης είναι να φέρνει κάθε φορά σε επαφή μεταξύ τους αυτές τις δύο βασικές τάσεις, την κριτική έλλογη από τη μία μεριά, που θέλει να κατανοήσει, και τη μυστικιστική υπέρλογη από την άλλη, που αναζητεί το λυτρωτικό, ενιαίο βίωμα. Στην ψυχή του ανθρώπου θα φωλιάζουν πάντοτε και οι δύο στάσεις και η μία θα φέρνει πάντοτε μέσα της, ως σπέρμα του αντιθέτου της, την άλλη»*.¹² Στην κουλτούρα των Ελλήνων οι αισθήσεις είναι συνδεδεμένες με αυτό που βλέπουν και ως εκ τούτου το ωραίο έγκειται στην αρμονική έκφραση της πνευματικότητας και συνδέεται με τη μορφή των αντικειμένων. Για τους Εβραίους αντιθέτως, το ωραίο έγκειται στη ζωντάνια, στη γοητεία, στο ρυθμό, αλλά επίσης και κυρίως, στη δύναμη και στη βία και ως εκ τούτου αυτό που ενδιαφέρει είναι η χρήση και όχι η μορφή. Επομένως για τους Εβραίους δεν είναι η όραση η πρωτεύουσα αίσθηση, αλλά η γεύση, η ακοή, η όσφρηση. Οι παραπάνω διαφορές όμως δεν επέδρασαν ανταγωνιστικά, αλλά όπως διαφαίνεται από την ιστορική συνεργασία τους, μάλλον κατά βάση συμπληρωματικά. Καθώς η συνεργασία των δύο λαών διαχρονικά, εστιάζεται κυρίως στα δύο κοινά χαρακτηριστικά τους, που σχετίζονται με την ενασχόλησή τους με το εμπόριο και τα γράμματα, οι όποιοι ανταγωνισμοί καθώς και οι αντίστοιχες ιδεοληψίες που προκάλεσε, ιδιαίτερα μάλιστα την περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας, όπου οι δύο λαοί συμβίωναν υπό το ίδιο καθεστώς, είχαν καθαρά επαγγελματικά κίνητρα και σε καμία περίπτωση δεν υπέκρυπταν εθνικό χαρακτήρα ή εδαφικές διεκδικήσεις.

Τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά του εβραϊκού λαού όμως δεν ήταν αρκετά για την παγκόσμια προβολή του, καθώς η επιφυλακτικότητα, το υπέρλογο, ο τρόπος θέασης του περιβάλλοντα φυσικού κόσμου και η προσήλωση στις παραδόσεις επισκίαζαν την αλλαγή και την πρόοδο.¹³ Το βασικό εκείνο γεγονός που διεύρυνε τον ιουδαϊκό πολιτισμό και έδωσε παγκόσμιο χαρακτήρα στο εβραϊκό στοιχείο ήταν η κατάκτηση της Παλαιστίνης από τον Μέγα Αλέξανδρο το 330 π.Χ. η οποία συνέβαλε

¹² Κωνσταντίνος Ι. Βαμβακάς, ό.π., σ. 29, 31, 86 έως 92.

¹³ Κωνσταντίνος Ι. Βαμβακάς, ό.π., σ. 44 έως 51.

στην έξοδο του εβραϊκού λαού από την απομόνωση και στην επικοινωνία του με τον ελληνικό πολιτισμό. Η εξάπλωση των ιουδαϊκών θρησκευτικών κειμένων στον δυτικό κόσμο είναι αμφίβολο αν θα είχε επιτευχθεί με τη χρήση της αραμαϊκής ή εβραϊκής γλώσσας. Επιπρόσθετα, τα οφέλη του εβραϊκού λαού από αυτήν την επικοινωνία σηματοδότησαν την μετέπειτα πορεία του. Χαρακτηριστικά ο καθηγητής G. W. Wade αναφέρει ότι *«το εβραϊκό έθνος ήταν ένας ασήμαντος παράγοντας στις κύριες κινήσεις του αρχαίου κόσμου και οπισθοδρόμηση στο ρεύμα της ανθρώπινης ιστορίας. Βυθισμένο διαδοχικά κάτω από τις μεγάλες αυτοκρατορίες που κυριάρχησαν – Ασσυρία, Βαβυλωνία, Περσία – παρέμεινε ανεπηρέαστο από τις επικοινωνίες του με αυτές και για αυτό ήταν πολύ ασήμαντο και απομονωμένο. Με την κατάκτηση του Μ. Αλεξάνδρου όμως μεταβλήθηκε σε κύριο ρεύμα της ανθρώπινης προόδου και προσέγγισε δυναμικά το περιβάλλον της δύσης»*. Τα οφέλη αυτά συντέλεσαν στην προσέγγιση των υπαρξιακών ζητημάτων με βάση το ελληνικό πνεύμα, γεγονός που συνέδραμε στην εξωστρέφεια και ανάπτυξη δυναμικής από τον εβραϊκό λαό. Έννοιες στο πλαίσιο της κοινωνικής και πολιτικής ζωής της χώρας, όπως η ατομική ελευθερία, η απελευθέρωση από την τυραννία των παραδόσεων και των εθίμων, η ελεύθερη πρακτική εξάσκηση του πνεύματος, της κριτικής και επιστημονικής αναζήτησης, καθώς και η συστηματική εξέλιξη, μέσω της εκπαίδευσης και της άσκησης του νου και του σώματος, και τέλος η αγάπη για το ωραίο, τα γράμματα και την τέχνη αποτέλεσαν τις ελληνικές βάσεις, στις οποίες στηρίχτηκε σε σημαντικό βαθμό η επιβίωση του εβραϊκού λαού.¹⁴

Σημαντικότεροι εκπρόσωποι του «ελληνοϊουδαϊκού ρεύματος» είναι ο Φίλων ο Αλεξανδρεύς, ο Φλάβιος Ιώσηπος, ο Αριστόβουλος του Πανέα, ο Αλέξανδρος Πολύιστωρ, ο Φίλων, ο Εζεκιήλ, ο Μελέαγρος, που ανήκουν στην ρωμαϊκή περίοδο, συγγράφουν στην Ελληνική και το έργο τους συνιστά χαρακτηριστική περίπτωση σύζευξης της Ιουδαϊκής παράδοσης με το ελληνικό πνεύμα.¹⁵ Μάλιστα Ιουδαίοι συμμετείχαν στους μισθοφορικούς στρατούς του Μ. Αλεξάνδρου και των ελληνιστικών βασιλείων φτάνοντας πολλές φορές σε ηγετικές θέσεις.¹⁶ Η επίδραση του ελληνικού πνεύματος δεν εξαντλείται στην ελληνιστική περίοδο και αποτελεί ένα μοναδικό πο-

¹⁴ Μεθόδιος Γ. Φούγιας, *ό.π.*, σ. 40 έως 43.

A. Erskine, *A companion to the Hellenistic World*, (Oxford, Blackwell Publishing, 2005), σ. 275.

¹⁵ Σπυρίδων Βουγιουκλάκης, «Ο Μέγας Αλέξανδρος ως εφαλτήριο ενός νέου κόσμου στην Ιουδαϊκή παράδοση», στο Συνέδριο «Ο Αλέξανδρος, το Ελληνικό κοσμοσύστημα και η σύγχρονη παγκόσμια κοινωνία», http://www.academy.edu.gr/files/02_03_pr_al.pdf, (έγινε πρόσβαση στις 10 Σεπτεμβρίου 2018).

¹⁶ Marcel Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques*, (Paris, Boccard, 1949), σ. 248 έως 286.

λιτιστικό φαινόμενο που ονομάζεται «Ελληνιστικός Ιουδαϊσμός» και διήρκησε από τον 4ο αι. π.Χ. μέχρι τον 2ο αι. μ.Χ.¹⁷ Ακολουθεί μια σειρά Ιουδαίων διανοητών και ερμηνευτών που ακμάζει, ιδίως στην Ισπανία και τη Γαλλία κατά τον 11ο – 13ο αιώνα, και που όλοι επηρεάζονται βαθιά από την αριστοτελική σκέψη η οποία άλλωστε καθορίζει το φιλοσοφικό και επιστημονικό ρεύμα της εποχής. Ανάμεσα σε αυτούς συγκαταλέγονται ο Ibn Ezra (Αβενέσδρας), ο Ιούδας Χαλεβί, ο Μαϊμωνίδης, ο Ibn Daud και ο Δαβίδ Κίμχι.¹⁸ Ωστόσο, είναι φυσικό κάθε επαφή και κατοχή να περιέχει και τριβή, και στις σχέσεις των δύο λαών υπήρχε και η τριβή. Ο Αντίοχος Δ΄ ο Επιφανής (215-164 π.Χ.) διέπραξε ένα μοιραίο σφάλμα για τη συνοχή του κράτους του, καθώς επέβαλε πολιτική αυστηρού εξελληνισμού στην Παλαιστίνη, παρά το γεγονός ότι η Ιερουσαλήμ βρισκόταν ήδη σε τροχιά εξελληνισμού, με τη διάδοση των ελληνικών ονομάτων, εθίμων και τρόπου ζωής σε πλήρη εξέλιξη. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας επέβαλε έναν ελληνιστή Ιουδαίο στη θέση του αρχιερέα, το Μενέλαο. Οι Ιουδαίοι εξεγέρθηκαν, όπως περιγράφεται στα δύο βιβλία των Μακκαβαίων. Η εξέγερση οδηγεί στην εγκαθίδρυση της δυναστείας των Ασμοναίων και αυτή η επιτυχία τους αποτελεί μέχρι σήμερα αντικείμενο εορτασμού κατά τη Χανουκκά. Μολονότι θα ανέμενε κανείς βίαιο αφελληνισμό του νεότευκτου βασιλείου, οι πρακτικές που ακολουθεί, είναι ελληνιστικές. Ακόμη και οι βίβλοι των Μακκαβαίων, που συντάσσονται για να υμνήσουν αυτήν την εξέγερση, συγγράφονται εξ αρχής στα ελληνικά και όχι στα εβραϊκά ή στα αραμαϊκά. Κομβικό σημείο για την παγκόσμια ιστορία αποτελεί, την περίοδο αυτή, η μετάφραση της Π. Διαθήκης στην ελληνιστική γλώσσα, με εντολή του Πτολεμαίου του Φιλαδέλφου, για τις ανάγκες των Εβραίων της Αιγύπτου οι οποίοι πλέον είχαν ως μητρική τους γλώσσα την ελληνική. Η μετάφραση χρησιμοποιήθηκε όχι μόνο ως βάση της ελληνιστικής ιουδαϊκής μορφώσεως, αλλά και ως μέσο της ιουδαϊκής ιεραποστολής προς τους ειδωλολάτρες και εισήχθη αργότερα στη χριστιανική εκκλησία παραμένοντας ως αυθεντικό κείμενο της Αγίας Γραφής και αποτελώντας κοινή παράδοση και ιστορία μεταξύ Ιουδαϊσμού και Χριστιανισμού.¹⁹

Οι διαχρονικές σχέσεις των δύο λαών τεκμηριώνονται ιστορικά από τις αντίστοιχες αναφορές στο βιβλίο του Προφήτου Δανιήλ, από την συμμετοχή Κρητών στο μισθοφορικό στρατό του βασιλιά Δαβίδ τον 10ο αι. π.Χ. καθώς και από την εύρεση

¹⁷ Μεθόδιος Γ. Φούγιας, *ό.π.*, σ. 57 έως 163.

«Έλληνες και Ιουδαίοι κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο», Το Ιστολόγιο του Ρογήρου, <https://rogerios.wordpress.com/2009/11/29/ελληνες-και-ιουδαίοι-κατά-την-ελληνισ/>, (έγινε πρόσβαση στις 10 Σεπτεμβρίου 2018).

¹⁸ I. Epstein, *Judaism. A Historical Presentation*, (Harmondsworth, Penguin, 1959), σ. 206 έως 219.

¹⁹ Μεθόδιος Γ. Φούγιας, *ό.π.*, σ. 105 έως 113.

αττικών νομισμάτων στην περιοχή της Beth - Zur, τα οποία χρονολογούνται λίγο πριν την πτώση της περσικής αυτοκρατορίας και αποδεικνύουν ότι η αττική δραχμή ήταν το κυρίαρχο νόμισμα της ευρύτερης περιοχής επιβεβαιώνοντας τις στενές εμπορικές σχέσεις τους. Στην Ελλάδα, η εβραϊκή παρουσία μαρτυρείται από το πρώτο μισό του 3ου αι. π.Χ., ενώ από τον 2ο αι. π.Χ. επιβεβαιώνεται η παρουσία ακμαζουσών ιουδαϊκών κοινοτήτων στις σημαντικότερες πόλεις της Ελλάδας (Σπάρτη, Δήλος, Σικυών, Σάμος, Ρόδος, Κως, Γόρτυνα). Παράλληλα, στη Δήλο βρέθηκαν τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ενός κτηρίου, που ταυτίστηκε με την «Ιερή Συνάθροιση» των Ιουδαίων η οποία αποτελεί την πρώτη, επί ευρωπαϊκού εδάφους, Συναγωγή. Κατά την Βυζαντινή περίοδο, οι Εβραίοι της Αυτοκρατορίας υιοθέτησαν τον ελληνικό τρόπο ζωής και την ελληνική γλώσσα περισσότερο από κάθε άλλη εθνοτική ομάδα. Σε αντιδιαστολή με τους Εβραίους, που ζούσαν στην Ευρώπη και την Μ. Ανατολή, ήταν πλήρως ενσωματωμένοι στην τοπική κοινωνία, δεν είχαν ξεχωριστά νεκροταφεία, αλλά θάβονταν δίπλα στους Χριστιανούς και τους Εθνικούς (χαρακτηριστικό παράδειγμα το νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης στο χώρο του Α.Π.Θ.), ασκούσαν ενίοτε με περιορισμούς τη λατρεία τους και κατείχαν δημόσια αξιώματα. Αυτό που είναι σημαντικό και ξεκάθαρο, στην μακραίωνη αυτή περίοδο, είναι ότι τα όποια σημεία τριβής προέρχονται από πολιτικά και οικονομικά κίνητρα, καθώς και από την προσπάθεια εδραίωσης του Χριστιανισμού στην Αυτοκρατορία και όχι ως αντισημιτικές διατάξεις ή εχθρική διάθεση αποκλειστικά απέναντι στους Εβραίους. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι σε όλη τη περίοδο δεν υπάρχουν ιστορικά καταγεγραμμένα περιστατικά δημεύσεων, εξοριών, σφαγών, αλλά αντίθετα δεν έλειψαν φιλοϊουδαίοι αυτοκράτορες όπως ο Μανουήλ Κομνηνός, αλλά και κρυπτοεβραίοι στο φρόνημα ή στην καταγωγή, όπως ήταν οι οικονομάχοι και πιθανώς ο Μιχαήλ Τραυλός.²⁰ Εντούτοις η προσπάθεια ορισμένων Βυζαντινών Αυτοκρατόρων, να «εκχριστιανίσουν» τους υπηκόους τους, περιελάμβανε μέτρα εχθρικά προς την λατρεία άλλων θρησκειών κάτι που φυσικά επηρέασε και τους εβραίους. Στην όποια κριτική όμως απέναντι σε αυτές τις συμπεριφορές θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι αντίστοιχα και πολλές φορές σκληρότερα μέτρα είχαν λη-

---

²⁰ Αναστασία Λουδάρου, «Οι Εβραίοι της Ελλάδας: Σύντομη Ιστορική Αναδρομή 2.300 Χρόνων», σελ. 14, στο Ενδέκατο Σεμινάριο για εκπαιδευτικούς «Διδάσκοντας για το Ολοκαύτωμα στην Ελλάδα», Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, <https://www.jewishmuseum.gr/wp-content/uploads/2017/10/praktika.athens.2014.pdf>, (έγινε πρόσβαση στις 10 Σεπτεμβρίου 2018).
«Ελληνες και Ιουδαίοι κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο», ό.π., <https://rogerios.wordpress.com/2009/11/29/ελληνες-και-ιουδαίοι-κατά-την-ελληνισ/>, Μεθόδιος Γ. Φούγιας, ό.π., σ. 164 έως 175.

φθεί έναντι των ειδωλολατρών, των εθνικών αλλά και των οπαδών των διαφόρων αιρέσεων που εμφανίστηκαν στην Βυζαντινή αυτοκρατορία, όπως π.χ. της μονοφυσιτικής και μονοθελητικής αίρεσης, των εικονολατρών και εικονομάχων κ.λπ. Άλλωστε δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός πως τα θέματα ερμηνείας του χριστιανικού δόγματος, σε συνδυασμό με τον ανταγωνισμό για την πρωτοκαθεδρία μεταξύ Πατριάρχη και Πάπα, επέφεραν το σχίσμα των δύο εκκλησιών και συνέδραμαν στην κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους. Ο C.M Woodhouse αναφέρει χαρακτηριστικά ότι *«η ομαλή εξέλιξη του βυζαντινού βίου εξαρτιόταν από την ύπαρξη μιας άρρηκτης αρμονίας μεταξύ της Εκκλησίας και πολιτείας»* γεγονός που κανένας αυτοκράτορας δεν θα μπορούσε να πάρει αφήφιστα. Επομένως η προσπάθεια επιβολής του χριστιανισμού εδραζόταν στην ουσία της ορθόδοξης πίστης, περί επίγειας και ουράνιας αυτοκρατορίας, στην οποία ο αυτοκράτορας ενσάρκωνε το σύμβολο της τάξης για τους πιστούς – υπηκόους.²¹ Τα παραπάνω συνηγορούν στην άποψη ότι η όποια τριβή προέρχονταν από την προσπάθεια εδραίωσης του Χριστιανισμού στην Αυτοκρατορία και όχι ως αντισημιτικές διατάξεις ή εχθρική διάθεση αποκλειστικά απέναντι στους Εβραίους. Ενισχυτικό της παραπάνω άποψης αποτελεί η διαπίστωση του Ιακώβ Μπενμαγιόρ, στην επίσημη ιστοσελίδα του Εβραϊκού Μουσείου της Θεσσαλονίκης,²² ότι *«παρ' όλες τις ταλαιπωρίες που υπέστη κατά τη διάρκεια της Βυζαντινής περιόδου, η Εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης άκμασε»*. Επισημαίνει επίσης αναφορά του Εβραίου περιηγητή Βενιαμίν ο οποίος, σε επίσκεψη του στη Θεσσαλονίκη το 1169, διαπιστώνει ότι *«εκείνη την εποχή υπήρχε στην πόλη μια ενημερούσα κοινότητα που είχε 500 Εβραίους ή Εβραϊκές οικογένειες»*.

Η ομαλή συμβίωση και συνεργασία των δύο λαών συνεχίζεται και με την σύσταση του νέου ελληνικού κράτους, γεγονός που καταδεικνύει το βάθος και τη διαχρονικότητα των σχέσεών τους. Σε αυτή τη κατεύθυνση το Σύνταγμα του 1844 αναγνώρισε τους Εβραίους ως ισότιμους πολίτες, με ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις, και μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα ήταν σε ισχύ νομοθεσία, που τους προστάτευε και νομικά. Το 1889, η Ελληνική Κυβέρνηση αναγνώρισε και επισήμως τις Ισραηλιτικές Κοινότητες και στα 1890 ο Κάρολος ντε Ρότσιλντ διορίζεται Πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας της Αθήνας. Το νεοσύστατο πλέον Βασίλειο της Ελλάδος προσέλ-

²¹ C.M Woodhouse, *Η ιστορία ενός λαού. Οι Έλληνες από το 324 έως σήμερα*, (Αθήνα, Τουρίκη, 2008), σ. 45 έως 67.

²² Ιακώβ Μπενμαγιόρ, «Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης», <http://www.jmth.gr/article-20032014-the-jews-of-thessaloniki>, (έγινε πρόσβαση στις 10 Σεπτεμβρίου 2018).

κυσε στην πρωτεύουσά του Εβραίους, τόσο από τις οθωμανικές περιοχές (Σεφαραδίτες), όσο και από την Κεντρική Ευρώπη (Ασkenaζίτες).²³

Η έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου και στη συνέχεια η γερμανική εισβολή στην Ελλάδα δεν μπορούσε να αφήσει αμέτοχους τους Ελληνοεβραίους. Περίπου 13.000 άνδρες συμμετείχαν στον πόλεμο αφήνοντας 600 νεκρούς και 1.500 τραυματίες, παρακαταθήκη στις κοινές αξίες και την ομοψυχία των δύο λαών. Ο πρώτος μάχιος υψηλόβαθμος νεκρός αξιωματικός στο ελληνοϊταλικό μέτωπο ήταν ο συνταγματάρχης Μαρδοχαίος Φριζής, Εβραίος από την Χαλκίδα.²⁴ Η αγαστή σχέση Εβραίων και Ελλήνων είναι αμοιβαία. Όταν ξεκινούν οι διώξεις των Εβραίων η στάση των Ελλήνων είναι «ηρωική». Παρά τα μαρτύρια τους οι Έλληνες όχι μόνο συμπαρίστανται, αλλά συγκροτούν επιτροπές που ζητούν από τον Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό να επέμβει, κάτι που πραγματοποιεί με συνεχή υπομνήματα και ακροάσεις προς τον Πρόεδρο της κυβέρνησης Κων/νο Λογοθετόπουλο και ακολούθως τον Ιωάννη Ράλλη, τον Πληρεξούσιο του Ράιχ, Gunther Altenburg και τον Πρόεδρο του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού. Η προσφορά όμως του Αρχιεπισκόπου προς τους Εβραίους δεν έμεινε εκεί. Ενδεικτικό της αποφασιστικότητας και προσφοράς του αποτελεί η συνομιλία του με τον Γενικό Διευθυντή των Διοικητικών Υπηρεσιών του Δήμου Αθηναίων Π. Χαλδέζο στον οποίο είπε: *«εγώ έκαμα το σταυρό μου, μίλησα με τον Θεό και απέφασα να σώσω όσες ψυχές Εβραίων ημπορώ. Έστω και αν κινδυνεύω. Εγώ θα τους βαπτίζω τους Εβραίους, και συ θα τους δίδεις πιστοποιητικόν του Δήμου για να πάρουν ταυτότητα ως χριστιανοί Έλληνες»*. Ο διευθυντής του Δήμου δέχτηκε και, σε συνεργασία με υπαλλήλους του, ανοίχτηκε ιδιαίτερο δημοτολόγιο στο οποίο καταχωρήθηκαν 560 Εβραίοι ως χριστιανοί και σώθηκαν. Η βοήθεια για τη διάσωση των Εβραίων προερχόταν με κάθε τρόπο και από κάθε πλευρά. Προσωπικό της ελληνικής αστυνομίας, με κίνδυνο ζωής, προμήθευε πλαστά δελτία ταυτότητας, προσωπικό της Υπηρεσίας Αλλοδαπών παρείχε άδειες παραμονής και διέλευσης στους πρόσφυγες Εβραίους προερχόμενους από την Κεντρική Ευρώπη, ενώ η αλληλεγγύη και στήριξη των απλών πολιτών ήταν αυτονόητη για την ιδιοσυγκρασία και κουλτούρα του πολύπαθου Έλληνα. Η ηρωική προσφορά του Αρχιεπισκόπου, του Αρχηγού της Αστυνομίας

²³ Αναστασία Λουδάρου, ό.π., σ. 21.

²⁴ Ιάσωνας Χανδρινός, «Το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων 1941-1944», σελ. 25, στο https://www.jewishmuseum.gr/dyncontent/sitebuilder/dynamicpages/directory/387/textfiles/praktika_bolo%CF%82_2013.pdf, (έγινε πρόσβαση στις 10 Σεπτεμβρίου 2018).

Βιογραφία Μαρδοχαίος Φριζής, στο <https://www.sansimera.gr/biographies/569>, (έγινε πρόσβαση στις 10 Σεπτεμβρίου 2018).

Πόλεων, και αριθμού αστυνομικών Διευθυντών αναγνωρίστηκε από τους Ισραηλίτες με την απονομή του υψηλότερου τίτλου που απονέμεται σε αυτούς που σώζουν Εβραίους και καλείται ΓΙΑΝΤ ΒΑΣΕΜ – «Δίκαιος των Εθνών». Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η βοήθεια των Ελλήνων προς τους Εβραίους δεν ήταν ούτε μεμονωμένη, αλλά ούτε και περιστασιακή ή επιλεκτική. Αποτελούσε προσπάθεια σύσσωμου του ελληνισμού που η διαχρονικά κοινή πορεία των δύο λαών συνέδεε.²⁵

Οι σχέσεις όμως των δύο λαών δεν χαρακτηρίζονται μόνο από αλληλεπίδραση, αλλά και από κοινά βιώματα που είναι εξίσου σημαντικά, διότι συμβάλλουν στην αλληλοκατανόηση. Αν θα μπορούσε κάποιος να ξεχωρίσει τις πλέον τραγικές στιγμές των δύο λαών, τότε το Ολοκαύτωμα των Εβραίων και ο ξεριζωμός των Ελλήνων της Μ. Ασίας, συμπεριλαμβανομένης της γενοκτονίας των Ποντίων, ξεχωρίζουν. Η καταστροφή του Ελληνισμού αποτέλεσε μέρος ευρύτερου σχεδίου εξόντωσης των χριστιανικών γηγενών εθνών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τους Νεότουρκους, ως αποτέλεσμα και συνέπεια του τουρκικού εθνικισμού και ως κρίσιμη πτυχή της «τελικής επίλυσης» του «τουρκικού προβλήματος των μειονοτήτων» με στόχο στο νεοσύστατο τουρκικό κράτος να μην υπάρχει κανένα άλλο έθνος εκτός από αυτό των Τούρκων. Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου είχε ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό: τις εκτοπίσεις. Οι πληθυσμοί εκτοπίζονταν το χειμώνα, και από κει και πέρα το ρόλο του Άουσβιτς έπαιζαν οι άσχημες καιρικές συνθήκες, καθώς για τις πορείες επιλέγονταν οι χιονισμένες βουνοπλαγιές και τα παγωμένα οροπέδια της Ανατολής, όπου αναγκάζονταν να περπατούν επί εβδομάδες οι εκτοπισμένοι, τις περισσότερες φορές χωρίς ρουχισμό μετά από καυτό λουτρό. Είναι η διαδικασία που ονόμασε ο καθηγητής Πολυχρόνης Ενεπεκίδης ως «*Άουσβιτς εν ροή*». Επίσης,²⁶ όπως οι Εβραίοι δολοφονήθηκαν κατά χιλιάδες στους θαλάμους αερίων, έτσι και οι Τούρκοι συγκέ-

---

²⁵ Μεθόδιος Γ. Φούγιας, *ό.π.*, σ. 176 έως 200.

²⁶ Κωνσταντίνος Φωτιάδης, «Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου κατά την περίοδο των Νεοτούρκων (1915-1918)»,

<http://www.pontos-news.gr/pontic-article/106984/i-genoktonia-ton-ellinon-toy-pontoy-kata-tin-periodo-ton-neotourkon-1915-1918>, (έγινε πρόσβαση στις 12 Σεπτεμβρίου 2018).

Θεοφάνης Μαλκίδης, «Εθνικές και Διεθνείς Διαστάσεις της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου», http://www.hasd.gr/innet/UsersFiles/ngda/documents/Xronika/2009_4/01_Malkidis.omilia.pdf, (έγινε πρόσβαση στις 12 Σεπτεμβρίου 2018).

Βλάσης Αγτζίδης, «Η εμφάνιση του τουρκικού εθνικισμού»,

<https://kars1918.wordpress.com/2010/06/10/turkish-nationalism/>, (έγινε πρόσβαση στις 12 Σεπτεμβρίου 2018).

Robert Fisk, «The 1915 Armenian genocide: Finding a fit testament to a timeless crime»,

<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/the-1915-armenian-genocide-finding-a-fit-testament-to-a-timeless-crime-9241154.html>, (έγινε πρόσβαση στις 12 Σεπτεμβρίου 2018).

Βλάσης Αγτζίδης, *Ποντιακός Ελληνισμός*, (Θεσσαλονίκη, Κυριακίδη, 1990), σ. 26 έως 30.

ντρωναν τους ελληνικούς πληθυσμούς σε εκκλησίες και σπίτια τα οποία στη συνέχεια πυρπολούσαν. Σημειώνεται ότι και στα χρόνια της Τουρκοκρατίας οι Τούρκοι εφάρμοσαν την τεχνική αυτοσχέδιου θαλάμου αερίων σε σπηλιές στις οποίες εγκλώβιζαν τους Έλληνες και στην είσοδο των οποίων άναβαν φωτιές προκαλώντας θάνατο από ασφυξία.

Σύμφωνα με τον Dr. Stefan Ihrig, αντικείμενου μελέτης του οποίου αποτελεί η κοινωνική αποδοχή της δολοφονίας ως πολιτικού όπλου στην Ευρώπη πριν το 1945 και ο οποίος εστίασε ιδιαίτερα στις περιπτώσεις της Γερμανίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι τεχνικές αλλά και η ίδια η ιδεολογία πάνω στην οποία βασίστηκε η Γενοκτονία που εφάρμοσαν οι Νεότουρκοι βρήκε θαυμαστές και μιμητές τους Ναζί, οι οποίοι χρησιμοποίησαν τις μεθόδους τους. Η Νέα Τουρκία τις δεκαετίες του 1920 είχε γοητεύσει του γερμανούς εθνικιστές και ακροδεξιούς που ζητούσαν επανειλημμένα την εφαρμογή των «τουρκικών διδαγμάτων» στη Γερμανία, ενώ και ο ίδιος ο Χίτλερ χαρακτήρισε τον Ατατούρκ «μεγάλο δάσκαλο». Η Νέα Γερμανία και η Νέα Τουρκία «διδυμοποιούνταν» από τα γερμανικά μέσα ενημέρωσης και η διδυμοποίηση αυτή εμπεριείχε μεταξύ άλλων το υπόδειγμα Φύρερ, το ηγετοκεντρικό κράτος, τον ολοκληρωτικό πόλεμο και τη μεταχείριση των μειονοτήτων. Για τους Ναζί η Νέα Τουρκία αποτελούσε ένα υπόδειγμα «φυλετικά» ομοιογενούς κράτους στο οποίο η «κάθαρση» της Ανατολίας από Αρμένιους και Έλληνες και η ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας εγκωμιάζονται ως μέθοδοι επίλυσης των μειονοτικών προβλημάτων. Μάλιστα στην βιογραφία του Ατατούρκ από τον Χανς Φρέμπγκεν, Έλληνες, Εβραίοι, Αρμένιοι και Λεβαντίνοι θεωρούνται μοχθηροί και παραλληλίζονται με ζιζάνια από τα οποία πρέπει να καθαριστεί το έδαφος. Ο Χίτλερ από την πλευρά του, σε κομματική συγκέντρωση του 1927, παραλλήλιζε τους Έλληνες και Αρμένιους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τους Εβραίους.²⁷ Από τα παραπάνω προκύπτει η σύνδεση του αντισημιτισμού και του Ολοκαυτώματος των Εβραίων, αλλά και η ίδια η ναζιστική ιδεολογία, με τις πολιτικές που εφάρμοσε ο Κεμάλ εναντίον Ελλήνων αλλά και Αρμενίων. Το «Άουσβιτς εν ροή», οι αυτοσχέδιοι θάλαμοι αερίων, οι διώξεις, οι εξαθλιώσεις και οι εξευτελισμοί, καθώς και η περηφάνια για την πρόκληση γενοκτονίας αποτελούν χαρακτηριστικά των δύο πολιτικών - Ατατούρκ και Χίτλερ - με αποδεδειγμένη πνευματική σχέση μεταξύ τους. Οι διώξεις μάλιστα των Τούρκων τη δεκαετία του 1920 και του 1930 στρέφονται, όχι μόνο εναντίων των Ελ-

---

²⁷ Stefan Ihrig, Ατατούρκ και Ναζί, (Αθήνα, Παπαδόπουλος, 2016), σ. 272 έως 287, 340 έως 346.

λήνων, αλλά και των Εβραίων, με περιορισμούς κυκλοφορίας, καλλιέργεια αντιεβραϊκού κλίματος, κρατικοποιήσεις εταιρειών και οικονομικών στοιχείων και πολιτικές εκτουρκισμού που οδήγησαν στην αλλαξοπίστηση Εβραίων που ονομάστηκαν «ντονμέδες» (εξωμότες).

Ο «Εποικιστικός νόμος» 2510 του 1934 αποτέλεσε μάλιστα το νόμιμο πεδίο όπου προσχεδιασμένες λεηλασίες σε σπίτια και καταστήματα, μπουϊκοτάζ σε καταστήματα και σφαγές Εβραίων σε πόλεις και κωμοπόλεις της Ανατολικής Θράκης (π.χ. Αδριανούπολη, Δαρδανέλια, Σαράντα Εκκλησιές) οδήγησαν σε συρρίκνωση της εβραϊκής μειονότητας και στην εγκατάσταση της πλειονότητας αυτής στην Κωνσταντινούπολη. Οι διώξεις όμως των Τούρκων, με στόχο Έλληνες, Αρμένιους και Εβραίους, συνεχίζονται. Με τον Νόμο 4305/1942, ρυθμίζεται ο φόρος περιουσίας «βαρλίκ βεργκισί» με στόχο τη συντριβή των παραπάνω μειονοτήτων. Ο φόρος υπολογιζόταν με σοβινιστικά και ρατσιστικά κριτήρια και οι μειονότητες αλλά και τα μειονοτικά εκπαιδευτήρια, ιδρύματα και εκκλησίες, κλήθηκαν να πληρώσουν ποσά πολλαπλάσια από τους υπόλοιπους Τούρκους πολίτες. Σύμφωνα με τον ανώτατο λειτουργό του τουρκικού υπουργείου Οικονομικών εκείνης της εποχής Faik Okte, ο φόρος έγινε όργανο φυλετικού κεφαλαίου, δεδομένου ότι καθοριστικό στοιχείο ήταν το θρήσκευμα και η εθνικότητα των φορολογουμένων. Όσοι δεν κατέβαλλαν εντός 15 ημερών τον φόρο, στέλλονταν σε καταναγκαστικά έργα οδοποιίας και εκχιονισμού στο εσωτερικό της Μ. Ασίας. Οι μισοί περίπου από τους εκτοπισμένους ήταν Εβραίοι, ενώ οι Ντονμέδες (εξισλαμισμένοι Εβραίοι) έτυχαν δυσμενέστερης μεταχείρισης από τους άλλους μουσουλμάνους. Στόχος, σύμφωνα μάλιστα με τις δηλώσεις του Τούρκου πρωθυπουργού Σουκρού Σαράτσογλου στην κοινοβουλευτική ομάδα του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος, είναι να κερδίσει η Τουρκία την οικονομική της ανεξαρτησία βγάζοντας από την μέση τους ξένους που κυριαρχούν στην αγορά προκειμένου αυτή να παραδοθεί σε χέρια Τούρκων.²⁸

Οι Τούρκοι όμως δεν σταμάτησαν εκεί. Ακολουθώντας την ίδια ρατσιστική πολιτική, δεν χορηγούσαν όπλα στους Εβραίους και στους Έλληνες που επιστρατεύθηκαν στα χρόνια του πολέμου, ενώ αφαιρέθηκε η τουρκική υπηκοότητα από τούρκους Εβραίους που ζούσαν εκτός της χώρας, με τραγικές συνέπειες για όσους κατοικούσαν σε χώρες υπό γερμανική κατοχή. Επίσης, απαγορεύθηκε η διαμονή σε Εβραίους με ξένη υπηκοότητα που προσπάθησαν να καταφύγουν στο τουρκικό έδαφος.

---

²⁸ Αριστοτέλης Μητράρας, Ο Τουρκικός Εθνικισμός του Ζιγιά Γκιοκάλπ και ο Κεμαλισμός, (Αθήνα, Παπαζήση, 2012), σ. 450 έως 477.

Αναφέρεται χαρακτηριστικά η περίπτωση του πλοίου «Στρούμα», που έφτασε από τη Ρουμανία στην Κωνσταντινούπολη τον Δεκέμβριο του 1941, μεταφέροντας πάνω από 760 Εβραίους. Οι αρχές απαγόρευσαν στους επιβάτες να αποβιβαστούν και τον Φεβρουάριο του 1942 η τουρκική κυβέρνηση διέταξε να ρυμουλκηθεί με τη βία το πλοίο έξω από τα χωρικά της ύδατα, στη Μαύρη Θάλασσα, όπου παρέμεινε ακυβέρνητο, για να βυθιστεί από έκρηξη, με συνέπεια μόνο ένας από τους 760 επιβάτες του «Στρούμα» να σωθεί.²⁹ Ενδεικτικά, σχετικά με τον Εβραϊκό πληθυσμό και τις διώξεις που αυτός υπέστη στην Τουρκία παρατίθενται τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα:³⁰

Πίνακας 1. Στοιχεία Εβραϊκού πληθυσμού στην Τουρκία

Έτος	Πληθυσμός	Δημοτικά Σχολεία	Μαθητές
1927	82.000	23	5.459
1947	77.000	3	2.623
1960	67.000	-	-

Σημείωση: μεταξύ 1927 και 1947 μεσολάβησαν ο «Εποικιστικός νόμος» 2510 του 1934, τα γεγονότα της Ανατολικής Θράκης, η Επιστράτευση των είκοσι ηλικιών και ο Φόρος περιουσίας. Μεταξύ 1947 και 1960 μεσολάβησαν τα Σεπτεμβριανά επεισόδια του 1955 και η ίδρυση του κράτους του Ισραήλ το 1948. Το 1960 δεν ανευρέθηκαν στοιχεία Δημοτικών Σχολείων.

Η παρατεθείσα ιστορική αναδρομή αναδεικνύει τα κοινά εκείνα βιώματα Ελλήνων και Εβραίων που διαμόρφωσαν την ψυχοσύνθεσή τους με έντονα τα χαρακτηριστικά της επιφυλακτικότητας, της δυσπιστίας, της ανασφάλειας, της καχυποψίας, της ανάγκης για αυτάρκεια και αυτοδυναμία και δύνανται να αποτελέσουν εν δυνάμει βάσεις μιας νέας «διδυμοποίησης» που αυτή τη φορά θα υλοποιηθεί μεταξύ αυτών που υπέστησαν το ολοκαύτωμα, τις διώξεις και τη γενοκτονία.

Ξεχωριστό ρόλο στην ιστορική διαδρομή των δύο λαών διαδραμάτισε αναμφίβολα και η εβραϊκή κοινότητα στην Ελλάδα και κυρίως αυτή της Θεσσαλονίκης. Μάλιστα, η καθηγήτρια Ρένα Μόλχο επισημαίνει ότι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Θεσσαλονίκης είναι ότι «δεν μπορεί κανείς να διατρέξει καμιά περίοδο της ιστορίας της χωρίς να συναντήσει μια εβραϊκή κοινότητα».³¹ Καθώς όμως η συρρίκνωση της εβραϊκής κοινότητας της πόλης αποτελεί για πολλούς μελετητές και όχι μόνο, μελανό σημείο στην ιστορική διαδρομή των δύο λαών, κρίνεται σκόπιμο να επιχειρηθεί μια εκτενέστερη ανάπτυξη του παραπάνω ζητήματος προκειμένου να διαφωτιστούν, υπό

²⁹ Σπύρος Κουζινόπουλος, «Η Αγκυρα, το χρώμιο και ο χρυσός των Εβραίων», <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=101548>, (έγινε πρόσβαση στις 12 Σεπτεμβρίου 2018).

³⁰ Αριστοτέλης Μητράρας, ό.π., σ. 460 έως 461.

³¹ Ρένα Μόλχο, *Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης 1865 – 1919, Μια ιδιαίτερη κοινότητα*, (Αθήνα, Πατάκη, 2014), σ. 17.

το πρίσμα των συνθηκών εκείνης της εποχής, τα σημεία εκείνα που δύνανται να προκαλέσουν τριβή στη συνεργασία των δυο λαών. Η προσέγγιση του ζητήματος θα επιχειρηθεί κυρίως μέσα από την πρώτη μελέτη των αρχείων της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, που χρονολογούνται από το 1917 μέχρι το 1941, την οποία πραγματοποίησε ο καθηγητής Davin Naar.³²

Μετά τη απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης από τους Τούρκους από τον ελληνικό στρατό, τον Απρίλιο του 1913, οι Εβραίοι αριθμώντας 61.439 (39%) κατοίκους έναντι 39.956 (25%) Ελλήνων και 45.867 (28,8%) μουσουλμάνων -σε σύνολο 157.889 κατοίκων-, αποτελούν όχι μόνο την αριθμητική πλειοψηφία της πόλης αλλά υπερτερούν επιπλέον οικονομικά και πολιτισμικά. Αντίστοιχα, στην απογραφή του Μαρτίου του 1916, επί συνόλου 165.704 κατοίκων, οι Έλληνες αριθμούν 68.205 (41%), οι μουσουλμάνοι 30.000 (18%) και οι Εβραίοι 61.400 (37%). Τέλος, το 1928, μετά την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών με βάση τη Συνθήκη της Λωζάννης, και σε συνολικό πληθυσμού 251.254 κατοίκων οι 48.000 ήταν Εβραίοι και οι υπόλοιποι περίπου 200.000 ήταν Έλληνες.³³ Το ερώτημα πλέον που σαφώς προκύπτει είναι το πώς επηρέασε την εβραϊκή κοινότητα η μετάβαση από την οθωμανική στην ελληνική κυριαρχία με το πέρας των Βαλκανικών Πολέμων. Είναι γεγονός ότι επικρατεί η αντίληψη πως οι Εβραίοι υπέστησαν διώξεις και η παρακμή αλλά και η μείωση του πληθυσμού τους στην πόλη με το τέλος του Β΄ΠΠ οφείλεται όχι μόνο στο ολοκαύτωμα της κατοχής αλλά και εν πολλοίς στα μέτρα εξελληνισμού τους που λήφθηκαν πριν τον Β΄ΠΠ. Εντούτοις, τα επίσημα αρχεία της Ισραηλιτικής Κοινότητας φανερώνουν τον μέχρι πρότινος παραγνωρισμένο βαθμό στον οποίο οι Εβραίοι και οι θεσμοί τους, καθώς και ο εβραϊκός τύπος, όχι μόνο παρήκμασαν αλλά αντιμετώπισαν με σχετική επιτυχία τις δυσκολίες και σε κάποιο βαθμό άκμασαν στη διάρκεια του Μεσοπολέμου.

Ξετυλίγοντας μέσα από τα αρχεία την πορεία της εβραϊκής κοινότητας δεν μπορούμε παρά να σταθούμε στην διακήρυξη, εν μέσω των Βαλκανικών Πολέμων,

---

³² Σύμφωνα με τον καθηγητή μετά την κατάσχεση των αρχείων από τους Ναζί στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, τα αρχεία σώθηκαν παραμένοντας ως επί το πλείστον για 75 χρόνια μη προσβάσιμα, μη καταλογογραφημένα και διασκορπισμένα στη Νέα Υόρκη (Ινστιτούτο Εβραϊκής Έρευνας YIVO), στη Μόσχα (στο πρώην Μυστικό Αρχείο Στρατού Ασόμπυι), στην Ιερουσαλήμ (στα Κεντρικά Αρχεία για την Ιστορία του Εβραϊκού Λαού) και στη Θεσσαλονίκη (σε έναν αποθηκευτικό χώρο), Davin E. Naar, *Η Θεσσαλονίκη των Εβραίων, Ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη νεότερη Ελλάδα*, (Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2018), σ. 15.

³³ Κων/νος Κατερινόπουλος, Η προσφυγική εγκατάσταση στην πόλη 1922-24: Τομή στη διαδικασία του εθνολογικού, κοινωνικού και οικονομικού μετασχηματισμού της Θεσσαλονίκης, μετά την απελευθέρωση του 1912, στο Δημήτρης Καιρίδης (επιμ.), *Θεσσαλονίκη, μια πόλη σε μετάβαση, 1912-2012*, (Θεσσαλονίκη, Επίκεντρο, 2015), σ. 220 έως 223.

του Δαβίδ Φλωρεντίν, δημοσιογράφου και αντιπροέδρου του συλλόγου της Μακαμπή στη Θεσσαλονίκη, ότι «*Η Θεσσαλονίκη δεν είναι ούτε ελληνική ούτε βουλγαρική ούτε τουρκική, είναι εβραϊκή*». Σε αιτήσεις του προς την Παγκόσμια Σιωνιστική Οργάνωση του Βερολίνου ο Φλωρεντίν υποστήριζε πως αν δεν μπορούσε να διασφαλισθεί η διατήρηση της Οθωμανικής κυριαρχίας, η πόλη θα έπρεπε να μετατραπεί σε διεθνή πόλη, υπό την εγγύηση των Μεγάλων Δυνάμεων και την αστυνόμευση Ελβετών ή Βέλγων, αλλά με εβραϊκή κατά προτίμηση διοίκηση, κάτι σαν μια αυτόνομη εβραϊκή πόλη – κράτος. Παρά την οριστική προσάρτηση της πόλης στην Ελλάδα το 1913, το όνειρο της εβραϊκής αυτονομίας, οι δυνατότητες διεθνοποίησης και οι βλέψεις σε ένα διαφορετικό μέλλον για τη Θεσσαλονίκη δεν εξαφανίστηκαν. Η πιο ακραία πρόταση ερχόταν από τον Θεσσαλονικιο Έβραίο δημοσιογράφο Σαμ Λεβή ο οποίος, επικαλούμενος την αρχή των εθνικοτήτων, κατέθεσε αίτημα στην Ειρηνευτική Συνδιάσκεψη των Παρισίων, του 1919, σύμφωνα με το οποίο η ηρεμία στα Βαλκάνια και η ειρήνη στην Ευρώπη θα διασφαλιζόταν μόνο αν εισερχόταν η Θεσσαλονίκη στην Κοινωνία των Εθνών και χορηγούνταν διεθνή αναγνώριση και διοικούνταν από Έβραίους, έναν ουδέτερο και δημογραφικά κυρίαρχο πληθυσμό. Από την άλλη, οι περισσότεροι Έβραίοι επιθυμούσαν τη διατήρηση της Οθωμανικής κυριαρχίας, όχι όμως εξαιτίας κάποιας αντιπαράθεσης με τον ελληνικό πληθυσμό αλλά κυρίως ένεκα του τρόπου διακυβέρνησης των ποικιλόμορφων πληθυσμών από τον Σουλτάνο στη βάση της αναγνώρισης των μη μουσουλμανικών πληθυσμών (Έβραίοι αλλά και χριστιανοί) ως διακριτές αυτοδιοικούμενες κοινότητες (μιλλέτ), προστατευόμενες από αυτοκρατορικά προνόμια προς επιβολή της τάξης. Παρόμοια όμως και το ελληνικό κράτος αναγνώρισε τους μη χριστιανικούς πληθυσμούς του, στους οποίους περιλαμβάνονται οι Έβραίοι και οι μουσουλμάνοι, ως διακριτές θρησκευτικές κοινότητες στις οποίες κατά τον ίδιο τρόπο χορηγήθηκαν αυτοδιοικητικές εξουσίες, αυτή τη φορά όμως στο όνομα των μειονοτικών δικαιωμάτων.³⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με την ιστορικό Ρένα Μόλχο, ενώ στις απελευθερωθείσες πόλεις από τον Ελληνικό Στρατό όλες σχεδόν οι «φιλότουρκες» εβραϊκές κοινότητες τιμωρούνται στην Θεσσαλονίκη, «*υιοθετείται μια φιλοεβραϊκή πολιτική: αναχαιτίζεται συστηματικά κάθε λαϊκή αντισημιτική εκδήλωση, γίνονται καθημερινά επίσημες φιλοεβραϊκές δηλώσεις και παραχωρούνται, έστω και προσωρινά, όλα τα κεκτημένα δικαιώματα τα οποία οι Έβραίοι διεκ-*

³⁴ Davin E. Naar, ό.π., σ. 1 έως 6.

Κων/νος Σβολόπουλος, Η Θεσσαλονίκη, ως πόλη ελληνική, στο Δημήτρης Καιρίδης (επιμ.), Θεσσαλονίκη, μια πόλη σε μετάβαση, 1912-2012, ό.π., σ. 68 έως 71.

δικούν επίσημα, μολονότι γνώριζαν ότι αυτοί είχαν εναντιωθεί στην ελληνική κυριαρχία και είχαν ταχθεί υπέρ της τουρκικής. Έχουμε δηλαδή μια σπάνια αντιστροφή ρόλων, με την επίσημη εξουσία να προσπαθεί να εκμαιεύσει τη φιλία και να υποτάσσεται στις επιταγές της εβραϊκής κοινότητας, η οποία δεν προκαλεί απλώς την εξουσία αλλά και της επιβάλλεται».³⁵ Επισημαίνεται επίσης, ένα μη ευρέως γνωστό γεγονός, σύμφωνα με το οποίο η Ελλάδα αποτελεί την πρώτη χώρα στον κόσμο η οποία αναγνώρισε τις εβραϊκές της κοινότητες ως νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, με τον νόμο 2456 του 1920.³⁶

Το χαρακτηριστικό όμως στοιχείο αυτής της μετάβασης από την αυτοκρατορία στο έθνος – κράτος και από τον οθωμανισμό στον ελληνισμό είναι ότι οι Εβραίοι έδωσαν έμφαση στην αίσθηση που είχαν περί τοπικής ταυτότητας, δηλαδή αυτή των Θεσσαλονικέων. Οι Θεσσαλονικείς Εβραίοι ηγέτες προσέδωσαν τοπικό χαρακτήρα στην αίσθηση που είχαν περί ιθαγένειας, βασιζόμενοι στις ρίζες που διέθεταν στην πόλη προκειμένου να δικαιολογήσουν τη συμμετοχή τους στην οθωμανική και, ακολούθως, στην ελληνική πολιτεία. Υπό αυτό το πρίσμα η βασισμένη στην πόλη της Θεσσαλονίκης ταυτότητα αποτέλεσε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα νεωτερικού τρόπου ατομικής και συλλογικής έκφρασης, ανταγωνιστικό προς άλλες κατηγορίες του ανήκειν, όπως το έθνος, η θρησκεία, η τάξη ή η ιδεολογία. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός ότι η Θεσσαλονίκη αποτέλεσε για τους Εβραίους ακτιβιστές πρόσφορο έδαφος για την άρθρωση ποικίλων πολιτικών θέσεων όπως του σοσιαλισμού αλλά και του σιωνισμού. Οι σοσιαλιστές θεώρησαν ότι η πόλη θα μπορούσε να αποτελέσει το λίκνο στο οποίο θα θριάμβευε μια μέρα η εβραϊκή εργατική τάξη ενώ οι σιωνιστές από την πλευρά τους αντιμετώπισαν την πόλη ως το δοκιμαστικό πεδίο ενός μελλοντικού εβραϊκού κράτους, θεωρώντας μάλιστα ότι το Τελ Αβίβ επρόκειτο να γίνει μια Νέα Θεσσαλονίκη, όπως ακριβώς η Θεσσαλονίκη, η κατεξοχήν εβραϊκή πόλη της εξορίας, είχε γίνει μια Νέα Ιερουσαλήμ, η «Ιερουσαλήμ των Βαλκανίων». Τέλος, οι φιλελεύθεροι, συνηγορούσαν υπέρ της ενσωμάτωσης της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα και εξέλαβαν τη συνεργασία Εβραίων και χριστιανών Ορθοδόξων ως το κλειδί για την ευημερία της πόλης και ως πρότυπο προοδευτικών διακοινοτικών σχέσεων εντός του νεωτερικού πλαισίου ενός «ελληνικού ιουδαϊσμού». Σε κάθε όμως

³⁵ Ρένα Μόλχο, ό.π., σ. 18, 23 έως 24 και 285 έως 286.

³⁶ ΦΕΚ 173, 2 Αυγ. 1920, Ν. 2456 «Περί Ισραηλιτικών Κοινοτήτων», σελ. 1720, <https://www.scribd.com/document/224691447/%CE%A6%CE%95%CE%9A-173-%CE%A4%CE%95%CE%A5%CE%A7%CE%9F%CE%A3-%CE%A0%CE%A1%CE%A9%CE%A4%CE%9F%CE%9D-2-8-1920>, (έγινε πρόσβαση στις 20 Οκτωβρίου 2018).

περίπτωση η πόλη -ως χώρος, ιδέα και ταυτότητα- παρέμεινε από κάθε άποψη κομβικής σημασίας.³⁷ Επιπρόσθετα, σημαντικό στοιχείο στη διαμόρφωση των όποιων θέσεων της εβραϊκής κοινότητας αλλά και εξαγωγής συμπερασμάτων προς κατανόηση αυτών των θέσεων αποτέλεσε ο υψηλός βαθμός δυσκολίας προσαρμογής των Εβραίων στη νέα πραγματικότητα ο οποίος οφείλεται στην μακρόχρονη οθωμανική και σεφαρδίτικη κληρονομιά τους.³⁸

Το μείζον ωστόσο ζήτημα, το οποίο αποτελεί και σημαντική πτυχή των ιστορικών σχέσεων Ελλάδας – Ισραήλ, είναι η διερεύνηση του βαθμού καταπίεσης και προσπάθειας εξελληνισμού των Εβραίων της πόλης μετά την απελευθέρωσή της το 1913, καθώς επίσης και τυχόν αντισημιτικές ενέργειες, σε βαθμό και έκταση όμως που θα μπορούσαν να χαρακτηρίσουν αντισημίτες ένα έθνος ή μία κοινότητα.

Η διερεύνηση του παραπάνω ζητήματος εκτιμάται ότι πρέπει να συνδεθεί με τις σύγχρονες αντιλήψεις περί διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας καθώς σύμφωνα με αυτές στην Ελλάδα η εθνική ταυτότητα και η σημασία της ιθαγένειας δεν ήταν πλήρως καθορισμένα αλλά υπό διαμόρφωση όχι μόνο καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα αλλά και σε μεγάλο μέρος του 20ου αιώνα. Άλλωστε, η προσπάθεια οργάνωσης στη βάση μιας εθνοτικά, θρησκευτικά και γλωσσικά ομοιογενούς κατεύθυνσης υλοποιήθηκε από τα σύγχρονα έθνη κράτη στις αρχές του 20ου αιώνα, μετά την κατάρρευση των πολυεθνικών, πολυθρησκευτικών και πολυγλωσσικών αυτοκρατοριών.³⁹ Επιπρόσθετα, η διαμόρφωση εθνικών ταυτοτήτων περιελάμβανε, με τρόπους άλλοτε ήπιους και άλλοτε βίαιους, ενοποίηση επαρχιών, υπαγωγή όλων στην κεντρική νομοθεσία, ενοποίηση της αγοράς, ομοιογενοποίηση των πληθυσμών καθώς και επιβολή μιας ενιαίας εθνικής γλώσσας. Εν κατακλείδι, η κατασκευή της ομοιογένειας αποτέλεσε τόσο κοινωνική όσο και πολιτική προτεραιότητα προκειμένου να αντιμετωπιστούν επεκτατικές πολιτικές των γειτόνων που απέβλεπαν στην εξέγερση μειονοτήτων.⁴⁰ Αντίστοιχα, το κρατικό σχέδιο εξελληνισμού της Θεσσαλονίκης πρέπει να εκληφθεί ως μέρος μιας παρατεταμένης διαδικασίας η οποία περιελάμβανε όχι μόνο βία αλλά και διάλογο και συμβιβασμούς ανάμεσα στο κράτος και όχι μόνο στους Εβραίους αλλά και στους σλαβόφωνους χριστιανούς ορθόδοξους, στους χριστιανούς

³⁷ Davin E. Naar, *ό.π.*, σ. 7 έως 10.

³⁸ Eyal Ginio, *Ενσωμάτωση μέσω του παρελθόντος: Εβραίοι μελετητές γράφουν ιστορία στη μεσοπολεμική Θεσσαλονίκη*, στο Δημήτρης Καιρίδης (επιμ.), *Θεσσαλονίκη, μια πόλη σε μετάβαση, 1912-2012*, *ό.π.*, σ. 266 έως 280.

³⁹ Davin E. Naar, *ό.π.*, σ. 296 έως 299.

⁴⁰ Άννα Φραγκουδάκη, *Η εθνική ταυτότητα, το έθνος και ο πατριωτισμός*, (Αθήνα, ΥΠΕΠΘ, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2007), σ. 19 έως 23.

ορθόδοξους πρόσφυγες από τη Μ. Ασία και τον Πόντο, στους Ρομά, στους Βλάχους, στους μουσουλμάνους, πολλοί από τους οποίους δεν είχαν ως πρωταρχική γλώσσα τα ελληνικά. Αναμφίβολα, η σύμπλεξη θρησκείας και εθνικής ταυτότητας αποτέλεσε βασικό γνώρισμα της εξέλιξης του ελληνικού εθνικισμού. Η παραπάνω σύμπλευση είχε ενταθεί κατά τη διάρκεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας από την λειτουργία των χωριστών κοινοτήτων (μιλλέτ) στη βάση της θρησκείας, με απότοκο την χάραξη αυτής της ετερότητας στη συλλογική συνείδηση. Και εαν στο πλαίσιο της πολυθρησκευτικής αυτοκρατορίας η λειτουργία των κοινοτήτων υποστηρίζεται ότι υπήρξε «ομαλή», το νέο εθνικό κράτος με τον ανερχόμενο εθνικισμό του είχε ανάγκη να συγκροτήσει την ελληνική ταυτότητα, η οποία ήταν στενά δεμένη με την ορθοδοξία.⁴¹

Υπό αυτές τις συνθήκες, οι εντάσεις ανάμεσα στους Εβραίους και στους Ορθόδοξους Χριστιανούς εντάθηκαν λόγω των προκαταλήψεων που σχετίζονταν με τις κατηγορίες για τη σταύρωση του Χριστού, τον υποτιθέμενο ρόλο των Εβραίων στην εκτέλεση του Πατριάρχη κατά τη διάρκεια της επανάστασης, την αντιπαράθεση της ελληνικής κοσμοθεωρίας που εκπροσωπούσε τον κόσμο της γνώσης με αυτήν της ιουδαϊκής που εκπροσωπούσε τον κόσμο της πίστης. Παρόλα αυτά, στοιχεία σύγκλισης προέρχονταν τόσο από τον Ελληνικό Διαφωτισμό, όσο και από την Μεγάλη Ιδέα. Ο Ελληνικός Διαφωτισμός προσπάθησε να γεφυρώσει το αρχαιοελληνικό πνεύμα με την ορθοδοξία, το Βυζάντιο και την ελληνική γλώσσα στο πλαίσιο μιας αδιάσπαστης ελληνικής ιστορίας και εθνικού αφηγήματος, γεγονός που αποτελούσε ελκυστικό μοντέλο για τους Εβραίους, λόγω του κοσμικού χαρακτήρα που προσέδιδε, καθώς δημιουργούσε προϋποθέσεις συμφιλίωσης ιουδαϊσμού με ελληνισμό. Από την άλλη, η Μεγάλη Ιδέα καθώς φιλοδοξούσε να μεταμορφώσει την Ελλάδα σε νέα αυτοκρατορία ενσωμάτωνε για πρακτικούς και πολιτικούς λόγους δομές αναγνώρισης και εγκοπλισμού μειονοτήτων ως ένα είδος «μιλλέτ», παράλληλα με προγράμματα εξελιγμένου. Ταυτόχρονα, είχε αναπτυχθεί το αίσθημα ότι η μετανάστευση των Εβραίων από την Θεσσαλονίκη δεν ήταν προς το συμφέρον του τόπου καθώς αυτοί που

---

⁴¹ Στάθης Τσαγκαρουσιάνος, «Η στάση των Ελλήνων στο Ολοκαύτωμα», <http://athjcom.gr/headlines/%CF%80%CF%8E%CF%82-%CF%83%CF%85%CE%BD%CF%89%CE%BC%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B5-%CF%8C%CE%BB%CE%B7-%CE%B7-%CE%B6%CE%AC%CE%BA%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%BF%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CE%BD%CE%B1-%CF%83%CF%8E/>, (έγινε πρόσβαση στις 10 Σεπτεμβρίου 2018).

έφευγαν ήταν συνήθως οι πλούσιοι και οι επιχειρηματικά δραστήριοι, επιδεινώνοντας έτσι την ανεργία.⁴²

Στην ίδια κατεύθυνση σύμφωνα με τον καθηγητή Davin E. Naar,⁴³ η άποψη ορισμένων μελετητών ότι η παρακμή των Εβραίων της Θεσσαλονίκης οφείλεται στην υποτιθέμενη αντίστασή τους στα μέτρα εξελληνισμού τους, τα οποία τους εμπόδισαν να γίνουν πραγματικοί Έλληνες πριν τον Β΄ΠΠ, θα πρέπει να επαναθεωρηθεί καθώς σύγχρονες μελέτες, λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω επιχειρήματα, υποστηρίζουν ότι οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης είχαν διαμορφώσει μια «αναδυόμενη αλλά υποτυπώδη ελληνοεβραϊκή ταυτότητα καθ' όλη τη δεκαετία του 1930, φτάνοντας στο σημείο να αναγνωρίζουν τον εαυτό τους αλλά και να αναγνωρίζονται από τους άλλους πλήρως ως Έλληνες μόνο όταν είχαν πλέον φύγει από την πόλη για το Άουσβιτς, το Ισραήλ ή τη Νέα Υόρκη».

Υπό αυτές τις συνθήκες η εβραϊκή ελίτ της Θεσσαλονίκης επιδίωξε να διαμορφώσει τον εβραϊκό πληθυσμό σε ντόπιους πατριώτες, ευσυνειδήτους Εβραίους και αφοσιωμένους πολίτες, μετατρέποντας ουσιαστικά τη χώρα κατοικίας σε πατρίδα τους και αυτό-προσδιορίζοντας τον εβραϊκό πληθυσμό ως yerlis (ντόπιοι στα τουρκικά). Παράλληλα, διαδραμάτισε ενεργό ρόλο όχι μόνο ως αντικείμενο των μέτρων εξελληνισμού αλλά και ως υποκείμενο που συμμετείχε στην διαμόρφωση του εγχειρήματος. Υποστήριξε μάλιστα ότι ακόμη και αν οι Έβραίοι της πόλης δεν επρόκειτο να γίνουν πλήρη μέλη του ελληνικού έθνους θα μπορούσαν παρ' όλα αυτά να γίνουν «Έλληνες πατριώτες, νόμιμοι έλληνες πολίτες, με κοινές πολιτικές δεσμεύσεις». Από την μελέτη των αρχείων της Ισραηλίτικης κοινότητας Θεσσαλονίκης όπου καταγράφεται η δομή, οι δράσεις και ο εκτεταμένος τρόπος διακυβέρνησής της [Κοινοτικό Συμβούλιο, Γενική Συνέλευση, Αρχιρραβινεία, σχολικό δίκτυο, εβραϊκή διοίκηση σε επίπεδο γειτονιάς, είκοσι φιλανθρωπικά ιδρύματα (μεταξύ των οποίων νοσοκομείο, φαρμακείο, γηροκομείο, συσσίτια, ορφανοτροφεία αρρένων και θηλέων και άσυλο φρενοβλαβών) πολλά από τα οποία λάμβαναν κρατικές ή δημοτικές επιδοτήσεις], καταδεικνύεται ότι η αναγνωρισμένη από το ελληνικό κράτος ως νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου κοινότητα διέθετε σημαντική εξουσία και λειτουργούσε παράλληλα και ενίοτε ανταγωνιστικά προς το δήμο Θεσσαλονίκης. Μάλιστα η κοινότητα απολάμβανε το δικαίωμα έκδοσης πιστοποιητικών ταυτοτήτων για εγχώρια και διεθνή χρήση, εξουσία που δεν διέθετε ο δήμος. Επισημαίνεται ότι τα εβραιοισπανικά έντυ-

⁴² Mark Mazower, *Θεσσαλονίκη Πόλη των φαντασμάτων*, (Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2006), σ. 478.

⁴³ Davin E. Naar, *ό.π.*, σ. 13 έως 18.

πα της πόλης ξεπερνούσαν σε αριθμό τα αντίστοιχα έντυπα σε όλα τα άλλα εκδοτικά κέντρα μαζί (105 έντυπα στη Θεσσαλονίκη, 45 στην Κωνσταντινούπολη, 30 στη Σόφια και 23 στη Σμύρνη).⁴⁴

Από την έρευνα του ίδιου καθηγητή⁴⁵ προκύπτει ότι το όραμα του εβραϊκού ελληνισμού στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου επικεντρώνεται στον ορισμό της ελληνικής ιθαγένειας βάσει του τόπου κατοικίας (jus soli) παρά σε αυτή βάσει της καταγωγής ή της εθνικής / εθνοτικής ιδιότητας (jus sanguinis). Το παραπάνω όραμα σχετίζεται με τη νεωτερική ρητορική περί μειονοτικών δικαιωμάτων που εξαπλώνεται αυτή την εποχή υποσκελίζοντας τις πρακτικές των αυτοκρατορικών προνομίων. Όμως τα μειονοτικά δικαιώματα αναφέρονταν στη διαφοροποίηση ανάμεσα σε Εβραίους και Χριστιανούς με όρους θρησκείας, υπογραμμίζοντας παράλληλα την πολιτική ενότητά τους. Ταυτόχρονα εναρμονίζονταν σε μία κοινή προσπάθεια, της Ισραηλίτικης κοινότητας και του Ελληνικού κράτους, ενίσχυσης του «ανήκειν» στην Ελλάδα με την ενσωμάτωση των Εβραίων και του ιουδαϊσμού στα κρατικά σχολεία. Ενδεικτικό αυτής της προσπάθειας αποτελεί το γεγονός ότι όχι μόνο συμπεριλήφθηκαν στο ελληνικό σχολικό πρόγραμμα θέματα της εβραϊκής ιστορίας και κουλτούρας αλλά και η Επιτροπή Εβραϊκής Εκπαίδευσης εξέφραζε κάθε χρόνο, από το 1928 μέχρι το 1933, έντονα τα παράπονά της, στον γενικό επιθεωρητή δημόσιας εκπαίδευσης, για την απουσία δασκάλων ελληνικών. Η προσπάθεια ενίσχυσης του «ανήκειν» στην Ελλάδα μέσω της εκπαίδευσης, διατηρώντας παράλληλα τις θρησκευτικές διαφορές, παρά τις ουσιαστικές οικονομικές δυσκολίες που συνάντησε λόγω των προτεραιοτήτων που έδινε το κράτος στην ενσωμάτωση των προσφύγων από τη Μ. Ασία, έθεσε τις βάσεις και δημιούργησε ελπίδες για την επιτυχία του εγχειρήματος το οποίο όμως ανακόπηκε σε ένα κομβικό σημείο λόγω του Β΄ΠΠ. Η ανταπόκριση των Εβραίων σε αυτή την προσπάθεια αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα φοίτησης Εβραίων μαθητών στα εβραϊκά ή ελληνικά σχολεία της εποχής όπου το 1939 επί συνόλου 7.690 Εβραίων μαθητών οι 3.357 (2.423+934).ήτοι ποσοστό άνω του 40% φοιτούν σε ελληνικά δημόσια σχολεία.

---

⁴⁴ Davin E. Naar, ό.π., σ. 13 έως 18, 91 έως 92.

⁴⁵ Davin E. Naar, ό.π., σ. 30 έως 38, 90 έως 92, 167 έως 197.

Ιακώβ Μπενμαγιόρ, «Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης», <http://www.jmth.gr/article-20032014-the-jews-of-thessaloniki>, (έγινε πρόσβαση στις 9 Σεπτεμβρίου 2018).

Πίνακας 2. Φοίτηση Εβραίων μαθητών στα εβραϊκά κοινοτικά, εβραϊκά ιδιωτικά, ελληνικά δημόσια και ξένα σχολεία, 1925 – 1939

	Τέλη δεκαετίας 1920	Περ. 1932	Περ. 1939
Εβραϊκά κοινοτικά σχολεία	3.365 (1928)		3.805
Ιδιωτικά εβραϊκά σχολεία	3.412 (1928)		245
Ελληνικά δημόσια σχολεία για Εβραίους (ίδρ. 1929-1930)		1.440	934
Γενικά ελληνικά δημόσια σχολεία	5 (1925) 46 (1927) 479 (1929)	831	2.423
Ξένα σχολεία (κοσμικά και ιεραποστολικά)	Περ. 2.000 (1929)		283
Σύνολο Εβραίων μαθητών	περ. 9.256 (1928 - 1929)		7.690

Ωστόσο κατά τη διάρκεια αυτής της μετάβασης από την οθωμανική αυτοκρατορία στο ελληνικό κράτος επισημαίνονται τα παρακάτω κομβικά σημεία που έκαμψαν το ηθικό των Εβραίων:⁴⁶

➤ Η καταστροφική πυρκαγιά του 1917, η οποία άφησε άστεγους 70.000 κατοίκους της πόλης από τους οποίους οι 53.737 Εβραίοι. Η φωτιά κατέστρεψε επίσης 32 συναγωγές, πολυάριθμους εβραϊκούς συλλόγους και οργανώσεις, σχολεία, βιβλιοθήκες και κοινοτικά αρχεία. Το ελληνικό κράτος στην περίπτωση της φωτιάς και στο πνεύμα του εξελληνισμού της πόλης, ήταν πρόθυμο να αποζημιώσει τους Εβραίους, των οποίων τα σπίτια είχαν καταστραφεί, αλλά αρνήθηκε να τους επιτρέψει την ανοικοδόμηση των σπιτιών και ιδρυμάτων στο κέντρο της πόλης, το οποίο είχε αποτελέσει την καρδιά της εβραϊκής ζωής επί αιώνες, υπό το πρόσχημα επιβολής ενός νέου, σύγχρονου ευρωπαϊκού και ελληνικού πολεοδομικού σχεδίου. Η παραπάνω στάση εξανάγκασε αρκετούς να μεταναστεύσουν προς τη Γαλλία, τις ΗΠΑ, την Ιταλία, τη Λατινική Αμερική και το Ισραήλ. Μετά την πυρκαγιά το παραμένον εβραϊκό στοιχείο της πόλης μετατοπίζεται στα ανατολικά συγκροτώντας την περίφημη, γεμάτη βίλες, «Συνοικία των Εξοχών».

➤ Η θέσπιση, υπό την πίεση των προσφύγων της Μ. Ασίας, του νόμου 236/1922 για το κλείσιμο των καταστημάτων τις Κυριακές ανέτρεψε τη μακρόχρονη παράδοση των Εβραίων να μην εργάζονται το Σάββατο, τηρώντας το εβραϊκό Σα-

⁴⁶ Mark Mazower, Θεσσαλονίκη Πόλη των φαντασμάτων, ό.π., σ. 473 έως 494.

μπάτ, γεγονός, που προκάλεσε κύμα μετανάστευσης των Εβραίων που ήθελαν να κρατήσουν το Σάββατο ως ημέρα αργίας. Ο λόγος θέσπισης του παραπάνω νόμου ήταν για να δοθεί στους νεοφερμένους πρόσφυγες ένα οικονομικό πλεονέκτημα έναντι των Εβραίων ανταγωνιστών τους οι οποίοι θα αναγκάζονταν να μην λειτουργούν τα καταστήματά τους δύο φορές την εβδομάδα, ενώ οι Χριστιανοί μία.⁴⁷

➤ Το πογκρόμ του Κάμπελ το 1931 κατά το οποίο όχλος καθοδηγούμενος από ακραία εθνικιστικά στοιχεία διέπραξε την πρώτη σημαντική αντιεβραϊκή επίθεση στην ιστορία της Θεσσαλονίκης, η οποία είχε ως αποτέλεσμα το κάψιμο της ομώνυμης εβραϊκής γειτονιάς και την αμαύρωση της εικόνας της Θεσσαλονίκης ως ασφαλούς καταφυγίου για τους Εβραίους. Επισημαίνεται ωστόσο ότι οι οργανωτές της παραπάνω ενέργειας που ήταν τα στελέχη ενός περιθωριακού κόμματος, της Εθνικής Ένωσης Ελλάδος (ΕΕΕ), έλαβαν στις δημοτικές εκλογές του 1936 λίγες μόνο ψήφους, γεγονός που καταδεικνύει τόσο την αποστροφή της μάζας των Χριστιανών της Θεσσαλονίκης προς τα εξτρεμιστικά στοιχεία, όσο και την έλλειψη ουσιαστικών αντισημιτικών συναισθημάτων.⁴⁸

Παρά το γεγονός όμως ότι τα παραπάνω γεγονότα υπονόμισαν τη θέση των Εβραίων και προκάλεσαν μετανάστευση αριθμού αυτών, δεν επέφεραν την διάλυση της εβραϊκής ζωής στην πόλη. Αντιθέτως, τους ανάγκασαν να αναπτύξουν νέες μορφές πολιτικής και πολιτιστικής συμμετοχής, με στόχο την διατήρηση της εβραϊκής συλλογικότητας, την παγίωση του δεσμού τους με την πόλη και την προώθηση της αίσθησης που είχαν ότι ανήκαν στην ελληνική πολιτεία. Σε αυτό το πνεύμα το ραβινικό δικαστήριο εξέδωσε συμβιβαστική λύση εγκαινιάζοντας το «σύγχρονο Σαμπάτ» κατά το οποίο οι Εβραίοι έμποροι θα μπορούσαν να ανοίγουν τα καταστήματά τους το Σάββατο πουλώντας τα εμπορεύματά τους στους Χριστιανούς πελάτες. Επίσης καταψήφισαν το κόμμα των Φιλελευθέρων συμβάλλοντας στην ανατροπή του και επηρεάζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τα πολιτικά δρώμενα του τόπου.⁴⁹

Αναφορικά με την φωτιά του 1917, αυτή ανέδειξε την εγρήγορση των αρχών για την περίθαλψη των Εβραίων, αλλά και τη συνεργασία του αρχираβίνου, του μητροπολίτη, καθώς και όλων των εθνοθρησκευτικών ομάδων αποδεικνύοντας τόσο την αλληλεγγύη αυτών των διαφορετικών ομάδων παρά τις όποιες διαφορές και ανταγωνισμούς τους όσο και την ομαλή ενσωμάτωσή τους στην ελληνική διοίκηση. Σημα-

⁴⁷ Mark Mazower, Θεσσαλονίκη Πόλη των φαντασμάτων, ό.π., σ. 480 έως 481.

⁴⁸ Mark Mazower, Θεσσαλονίκη Πόλη των φαντασμάτων, ό.π., σ. 486. έως 487.

⁴⁹ Davin E. Naar, ό.π., σ. 30 έως 33.

ντικό ρόλο στην ομαλή ενσωμάτωση των Εβραίων διαδραμάτισαν τα κοινά σημεία στις πολιτικές προτεραιότητες των δύο λαών χάρη στα οποία επιτεύχθηκε η σύγκλιση των δύο αρχικά αποκλινουσών μειονοτήτων. Πιο συγκεκριμένα, ο διαμελισμός της Οθωμανικής αυτοκρατορίας αποτελούσε κοινό στόχο των εθνικών τους διεκδικήσεων, που πήγαζε από παράλληλα ιστορικά δικαιώματα σε περιοχές γειτονικές της οθωμανικής επικράτειας τις οποίες θεωρούσαν εθνικές τους κοιτίδες. Επίσης, ο τρόπος που το ελληνικό κράτος αντιμετώπισε τους Εβραίους πήγαζε από τη νέα διαμορφούμενη πολιτική πραγματικότητα στην οποία το κυρίαρχο έθνος δεν απειλούνταν πλέον από τις ενυπάρχουσες εθνικές μειονότητες, αλλά τις εγκόλιζε ως ισότιμα μέλη. Παράλληλα όμως η παραπάνω συμπεριφορά υπαγορευόταν και από την ανάγκη η Ελλάδα να δώσει το παράδειγμα του σεβασμού προς τις αντίστοιχες ελληνικές μειονότητες, κυρίως της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.⁵⁰

Μελανό σημείο στις ενέργειες των ελληνικών αρχών αποτέλεσε η απόφαση για την απαλλοτρίωση του εβραϊκού νεκροταφείου της πόλης, γεγονός που οδήγησε σταδιακά στην ολοκληρωτική καταστροφή του κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Επισημαίνεται ωστόσο η επιρροή που άσκησε η εβραϊκή κοινότητα στις ελληνικές αρχές, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα την αναβολή υλοποίησης της απόφασης, επί δύο δεκαετίες, αφού η αρχική πρόταση είχε τεθεί, μετά την πυρκαγιά του 1917, με το νέο σχέδιο πόλης του Ερνστ Εμπράρ (Ernst Hebrard). Αξίζει ωστόσο να αναφερθεί ότι σημαντικό ρόλο στην απόφαση απαλλοτρίωσης έπαιξε ο ανταγωνισμός μεταξύ Αθήνας και Θεσσαλονίκης, που είχε οδηγήσει στην προσπάθεια οικονομικής ανάπτυξης της Αθήνας, μέσω της ανάδειξης του Πειραιά σε βασικό λιμένα της Ελλάδας. Έτσι, προς άμβλυνση της επίπτωσης των οικονομικών αποτελεσμάτων από τον περιορισμό των εισαγωγών στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, επιχειρήθηκε λήψη αντιμέτρων με την επέκταση του Πανεπιστημίου της πόλης στο χώρο του εβραϊκού νεκροταφείου.⁵¹

Ως κομβικό γεγονός που επέδρασε καταλυτικά στις σχέσεις Εβραίων και χριστιανών την παραπάνω περίοδο, αποτέλεσε αναμφίβολα η ανταλλαγή πληθυσμών, βάσει της Συνθήκης της Λωζάννης. Οι αλλαγές που επέφερε η άφιξη των προσφύγων στην Ελλάδα σε συνδυασμό με τον εθνικό διχασμό και την προηγηθείσα, επί μία ολόκληρη δεκαετία, συμμετοχή της Ελλάδας σε συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις δοκίμασαν σκληρά τις οικονομικές και κοινωνικές αντοχές της ελληνικής κοινωνίας και δημιούργησαν ένα εξαιρετικά δυσμενές περιβάλλον στο οποίο καλούνταν να συμβι-

⁵⁰ Ρένα Μόλχο, ό.π., σ. 289 έως 291.

⁵¹ Davin E. Naar, ό.π., σ. 270 έως 289.

ώσουν οι «παλιοί» και οι «νέοι» πολίτες της χώρας. Οι παραπάνω συνθήκες ξεπερνούσαν, τις περισσότερες φορές, την ικανότητα της ελληνικής γραφειοκρατίας να εφαρμόσει αποτελεσματικές παρεμβατικές πολιτικές στα σύνθετα και επείγοντα κοινωνικά ζητήματα που επήλθαν. Μεταξύ αυτών των ζητημάτων υπήρξε και μια νέα μορφή «αντισημιτισμού». Ο «παλιός αντισημιτισμός» αναφερόταν στη συμπεριφορά των βιοτεχνών και των εμπόρων ενάντια στις ευημερούσες εβραϊκές οικογένειες και σχετιζόταν με την διανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων. Ο «νέος αντισημιτισμός» εμφανιζόταν μεταξύ εξαθλιωμένων επήλυδων Χριστιανών και εξαθλιωμένων Εβραίων και αναφερόταν στην προσπάθεια επιβίωσης σε μια οικονομία που συρρικνωνόταν. Αποτελούσε δε ένα ιδεολογικό όπλο και δικαίωμα των νεοφερμένων εναντίων του γηγενούς πληθυσμού που υποτίθεται ότι δεν είχε προσαρμοστεί στην ελληνική πραγματικότητα που όμως, σε καμία περίπτωση, δεν νομιμοποιήθηκε στο ιδεολογικό επίπεδο των φυλετικών διαφορών. Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι το πογκρόμ του Κάμπελ, στοχοποίησε εβραϊκή γειτονιά φτωχών και απόρων οικογενειών και όχι τα σπίτια εύπορων εβραϊκών οικογενειών.⁵²

Τέλος, σημαντικό στοιχείο που λειτούργησε ανασταλτικά στην στενότερη ανάπτυξη δεσμών, αλλά και στον εξελληνισμό των Εβραίων αποτέλεσε η μη δυνατότητα τέλεσης πολιτικών γάμων μεταξύ Εβραίων και Χριστιανών Ορθοδόξων, παρά μόνο μετά από αλλαξοπιστία, γεγονός που απέτρεψε, μέσω του γάμου, το σχηματισμό μιας νέας, ενιαίας εθνικής οικογένειας.⁵³

Ακολουθεί η περίοδος της Κατοχής όπου, πέραν των γνωστών διώξεων που υπέστησαν οι Εβραίοι, ιδιώτες και ελληνικό κράτος οικειοποιήθηκαν πολλά από τα περιουσιακά τους στοιχεία. Όσα όμως συμβαίνουν την περίοδο αυτή είναι προϊόντα του πολέμου και της ανομίας που επικρατεί και σε καμία περίπτωση του αντισημιτισμού. Υπό αυτό το πρίσμα και λαμβάνοντας υπόψη την τύχη των αντίστοιχων εβραϊκών περιουσιών στις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, εκείνη την περίοδο, είναι κατανοητό ότι τα παραπάνω γεγονότα δεν μπορούν να αποτελέσουν αιτία προστριβών στις διπλωματικές σχέσεις των δυο λαών.⁵⁴

---

⁵² Ευάγγελος Χεκίμογλου, Καταστροφή και ανασυγκρότηση της ταξικής δομής στη Θεσσαλονίκη (1912-1940), στο Δημήτρης Καιρίδης (επιμ.), Θεσσαλονίκη, μια πόλη σε μετάβαση, 1912-2012, ό.π., σ. 296 έως 299.

⁵³ Davin E. Naar, ό.π., σ. 302 έως 303.

⁵⁴ Μιχάλης Λυμπεράτος, «Η Ευρώπη: Μια ήπειρος της προσφυγιάς», <https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/i-eyropi-mia-ipeiros-tis-prosfygias>, (έγινε πρόσβαση στις 6 Οκτωβρίου 2018).

Εν κατακλείδι, παρόλη τη μείωση του Εβραϊκού πληθυσμού από την αρχή του αιώνα και όλες τις ταραχές και τις πυρκαγιές, οι Εβραίοι διατήρησαν τη θέση τους στην οικονομική δραστηριότητα της πόλης και ενσωματώθηκαν στην ελληνική κοινωνία με μικρότερη ή μεγαλύτερη επιτυχία. Στην ουσία, η πρόκληση για τους Εβραίους δεν συνίστατο στην ρητή αντίσταση απέναντι στον εξελληνισμό, αλλά στο διαφορετικό όραμα για το τι θα μπορούσε να είναι ο εξελληνισμός. Το νέο αφήγημα το οποίο ανέπτυξε η εβραϊκή ελίτ, μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης από τον Ελληνικό Στρατό, τόνιζε τον συμπληρωματικό χαρακτήρα μεταξύ ελληνισμού και ιουδαϊσμού, φιλοσοφίας και μονοθεϊσμού, ερμηνεύοντας αυτά τα δίπολα ως τις δύο πηγές του νεότερου πολιτισμού. Οι Θεσσαλονικείς Εβραίοι ήθελαν να είναι Έλληνες πολίτες χωρίς να αποποιηθούν την εβραϊκότητά τους, παρόλο που διαφωνούσαν ως προς το πώς όφειλαν να την διατηρήσουν ή να την προσαρμόσουν. «Εβραίοι Έλληνες» ή «Έλληνες Εβραίοι» αποτελούσαν σε κάθε περίπτωση τις μόνες όψεις της διαφορετικής προτεραιότητας, που έδιναν οι διάφορες εβραϊκές ομάδες (π.χ. σιωνιστές, σοσιαλιστές, μετριοπαθείς) στους ελληνικούς και εβραϊκούς δεσμούς, χωρίς σε καμία περίπτωση να αποκλείει ο ένας τον άλλον.⁵⁵ Από την άλλη, στην ελληνική πολιτική ζωή, οι εβραϊκές υποθέσεις αποτελούσαν περιθωριακό ζήτημα, καθώς τα μεγάλα θέματα αποτελούσαν τα ζητήματα του εθνικού διχασμού (βενιζελικοί / αντιβενιζελικοί, μοναρχία / αβασίλευτη δημοκρατία) και η αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος. Μάλιστα, σύμφωνα με τον καθηγητή Mazower, στα μέσα τις δεκαετίας του 1930, όταν στη βόρεια Ευρώπη ο αντισημιτισμός εξαπλωνόταν στην Ελλάδα οι όποιες πηγές διακοινοτικών εντάσεων άρχισαν να στερεύουν.⁵⁶ Αναμφίβολα, οι όποιες δυσλειτουργίες παρουσιάστηκαν στη συμβίωση Χριστιανών και Εβραίων οφείλονται, τόσο στη γενικότερη αδυναμία του νεωτερικού κράτους να δημιουργήσει ένα πλαίσιο που να μπορούν να ενταχθούν ομαλά ατομικά και συλλογικά δικαιώματα και να προσδιορισθεί η θέση των μειονοτήτων, εντός μιας πλουραλιστικής κοινωνίας, όσο και στις κοινωνικές και οικονομικές αναταράξεις που επέφερε η ανταλλαγή των πληθυσμών, βάσει της Συνθήκης της Λωζάννης, καθώς και στις επιπτώσεις του Β΄ Π.Π.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι Έλληνες και Εβραίοι συμβίωσαν όλους αυτούς τους αιώνες με έναν δημιουργικό, συνθετικό και αλληλοϋποστηρικτικό τρόπο.

⁵⁵ Devin E. Naar, Τα όρια του Ελληνισμού: Γλώσσα και αφομοίωση μεταξύ Σαλονικίων Εβραίων, 1917-1933, στο Δημήτρης Καιρίδης (επιμ.), Θεσσαλονίκη, μια πόλη σε μετάβαση, 1912-2012, ό.π., σ. 216 έως 219.

⁵⁶ Mark Mazower, Θεσσαλονίκη Πόλη των φαντασμάτων, ό.π., σ. 480, 493 έως 494.

Οι όποιες τριβές και αντιπαραθέσεις κινούνταν στο πλαίσιο του μέτρου, χωρίς γενι-
κεύσεις και ισοπεδωτισμούς. Οι κοινές θρησκευτικές και πολιτιστικές καταβολές,
αλλά και τα κοινά τραγικά βιώματα και το εχθρικό περιβάλλον στο οποίο επιβίωσαν
διαμόρφωσαν κοινές αντιλήψεις, πεποιθήσεις καθώς και αρχές και αξίες, όπως η δη-
μοκρατία, η ελευθερία, η οικογένεια, η συμπαράσταση. Η ίδια τους η επιβίωση ως
εθνών, ανά τους αιώνες, οφείλεται στους ανοιχτούς πολιτικούς και οικονομικούς θε-
σμούς, που τα δύο έθνη εφάρμοσαν και τα διαφοροποίησαν από τους υπόλοιπους λα-
ούς.⁵⁷ Η εγγύτητα των δύο λαών και η επιλογή ανοιχτών θεσμών δημιούργησαν συ-
γκοινωνούντα δοχεία που έφεραν σε επαφή και αλληλοεπηρέασαν την κουλτούρα και
τον πολιτισμό τους και αποτελούν, τόσο τη βάση πάνω στην οποία αναπτύχθηκε η
ιστορική συνεργασία τους, όσο και την εγγύηση για την συνέχισή της. Επιπρόσθετα,
τα στοιχεία διαφορετικότητας που υφίστανται στην κουλτούρα των δύο λαών δεν α-
ναπτύσσουν τάσεις ρήξης, αλλά είναι δυνατή η σύζευξή τους που μπορεί να επιφέρει
μία πλέον ολιστική και αποτελεσματική προσέγγιση των ζητημάτων που απασχολούν
τις δύο χώρες, με απότοκο την συνεργασία και ευημερία των δύο λαών και την εποι-
κοδόμηση σταθερότητας στην ευρύτερη περιοχή.

Υφιστάμενη κατάσταση

Χαρακτηριστικό της ελληνικής αλλά και της ισραηλινής πολιτικής τα τελευταία χρό-
νια αποτελεί η αναβάθμιση της συνεργασίας τους.⁵⁸ Η αναγνώριση της κρατικής υ-
πόστασης του Ισραήλ από την Ελλάδα το 1990 συντέλεσε στην λήξη μιας μακράς πε-
ριόδου καχυποψίας και αδιαφορίας από την ίδρυση του Ισραήλ ως ανεξάρτητου κρά-
τους. Καθόλη την δεκαετία του '90 οι σχέσεις των δύο χωρών βελτιώνονταν προοδευ-
τικά, με επισκέψεις αξιωματούχων και την υπογραφή μιας σειράς συμφωνιών συνερ-
γασίας σε θέματα άμυνας, εμπορίου, τουρισμού, πολιτισμού και τεχνολογίας. Αφορμή
για την περαιτέρω ενδυνάμωση των σχέσεων αποτέλεσαν τα γεγονότα του 2010 με το
στολίσκο της Γάζας, που όξυναν τις ισραηλινο-τουρκικές σχέσεις οι οποίες ως ένα
βαθμό λειτουργούσαν ανταγωνιστικά στις σχέσεις Ελλάδας - Ισραήλ.⁵⁹

⁵⁷ Daron Acemoglu, James A. Robinson, *ό.π.*, σ. 95 έως 99.

⁵⁸ Πρεσβεία του Ισραήλ στην Ελλάδα, «Σχέσεις Ισραήλ - Ελλάδας»,
<http://embassies.gov.il/athens/Relations/Pages/%CE%A3%CF%87%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%99%CF%83%CF%81%CE%B1%CE%AE%CE%BB---%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1%CF%82.aspx>, (έγινε πρόσβαση στις 12 Σεπτεμβρίου 2018).

⁵⁹ Μιχάλης Διακαντώνης, «Οι οικονομικές σχέσεις Ελλάδας - Ισραήλ»,
<http://www.foreignaffairs.gr/articles/71301/mixalis-diakantonis/oi-oikonomikes-sxeseis-elladas-israil>,

Ποιές όμως ήταν οι βασικές αιτίες οι οποίες κρατούσαν υποβαθμισμένες τις σχέσεις των δύο κρατών την προαναφερθείσα περίοδο, δηλαδή από ιδρύσεως του κράτους του Ισραήλ μέχρι τη δεκαετία του 1990; Εκτιμάται ότι η διερεύνηση και η κατανόηση των αιτιών βοηθά στην περαιτέρω εμβάθυνση των σχέσεων προκειμένου να διαπιστωθεί, εάν τα αίτια ανάγονται σε ανταγωνιστικά συμφέροντα των δύο κρατών ή σε αντισημιτικά αισθήματα ή είναι προϊόν πρόσκαιρων πολιτικών επιλογών που δεν σχετίζονται με διαχρονικές σχέσεις, πολιτισμικές διαφορές και την κουλτούρα των δύο λαών.

Οι κυριότεροι παράγοντες που διαμόρφωσαν τη σχέση των δύο κρατών την συγκεκριμένη περίοδο είναι συνοπτικά οι παρακάτω:⁶⁰

- Η ταύτιση του Ισραήλ με την πολιτική των ΗΠΑ και της Μ. Βρετανίας και τα αντίστοιχα αντιδυτικά αισθήματα που προκάλεσαν στην Ελλάδα. Τα εν λόγω αισθήματα εδράζονται στην απόρριψη του ελληνικού αιτήματος για τη συζήτηση του Κυπριακού στον ΟΗΕ το 1955, στα Σεπτεμβριανά γεγονότα της Κωνσταντινούπολης που σηματοδότησαν την αρχή του τέλους της ομογένειας σε αυτήν, στην επιβολή της δικτατορίας στην Ελλάδα και τέλος στην εισβολή του Αττίλα στην Κύπρο.
- Το Κυπριακό. Ο στόχος της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής για προσέλκυση όσο το δυνατόν περισσότερων υποστηρικτών των ελληνικών θέσεων σε διεθνές επίπεδο επέβαλε την υποβάθμιση των ελληνοϊσραηλινών σχέσεων. Η επιβολή αυτής της στάσης επιβαλλόταν από την ισραηλινοαραβική διαμάχη της περιόδου καθώς, ενδεχόμενη ανάπτυξη σχέσεων με το Ισραήλ, θα απομάκρυνε την Ελλάδα από τον αραβικό κόσμο.
- Η προστασία του ελληνικού πληθυσμού της Αιγύπτου (140.000 Έλληνες). Η απαίτηση της αιγυπτιακής πλευράς για δέσμευση της Ελλάδας να μην αναγνωρίσει ποτέ de jure το Ισραήλ πιθανόν να επέφερε αντίποινα στους Έλληνες της Αιγύπτου σε περίπτωση ενδυνάμωσης των σχέσεων με το Ισραήλ. Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί η πίεση που ασκούσαν οι ομογενείς στον ελληνικό τύπο να αποφεύγει φιλοϊσραηλινές αναφορές, γεγονός που συνέβαλε, ως ένα βαθμό, στην διαμόρφωση κλίματος καχυποψίας.

(έγινε πρόσβαση στις 12 Σεπτεμβρίου 2018).

⁶⁰ Αμίκιμ Ναχμάνι, Ισραήλ, Τουρκία και Ελλάδα, Ταραγμένες Σχέσεις στην Ανατολική Μεσόγειο, (Αθήνα, Παπαζήση, 2003), σ. 59, 66, 236, 237, 249, 255 έως 277.

- Το πρόβλημα των περιουσιών των Ελλήνων που είχαν φύγει από το Ισραήλ με την έναρξη των εχθροπραξιών τον Μάιο του 1948 και το αντίστοιχο πρόβλημα των αζήτητων εβραϊκών περιουσιών στην Ελλάδα.
- Οι τουρκοϊσραηλινές σχέσεις οι οποίες δημιουργούν καχυποψία στην ελληνική πλευρά.
- Το Παλαιστινιακό. Ειδικότερα η κατάληψη εκ μέρους του Ισραήλ της Δυτικής Όχθης το 1967 σε συνδυασμό με την τουρκική εισβολή, κατοχή και εποικισμό της Κύπρου από τους Τούρκους το 1974, αντιμετωπίστηκαν από την Ελλάδα ως παρόμοιες παράνομες εδαφικές προσαρτήσεις και προσπάθειες επίτευξης δημογραφικών αλλαγών.
- Οι στενοί εμπορικοί δεσμοί μεταξύ Ελλάδος και αραβικών κρατών. Μία στενότερη σχέση με το Ισραήλ, λόγω των τεταμένων αραβοϊσραηλινών σχέσεων, θα τις έθετε πιθανόν σε κίνδυνο.
- Το διπλωματικό γόητρο το οποίο απέτρεπε την ανάληψη πρωτοβουλίας προσέγγισης και οδηγούσε σε αναμονή πρώτης κίνησης από τον έτερο.

Το ερώτημα που προκύπτει είναι εάν οι παραπάνω παράγοντες έχουν παγιώσει αρνητικά εκατέρωθεν την «εικόνα του κράτους», την κουλτούρα και την εθνική ταυτότητα με τρόπο που δεν είναι αποδεκτή ή εφικτή μια ενίσχυση της συνεργασίας. Είναι γεγονός όμως πως οι πτυχές της εθνικής ταυτότητας δεν μένουν अपαράλλακτες αλλά (ανα)διαμορφώνονται διαρκώς στην κοινωνία.⁶¹

Η «εικόνα κράτους» στις διεθνείς σχέσεις αφορά στον τρόπο που οι δρώντες διαμορφώνουν αντιλήψεις για το διεθνές περιβάλλον και προβαίνουν σε πολιτικές. Η εικόνα, ενσωματώνοντας πληροφορίες για τον «εαυτό» και τον «άλλο», όπως και για τη μεταξύ τους σχέση, ερμηνεύεται κατά περίπτωση με θετικό ή αρνητικό τρόπο. Ειδικότερα στην περίπτωση της Ελλάδας, η οικονομική κρίση τα τελευταία χρόνια παγίωσε την εικόνα της χώρας ως χώρα πρόβλημα.⁶² Εκτιμάται λοιπόν ότι η συνειδητοποίηση αυτής της εικόνας στο εσωτερικό της χώρας συνέβαλε σημαντικά στην απαγκίστρωση από ιδεοληψίες και δογματισμούς και σε μια επαναπροσέγγιση των δυνατοτήτων που προκύπτουν από τη βελτίωση των σχέσεων με το Ισραήλ.

Ευρήματα από δημοσκοπικές έρευνες (2014) στην Ελλάδα καταδεικνύουν ότι ο σημερινός αντισημιτισμός, σύμφωνα με τους επιστήμονες, δεν συνδέεται πλέον με

⁶¹ Valerie M. Hudson, ό.π., σ. 169 έως 173.

⁶² Αθανάσιος Ν. Σαμαράς, Εικόνες κρατών, (Αθήνα, Καστανιώτη, 2014), σ. 13 έως 31, 36 έως 37, 119 έως 120.

τη βιβλική παράδοση ότι οι Εβραίοι σταύρωσαν τον Χριστό, αλλά είναι περισσότερο πολιτικής φύσεως και ανατροφοδοτείται τόσο από την επικαιρότητα (Γάζα), όσο και από τα κατά καιρούς σενάρια συνωμοσίας, που θέλουν το εβραϊκό στοιχείο στον πρωταγωνιστικό ρόλο. Ο αντισημιτισμός αυτός, όπως προκύπτει από αναλύσεις, δεν είναι αποτέλεσμα ιδεολογίας, αλλά μιας γενικότερης καχυποψίας και «μυθοπλαστικής αφέλειας» που σχετίζεται κατά πολύ με τη θυματοποίηση, το αίσθημα δηλαδή ότι οι Έλληνες ως έθνος αδικούνται. Η θυματοποίηση και η καχυποψία ενισχύεται με ευαισθησίες και διαστρεβλωμένες αντιλήψεις που αναπτύχθηκαν εξαιτίας των παραγόντων που διαμόρφωσαν τη σχέση των δύο κρατών, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Επειδή όμως σχετίζεται με θεωρίες συνωμοσίας είναι ευμετάβλητος και δεν στηρίζεται σε ουσιαστικές βάσεις. Άλλωστε το Ελληνικό κράτος βίωσε το προσφυγικό και μεταναστευτικό πρόβλημα και είναι ευαισθητοποιημένο απέναντι σε συνανθρώπους που αντιμετωπίζουν παρόμοιες καταστάσεις. Γι' αυτό ουδέποτε υπήρξε ουσιαστικά αντισημικό πνεύμα στην Ελλάδα. Απόδειξη είναι, όπως διαπιστώνει το ίδιο το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο στην Ελλάδα, ότι παρά τα υψηλά επίπεδα του αντισημιτισμού, τα τελευταία χρόνια δεν έχει καταγραφεί κανένα επεισόδιο αντισημιτικής βίας και ότι τα αποτελέσματα της δημοσκοπήσης αντικατοπτρίζουν τα στερεότυπα στην ελληνική κοινή γνώμη και όχι την αντισημιτική βία. Επίσης, τόσο ο Συνασπισμός Εναντία στη Συκοφαντία (Anti-Defamation League), όσο και η εβραϊκή κοινότητα της Ελλάδας εφιστούν την προσοχή στο γεγονός πως *«η πραγματικότητα είναι πολύ πιο ωραιοποιημένη από όσο υπαινίσσεται η δημοσκόπηση»* αλλά και, όπως συνήθως συμβαίνει με τις περισσότερες έρευνες, οι προτάσεις είναι ενδεικτικές και δεν συνιστούν ορθούς δείκτες πραγματικής αντιεβραϊκής προκατάληψης.⁶³ Σε αυτό το πνεύμα, νωρίτερα και με αφορμή ερμηνεία του Γαλλικού Πρακτορείου Ειδήσεων για ύπαρξη αντισημιτισμού στην Ελλάδα, λόγω μη συμμετοχής της στο επίσημο μνημόσυνο για τα 50 χρόνια του «Μπλοκ 11» του Άουσβιτς (1995), η οποία όμως σχετιζόταν με αποδοχή του FYROM με το όνομα «Μακεδονία», είναι αποστομωτικές οι δηλώσεις του τότε ραβίνου Ιακώβ Αράρ και του προέδρου του Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος. Σύμφωνα

---

⁶³ Gavin Rabinowitz, «Why is Greece the most anti-Semitic country in Europe?», <https://www.jta.org/2014/05/20/news-opinion/world/why-is-greece-the-most-anti-semitic-country-in-europe-2>, (έγινε πρόσβαση στις 12 Σεπτεμβρίου 2018).
Παναγιώτης Κουπαράνης, «Ο αντισημιτισμός στην Ελλάδα», <https://www.dw.com/el/%CE%BF-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%B7%CE%BC%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/a-17769124>, (έγινε πρόσβαση στις 12 Σεπτεμβρίου 2018).

με τις δηλώσεις όχι μόνο δεν υπάρχει αντισημιτισμός στην Ελλάδα, αλλά οι Εβραίοι της Ελλάδας χρωστάνε μεγάλη ευγνωμοσύνη στους Έλληνες για το ενδιαφέρον και την ανθρωπιά τους και μακάρι και οι άλλες χώρες να τους αντιμετωπίζουν όπως οι Έλληνες.⁶⁴

Απόδειξη θεσμικού επιστεγάσματος της βελτίωσης της συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας και Ισραήλ μετά από δεκαετίες υποβαθμισμένων διπλωματικών σχέσεων, αποτέλεσε αρχικά, το 2010, η ανταλλαγή επισκέψεων των Πρωθυπουργών της Ελλάδας και του Ισραήλ. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε η σύγκληση του πρώτου Ανώτατου Υπουργικού Συμβουλίου Συνεργασίας, το οποίο έλαβε χώρα στα Ιεροσόλυμα στις 8 Οκτωβρίου 2013, ενώ ακολούθησε και δεύτερο στις 27 Ιανουαρίου 2016 στα Ιεροσόλυμα, όπου υπεγράφησαν 7 διμερή κείμενα (κοινές δηλώσεις και Μνημόνια Συνεργασίας).⁶⁵ Καθοριστικό παράγοντα έπαιξε και η εικόνα της Τουρκίας και η κοινή διαπίστωση εργασίας του Ισραήλ για την αμοιβαία έλλειψη εμπιστοσύνης στο παρόν πολιτικό καθεστώς της γείτονος χώρας αλλά και η διαχρονικά απρόβλεπτη φύση των τουρκοϊσραηλινών σχέσεων. Η διατάραξη των σχέσεων παραδοσιακής συμμαχίας Ισραήλ - Τουρκίας αναβαθμίζει πλέον το γεωπολιτικό ρόλο της Ελλάδας και παράλληλα δίνει τη δυνατότητα αύξησης του γοήτρου της ως χώρα στρατηγικού συνεργάτη του Ισραήλ.⁶⁶

Ενδεικτικό της έμπρακτης συνεργασίας, αλλά και της νέας εικόνας που δημιουργείται για τις δύο χώρες αποτελεί η συμβολή της Ελλάδας, με αποστολή πυροσβεστικών αεροπλάνων στο Ισραήλ για την αντιμετώπιση μεγάλης έκτασης πυρκαγιών τον Δεκέμβριο του 2010 και το Νοέμβριο του 2016.⁶⁷ Από στρατιωτικής πλευράς η συνεργασία διευρύνθηκε με την εκτέλεση από το 2011 και κάθε χρόνο, της διακλαδικής ασκήσεως Noble Dina μεταξύ αεροναυτικών δυνάμεων του Ισραήλ, της Ελλά-

---

⁶⁴ Μεθόδιος Γ. Φούγιας, *ό.π.*, σ. 203 έως 205.

⁶⁵ Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Εξωτερικών, «Διμερείς Σχέσεις Ελλάδας – Ισραήλ», <http://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/israel/>, (έγινε πρόσβαση στις 12 Σεπτεμβρίου 2018).

⁶⁶ Ευάγγελος Βενέτης, «Η Ελληνική Διπλωματία και η Αραβο-Ισραηλινή Διένεξη», <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2012/11/Policy-Paper.pdf>, (έγινε πρόσβαση στις 12 Σεπτεμβρίου 2018).

Αμίκαιμ Ναχμάνι, *ό.π.*, σ. 220, 225 έως 227.

⁶⁷ Ειδήσεις, «Λόγια ευγνωμοσύνης από τον ισραηλινό Τύπο για τους Έλληνες πιλότους», http://www.onalert.gr/stories/Logia_eygnomosynhs_apo_ton_israhilino_Typo_gia_toys_Ellhnes_pilots/1519, (έγινε πρόσβαση στις 13 Σεπτεμβρίου 2018).

Taifer, «Ελληνικά Καναντέρ στο Ισραήλ πετούν ανάμεσα σε πολυκατοικίες για να σβήσουν φωτιές», https://www.youtube.com/watch?v=EFcmYLPx_58, (έγινε πρόσβαση στις 13 Σεπτεμβρίου 2018). «Οι Ισραηλινοί «αποθεώνουν» τους Έλληνες πυροσβέστες για την μάχη τους κατά των πυρκαγιών», <http://www.protothema.gr/world/article/632896/canadair-israel-photografies/>, (έγινε πρόσβαση στις 13 Σεπτεμβρίου 2018).

δας και των ΗΠΑ στη ΝΑ Μεσόγειο, καθώς και την υπογραφή, στις 19 Ιουλίου 2015, συμφωνίας για την νομική κάλυψη στρατευμάτων που εκπαιδεύονται στις δυο χώρες (Status of Forces Agreement) που, σημειωτέον, τέτοια συμφωνία το Ισραήλ διατηρεί μόνο με τις ΗΠΑ. Η σημασία της παραπάνω άσκησης, στην οποία η Ελλάδα αντικατέστησε την Τουρκία, που ως το 2010 αποτελούσε εταίρο των Ισραήλ και ΗΠΑ σε αυτήν, και η συμμετοχή για πρώτη φορά το 2017 της Κύπρου ως Παρατηρητή, κρίνονται ιδιαίτερα σημαντικά, καθώς θεωρείται άσκηση ναυτικής διπλωματίας που έχει ως στόχο την εξάσκηση στην προστασία των ενεργειακών κοιτασμάτων στις ΑΟΖ Κύπρου, Ισραήλ και Ελλάδας.⁶⁸ Άλλωστε, η εξεύρεση σημαντικών ενεργειακών κοιτασμάτων στην Κύπρο, το Ισραήλ και πιθανόν στην Ελλάδα και η υπογραφή Μνημονίου Συναντίληψης (MoU) μεταξύ Ελλάδας, Κύπρου, Ισραήλ και Ιταλίας, στις 5 Δεκ 2017, για την κατασκευή του αγωγού East Med που σχεδιάζεται να μεταφέρει φυσικό αέριο από την περιοχή της Αν. Μεσογείου στην Ευρώπη, μέσω Ελλάδας, προσδίδουν μία ιδιαίτερη στρατηγική προοπτική στην συνεργασία. Στο διαμορφούμενο πλαίσιο η Ελλάδα δύναται να καταστεί αξιόπιστος ενεργειακός κόμβος συμβάλλοντας καθοριστικά στην ευρωπαϊκή στρατηγική για τη διαφοροποίηση των πηγών ενέργειας.⁶⁹ Οι παραπάνω συνεργασίες βρήκαν ανταπόκριση στην κοινή γνώμη και βελτίωσαν την εικόνα των δύο χωρών στο εσωτερικό τους, με αποτέλεσμα το 2017 πάνω από 503.000 Ισραηλινοί τουρίστες να αφιχθούν αεροπορικώς στη χώρα μας σε σύγκριση με τους 197.009 το 2014.⁷⁰

Ωστόσο, είναι γεγονός ότι στις σχέσεις των κρατών, τα ξένα κράτη ως φορείς της δικής τους εθνικής ταυτότητας εκλαμβάνονται ως απειλή για την οικεία εθνική ταυτότητα. Όμως η πολιτισμική και ιστορική ανάλυση μάς δίνει τη δυνατότητα να α-

---

⁶⁸ Ανδρέας Ματζιάκος, «Τι κρύβεται πίσω από την σπουδή για λύση του κυπριακού την παρούσα περίοδο;», <https://www.liberal.gr/arthro/103951/amyna--diplomatia/2016/ti-krubetai-piso-apo-tin-spoudi-gia-lusi-tou-kypriakou-tin-parousa-periodo.html>, (έγινε πρόσβαση στις 13 Σεπτεμβρίου 2018).

Βασίλης Νέδος, «Η τριεθνής «Noble Dina» και η τουρκική απάντηση», <http://www.kathimerini.gr/901240/article/epikairothta/politikh/h-trie8nhs-noble-dina-kai-h-toyrkikh-apanthsh>, (έγινε πρόσβαση στις 13 Σεπτεμβρίου 2018).

⁶⁹ TANE A Team, «Ενεργειακή συμμαχία Ελλάδας – Κύπρου – Ισραήλ», <http://www.tanea.gr/2017/06/15/politics/energeiaki-symmaxia-elladas-kyproy-israil/>, (έγινε πρόσβαση στις 13 Σεπτεμβρίου 2018).

«MoU για τον East Med υπέγραψαν Ελλάδα, Κύπρος, Ισραήλ και Ιταλία», <https://www.euro2day.gr/news/economy/article/1582180/mou-gia-ton-east-med-ypegripsan-ellada-kypros-isra.html>, (έγινε πρόσβαση στις 13 Σεπτεμβρίου 2018).

⁷⁰ Αλέξης Χατζηδάκης, Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, «Τάσεις της τουριστικής κίνησης 2008 - 2015», http://www.gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/Xatzidakis_2015.pdf, (έγινε πρόσβαση στις 13 Σεπτεμβρίου 2018).

«Αύξηση στις τουριστικές κρατήσεις, Ελλάδα ψηφίζει το Ισραήλ», <http://www.eleftheria.gr/%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1/item/190951->, (έγινε πρόσβαση στις 13 Σεπτεμβρίου 2018).

ποκαλύψουμε ποιά είδη επιλογών θα προτιμηθούν και θα αναδειχθούν προκειμένου να προωθηθούν οι πολιτικοί σκοποί που θα επιλεγούν.⁷¹ Επιπρόσθετα, αν τα δύο έθνη επιθυμούν να συνεχίσουν να υπάρχουν στο ρευστό και αβέβαιο σύγχρονο περιβάλλον, θα πρέπει να συνεχίσουν να λειτουργούν στο πνεύμα των ανοιχτών πολιτικών και οικονομικών θεσμών, να διερευνήσουν τα κέρδη που αποκομίζουν από την ενδυνάμωση της συνεργασίας τους και να απαγκιστρωθούν από τυχόν αγκυλώσεις, ιδεοληψίες, δογματισμούς και καχυποψίες.⁷²

Εν κατακλείδι, οι σύγχρονες σχέσεις, πέραν της εγγύτητας και κοινής γεωγραφικής θέσης των δύο χωρών, στηρίζονται στους κοινούς φιλοδυτικούς πολιτικούς προσανατολισμούς σε σχέση τόσο με παγκόσμια, όσο και με περιφερειακά ζητήματα, στο φιλοδυτικό προσανατολισμό στην κουλτούρα και την πολιτική και στη δεδηλωμένη κοσμικοδοξία της κοινωνίας. Οι σχέσεις επιπλέον ενισχύονται από την αίσθηση ότι και οι δύο λαοί αποτελούν μειονότητα στον κόσμο που τους περιβάλλει και κυρίως από την παντελή έλλειψη ουσιωδών διαφορών (π.χ. συνοριακές έριδες, διεκδικήσεις).⁷³

Επίλογος

Όπως προκύπτει από την παραπάνω ιστορική και πολιτισμική προσέγγιση της διαδρομής των δύο λαών, η συνεργασία τους αποτελεί μια αμφίδρομη πολιτική, πνευματική και εμπορική σχέση που έχει αποτυπώσει έντονα την επίδρασή της σε αυτούς και έχει συμβάλλει στην ιστορική εξέλιξη του δυτικού πολιτισμού.

Χωρίς να παραγνωρίζουμε τα σημεία τριβής που σημάδεψαν τις σχέσεις Ιουδαϊσμού και Ελληνισμού, οι σχέσεις των δυο λαών αποτελούν παράδειγμα πολιτισμικής διάδρασης που οδήγησε αναμφίβολα σε εξέλιξη.

Παράλληλα, κοινά βιώματα, όπως το Ολοκαύτωμα των Εβραίων, ο ξεριζωμός των Ελλήνων της Μ. Ασίας, συμπεριλαμβανομένης της Γενοκτονίας των Ποντίων, και οι διώξεις που υπέστησαν, έστω και σε διαφορετική ένταση, Έλληνες και Εβραίοι από τους Τούρκους, καλλιέργησαν ιστορική μνήμη με χαρακτηριστικά, όπως επιφυλακτικότητα, δυσπιστία, ανασφάλεια, καχυποψία αλλά και ανάγκη για αυτοδυναμία και αυτάρκεια καθώς και σεβασμό σε φίλους και συμμάχους. Η κατανόηση αυτών

⁷¹ Valerie M. Hudson, ό.π., σ. 179, 191 έως 196.

⁷² Daron Acemoglu, James A. Robinson, ό.π., σ. 95 έως 99, 416 έως 420.

⁷³ Αμίκιμ Ναχμάνι, ό.π., 2003, σ. 66, 230, 231, 275.

Country Comparison Tool, «Israel», «Greece», <https://www.hofstede-insights.com/>, (έγινε πρόσβαση στις 13 Σεπτεμβρίου 2018).

των χαρακτηριστικών είναι σημαντική, προκειμένου να εδραιωθεί η συνεργασία τους σε αρχές ειλικρίνειας, αξιοπιστίας, αλληλοσεβασμού, αλληλοκατανόησης, αλληλοεκτίμησης και αναγνώρισης.

Όπως προκύπτει η διαχρονικά αρμονική συνύπαρξη και τα κοινά βιώματα των δύο λαών τεκμηριώνουν ότι τα όποια στερεότυπα, ιδεολογήματα και προκαταλήψεις, που κατά καιρούς εκδηλώθηκαν, δεν υποκρύπτουν αντισημιτικά αισθήματα και βαθιά ριζωμένες αντιθέσεις και διαφορές, αλλά υπήρξαν μάλλον απόρροια πολιτικών συγκυριών και επαγγελματικών ανταγωνισμών.

Τα τελευταία χρόνια η αναβάθμιση της συνεργασίας τους επιβεβαιώνει το γεγονός ότι η ύπαρξη κοινών ιστορικών βάσεων, αλλά και η διαμόρφωση κοινών στοιχείων στην πολιτισμική τους ταυτότητα μέσω των κοινών βιωμάτων που, είτε βρίσκονται σε βαθιά ριζωμένες πολιτισμικές πεποιθήσεις, τις οποίες μοιράζεται ενεργά η μεγάλη πλειονότητα του πληθυσμού, είτε βρίσκονται εν υπνώσει σε ανάλογο ποσοστό αυτού, αποτελούν δυνάμεις που μπορούν να στηρίζουν και ενδυναμώνουν τη συνεργασία των δύο λαών.⁷⁴ Επιπρόσθετα, η σύγκλιση της διαφορετικότητας δύναται να προάγει την αντίληψη, προσέγγιση, διαχείριση και αντιμετώπιση των προκλήσεων και κινδύνων του εγγύς περιβάλλοντος, με τρόπο που να εξυπηρετεί τα συμφέροντα των δύο λαών και με απώτατο στόχο την εμπέδωση της ειρήνης και της ασφάλειας και την επέκταση της ευημερίας σε όλη την περιοχή.

Η αλληλοσυμπλήρωση και αλληλεπίδραση των χαρακτηριστικών των δύο λαών στην συνεργασία τους, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, περιγράφεται ανάγλυφα στην παρακάτω δήλωση του πρώην προέδρου του Ισραήλ Σιμόν Πέρες: *«Είμαι πολύ περήφανος και συγκινημένος γιατί για μένα η Ελλάδα δεν είναι απλά μια χώρα. Είναι κομμάτι της ιστορίας της οικογένειάς μου και της ιδεολογίας της πατρίδας μου... Όπως ίσως θα γνωρίζετε, ο David Ben-Gurion, ιδρυτής του κράτους του Ισραήλ, αποφάσισε να μάθει την ελληνική γλώσσα. Γιατί; Σκέφτηκε ότι κάτι έλειπε από την ιστορία μας, κάτι που αποτελούσε την ουσία του κράτους. Σκέφτηκε ότι είχαμε μεγάλους προφήτες, καταπληκτικούς ιερείς και κάποιους καλούς βασιλείς, αλλά δεν γνωρίζουμε πώς να γίνουμε σωστοί πολιτικοί. Ζήτησε ειδικούς συμβούλους ώστε να του διδάξουν αυτό που πίστευε ότι ήταν μία από τις αδυναμίες του Ιουδαϊσμού. Η μη κατανόηση του τι είναι κράτος. Όλοι σκέφτηκαν ότι αυτό που έλειπε από τη Βίβλο μας βρισκόταν στην ελληνική φιλοσοφία. Αποφάσισε λοιπόν να διδαχθεί την ελληνική φιλοσοφία, ώστε να κατα-*

---

⁷⁴ Valerie M. Hudson, ό.π., σ. 169 έως 196.

νοήσει τι σημαίνει να είσαι αρχηγός ενός κράτους. Μελέτησε την ελληνική γλώσσα και την έκανε μέρος της ιδεολογίας του. Πιστεύω ακράδαντα ότι υπήρξε ένας από τους πιο σημαντικούς πολιτικούς που είχαμε ποτέ».⁷⁵

Έχοντας ολοκληρώσει την προσέγγιση των ιστορικών βάσεων της συνεργασίας των δύο λαών, αλλά και των παραγόντων που επέδρασαν στη διαμόρφωση των σχέσεών τους, στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα επιχειρηθεί να αναλυθούν οι στόχοι υψηλής στρατηγικής των δύο κρατών εντός του περιφερειακού περιβάλλοντος ασφαλείας τους, ώστε, στη συνέχεια, να διερευνηθούν οι τομείς που δύνανται να αποτελέσουν πυλώνες αυτής της συνεργασίας.

Κεφάλαιο Δεύτερο

Το περιφερειακό περιβάλλον ασφαλείας - Στόχοι υψηλής στρατηγικής

Εισαγωγή⁷⁶

Σύμφωνα με τον Sir Henry John Temple «στην διεθνή πολιτική δεν υπάρχουν ούτε μόνιμοι φίλοι ούτε μόνιμοι εχθροί, παρά μόνιμα συμφέροντα».⁷⁷ Στη βάση αυτής της θεμελιώδους αρχής, αλλά και των αρχών του νεοκλασικού ρεαλισμού, σύμφωνα με τον οποίο, με την Εξωτερική Πολιτική, η οποία είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης του διεθνούς συστήματος και εσωτερικών παραγόντων, το κράτος επιδιώκει την επίτευξη της ασφάλειάς του όχι μόνο με την ισχύ, αλλά και με κάθε διαθέσιμο μέσο, θα επιχειρηθεί η προσέγγιση του ζητήματος προκειμένου να εξεταστούν:⁷⁸

- Το περιφερειακό περιβάλλον ασφαλείας της ΝΑ Μεσογείου.
- Οι επιδιώξεις των Μ. Δυνάμεων, αλλά και της Τουρκίας στην περιοχή.
- Οι απειλές, οι προκλήσεις, αλλά και οι ευκαιρίες που προκύπτουν στο εν λόγω περιβάλλον.

⁷⁵ «Η αγάπη του Σιμόν Πέρες για την Ελλάδα», <http://www.kathimerini.gr/877347/opinion/epikairothta/politikh/h-agaph-toy-simon-peres-gia-thn-ellada>, (έγινε πρόσβαση στις 13 Σεπτεμβρίου 2018).

⁷⁶ Οι στρατηγικοί όροι που χρησιμοποιούνται στηρίζονται στο Κων/νος Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*, (Αθήνα Ποιότητα, 2008).

⁷⁷ Stephen Farrell, «TEMPLE, Henry John, 3rd Visct. Palmerston», <https://www.historyofparliamentonline.org/volume/1820-1832/member/temple-henry-1784-1865>, (έγινε πρόσβαση στις 13 Σεπτεμβρίου 2018).

⁷⁸ Balkan Devlen and Ozgur Ozdaman, Neoclassical Realism and Foreign Policy, in Annette Freyberg-Inan, Ewan Harrison, and Patrick James (eds.), *Rethinking Realism in International Relations*, (Baltimore, The John Hopkins University Press, 2009), σ. 158.

Γεώργιος Μ. Σπυρόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις*, (Αθήνα, Ποιότητα, 2010), σ. 81.

David A. Baldwin, «Power and International Relations», <http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20%282012%29%20Power%20and%20International%20Relations.pdf>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

- Οι στόχοι της υψηλής στρατηγικής Ελλάδας και Ισραήλ.
- Οι πυλώνες της στρατηγικής συνεργασίας Ελλάδας και Ισραήλ.

Ειδικότερα, για την προσέγγιση του ζητήματος, θα ληφθούν επίσης υπόψη η έννοια της στρατηγικής ως μιας διαδικασίας διαρκούς προσαρμογής σε μεταβαλλόμενες συνθήκες και περιστάσεις, σ' έναν κόσμο που κυριαρχεί η τύχη, η αβεβαιότητα και η αμφιβολία. Σημαντικό ρόλο στο σχεδιασμό αυτής της στρατηγικής διαδραματίζουν οι πολιτικοί στόχοι, τα διπλωματικά, οικονομικά και στρατιωτικά μέσα, η γεωγραφία, οι ιστορικές εμπειρίες, η ιδεολογία, η θρησκεία, η κουλτούρα, ο πολιτισμός, αλλά και η φύση ενός κυβερνητικού οργανισμού.⁷⁹ Επιπρόσθετα, σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής και επομένως στην δημιουργία στρατηγικών βάσεων συνεργασίας διαδραματίζουν οι προσωπικότητες και οι προσανατολισμοί των ηγετών, η δυναμική μικρών ομάδων και οι εσωτερικοί πολιτικοί ανταγωνισμοί.⁸⁰ Τέλος, σύμφωνα με τον πάντα επίκαιρο Θουκυδίδη, τα κίνητρα που διαμορφώνουν τις σχέσεις είναι η ασφάλεια, η τιμή και το συμφέρον. Με βάση τα παραπάνω, αφενός καθίσταται αδύνατη η σίγουρη πρόβλεψη στις σχέσεις των κρατών, αφετέρου επιβάλλεται η κατανόηση αυτού του περιβάλλοντος για την διερεύνηση των δυνατοτήτων που προσφέρουν ή και επιβάλλουν οι εκάστοτε συγκυρίες προς διαμόρφωση ουσιαστικής και ευέλικτης στρατηγικής.

Απώτερος σκοπός είναι να διερευνηθεί η δυνατότητα, το είδος και οι βάσεις, στις οποίες δύναται να εδραστεί η συνεργασία μεταξύ Ελλάδας και Ισραήλ, προκειμένου να προταθούν ανάλογοι πυλώνες διμερούς συνεργασίας που θα συντελέσουν στην εφαρμογή των πολιτικών ενίσχυσης και αναβάθμισης των μεταξύ τους σχέσεων.

Το περιφερειακό περιβάλλον ασφαλείας ΝΑ Μεσογείου

Η εθνική ασφάλεια ενός κράτους συνδέεται άμεσα με τις περιφερειακές εξελίξεις που αποτελούν επιστέγασμα των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών διεργασιών και ιδιαιτεροτήτων των κρατών της περιοχής, αλλά και του διεθνούς συστήματος.⁸¹ Η ΝΑ Μεσόγειος αποτελεί κοινό περιφερειακό σύστημα, εντός του οποίου βρίσκονται η Ελλάδα και το Ισραήλ. Η περιοχή χαρακτηρίζεται από ρευστότητα και αστάθεια, καθώς πολιτικές, οικονομικές, θρησκευτικές, εθνοτικές και κοινωνικές εξελίξεις δια-

⁷⁹ Williamson Murray και Mark Grimsley, Εισαγωγή Περί Στρατηγικής, στο Η Ιστορία της Στρατηγικής, (Αθήνα, Τουρική, 2007), σ. 17 έως 43.

⁸⁰ Valerie M. Hudson, ό.π., σ. 57.

⁸¹ David Lake, Patrick Morgan, Regional orders: Building security in a New world, (Pennsylvania, University Park, 1997), σ. 7 έως 14.

μορφώνουν ιδιαίτερες συνθήκες. Οι εξεγέρσεις στις Αραβικές χώρες, η Συριακή κρίση, το Κουρδικό ζήτημα, το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, το Ισλαμικό Χαλιφάτο και το Παλαιστινιακό ζήτημα αποτελούν τους κύριους παράγοντες που διαμορφώνουν και επηρεάζουν τις μεταβολές ισχύος, τις γεωπολιτικές ανατροπές, τις απειλές και προκλήσεις της περιοχής.⁸² Το περιβάλλον αυτό περιπλέκεται ακόμη περισσότερο από τα αντικρουόμενα συμφέροντα και τους ανταγωνισμούς των Μ. Δυνάμεων και των μη κρατικών δρώντων, καθώς και τους ενεργειακούς πόρους και τα δίκτυα αγωγών που υπάρχουν ή σχεδιάζονται σε αυτό.⁸³ Εάν μάλιστα ληφθούν υπόψη και προβλήματα παγκόσμιας κλίμακας που επηρεάζουν την περιοχή, όπως η κλιματική αλλαγή, οι πανδημίες, οι μεταναστευτικές ροές και οι δημογραφικές εξελίξεις, το οργανωμένο έγκλημα, οι αδυναμίες του χρηματοπιστωτικού συστήματος και οι ανταγωνισμοί για έλεγχο των φυσικών πόρων (ενέργεια, νερό), τότε γίνονται κατανοητές οι προκλήσεις, οι απειλές, αλλά και οι ευκαιρίες που αντιμετωπίζουν οι χώρες της περιοχής. Ιδιαίτερα για την Ελλάδα θα πρέπει να τονισθεί η διαρκής προσπάθεια της Τουρκίας να καταστεί περιφερειακή δύναμη με αναθεωρητικές βλέψεις σε βάρος τόσο της χώρας μας όσο και των γειτονικών της χωρών,⁸⁴ γεγονός που προκαλεί ακόμη μεγαλύτερη ανασφάλεια και αστάθεια στην περιοχή. Από την άλλη το μονοπολικό σύστημα της δεκαετίας του 1990 τείνει να καταστεί πολυπολικό με επίδοξους πόλους Ρωσία, Κίνα κατά πρώτο λόγο και Ινδία ακολούθως, καθιστώντας το μέλλον απρόβλεπτο. Ταυτόχρονα, οι τριγμοί στην οικονομική και νομισματική πρόοδο και στη συνοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), στην οποία συμμετέχει η Ελλάδα, αποτελούν πρόκληση για την επιβίωση και την εν γένει προοπτική της.⁸⁵

Τα παραπάνω στοιχεία έχουν διαμορφώσει μια χαοτική κατάσταση στην περιοχή με βίαιες συγκρούσεις, ανθρωπιστικές καταστροφές και κυμαινόμενες συμμαχίες. Παρά την ήττα του Ισλαμικού Χαλιφάτου, δεν επήλθε σταθερότητα και ειρήνη στην περιοχή. Η Συρία εξακολουθεί να αποτελεί το σημείο όπου τα συμφέροντα ΗΠΑ, Ρωσίας, Ιράν και Τουρκίας, σε συνδυασμό με το Κουρδικό, περιπλέκονται και αλληλοσυγκρούονται. Το Ιράν για την ικανοποίηση των στρατηγικών του επιδιώξεων και την

---

⁸² Θάνος Ντόκος, *Λευκή Βίβλος*, (Αθήνα, Σιδέρης, 2016), σ. 17 έως 42.

⁸³ Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, «Περιφερειακή Πολιτική», <http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/periferiaki-politiki/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

⁸⁴ Παναγιώτης Σαββίδης, «Ποια είναι τα νησιά που θέλουν να 'γκριζάρουν' οι Τούρκοι» <http://www.protothema.gr/politics/article/741913/poia-einai-ta-nisia-pou-theloun-na-grizaroun-oi-tourkoi/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

⁸⁵ Γιώργος Κονταρίνης, «Παυλόπουλος: Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα διαλυθεί εάν...» <http://www.cnn.gr/news/politiki/story/85747/paylopoylos-h-eyropaiki-enosi-tha-dialythei-ean>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

ανάδειξή του σε περιφερειακή δύναμη επιδιώκει και, σε ένα βαθμό, έχει πετύχει την πρόσβασή του στη Μεσόγειο μέσω της Συρίας και της Χεζμπολάχ στο Λίβανο, ενώ παράλληλα ελέγχει την κυβέρνηση του Ιράκ. Είναι ίσως το πιο κρίσιμο κράτος στην ευρύτερη περιοχή καθώς όχι μόνο απειλεί το Ισραήλ αλλά έχει ειδικές σχέσεις με τη Ρωσία και την Κίνα και ιδιαίτερη συνεργασία με την Τουρκία. Οι γεωστρατηγικές επιδιώξεις της Τουρκίας με στόχο, πέραν της περιφερειακής δύναμης, να καταστεί η ηγέτιδα χώρα των μουσουλμάνων, την έχουν οδηγήσει απέναντι σε ΗΠΑ, Ισραήλ και ΕΕ, αλλά και σε σύμπλευση με Ρωσία και Ιράν και στην υποστήριξη της Αραβικής Άνοιξης. Αντίστοιχα η Ρωσία ελέγχει ή επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη Συρία, την Τουρκία και το Ιράν. Το μωσαϊκό περιπλέκεται από το Κουρδικό ζήτημα στο οποίο η σταθερή και στενή επιχειρησιακή συνεργασία των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων με τους μαχητές του PKK/PYD και το άνοιγμα διαύλων πολιτικού διαλόγου διαμορφώνει νέες προοπτικές για τους Κούρδους, με την επέμβαση όμως των Τούρκων στο Αφρίν να δημιουργεί νέα δεδομένα.

Οι λοιπές χώρες της περιοχής, όπως η Σαουδική Αραβία, η Ιορδανία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Μπαχρέιν και η Αίγυπτος, παρά τις όποιες αντιθέσεις τους, στέκονται ενωμένες απέναντι στις φιλοδοξίες και την εμπλοκή του Ιράν, το οποίο αντιλαμβάνονται ως εξωτερική απειλή, γεγονός που έχει βοηθήσει στη βελτίωση των σχέσεων των μετριοπαθών αραβικών χωρών με το Ισραήλ. Στην Αίγυπτο και στην Ιορδανία, η κατάσταση βρίσκεται σε λεπτή ισορροπία, με ομάδες του ISIS να αποτελούν απειλή για την ασφάλεια. Εξίσου σημαντική απειλή αποτελούν για την ασφάλεια των κρατών της περιοχής οι τζιχαντιστές που έχουν διαφύγει από τη Συρία και το Ιράκ και ενδέχεται βραχυπρόθεσμα, σε συνεργασία με άλλα εξτρεμιστικά στοιχεία, να προκαλέσουν αστάθεια.

Τέλος, στο Παλαιστινιακό, το οποίο αποτελεί την μακροβιότερη εστία συγκρούσεων στην περιοχή, διαμορφώνεται μια νέα προοπτική από τις ΗΠΑ που προσανατολίζονται στη λύση δύο κρατών, με την ίδρυση Παλαιστινιακού κράτους με προσωρινά σύνορα. Επίσης θετική εξέλιξη αποτελεί η συμφωνία συμφιλίωσης που επιτεύχθηκε με την διαμεσολάβηση της Αιγύπτου μεταξύ Φατάχ και Χαμάς. Η παραπάνω αποκλιμάκωση δύναται να συμβάλει στην απεξάρτηση της Χαμάς από το Ιράν, την ενδυνάμωση των σχέσεων με την μετριοπαθή Αίγυπτο, αλλά και στις διαπραγματεύσεις με το Ισραήλ. Σημειώνεται ότι οι Παλαιστίνιοι στις διαπραγματεύσεις με το Ισραήλ εκπροσωπούνται από την Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (PLO), η οποία το 1993 αναγνώρισε στο Ισραήλ το δικαίωμα ύπαρξης. Καθώς όμως,

τα αραβικά κράτη είτε σπαράσσονται από εμφυλίους πολέμους, είτε έχουν στραμμένη την προσοχή τους στη σύγκρουση Σουνιτών - Σιϊτών, στο ριζοσπαστικό Ισλάμ και στη διαρκώς αυξανόμενη ισχύ του Ιράν, το Παλαιστινιακό ζήτημα έχει χάσει ένα μέρος της επιτακτικότητάς του, όχι όμως και της σημασίας του. Οι ηγέτες της Παλαιστίνης εκτιμάται ότι δεν μπορούν από μόνοι τους να υποστηρίξουν το αποτέλεσμα μιας ειρηνευτικής διαδικασίας, εκτός και αν αυτό τύχει της ενεργής υποστήριξης άλλων περιφερειακών κυβερνήσεων. Σε κάθε περίπτωση, το Παλαιστινιακό ζήτημα θα πρέπει να αντιμετωπισθεί, αργά ή γρήγορα, ως θεμελιώδες στοιχείο της περιφερειακής και, τελικά, της παγκόσμιας τάξης.⁸⁶

Στο παραπάνω περιφερειακό σύστημα προστίθενται οι ανακαλύψεις ενεργειακών κοιτασμάτων στις ΑΟΖ του Ισραήλ και της Κύπρου. Τα παραπάνω κοιτάσματα δημιουργούν τις προϋποθέσεις, ώστε το Ισραήλ, και πιθανόν και η Κύπρος, να μπορούν να εξάγουν φυσικό αέριο στην Ευρώπη. Η εμπλοκή μάλιστα στην εκμετάλλευση των εν λόγω κοιτασμάτων ξένων κρατών και μεγάλων πολυεθνικών εταιρειών, στη βάση των Διεθνών Συμβάσεων και Συμφωνιών και με τρόπο που εξυπηρετεί τα συμφέροντα της Κύπρου, δίνει άλλη διάσταση στο εν λόγω περιβάλλον ασφαλείας.⁸⁷

Επιδιώξεις Μ. Δυνάμεων και Τουρκίας στην περιοχή

Στο περιφερειακό σύστημα, όπως αυτό παρουσιάστηκε στην προηγούμενη ενότητα, οι επιδιώξεις των κύριων διεθνών δρώντων συνοψίζονται όπως παρακάτω:

---

⁸⁶ Henry Kissinger, *Παγκόσμια Τάξη*, (Αθήνα, Λιβάνη, 2014), σ. 141 έως 210. Μαρία Πλάκα, «Σαουδική Αραβία – Ιράν: Ένας ‘Ψυχρός Πόλεμος’ για τη Μέση Ανατολή», <https://powerpolitics.eu/%CF%83%CE%B1%CE%BF%CF%85%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%B2%CE%AF%CE%B1-%CE%B9%CF%81%CE%AC%CE%BD-%CE%AD%CE%BD%CE%B1%CF%82-%CF%88%CF%85%CF%87%CF%81%CF%8C%CF%82-%CF%80%CF%8C%CE%BB/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

⁸⁷ Yasin Bulbul, «Ερντογάν: Θα συντρίψουμε τον τρομοκρατικό στρατό Αμερικανών και Κούρδων στη Συρία», <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/113542/erntogan-tha-syntripsoume-ton-tromokratiko-strato-amerikanon-kai-koyrdon-sti-syria>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018). Αλέξανδρος Δρίβας, «Η Ρωσία ολοκληρώνει τη στρατηγική ομηρία της Τουρκίας και η Μέση Ανατολή φλέγεται», <http://www.capital.gr/me-apopsi/3267576/i-rosia-oloklironei-ti-stratigiki-omiria-tis-tourkias-kai-i-mesi-anatoli-flegetai>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018). Ανδρέας Ματζάκος, «Τι κρύβεται πίσω από την σπουδή για λύση του κυπριακού την παρούσα περίοδο;», <http://www.liberal.gr/arthro/103951/amyna--diplomatia/2016/ti-krubetai-piso-apo-tin-spoudi-gia-lusi-tou-kupriakou-tin-parousa-periodo.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018). Αλέξανδρος Θ. Δρίβας, «Η αμερικανική εξωτερική πολιτική το 2018: Διευθετώντας το χάος», http://www.huffingtonpost.gr/entry/e-amerikanike-exoterike-politike-to-2018-diethetontas-to-chaos_gr_5a4394b2e4b06cd2bd03dd5a, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018). Νίκος Αγουρος, «Αυτή είναι η νέα Μέση Ανατολή: Οι προβλέψεις του Ισραήλ για την επόμενη ημέρα στη Συρία, οι “μαγικές σχέσεις” με τη Ρωσία και ο ρόλος του Ιράν», http://www.huffingtonpost.gr/2017/11/02/diethnes-antapokrisi-ayti-einai-i-nea-mesi-anatoli-israel-syria_n_18447398.html, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018). Mohamed Abd El Ghany, «Τρίμηνη παράταση της κατάστασης έκτακτης ανάγκης στην Αίγυπτο», <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/111979/trimini-paratasi-tis-katastasis-ektaktis-anagkis-stin-aigypto>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

ΗΠΑ⁸⁸

Η στάση των ΗΠΑ διαμορφώνεται από τη νέα «στρατηγική εθνικής ασφαλείας» των ΗΠΑ (Δεκ 2017), η οποία βασίζεται στις αρχές του ρεαλισμού, και οι κύριες προτεραιότητες της οποίας έχουν, όπως παρακάτω:

- Προστασία της αμερικανικής ενδοχώρας από πάσης φύσεως τρομοκρατικές επιθέσεις.
- Αναθέρμανση της αμερικανικής οικονομίας μέσω της επαναδιαπραγμάτευσης των Διεθνών Εμπορικών Συμφωνιών (International Trade Agreements) προς όφελος των αμερικανικών συμφερόντων και της διατήρησης του υπάρχοντος αμερικανικού ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στους τομείς της έρευνας, της τεχνολογίας και της εκμετάλλευσης των ενεργειακών πόρων.
- Διατήρηση της ειρήνης μέσω της ισχύος (peace through strength), της αύξησης των στρατιωτικών δαπανών και του αριθμού του στρατεύματος.
- Προώθηση της αμερικανικής επιρροής στο εξωτερικό, με χρήση της Ανταγωνιστικής Διπλωματίας (Competitive Diplomacy) προκειμένου να δημιουργηθεί ευνοϊκό περιβάλλον για προώθηση των αμερικανικών συμφερόντων.

Παράλληλα, Ρωσία και Κίνα χαρακτηρίζονται ως Στρατηγικοί Ανταγωνιστές (Strategic Competitor) και θεωρούνται «αναθεωρητικές δυνάμεις», που αμφισβητούν το παγκόσμιο status quo, ενώ στρατηγικές απειλές θεωρούνται η Βόρεια Κορέα και το Ιράν. Σε περιφερειακό επίπεδο, στην Ευρώπη επιδιώκεται μια ευρω-ατλαντική σχέση στην λογική της ισόποσης κατανομής των βαρών, ενώ παράλληλα στηρίζεται η ενεργειακή ανεξάρτησή της από το ρωσικό φυσικό αέριο, μέσω κυρίως της Μ. Ανατολής που δύναται ωστόσο μελλοντικά να υλοποιηθεί από τα κοιτάσματα φυσικού αερίου της ΝΑ Μεσογείου. Ιδιαίτερης σημασίας κρίνεται η πλήρης απουσία της Τουρκίας στους σχεδιασμούς στην περιοχή.

Πιο συγκεκριμένα, οι στόχοι της πολιτικής των ΗΠΑ, στην περιοχή της Μ. Ανατολής και της ΝΑ Μεσογείου, συνδέονται άμεσα με την διασφάλιση της στα-

---

⁸⁸ Κων/νος Θ. Λαμπρόπουλος, «Η νέα στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας (National Security Strategy) των ΗΠΑ», <http://www.liberal.gr/arthro/182278/amyna--diplomatia/2017/H-nea-stratigiki-ethnikis-ASFaleias-National-Security-Strategy-ton-ipa.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).
Μάριος Πούλλαδος, «ΑΝΑΛΥΣΗ: Το νέο δόγμα Τραμπ και η σημασία για Κύπρο-Ελλάδα» <http://www.sigmalive.com/news/politics/477114/analysi-to-neo-dogma-tramp-kai-i-simasia-gia-kyproellada>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

θερότητας και ασφάλειας και καθορίζονται από διαχρονικούς και σταθερούς, παράγοντες διαμόρφωσης της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής,⁸⁹ ως εξής:

- Διασφάλιση της σταθερότητας στην περιοχή του Κόλπου.
- Υποστήριξη και διασφάλιση των χωρών με τις οποίες οι ΗΠΑ διατηρούν α-γαστές και μακροχρόνιες διπλωματικές, εμπορικές, οικονομικές και στρατιωτικές σχέσεις (Ισραήλ, Αίγυπτος, Σαουδική Αραβία).
- Αποτροπή εξάπλωσης φανατικών Ισλαμικών κινήματων και καταπολέμηση της τρομοκρατίας.

Ειδικότερα:

- Στη Συρία, στόχος των ΗΠΑ παραμένει η στήριξη και εκπαίδευση των Δημοκρατικών Δυνάμεων της Συρίας (SDF), η ανάσχεση της Ιρανικής επιρροής και η δημιουργία συνθηκών, ώστε πρόσφυγες και εσωτερικά εκτοπισμένοι πληθυσμοί (IDPs) να επιστρέψουν οικειοθελώς και με ασφάλεια στις εστίες τους.
- Στην Αίγυπτο, οι διμερείς σχέσεις βαίνουν βελτιούμενες με σημαντικότερα σημεία, που απασχολούν τις δύο πλευρές, την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και την επίλυση του Παλαιστινιακού. Η απόφαση για θέσπιση νέου μηχανισμού διμερούς συνεργασίας με συμμετοχή ΥΠΕΞ και ΥΠΑΜ, καθώς και η χορήγηση οικονομικής βοήθειας ύψους 1,3 δις \$ ετησίως από το 2016 ως στρατιωτική βοήθεια, υποδηλώνουν την βαρύτητα της χώρας για την στρατηγική των ΗΠΑ στην περιοχή.
- Στην Ιορδανία, στόχος είναι η διατήρησή της ως πυλώνα σταθερότητας και ασφάλειας για τις ΗΠΑ στη Μ. Ανατολή, με ρόλο συνομιλητή / διαμεσολαβητή, τόσο για την επανέναρξη των ειρηνευτικών προσπαθειών μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινίων, όσο και για την κρίση στη Συρία.
- Στο Λίβανο, επιδιώκεται ο αφοπλισμός των παραστρατιωτικών οργανώσεων, η ανάπτυξη των Λιβανικών ένοπλων δυνάμεων, η οριοθέτηση των συνόρων με την Συρία, η ενδυνάμωση των θεσμών, η καταπολέμηση της τρομοκρατίας

και η εφαρμογή των Αποφάσεων⁹⁰ 1559, 1680 και 1701 ΣΑΗΕ.

⁸⁹ Αικατερίνη Μπούρα, Πληρεξούσιος Υπουργός Α΄ ΥΠ.ΕΞ./Α7, Διάλεξη στη ΣΕΘΑ την 21/1/2018 με θέμα «Η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική στη ΝΑ Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή».

⁹⁰ United Nations Security Council Resolutions, «Resolution 1559, The situation in the Middle East», <http://unsct.com/en/resolutions/1559>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

- Στο Ιράν, στόχοι είναι η ανάσχεση των αποσταθεροποιητικών δραστηριοτήτων του Ιράν στην Μ. Ανατολή και η τροποποίηση της πυρηνικής συμφωνίας Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA).
- Στη Σαουδική Αραβία, στηρίζεται η προσπάθειά της για ανάσχεση της διείσδυσης του Ιράν στην Αραβική Χερσόνησο και στην Υεμένη, ενώ υφίσταται μακροχρόνια εταιρική σχέση, όπως και με τις υπόλοιπες μοναρχίες του Κόλπου.
- Στην Τουρκία, ως μείζων πρόκληση αντιμετωπίζεται η αντιπαράθεση της Τουρκίας, τόσο με το YPG, που αποτελεί φίλια δύναμη των ΗΠΑ στην Συρία, όσο και με το Ιράκ για την βάση Bashiqa και τις τουρκικές βλέψεις στην Μοσούλη και στην ευρύτερη περιοχή της Νινευή. Οι ΗΠΑ κατανοούν τις συνθήκες εθνικής ασφαλείας της Τουρκίας, προσφέρουν υποστήριξη στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας του PKK και δίνουν υψηλή σημασία στις αμερικανοτουρκικές σχέσεις.
- Στο Ισραήλ, η στήριξη των ΗΠΑ υλοποιείται με το δίπτυχο: έγκριση νέου δεκαετούς Μνημονίου Αμυντικής βοήθειας (2019-2028), [ύψους ρεκόρ 38 δις \$, στο οποίο περιλαμβάνεται η αντιπυραυλική άμυνα του Ισραήλ (ύψους 4 δις \$ περίπου)] και αναγνώριση της Ιερουσαλήμ, ως πρωτεύουσας του Ισραήλ,⁹¹ με απόφαση μετεγκατάστασης της Πρεσβείας των ΗΠΑ σε αυτήν τα επόμενα χρόνια. Επιπρόσθετα, στις προτεραιότητες των ΗΠΑ εντάσσεται επίσης η δέσμευση του Προέδρου Trump για επίλυση του Παλαιστινιακού ζητήματος.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η υψηλή στρατηγική των ΗΠΑ επικεντρώνεται στην περιοχή του Ινδο-Ειρηνικού, εξασφαλίζοντας όμως τα συμφέροντα και το status quo στην Μεσόγειο και Μ. Ανατολή, μέσω ισχυρών συμμαχιών, στη βάση των προαναφερθέντων προτεραιοτήτων, με στόχο να διατηρηθεί και εδραιωθεί η παγκόσμια πρωτοκαθεδρία της. Στην εν λόγω περιοχή ενισχύεται και ισχυροποιείται η θέση του Ισραήλ και της Αιγύπτου, ενώ ασκείται προσεκτική πολιτική έναντι της Τουρκίας. Ωστόσο, εκτιμάται ότι η μεταβατική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι ΗΠΑ, ως προς την διαμόρφωση της στρατηγικής τους στο εξωτερικό, σε συνδυασμό με την

United Nations Security Council Resolutions, «Resolution 1680, The situation in the Middle East», <http://unscr.com/en/resolutions/1680>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

United Nations Security Council Resolutions, «Resolution 1701, The situation in the Middle East», <http://unscr.com/en/resolutions/1701>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

⁹¹ Kevin Lamarque / REUTERS, «Ο Τραμπ αναγνώρισε την Ιερουσαλήμ ως πρωτεύουσα του Ισραήλ», <https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/108574/o-tramp-anagnorise-tin-ieroyosalim-os-protveyoysa-toy-israil>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

ύπαρξη ισχυρών εσωτερικών πιέσεων για διατήρηση της Τουρκίας στην σφαίρα επιρροής τους, λόγω της γεωστρατηγικής της θέσης, καθώς και η παρουσία του Ερντογάν στην εξουσία, θα οδηγήσουν σε μια «ασαφή» περίοδο που θα διεγείρει την τουρκική επιθετικότητα, με πιθανή προσπάθεια εκμείευσης, όσο το δυνατόν, περισσότερων πλεονεκτημάτων.

Ρωσία⁹²

Βασικός στόχος της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας αποτελεί η διεθνής της αναγνώριση ως Μεγάλης Δύναμης, με τους ανάλογους περιορισμούς, που προκύπτουν από τις οικονομικές και στρατιωτικές της δυνατότητες, οι οποίοι δεν της επιτρέπουν άμεσο ανταγωνισμό του ηγεμονικού ρόλου των ΗΠΑ. Με βάση τα παραπάνω, η εξωτερική πολιτική εστιάζει στην διατήρηση και αποκατάσταση του ελέγχου των χωρών της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών και των χωρών στην περιφέρειά της και, στη συνέχεια, στην αποκατάσταση του παγκόσμιου ρόλου της. Οι παραδοσιακές σχέσεις που διατηρούσε με τις χώρες τις Μ. Ανατολής και Β. Αφρικής, σε συνδυασμό με την εμπειρία της στη διεθνή διπλωματία, της επιτρέπουν να εκμεταλλεύεται κάθε κενό ισχύος, προκειμένου να προωθήσει τα συμφέροντά της. Με την στρατιωτική επέμβασή της στην Συρία, συνέβαλε στην αλλαγή της ισορροπίας δυνάμεων και στην ήττα της συριακής αντιπολίτευσης και του Ισλαμικού Κράτους. Παράλληλα, με τα ενεργειακά να αποτελούν τον σκληρό πυρήνα της διπλωματικής της ισχύος, η Ρωσία, μέσω της εταιρείας Rosneft, επιχειρεί να αυξήσει την επιρροή της στην περιοχή. Συγκεκριμένα, με την Αίγυπτο, έκλεισε συμφωνία στην οποία απέκτησε το 30% της σύμπραξης, σε σχέση με την εκμετάλλευση του αιγυπτιακού κοιτάσματος Zor, ενώ σύναψε συμφωνία με το Ιρακινό Κουρδιστάν για τον έλεγχο του βασικού αγωγού πετρελαίου του. Η ενεργειακή διπλωματία επεκτείνεται στις σχέσεις με την Σαουδική Αραβία και το Ιράν, με την εκπόνηση οδικού χάρτη για υλοποίηση κοινών έργων εξόρυξης πετρελαίου και φυσικού αερίου επί ιρακικού εδάφους.⁹³ Επίσης, η ρήξη των σχέσεων Τουρκίας – ΗΠΑ δημιούργησε παράθυρο ευκαιρίας για την αναθέρμανση των σχέσεων Ρωσίας – Τουρκίας, με σημαντικότερα σημεία, πέραν της οικονομικής και ενεργειακής συνεργασίας, να αποτελούν η πώληση αντιαεροπορικών συστημάτων

⁹² «Russian National Security Strategy, December 2015», <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

⁹³ Μαριλένα Γεραντώνη, «Πώς η Rosneft επηρεάζει τη ρωσική εξωτερική πολιτική», <http://www.tanea.gr/news/world/article/5486312/pws-h-rosneft-ephreazei-th-rwsikh-ekswterikh-politikh/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

S-400 και η ανακοίνωση (13/11/2017) κατασκευής τουρκικού πυρηνικού εργοστασίου στο Ακούγιου, από τη ρωσική εταιρεία Rosatom, με ολοκλήρωση το 2023.⁹⁴

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η διατήρηση και αποκατάσταση του ελέγχου επί των χωρών της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών και των χωρών στην περιφέρειά της επιβάλλουν στην Ρωσία μια ευρύτερη πολιτική και συνεργασίες, για τον περιορισμό της επιρροής των ισλαμικών φονταμελιστικών κινημάτων, τόσο στις νότιες επαρχίες του Καυκάσου, όσο και στις χώρες της Μ. Ανατολής. Στο μέτωπο της Συρίας επιδιώκεται η αποκατάσταση της εδαφικής ακεραιότητάς της, υπό την διοίκηση μιας ηγεσίας που θα εξασφαλίζει τα συμφέροντά της, τα οποία κρίνονται μεγίστης σημασίας ειδικά δε μετά την κατοχή της Κριμαίας και τον στόχο της εξόδου του πολεμικού της στόλου σε θερμά νερά. Αντίστοιχα, η συνεργασία με το Ισραήλ έχει αναβαθμιστεί προκειμένου κυρίως να ελεγχθεί η ιρανική προσπάθεια καθόδου στη Μεσόγειο. Η αποκατάσταση της εικόνας της ως υπερδύναμης επιβάλλει την προώθηση των οικονομικών και ενεργειακών της συμφερόντων και την εκμετάλλευση κενών ισχύος και τυχόν αδράνειας των ΗΠΑ. Ωστόσο, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι ΗΠΑ στοχεύουν στον έλεγχο του ανεφοδιασμού της Ευρώπης και της Ιαπωνίας, μέσω του αντίστοιχου ελέγχου των ενεργειακών πόρων και οδεύσεων, αλλά και των χρηματοοικονομικών ροών. Επίσης, καθώς Κίνα, Ινδία και ΕΕ,⁹⁵ αποτελούν τους μεγαλύτερους εισαγωγείς πετρελαίου στον κόσμο, εκτιμάται ότι έχουν πλεονέκτημα στις πετρελαιοπαραγωγές χώρες της Μ. Ανατολής έναντι της Ρωσίας, που αποτελεί επίσης εξαγωγέα πετρελαίου και φυσικού αερίου. Επομένως, εκτιμάται ότι οι ΗΠΑ, η Κίνα και η ΕΕ, θα έχουν πιθανόν τον πρώτο λόγο στην επιλογή συμμάχων στην περιοχή και η Ρωσία θα προχωρά σε συμμαχίες με όποιον, κατά βάση, μένει στο περιθώριο.

---

⁹⁴ Μαρία Ζαχαράκη, «Για S-400, Συρία και Ιράκ συζήτησαν Ερντογάν και Πούτιν», <http://nkx.antenna.gr/news/World/article/484881/gia-s-400-syria-kai-irak-syzitisan-erntogan-kai-poytin>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

REUTERS, A.P., «Εξομάλυνση σχέσεων Ρωσίας - Τουρκίας διαπιστώνει ο Πούτιν», <http://www.kathimerini.gr/934431/article/epikairothta/politikh/e3omalynsh-sxesewn-rwsias---toyrkias-diapistwnei-o-poytin>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

⁹⁵ Robert McManmon, Mark Eshbaugh, «Oil and natural gas import reliance of major economies projected to change rapidly», <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=14691>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Jeff Barron, «China surpassed the United States as the world's largest crude oil importer in 2017», <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=34812>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

U.S. Energy Information Administration, «What countries are the top producers and consumers of oil?», <https://www.eia.gov/tools/faqs/faq.php?id=709&t=6>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)⁹⁶

Η ΕΕ βρίσκεται τα τελευταία χρόνια σε μία διαδικασία βαθύτατου μετασχηματισμού, θεσμικών μεταρρυθμίσεων και προσαρμογών. Ωστόσο, η οικονομική και μεταναστευτική κρίση, καθώς και η αποτυχία των δύο δημοψηφισμάτων στη Γαλλία (2005) και στην Ολλανδία (2006) για το «Σύνταγμα της Ευρώπης» που θα οδηγούσαν σε μεγαλύτερη εμβάθυνση, αύξησαν τον ευρωσκεπτικισμό απειλώντας την συνοχή ή και την βιωσιμότητά της. Καθώς η εσωτερική και η εξωτερική ασφάλεια των Κρατών - Μελών (ΚΜ) της παραμένουν, πρωταρχικά, υπόθεση έκαστου ΚΜ, η πολιτική της είναι ένας συγκερασμός των πολιτικών των ΚΜ της τα οποία ακολουθούν, κατά βάση, ανεξάρτητη πολιτική, με στόχο την επίτευξη των εθνικών τους συμφερόντων. Τα σημαντικότερα ζητήματα ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής που απασχολούν την ΕΕ είναι η ενεργειακή ασφάλεια, η διαχείριση των εντάσεων με την Ρωσία και η διατήρηση των σχέσεων με τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ.

Ειδικότερα, στις σχέσεις της ΕΕ με την Τουρκία, η πρόσφατη οικονομική κρίση της τελευταίας,⁹⁷ λόγω της υποτίμησης της τουρκικής λίρας, της μεγάλης εξάρτησής της από το ξένο κεφάλαιο για την κάλυψη των ελλειμμάτων της, του υψηλού κόστους δανεισμού και της αποχώρησης του ξένου κεφαλαίου καθώς και των κυρώσεων, των υποβαθμίσεων και απειλών για περαιτέρω κυρώσεις, την έχουν οδηγήσει σε μία προσπάθεια προσέγγισής της με την ΕΕ. Ταυτόχρονα, διαφαίνεται ότι η πολιτική του οικονομικού πολέμου που έχει επιλέξει ο πρόεδρος των ΗΠΑ Trump π.χ. με τον διπλασιασμό των δασμών στις εισαγές χάλυβα και αλουμίνιου από την Τουρκία, προκειμένου είτε να κάμψει τον Ερντογάν είτε να προκαλέσει αλλαγή καθεστώτος με κοινωνική εξέγερση, αποδίδει. Υπό την πίεση των οικονομικών δεδομένων ο Ερντογάν παρουσιάζεται να επιδιώκει την βελτίωση των διπλωματικών σχέσεων με την απελευθέρωση του Αμερικανού πάστορα, Άντριου Μπράνσον,⁹⁸ αλλά και την επαναπροσέγγιση της ΕΕ και κυρίως της Γερμανίας ζητώντας μάλιστα και την επανεκκίνηση των ενταξιακών διαπραγματεύσεων. Παράλληλα ασκεί έμμεση πίεση στην ΕΕ εκ-

⁹⁶ Θάνος Ντόκος, ό.π., σ. 43 έως 46.

⁹⁷ Ρουμπίνα Σπάθη, «Η Τουρκία στη δίνη βαθιάς οικονομικής κρίσης», <http://www.kathimerini.gr/980614/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/h-toyrkia-sth-dinh-va8ias-oikonomikhs-krishs>, (έγινε πρόσβαση στις 28 Οκτωβρίου 2018).
NewsroomHuffPost Greece, «Ο άνθρωπος που είχε προβλέψει την οικονομική κρίση στην Τουρκία», https://www.huffingtonpost.gr/entry/o-anthropos-poe-eiche-provlepsei-ten-oikonomike-krise-sten-toerkia_gr_5b75d223e4b0a5b1feb92960, (έγινε πρόσβαση στις 28 Οκτωβρίου 2018).

⁹⁸ Τουρκία, οικονομική κρίση, «Τουρκία: Οι λεπτές ισορροπίες της κεντρικής τράπεζας», <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1406387/tourkia-ametablita-ta-epitokia-alla-anisuxia-gia-ton-plithorismo>, (έγινε πρόσβαση στις 28 Οκτωβρίου 2018).

μεταλλευόμενος το γεγονός ότι μεγάλες ευρωπαϊκές τράπεζες είναι εκτεθειμένες στο τουρκικό χρέος και πολλές ευρωπαϊκές εταιρείες έχουν κάνει μεγάλες επενδύσεις στη χώρα του. Ωστόσο, η ΕΕ και η Γερμανία απαιτούν προηγουμένως την παύση της χειραγώγησης της Τουρκικής Κεντρικής Τράπεζας από τον Ερντογάν και την εφαρμογή πολιτική λιτότητας.⁹⁹ Από την άλλη, ο Τούρκος πρόεδρος προκειμένου να αποφύγει την ταπεινωτική προσφυγή στο ΔΝΤ εκτιμάται ότι θα υποκύψει στις απαιτήσεις ΗΠΑ και ΕΕ χρησιμοποιώντας τακτικές ανατολίτικων παζαριών προς κέρδος χρόνου, ελάφρυνση των απαιτήσεων και διατήρηση του κύρους του κυρίως στο εσωτερικό της χώρας του.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι με δεδομένη την αρνητική εικόνα της ΕΕ, λόγω της οικονομικής και θεσμικής της κρίσης, η ικανότητά της να παίζει ουσιαστικό ρόλο στην διαχείριση περιφερειακών και διεθνών εξελίξεων θα εξακολουθήσει να είναι περιορισμένη και η ήπια ισχύς θα αποτελεί το βασικό εργαλείο για τον διεθνή ρόλο της. Η εφαρμογή της νέας «στρατηγικής εθνικής ασφαλείας» από τις ΗΠΑ, που επικεντρώνεται στην περιοχή του Ινδο-Ειρηνικού, εκτιμάται ότι θα συμβάλλει μεσοπρόθεσμα στην ανάπτυξη εξωστρέφειας και στην αναβάθμιση του ρόλου της στην ΝΑ Μεσόγειο – Β. Αφρική, με απαραίτητη όμως προϋπόθεση την διατήρηση και εμβάθυνση της συνοχής της. Ειδικότερα με την Τουρκία, οι σχέσεις της θα διαμορφώνονται σε συνάρτηση με τις σχέσεις ΗΠΑ – Τουρκίας, το μεταναστευτικό και τις επιδιώξεις των ΚΜ της και κυρίως της Γερμανίας.

Κίνα

Επιδίωξη της Κίνας είναι να συνεργάζεται με όλες τις χώρες της περιοχής προκειμένου αφενός να διασφαλίσει την απρόσκοπτη, και σε καλές τιμές, ροή πετρελαίου και φυσικού αερίου από την Μ. Ανατολή και αφετέρου να διακινεί και εξάγει τα προϊόντα της. Προς το παρόν, οι δραστηριότητες της Κίνας επικεντρώνονται στον ενεργειακό και εμπορικό τομέα, όπου έχουν αναπτυχθεί ιδιαίτερα καλές σχέσεις με το Ισραήλ και το Ιράν.¹⁰⁰ Οι μεγάλες όμως ανάγκες της Κίνας για ενέργεια και εξαγωγές επιβάλλουν την ύπαρξη σταθερότητας και ασφάλειας. Τα παραπάνω ενδεχομένως να ωθήσουν στο μέλλον την Κίνα σε πιο ενεργό διπλωματικό ρόλο, προκειμένου να σταθεροποιηθεί η ειρήνη στην περιοχή.

⁹⁹ Χρήστος Μουστάκης, «Με μια ματιά, η Ελλάδα και ο Κόσμος», Περιοδικό Προβληματισμοί, τεύχος 93, Αθήνα, Ιούλιος - Αύγουστος - Σεπτέμβριος 2018, ΕΛ.Ι.Σ.ΜΕ.

¹⁰⁰ Emanuele Scimia, «Time for China to join the Middle East Quartet», <http://www.atimes.com/time-china-join-middle-east-quartet/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Τουρκία

Χαρακτηριστικό της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής την περίοδο αυτή αποτελεί ο νέο-οθωμανισμός. Στόχος είναι να αναδειχθεί η Τουρκία σε ηγέτιδα δύναμη των μουσουλμάνων, να κατακτήσει κυρίαρχο ρόλο στο περιφερειακό γεωπολιτικό σύστημα και να αποτελέσει στρατηγικό εταίρο που θα συνομιλεί ισότιμα με τις Μ. Δυνάμεις. Η παραπάνω ιδεολογία υιοθετεί μια επεκτατική πολιτική με έναν συνδυασμό οικονομικής, στρατιωτικής και γεωπολιτικής ισχύος. Μέσα υλοποίησης αυτής της πολιτικής αποτελούν η «εργαλειοποίηση» του Ισλάμ, η διείσδυση στις τοπικές κοινωνίες με δημιουργία κοινωνικών και θρησκευτικών δομών και η ενίοτε προβολή, είτε της στρατηγικής συμμαχίας με τη Δύση, είτε της αντιπαράθεσης με το Ισραήλ.¹⁰¹ Οι σημαντικότερες αρχές αυτής τις ιδεολογίας συνοψίζονται παρακάτω:

- Εξασφάλιση ασφάλειας στο εσωτερικό.
- Πολιτική των μηδενικών προβλημάτων με τα γειτονικά κράτη.
- Ανάπτυξη σχέσεων με τους σημαντικούς δρώντες του διεθνούς συστήματος.
- Ανάπτυξη ισχυρής διπλωματίας για ανάδειξη του ρόλου της και επέκταση της τουρκικής σφαίρας επιρροής στην ευρύτερη περιοχή.¹⁰²

Στην πράξη η παραπάνω ιδεολογία αποτυπώνεται με επεκτατικές και αναθεωρητικές βλέψεις σε Ελλάδα, Ιράκ, Αρμενία και Συρία, διεκδικήσεις με απειλή χρήσης βίας στην Κυπριακή Δημοκρατία, καταπίεση της Κουρδικής μειονότητας στην Τουρκία και συνεργασία ακόμη και με ακραία ισλαμικά στοιχεία.¹⁰³

Η προσπάθεια απόκτησης πρωτοκαθεδρίας στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς, υπό το πρίσμα ενός μουσουλμανικού τόξου από την Β. Αφρική μέχρι και την Κεντρική Ασία, οδήγησε την Τουρκία στην υποστήριξη της ανόδου στην εξουσία, στα κράτη της περιοχής, καθεστώτων ελεγχόμενων από ισλαμικές αδελφότητες, όπως των Αδελφών Μουσουλμάνων στην Αίγυπτο και της Χαμάς στην Παλαιστίνη. Η ανατροπή από τον στρατό του ισλαμιστή Μόρσι στην Αίγυπτο και η καχυποψία των εκλεγμένων κυβερνήσεων απέναντι στις ηγεμονικές προθέσεις της, συνέβαλαν στην ρήξη μεταξύ Τουρκίας και Αιγύπτου και δημιούργησαν κενό στους προσανατολι-

---

¹⁰¹ Uzay Bulut, «Turkey Threatens to Invade Greece», <https://www.gatestoneinstitute.org/11907/turkey-greece-invasion>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹⁰² Άγγελος Μ. Συρίγος, ό.π., σ. 74 έως 76.

¹⁰³ Νίκος Κοτζιάς, ό.π., σ. 204.

σμούς της Τουρκίας.¹⁰⁴ Ειδικότερα, η στενή συνεργασία της Τουρκίας με το Κατάρ και η δημιουργία στρατιωτικών βάσεων στο Σουδάν και στην Σομαλία, καταγγέλλονται από την Αίγυπτο ως προσπάθεια περικύκλωσης.¹⁰⁵ Επισημαίνεται ότι τα καθεστώτα Αιγύπτου και Τουρκίας είναι ιστορικά αντίθετα και ανταγωνιστικά, καθώς αποτελούν τις δύο κύριες πολιτειακές εκδηλώσεις που επιδιώκουν να κυριαρχήσουν στον ισλαμικό κόσμο. Η Τουρκία επικαλούμενη τον πανισλαμισμό και η Αίγυπτος τον παναραβισμό.¹⁰⁶

Παρά τις διαφαινόμενες καλές σχέσεις με το Ιράν, ιστορικά οι δύο χώρες δρουν ανταγωνιστικά ως προς την άσκηση επιρροής στην περιοχή.¹⁰⁷ Η πρόσφατη εμπλοκή της Τουρκίας στον εμφύλιο της Συρίας με την στρατιωτική επιχείρηση «Κλάδος Ελαίας» εναντίον των Κούρδων, δυσχεραίνει τις σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών, καθώς το Ιράν έχει επενδύσει τεράστιους πόρους στην προσπάθεια της συριακής κυβέρνησης να σταθεροποιήσει την κυριαρχία της. Σύμφωνα με εκτιμήσεις το παραπάνω θα μπορούσε να οδηγήσει την Τεχεράνη στην αύξηση της επιρροής της στη Βαγδάτη, προκειμένου να στηρίξει την Συριακή κυβέρνηση.¹⁰⁸ Ταυτόχρονα το καθεστώς Άσαντ αντιμετωπίζει την Τουρκία ως δύναμη εισβολής στην Συρία και δεν θέλει να εμφανίζεται η Τουρκία ως προστάτιδα των Σουνιτών Μουσουλμάνων που αποτελούν και την πλειοψηφία του πληθυσμού της χώρας.¹⁰⁹ Το μείζων πρόβλημα της Τουρκίας με την διαχείριση των κουρδικών πληθυσμών, εντός και εκτός της χώρας, όπου στόχος είναι η αποτροπή δημιουργίας ανεξάρτητου κουρδικού κράτους, εκτιμάται ότι δεν πρόκειται να επιλυθεί μεσοπρόθεσμα και θα επιφέρει σημαντική εξασθένιση οικονομικού και πολιτικού κεφαλαίου, καθώς και εσωτερικής και εξωτερικής νομιμοποίησης. Επιπρόσθετα η Τουρκία, μέσω απειλών, αξιοποιεί το προσφυ-

---

¹⁰⁴ Γιώργος Κουλούρης, «Το δυσίονο μέλλον των τουρκο-αιγυπτιακών σχέσεων», <http://presscode.gr/2016/03/dysiono-mellon-ton-tourko-egyptiakon-scheseon/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹⁰⁵ Γιώργος Σκαφιδάς, «Αίγυπτος κατά Τουρκίας περί επεκτατισμού στην Αφρική», <http://news247.gr/eidiseis/kosmos/aigyptos-kata-toyrkias-peri-epektatismou-sthn-afrikh.5030933.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Κωνσταντίνος Καρεκλάς, «Σε έμμεση ρήξη οι σχέσεις Τουρκίας - Αιγύπτου», <http://www.elemesos.com/index.php/127-2016-05-16-12-53-07/34166-sxeseis-tourkiasaigiptou-100118.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹⁰⁶ Κυριάκος Θ. Νικολάου Πατραγιάς, *Αδελφοί Μουσουλμάνοι, Η Μήτρα της Ισλαμιστικής Ένοπλης Βίας*, (Αθήνα, Λειμών, 2017), σ. 128 έως 138.

¹⁰⁷ Νίκος Κοτζιάς, *ό.π.*, σ. 256 έως 260.

¹⁰⁸ ΑΜΥΝΑ & ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ, «Stratfor: «Ανισορροπίες στις σχέσεις Τουρκίας – Ιράν με φόντο τη Συρία», <http://www.liberal.gr/arthro/190572/amyna--diplomatia/2018/isonanisorropiessin-stis-scheseis-tourkias--iran-me-fonto-ti-suria.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹⁰⁹ Ανδρέας Ματζάκος, «Η Επιχείρηση ‘Κλάδος Ελαίας’ της Τουρκίας στην Συρία», <http://www.idis.gr/?p=4732>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

γικό - μεταναστευτικό ζήτημα, ως μοχλό πίεσης για την διαμόρφωση των σχέσεων της με την Ε.Ε, κάτι που επηρεάζει πρωτίστως την Ελλάδα.¹¹⁰ Επομένως, παρά την επίκληση μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες, οι σχέσεις πλέον της Τουρκίας με όλα σχεδόν τα κράτη της περιοχής έχουν καταστεί μέτριες ή και κακές.

Η πρωτοκαθεδρία στον μουσουλμανικό κόσμο, αλλά και η αντιμετώπιση του Κουρδικού θέτουν ως στρατηγική επιλογή της Τουρκίας την ένθερμη στήριξη στην Χαμάς και την παρουσίασή της ως «προστάτη» των Παλαιστινίων με, πρόσφατη μάλιστα ενέργεια, την πρόταση αναγνώρισης του Παλαιστινιακού κράτους στη βάση των συνόρων του 1967 με πρωτεύουσα την Ανατολική Ιερουσαλήμ, κατά την διάρκεια της συνόδου του Οργανισμού Ισλαμικής Συνεργασίας στην Κωνσταντινούπολη.¹¹¹ Τα παραπάνω οδηγούν αναπόφευκτα σε σύγκρουση και αντιπαράθεση με το Ισραήλ,¹¹² καθώς ο ρόλος αυτός απαιτεί την εκμετάλλευση και ανάδειξη του αντισημιτικού λόγου και της αντι-ισραηλινής ρητορείας, προκειμένου να αποκτηθεί η εμπιστοσύνη των Αράβων και η συνοχή στο εσωτερικό της Τουρκίας. Η ανατροπή των παραδοσιακά καλών σχέσεων της με το Ισραήλ εμφανίστηκε από το επεισόδιο με το τουρκικό σκάφος «Μαβί Μαρμαρά» τον Μάιο του 2010. Έκτοτε, και παρά τις όποιες προσπάθειες επαναθέρμανσης των σχέσεων, τα περιστατικά όπου επικρατεί η ένταση μεταξύ των δύο χωρών είναι και περισσότερα, αλλά και μεγαλύτερης βαρύτητας.¹¹³

Το ερώτημα που σαφώς προκύπτει είναι εάν είναι όχι απλά εφικτή, αλλά κυρίως βιώσιμη η επαναπροσέγγιση των δύο πλευρών. Πρόσφατα ο πρόεδρος της Τουρκίας Ταγίπ Ερντογάν κατηγόρησε το Ισραήλ χρησιμοποιώντας εκφράσεις, όπως

---

110 Δώρα Αντωνίου, «Απειλεί την Ευρώπη με προσφυγικό η Άγκυρα», <http://www.kathimerini.gr/944388/article/epikairothta/politikh/apeilei-thn-eyrwph-me-prosfygiko-h-agkyra>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

111 TANEΑ Team, «Ερντογάν: Να αναγνωριστεί η Ανατολική Ιερουσαλήμ ως πρωτεύουσα της Παλαιστίνης», <http://www.tanea.gr/news/world/article/5496688/h-krish-sth-m-anatolh-kai-to-politiko-paixnidi-ths-toyrkias/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

112 Αναλυτικότερη περιγραφή της διαδρομής των σχέσεων Τουρκίας – Ισραήλ στη σ.116, του παρούσης μελέτης, «Ιστορική Διαδρομή Σχέσεων Τουρκίας – Ισραήλ».

113 Νίκος Κοτζιάς, ό.π., σ. 244 έως 260.

Κώστας Μαυραγάνης, «Stratfor: Ποιοι είναι οι στόχοι της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής», <http://www.huffingtonpost.gr/2016/12/06/stratfor-poi-oi-einai-oi-stoxoi-ths-tourkikh-eks-eterikh-politikh-n-13451576.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, «Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων», <http://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Νίκος Στέλγιας, «Φεχίμ Τάστεκιν: Βυθίζεται στην κρίση η τουρκική εξωτερική πολιτική», <http://www.kathimerini.gr/887378/article/epikairothta/politikh/fexim-tastekin-vy8izetai-sthn-krish-h-toyrkikh-e3wterikh-politikh>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

STRATFOR, «Το επικίνδυνο παιχνίδι της ‘στριμωγμένης’ Τουρκίας στη Συρία», <http://www.euro2day.gr/specials/topics/article/1589395/to-epikindyno-paihndi-ths-strimogmenhs-toyrkias-s.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Άγγελος Μ. Συρίγος, ό.π., σ. 603 έως 610.

«κράτος τρομοκράτης» που δολοφονεί παιδιά, «κατακτητικό κράτος», ενώ δεν δίστασε να απειλήσει έμμεσα τους Εβραίους όλου του κόσμου με ολοκληρωτική σφαγή την Μέρα της Κρίσης. Υπενθυμίζεται ότι και το 2009 ο Τούρκος πρωθυπουργός είχε εξαπολύσει φραστική επίθεση κατά του τότε προέδρου του Ισραήλ Σιμόν Πέρες, στο Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ του Νταβός, όπου, με αφορμή τις επιχειρήσεις στη Γάζα, αναφώνησε «σκοτώνετε ανθρώπους» και αποχώρησε από την αίθουσα.¹¹⁴ Τέλος, επανειλημμένα η Τουρκία παρενέβη στην Ισραηλινο-Παλαιστινιακή διένεξη κατηγορώντας το Ισραήλ για τους περιορισμούς που επέβαλλε σχετικά με την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων των μουσουλμάνων Παλαιστινίων κορυφώνοντας, σε επίπεδο ανακοινώσεων, την κρίση στις σχέσεις των δύο κρατών.¹¹⁵

Εύλογα μπορεί να θεωρηθεί πως τα περιστατικά αυτά προέρχονται από την αντισημιτική ιδεολογία του Τ. Ερντογάν και θα ξεπεραστούν με την αλλαγή στην πολιτική ηγεσία της χώρας, όπως μάλιστα πιστεύεται στη Δύση. Όμως οι υποδοχές θριάμβου που επεφύλαξαν οι Τούρκοι στον Τ. Ερντογάν μετά την «ταπείνωση» του Ισραήλ στο Νταβός καταδεικνύουν βαθύτερα συναισθήματα. Ο αντισημιτισμός των Τούρκων είναι δομικός και αποτελεί ταυτόχρονα θεμελιακό γνώρισμα της ισλαμικής τους πίστης. Η δομική υπόσταση του αντισημιτισμού στοιχειοθετείται από τις διώξεις που υπέστησαν Έλληνες και Εβραίοι την περίοδο μετά το κίνημα των Νεοτούρκων και μέχρι την δεκαετία του 1950. Ο ισλαμικός αντισημιτισμός πηγάζει από το ίδιο το Κοράνι το οποίο θεωρεί τους Εβραίους τη «ρίζα όλων των κακών» οι οποίοι μαζί με τους υπόλοιπους άπιστους πρέπει να θανατώνονται.¹¹⁶ Η επιβολή κοσμικού κράτους από τους Κεμαλιστές στην Τουρκία, με τον διαχωρισμό κράτους και θρησκείας και τον εκδυτικισμό του Ισλάμ, δημιούργησε μεσοπρόθεσμα ένα ισλαμικό κοσμικό κράτος υπόδειγμα για την Δύση. Η ρήξη και η αντιπαλότητα όμως μεταξύ κράτους και

---

¹¹⁴ Κώστας Συμεωνίδης, «"Θερμό επεισόδιο" Τουρκίας – Ισραήλ στο Νταβός», <https://www.dw.com/el/%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%BC%CF%8C-%CE%B5%CF%80%CE%B5%CE%B9%CF%83%CF%8C%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%81%CE%B1%CE%AE%CE%BB-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B2%CF%8C%CF%82/a-3989955>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Κόσμος, «Ερντογάν για Ισραήλ: Κράτος τρομοκράτης που σκοτώνει παιδιά», <http://www.protothema.gr/world/article/739829/erdogan-gia-israil-kratos-tromokratis-pou-skotonei-paidia/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹¹⁵ Νίκος Μελέτης, «Ισραήλ-Ερντογανική Τουρκία: Αντιπαράθεση με βάθος και μέλλον», <http://www.liberal.gr/arthro/156045/amyna--diplomatia/2017/israil-erntoganiki-tourkia-antiparathesi-me-bathos-kaii-mellon-.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹¹⁶ Μάριος Ευρυβιάδης, «Ο Ερντογάν άρχισε να πυροβολεί το εβραϊκό κράτος και τους Εβραίους με εξτρεμιστικό λεξιλόγιο», <https://www.apopseis.com/o-erntogan-archise-na-pyrovoli-to-evraiko-kratos-ke-tous-evreous-me-extremistiko-lexilogio/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

θηρσκειάς είχαν ως μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα την αποξένωση της συντριπτικής πλειονότητας του λαού και κυρίως αυτού της ασιατικής ενδοχώρας και της υπαίθρου με το κράτος. Η ισλαμική ιδεολογία του Ερντογάν βρήκε απήχηση και ανταπόκριση στον λαό, ο οποίος στην πραγματικότητα ουδέποτε απεμπόλησε την έντονη θρησκευτικότητα του και επιβεβαίωσε, μέσω των εκλογικών αποτελεσμάτων, τις επιλογές του.¹¹⁷ Η επιθετική ρητορική έναντι όλων, ιδιαίτερα μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα του 2016, οι απειλές για αναθεώρηση του status quo της Λωζάνης, η στρατιωτική εμπλοκή στη Συρία, η νομισματική κατάρρευση και η συνεχιζόμενη διπλωματική αδυναμία να ικανοποιηθούν οι φιλοδοξίες της στην ευρύτερη περιοχή έχουν παγιώσει την ένταση σε ένα εδώ και καιρό αποσταθεροποιημένο περιφερειακό περιβάλλον (αν)ασφάλειας. Τα παραπάνω αποτελούν συστατικά στοιχεία των δράσεων και του χαρακτήρα της Τουρκικής πολιτικής, καθώς η εξωτερική πολιτική αποτελεί μια αναπόσπαστη φάση της εσωτερικής και είναι η δεύτερη που καθορίζει την πρώτη σε συνδυασμό με την γεωγραφία, τον εθνικό χαρακτήρα, την παράδοση και την επικρατούσα κατανομή ισχύος, ανεξάρτητα από την όποια μορφή διακυβέρνησης.¹¹⁸

Η πληθυσμιακή ισχύς της Τουρκίας σίγουρα αποτελεί δέλεαρ για την ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων με αυτήν. Είναι ξεκάθαρο όμως ότι οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ κρατών δεν αποτελούν κριτήριο στρατηγικών σχέσεων. Τουρκία και Ισραήλ θα συνεχίζουν να αναπτύσσουν εμπορικές σχέσεις. Το Ισραήλ όμως εκτιμάται ότι αρχίζει πλέον να συνειδητοποιεί πως η Τουρκία δεν αποτελεί αξιόπιστο εταίρο σε στρατηγικά ζητήματα, ενώ και η συνεργασία στον ενεργειακό τομέα ενέχει τον κίνδυνο να διολισθήσει στα συνήθη, για την Τουρκία, παιχνίδια εκβιασμών και ανατολίτικων πρακτικών.¹¹⁹

Τέλος, προκειμένου να αποτυπωθούν οι πολιτικές και κοινωνικές τάσεις που διαμορφώνονται την παρούσα περίοδο στην Τουρκία, κρίνεται σκόπιμο να παρατεθούν στοιχεία από την έρευνα που, σε ετήσια βάση, πραγματοποιεί το πανεπιστήμιο Kadir Has University της Κωνσταντινούπολης.¹²⁰ Τα εν λόγω στοιχεία κρίνονται ση-

---

¹¹⁷ Κυριάκος Θ. Νικολάου Πατραγιάς, *ό.π.*, σ. 136 έως 137.

¹¹⁸ Hans Morgenthau, *Επιστήμη και Πολιτική της Ισχύος*, (Αθήνα, Τουρκία, 2011), σ. 67 έως 71.

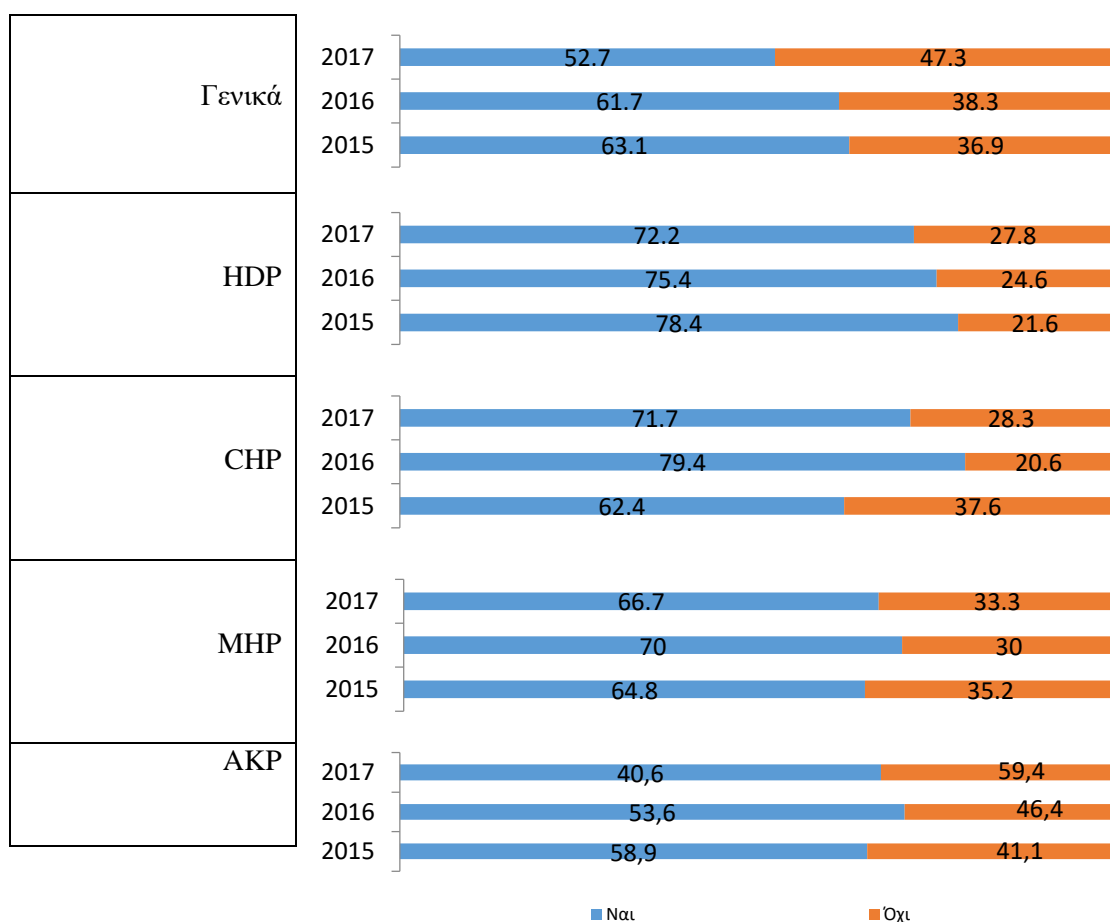
¹¹⁹ Μάριος Ευρυβιάδης, «Ο Ερντογάν άρχισε να πυροβολεί το εβραϊκό κράτος και τους Εβραίους με εξτρεμιστικό λεξιλόγιο», <https://www.apopseis.com/o-erntogan-archise-na-pyrovoli-to-evraiko-kratos-ke-tous-evreous-me-extremistiko-lexilogio/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Νίκος Μελέτης, «Ισραήλ-Ερντογανική Τουρκία: Αντιπαράθεση με βάθος και... μέλλον», <http://www.liberal.gr/arthro/156045/amyna--diplomatia/2017/israil-erntoganiki-tourkia-antiparathesi-me-bathos-kai-mellon-.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹²⁰ Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στις πρωτεύουσες 26 νομών της Τουρκίας, από 11/12/2017 έως 02/01/2018, σε δείγμα 1.000 ατόμων.

μαντικά, καθώς μπορούν να αποτυπώσουν τις τάσεις της τουρκικής κοινωνίας και την αλληλεπίδραση αυτών των τάσεων, τόσο στην διαμόρφωση της εσωτερικής, όσο και της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Με βάση τα στοιχεία της παραπάνω έρευνας,¹²¹ το κυριότερο χαρακτηριστικό της τουρκικής κοινωνίας τα τελευταία χρόνια αποτελεί η πολιτική πόλωση η οποία, κατά σειρά προτεραιότητας, επικεντρώνεται μεταξύ κοσμικών και μουσουλμάνων, δεξιών και αριστερών, κατοίκων δυτικής και ανατολικής Τουρκίας, πλουσίων και φτωχών, καθώς και επαρχιωτών.

Πίνακας 3. Υπάρχει πολιτική πόλωση στην Τουρκία;

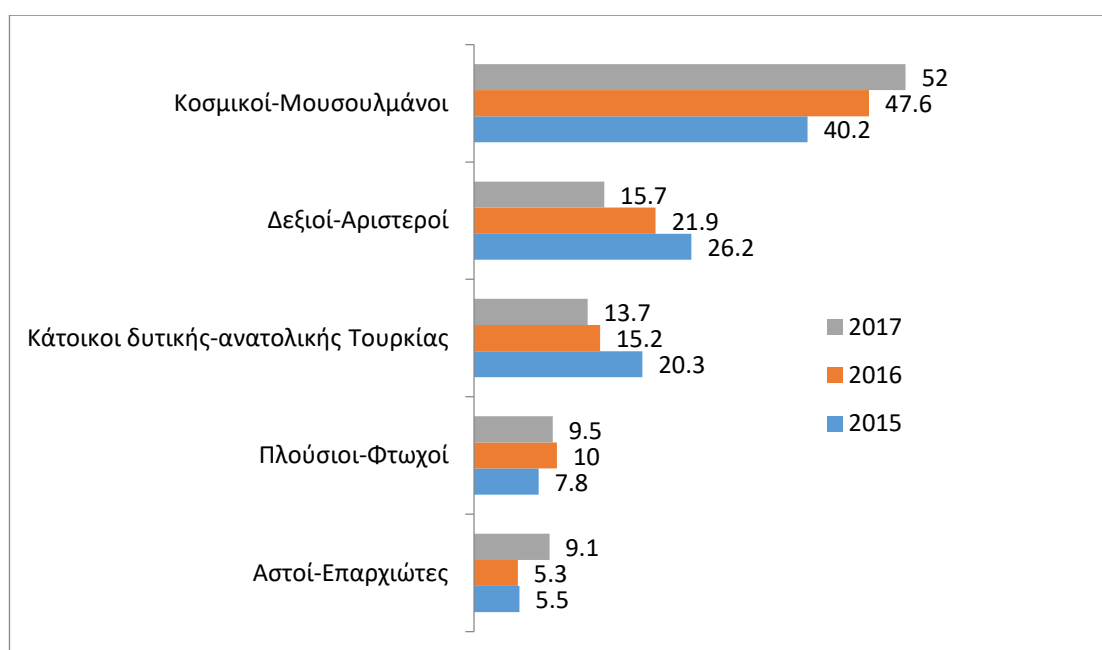

¹²¹ Kadir Has University, «Survey on Social and Political Trends in Turkey», <http://www.khas.edu.tr/en/news/282>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Η στήλη Γενικά περιλαμβάνει το πολιτικά κόμματα της Τουρκίας όπως παρακάτω: HDP: People's Democracy Party, CHP: The Republican People's Party, MHP: Nationalist Movement Party, AKP: Justice and Development Party. Περισσότερα στοιχεία για τα πολιτικά κόμματα στην Τουρκία στο Sabri Sayarı, Pelin Ayan Musil, Özhan Demirkol, *Party Politics in Turkey: A Comparative Perspective*, (New York, Routledge, 2018).

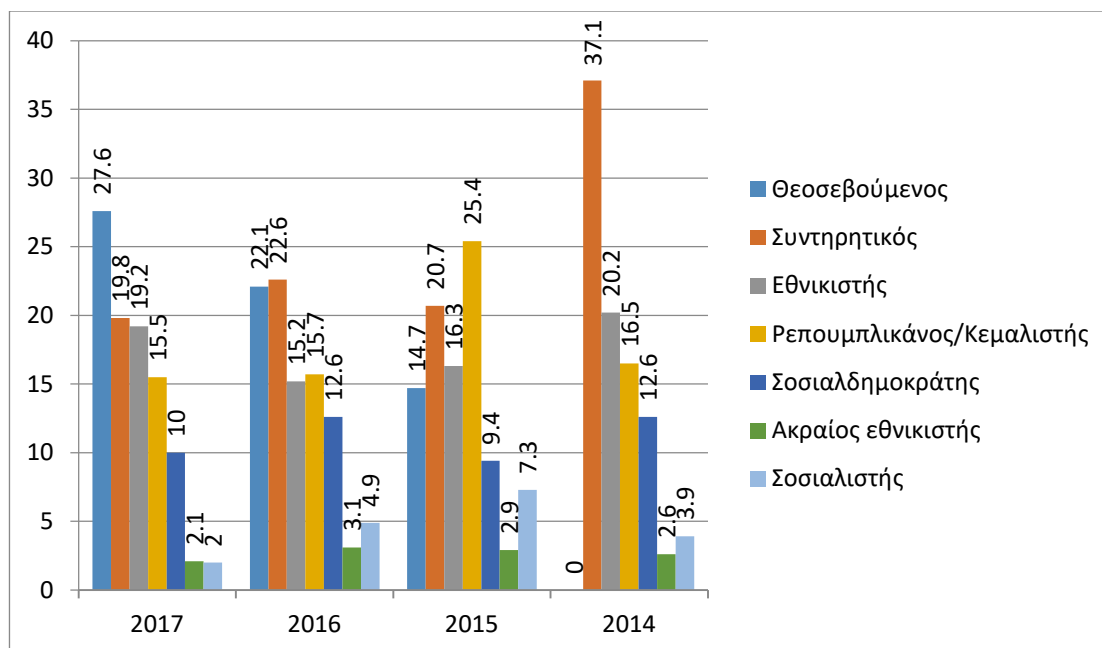
Διαφωτιστικότερα είναι τα αποτελέσματα της έρευνας σχετικά με το μεταξύ ποιών υπάρχει πόλωση στην Τουρκία, με βάση τα οποία είναι ξεκάθαρη η αύξηση της πόλωσης μεταξύ κοσμικών και μουσουλμάνων, η οποία άγγιξε το 2017 το 52% του πληθυσμού. Αντίστοιχα τα ποσοστά πόλωσης την τελευταία τριετία μεταξύ δεξιών και αριστερών, καθώς και αυτά μεταξύ κατοίκων δυτικής και ανατολικής Τουρκίας μειώνονται, ενώ σημαντική είναι η αύξηση της πόλωσης (σχεδόν διπλασιασμός ποσοστού το 2017) μεταξύ αστών και επαρχιωτών.

Πίνακας 4. Μεταξύ ποιών υπάρχει πόλωση στην Τουρκία;

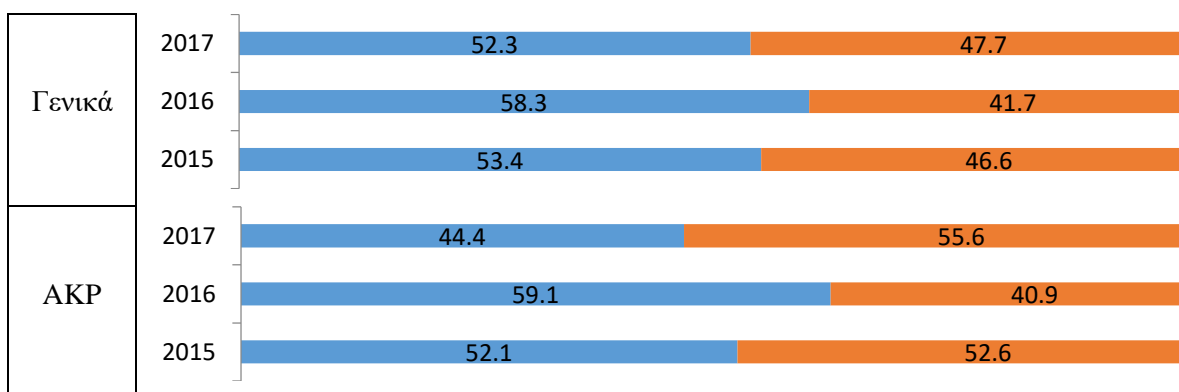
Εξίσου σημαντικά είναι τα αποτελέσματα του αυτοπροσδιορισμού βάσει του πολιτικού ρεύματος στα οποία ξεχωρίζει η αύξηση και η εκτόξευση στην πρώτη θέση των θεοσεβόμενων, όπως και η σημαντική αύξηση του ποσοστού των εθνικιστών το 2017.

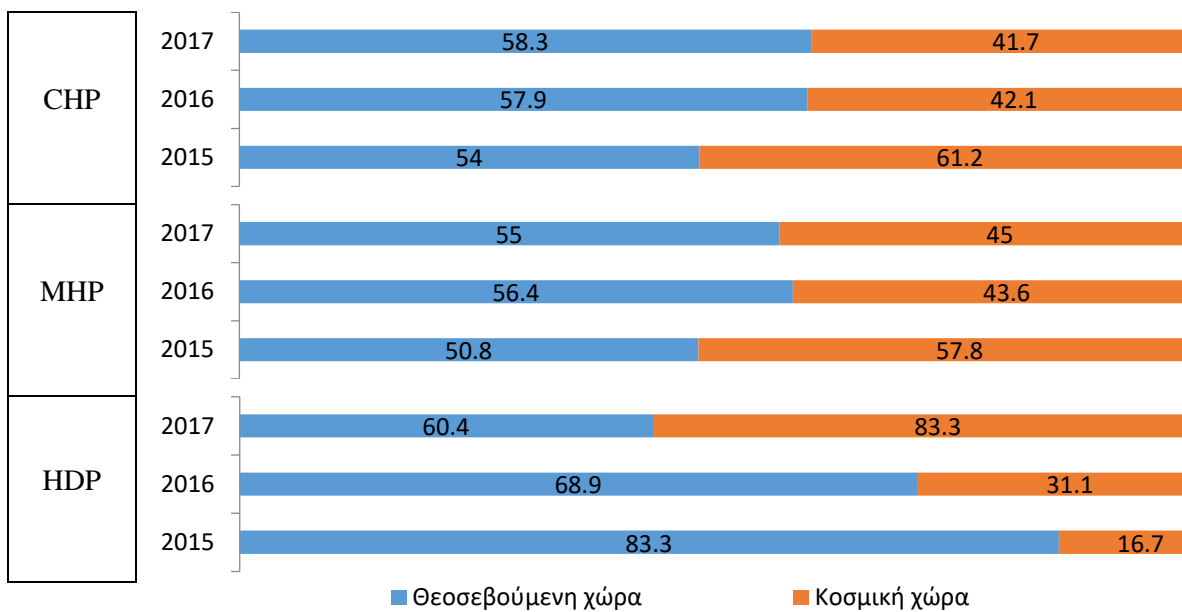
Πίνακας 5. Αυτοπροσδιορισμός βάσει του πολιτικού ρεύματος

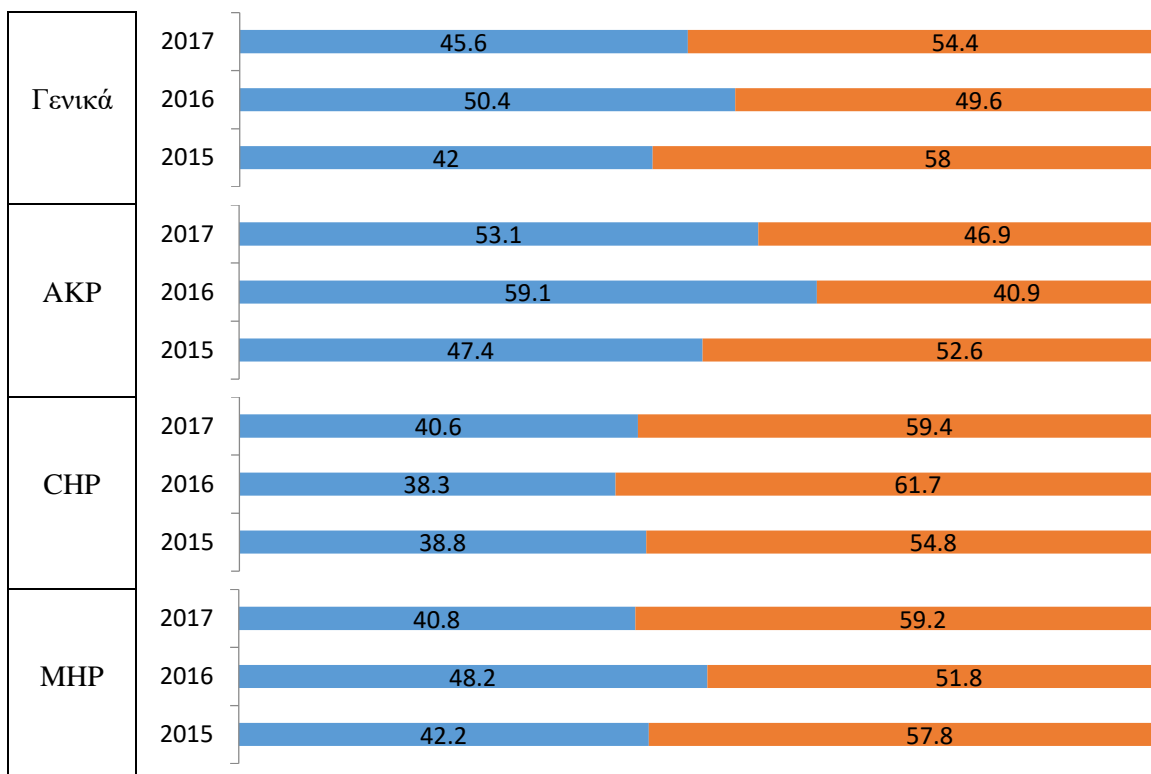
Το παραπάνω αποτέλεσμα σχετικά με τον αυτοπροσδιορισμό βάσει του πολιτικού ρεύματος ενισχύεται από τα αποτελέσματα σε μια σειρά ερωτημάτων, εάν η Τουρκία είναι θεοσεβούμενη ή κοσμική χώρα, εάν είναι ευρωπαϊκή χώρα ή χώρα της Μέσης Ανατολής και εάν είναι Δυτική ή Ασιατική χώρα. Καθώς τα ποσοστά των απαντήσεων στα παραπάνω ερωτήματα είναι σχεδόν ισόρροπα διαφαίνεται η μη ξεκάθαρη τάση του «ανήκειν» της τουρκικής κοινωνίας και η αδυναμία σύστασης ξεκάθαρης ταυτότητας, στοιχεία που θα αποτελούσαν οδηγό στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Η παραπάνω αδυναμία αποτελεί παράγοντα που συντείνει στην αναξιοπιστία της Τουρκίας ως στρατηγικού εταίρου της Δύσης.

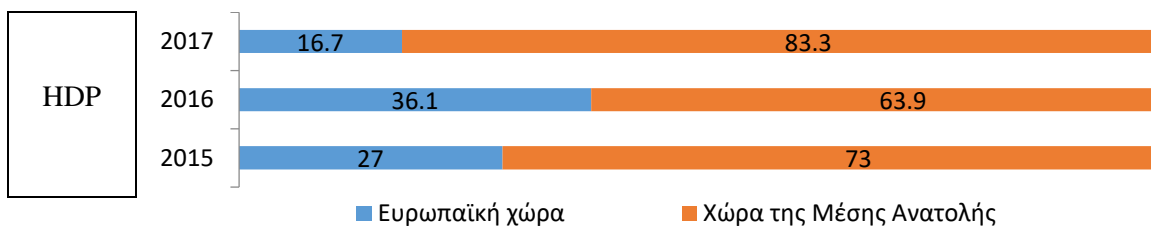
Πίνακας 6. Η Τουρκία είναι θεοσεβούμενη ή κοσμική χώρα;

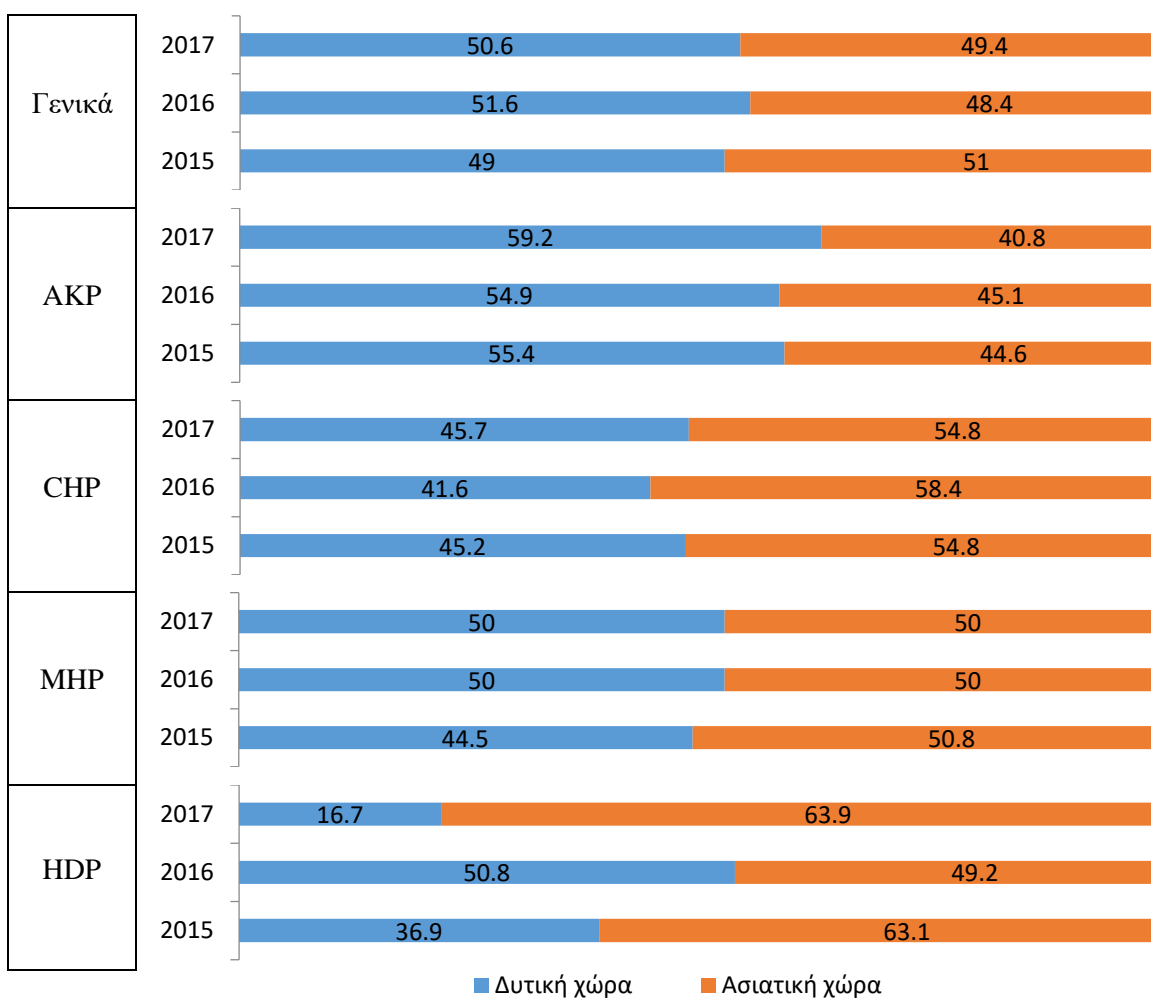

Πίνακας 7. Η Τουρκία είναι ευρωπαϊκή χώρα ή χώρα της Μέσης Ανατολής;

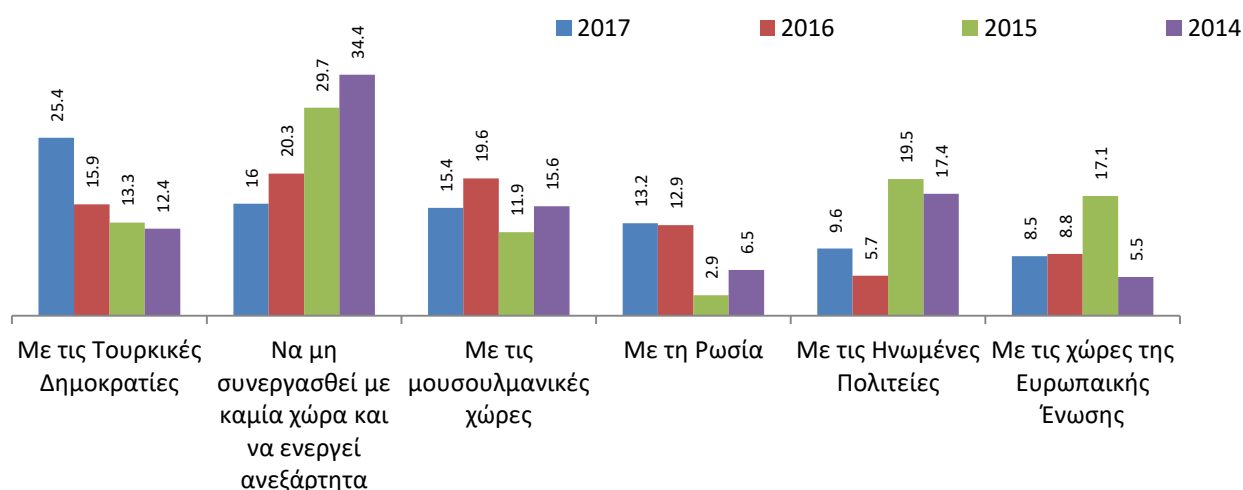
Πίνακας 8. Η Τουρκία είναι δυτική ή ασιατική χώρα;

Στα ίδια συμπεράσματα καταλήγουν και τα στοιχεία που προκύπτουν από το ερώτημα με ποιες χώρες πρέπει να συνεργασθεί η Τουρκία στην εξωτερική πολιτική. Ξεχωρίζουν τα χαμηλότερα ποσοστά που λαμβάνει η συνεργασία με τις ΗΠΑ και τις χώρες της ΕΕ σε σχέση με τις αποκαλούμενες «Τουρκικές Δημοκρατίες» (Αζερμπα-

ϊτζάν, Καζακιστάν, Κιργιστάν, Τουρκμενιστάν, Ουζμπεκιστάν και κατεχόμενη Κύπρος), τις μουσουλμανικές χώρες αλλά και τη Ρωσία.

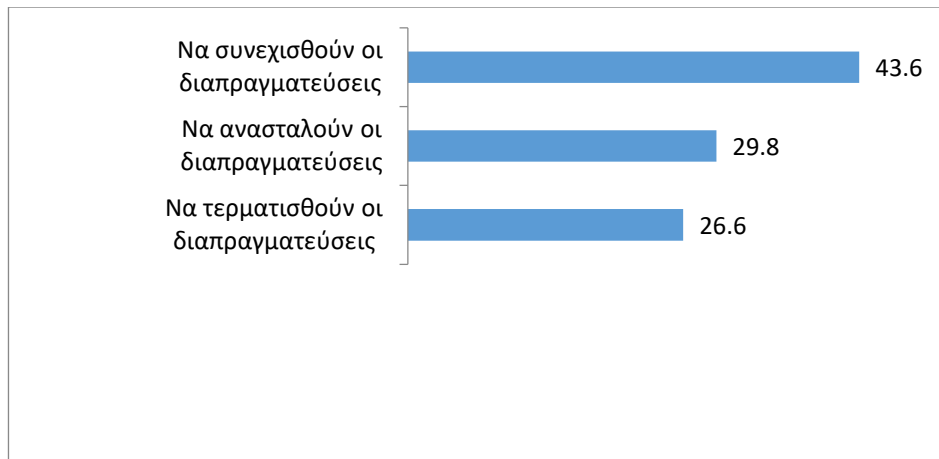
Πίνακας 9. Με ποιες χώρες πρέπει να συνεργασθεί η Τουρκία στην εξωτερική πολιτική;

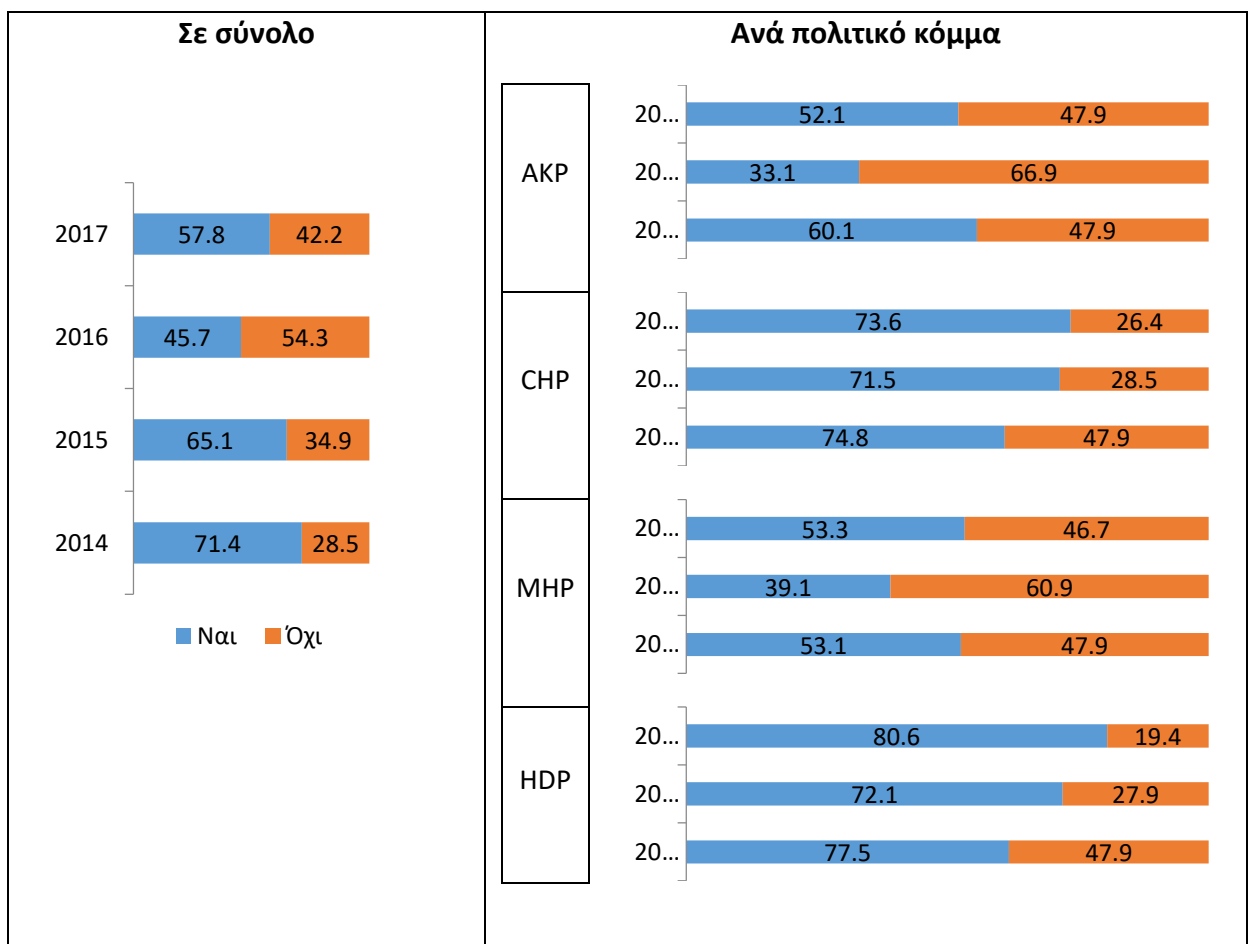
Εξίσου ενδεικτικά, του «διχασμένου» προσανατολισμού της τουρκικής κοινωνίας, αποτελούν τα αποτελέσματα σχετικά με την υποψηφιότητα της χώρας για ένταξη στην ΕΕ. Σύμφωνα με αυτά, μόνο το 57,8% στηρίζει την υποψηφιότητα, ενώ μόλις το 43,6% επιθυμεί την συνέχιση των διαπραγματεύσεων, όταν το 29,8% επιθυμεί την αναστολή και το 26,6% τον τερματισμό αυτών.

Πίνακας 10. Να συνεχισθούν οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση;

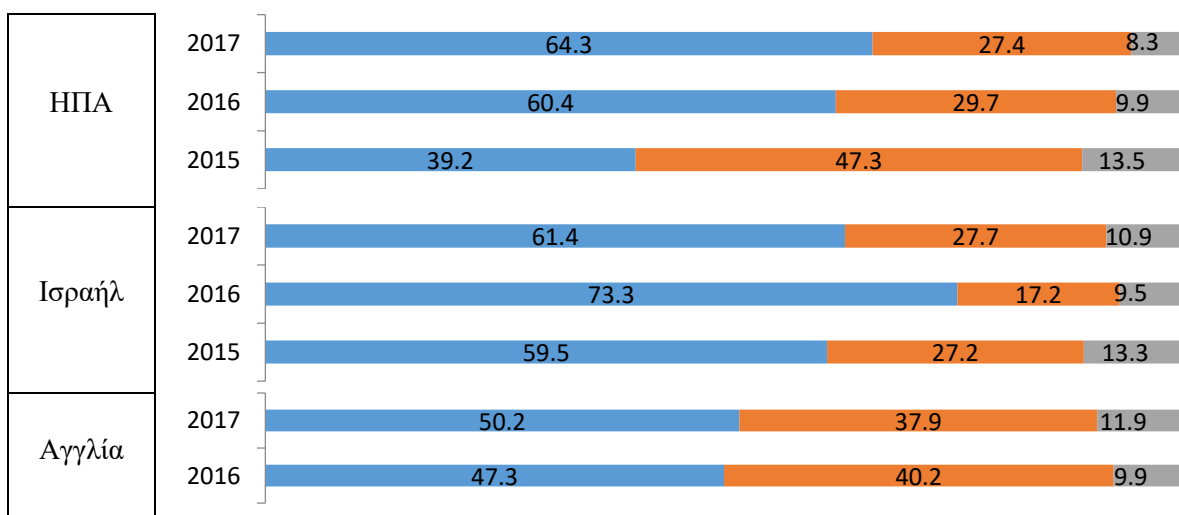
Πίνακας 11. Στηρίζετε την υποψηφιότητα της Τουρκίας για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση;

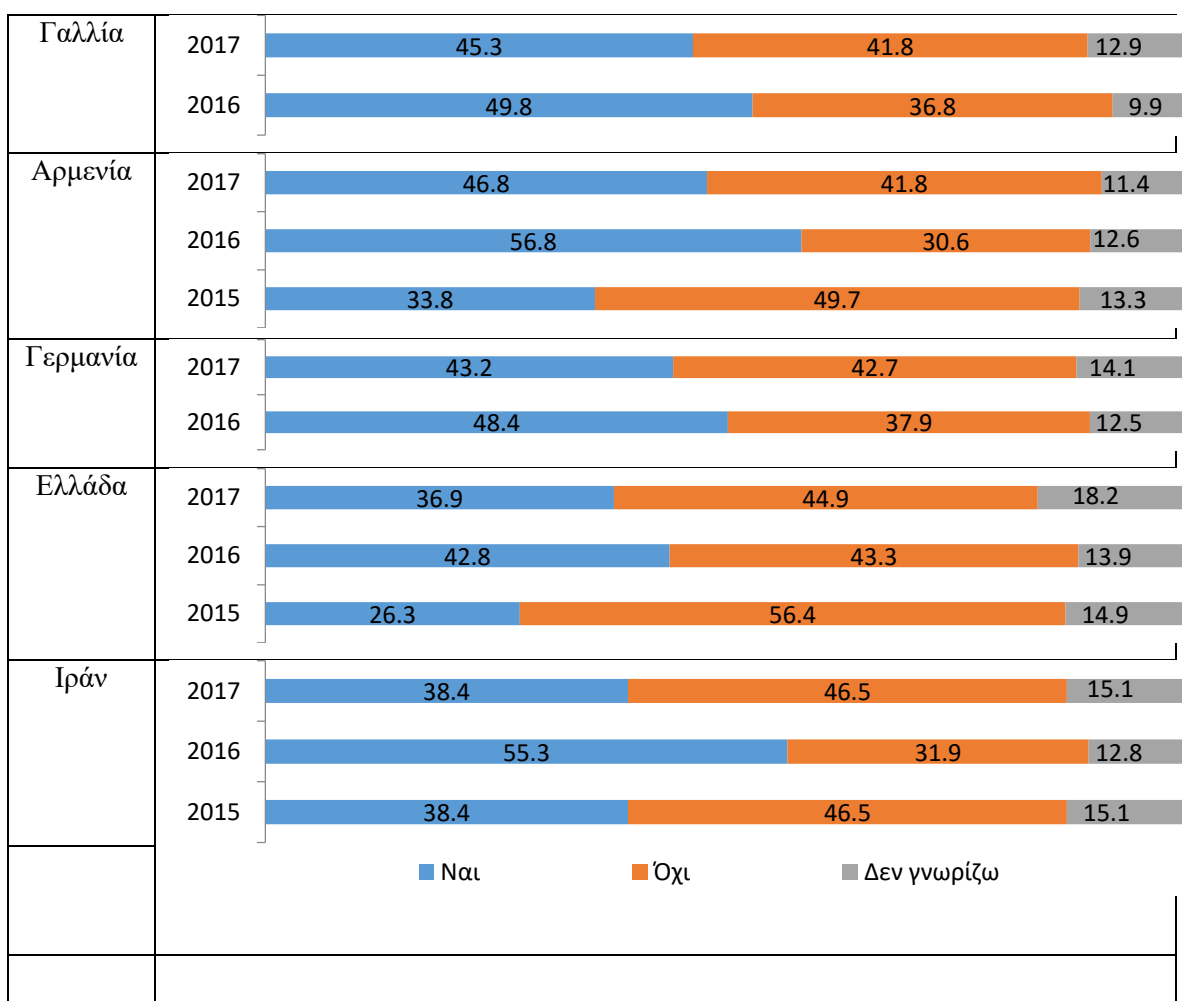
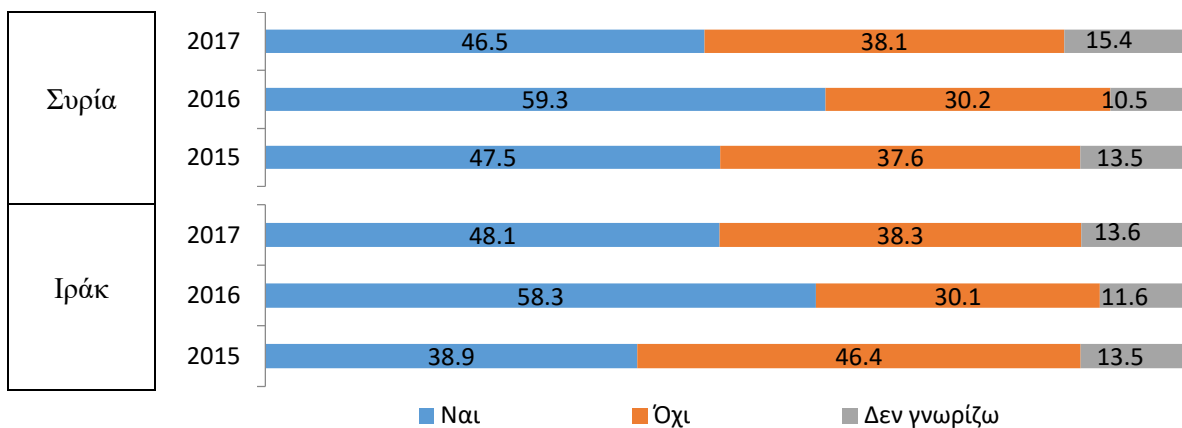
Εντυπωσιακότερα είναι τα αποτελέσματα στα ερωτήματα ποιες χώρες αποτελούν απειλή για την Τουρκία και ποιες θεωρούνται σύμμαχος και φίλες χώρες.

Οι ΗΠΑ, το Ισραήλ και η Αγγλία αποτελούν κατά σειρά τις σημαντικότερες απειλές για την Τουρκία με πολύ υψηλά ποσοστά που ξεπερνούν το 50% των ερωτηθέντων. Η Ελλάδα βρίσκεται στην 9^η θέση των χωρών που αποτελούν απειλή για την Τουρκία πίσω από τις ΗΠΑ, το Ισραήλ, την Αγγλία, τη Συρία, το Ιράκ, την Γαλλία, την Αρμενία και την Γερμανία, γεγονός που θα πρέπει να σχετίζεται με τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, αλλά και την αποτελεσματικότητα των πιέσεων και απειλών της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής στα θέματα που σχετίζονται με την άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας στα ζητήματα των χωρικών υδάτων, της ΑΟΖ, της υφαλοκρυπίδας κ.λπ. Ο μεγάλος αριθμός των κρατών που θεωρούνται κίνδυνος για την Τουρκία αποτυπώνει την πεποίθηση των Τούρκων, όπως αυτή έχει καλλιεργηθεί από το κυβερνών κόμμα, ότι η χώρα τους βρίσκεται αντιμέτωπη με μια σύντομη επίθεση από κάθε κατεύθυνση, που έχει ως στόχο την ανεξαρτησία και το μέλλον της. Ταυτόχρονα αποτυπώνονται τα αποτελέσματα της καιροσκοπικής και αλλοπρόσαλλης πολιτικής του Ερντογάν που έχουν οδηγήσει τη χώρα σε διπλωματικό αδιέξοδο και έχουν καταστήσει αυτήν αναξιόπιστη.¹²² Αντίστοιχα, στους συμμάχους και φίλους της Τουρκίας ξεχωρίζει τόσο η 3^η θέση της Ρωσίας, έναντι της 9^{ης} των ΗΠΑ, με ποσοστό μόλις 15,4% έναντι 30,5 της Ρωσίας, όσο και η απουσία του Ισραήλ από τον εν λόγω πίνακα.

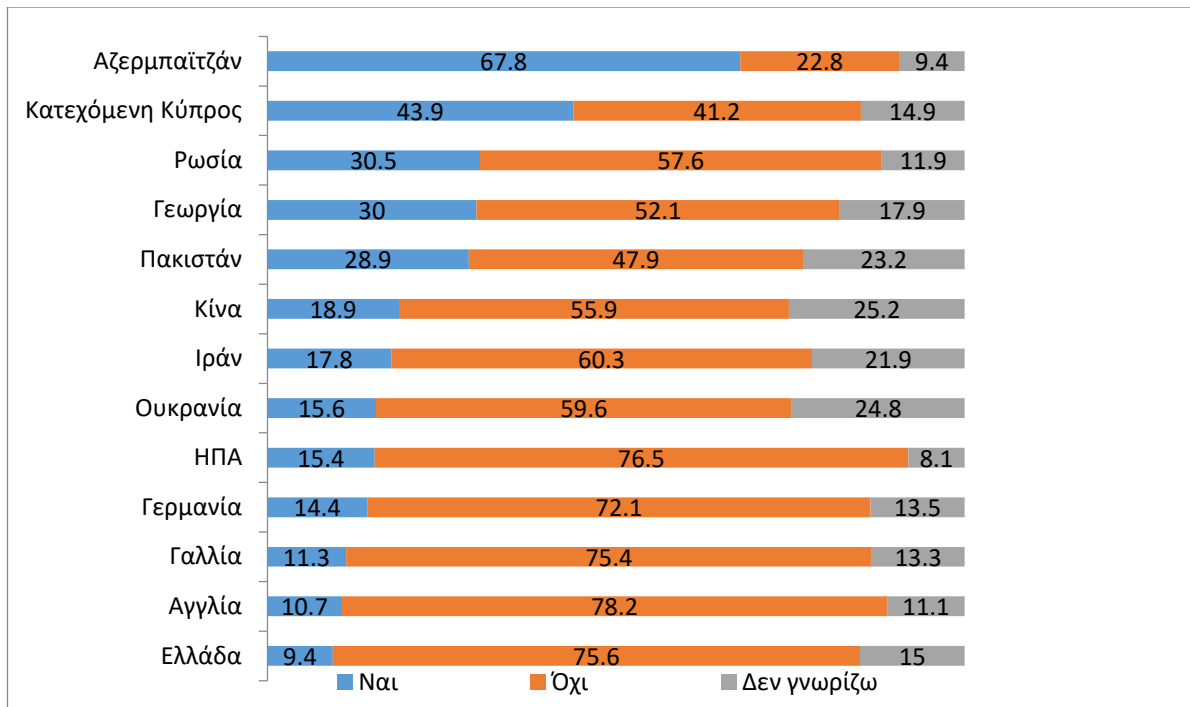
Πίνακας 12. Ποιες χώρες αποτελούν απειλή για την Τουρκία;

¹²² Σάμιον Γίονταλ, Guardian: «Ο αλαζόνας Ερντογάν, δεν έμαθε το μάθημα των αρχαίων Ελλήνων», <http://www.iefimerida.gr/news/438095/arthro-kolafos-toy-guardian-o-alazonas-erntogan-den-emathe-mathima-ton-arhaion-ellinon?fbclid=IwAR3B898vaMkbHlcaLIBqJ6ImA-EAmNMMfPqjurb0zRASEeOUKV66zCxF2Qc#>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

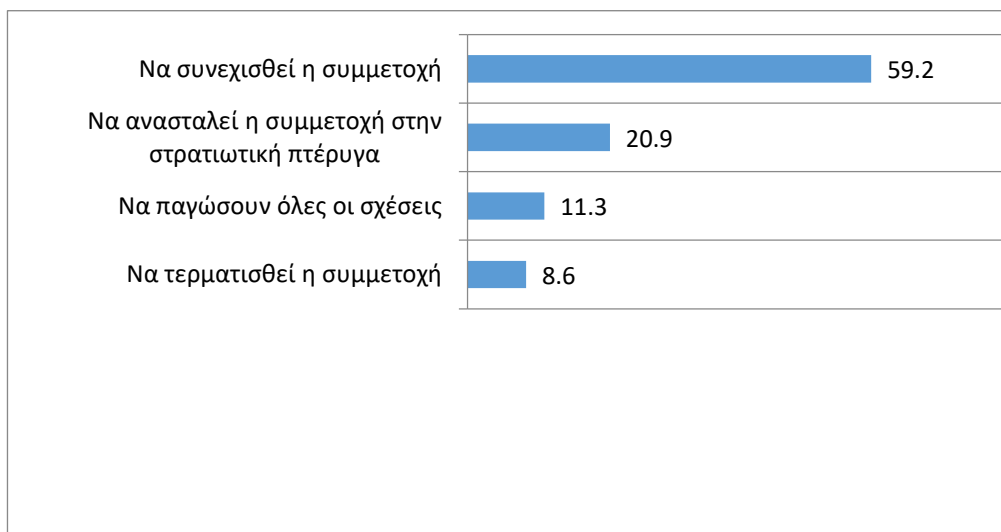

Πίνακας 13. Αξιολόγηση των χωρών ως συμμάχων και φίλων της Τουρκίας

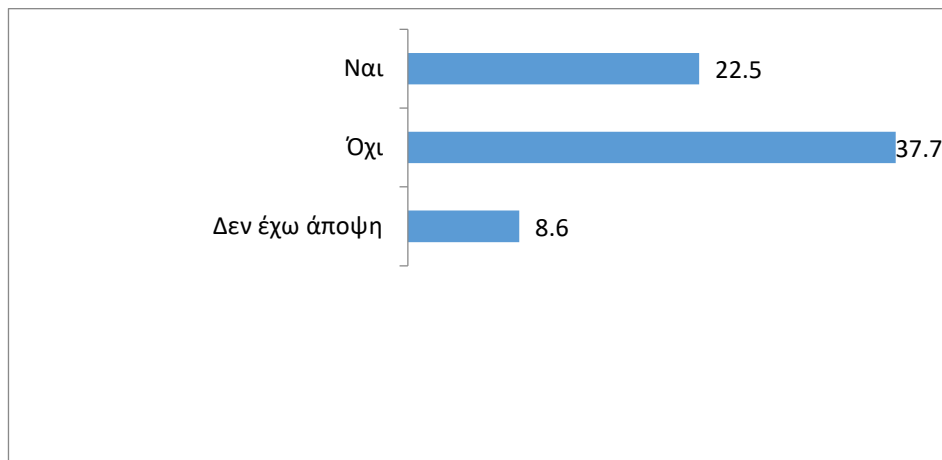

Επίσης, παρόμοια έλλειψη συνοχής παρουσιάζουν και τα αποτελέσματα της έρευνας σχετικά με την συνέχιση της συμμετοχής της Τουρκίας στο NATO, ενώ ενδεικτικό της νοοτροπίας περιφερειακής δύναμης αποτελεί και το αρκετά υψηλό ποσοστό 22,5% που υποστηρίζει ότι η χώρα δύναται να εξασφαλίσει την ασφάλειά της χωρίς την υποστήριξη του NATO, έναντι ποσοστού 37,7% που συνεχίζει να θεωρεί αναγκαία την υποστήριξη του NATO για την εξασφάλιση της ασφάλειας της χώρας.

Πίνακας 14. Να συνεχισθεί η συμμετοχή της Τουρκίας στο NATO;

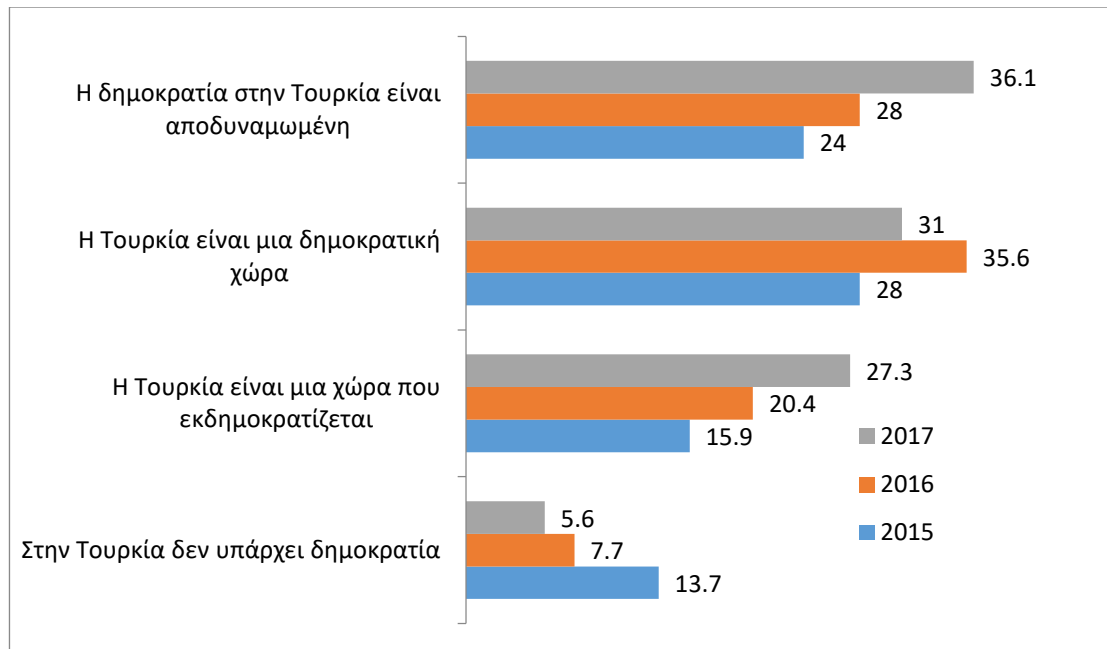

Πίνακας 15. Η Τουρκία δύναται να εξασφαλίσει την ασφάλειά της χωρίς την υποστήριξη του ΝΑΤΟ;

Τέλος, δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται η θέση της δημοκρατίας στη γειτονική χώρα καθώς το πρότυπο που παρουσίαζε η Τουρκία, προκειμένου να κερδίσει την στήριξη των ΗΠΑ και της ΕΕ, ήταν μιας δημοκρατικής ισλαμικής χώρας. Τα αποτελέσματα της έρευνας κατέδειξαν ότι μόνο ποσοστό 31% θεωρεί τη χώρα δημοκρατική, ενώ το 36,1% και 5,6% πιστεύουν αντίστοιχα πως η δημοκρατία είναι αποδυναμωμένη ή δεν υπάρχει.

Πίνακας 16. Η δημοκρατία στην Τουρκία

Τα αποτελέσματα της παραπάνω έρευνας σχετίζονται όχι μόνο με την διακυβέρνηση της Τουρκίας από τον Ταγίπ Ερντογάν, αλλά και από τα χρόνια προβλήματα της τουρκικής κοινωνίας. Η ακραία πόλωση μεταξύ των υποστηρικτικών και των αντιπάλων του Ερντογάν έχει οδηγήσει στον σχηματισμό μιας ελίτ με στόχο τη διατήρηση της εξουσίας γύρω από μια ιδεολογία που στηρίζεται στον ισλαμοσυντηρητικό πραγματισμό. Σύμφωνα με τον καθηγητή Αχμέτ Ινσέλ,¹²³ στην επιδέξια πολιτική κοινωνικοπολιτικής πόλωσης που εφαρμόζεται, ανάλογα με τις ανάγκες εδραίωσης του Ερντογάν και των υποστηρικτών του, συμβάλλουν τρία κοινωνικά ρήγματα που διαιρούν βαθιά την κοινωνία, αλλά και την πολιτική γεωγραφία της χώρας και αποκτούν τη μορφή «λανθάνοντος εμφυλίου πολέμου». Πρόκειται για το «εθνοτικογλωσσικό» ρήγμα μεταξύ Τούρκων και Κούρδων, το δογματικό ρήγμα μεταξύ Σουνιτών και Αλεβιτών και το κοινωνικοπολιτικό ρήγμα μεταξύ συντηρητικών και εκσυγχρονιστών. Προκειμένου ο Ερντογάν να πετύχει την συσπείρωση γύρω του ενάντια στους εκάστοτε εσωτερικούς εχθρούς χρησιμοποιεί έναν εθνικιστικό λόγο και μια πολεμοχαρή ρητορική με αναφορές στο οθωμανικό μεγαλείο του παρελθόντος αλλά και με παρουσίαση του μουσουλμάνου Τούρκου ως καταπιεσμένου και θύμα από τη χριστιανική Δύση και τις σιωνιστικές δυνάμεις.

Ενδεικτικό των ρηγμάτων που διαιρούν την τουρκική κοινωνία, και οξύνονται τα τελευταία χρόνια, αποτελεί η μεγάλη αύξηση που έχει σημειωθεί στην οπλοκατο-

¹²³ Αχμέτ Ινσέλ, Η νέα Τουρκία του Ερντογάν, Από το δημοκρατικό όνειρο στην αυταρχική εκτροπή, (Αθήνα, Διάμετρος, 2017), σ. 18 έως 22.

χή.¹²⁴ Τα τελευταία δύο έτη (2016-2017), ο αριθμός της οπλοκατοχής έχει σημειώσει αύξηση περί το 30%. Πέραν των 2,5 εκατομμυρίων όπλων που είναι δηλωμένα εκτιμάται ότι κατέχονται παράνομα 17 έως 22 εκατομμύρια όπλα. Το φαινόμενο της οπλοκατοχής παρατηρείται εντονότερα στις τάξεις των παραδοσιακών ψηφοφόρων του κυβερνώντος κόμματος ΑΚΡ, συμπεριλαμβανομένων των επαρχιακών κοινοτήτων και μελών των φιλοκυβερνητικών θρησκευτικών και εθνικιστικών οργανώσεων. Εντύπωση ωστόσο προκαλεί το γεγονός ότι οι τουρκικές αρχές διευκολύνουν περαιτέρω την πρόσβαση σε όπλα αυξάνοντας, μεταξύ άλλων, τον αριθμό των επαγγελματιών, τα οποία αυτοί που τα ασκούν έχουν το δικαίωμα κατοχής, αλλά και το ετήσιο όριο αγοράς πυρομαχικών από 400 σε 1.000 φυσίγγια. Είναι σημαντικό να τονισθεί ότι οι κάτοχοι όπλων δεν είναι υποχρεωμένοι να ασκούν το επάγγελμα που δήλωσαν, προκειμένου να δοθεί άδεια νόμιμης κατοχής, γεγονός το οποίο επιτρέπει την χωρίς έλεγχο εξάπλωση της οπλοκατοχής. Βασικός παράγοντας που συμβάλλει στην αύξηση της οπλοκατοχής είναι η αίσθηση της απειλής που συνιστούν τόσο οι ισλαμικές όσο και οι αυτονομιστικές (κουρδικές) οργανώσεις. Η κοινωνική και θρησκευτική πόλωση και ο ακραίος εθνικισμός, σε συνδυασμό με την ευρεία κατοχή οπλισμού, πιθανόν να οδηγήσουν σε εκτεταμένα φαινόμενα βίας, σε προσπάθειες διαχείρισης του τουρκικού πληθυσμού μέσω της συγκρότησης εξτρεμιστικών ομάδων και στην πρόκληση επεισοδίων στις παραμεθόριες περιοχές ή στο θαλάσσιο χώρο του Αιγαίου, όπου ήδη υφίστανται καταγγελίες από Έλληνες ψαράδες για χρήση όπλων από Τούρκους αλιείς, με σκοπό τον εκφοβισμό τους.

Τα παραπάνω ρήγματα της τουρκικής κοινωνίας αποτελούν και τους βασικούς λόγους για τους οποίους η δημοκρατία στην Τουρκία θεωρείται αντικείμενο φόβου αλλά και μαύρης προπαγάνδας.¹²⁵ Ειδικότερα, η απειλή του κομμουνισμού μέχρι το 1980 αντικαταστάθηκε από την απειλή των Κούρδων για να προστεθεί, μετά το 1997, η απειλή των ισλαμιστών και των θρησκευτικών αδελφοτήτων. Στα παραπάνω προστέθηκε ο φόβος για τα προερχόμενα από δυτικές χώρες αιτήματα για την αναγνώριση της γενοκτονίας των Αρμενίων, όπως και η δυσπιστία προς αυτές για τις επικρίσεις τους με αφορμή τα ζητήματα των δημόσιων ελευθεριών, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των πολλαπλών δημοκρατικών ελλειμμάτων αλλά και την κατοχή του βο-

¹²⁴ Τα στοιχεία προέρχονται από διαβαθμισμένη πηγή.

¹²⁵ Χρήστος Μηνάγιας, Μέτωπα Σύγκρουσης και Πολέμου της Τουρκίας, (Αθήνα, Τυπογραφείο του Ελληνικού Στρατού, 2018), σ. 7, 175 έως 178.

Αχμέτ Ινσέλ, ό.π., σ. 48 έως 51, 188 έως 192, 211 έως 240.

Kerem Oktem, Οργανωμένο Έθνος, Η Τουρκία μετά το 1989, (Αθήνα, Ευρασία, 2014), σ. 219 έως 256.

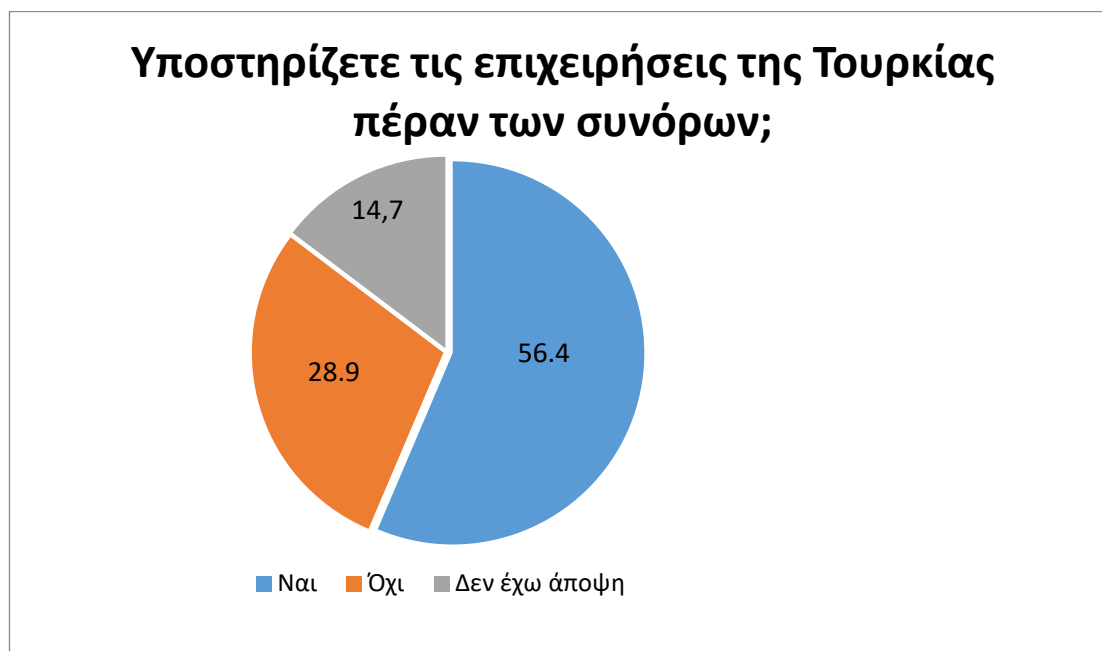
ρείου τμήματος της Κύπρου. Διαπιστώνεται μάλιστα μία στροφή στη στρατηγική της χώρας, καθώς σύμφωνα με τον Ερντογάν οι «καλοί γείτονες», δηλαδή η στρατηγική των μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες, στέρησαν από τους Τούρκους τη δυνατότητα να είναι «ιδιοκτήτες» της χώρας τους, ενώ οι «κακοί γείτονες» μετατρέπουν την Τουρκία σε μια χώρα χωρίς εξαρτήσεις από το εξωτερικό και βοήθησαν τους Τούρκους να γίνουν «ιδιοκτήτες στο σπίτι τους». Η ίδια ρητορική συνωμοσίας, αλλά και θυματοποίησης χρησιμοποιείται για την καταγγελία των «δυνάμεων του κακού» που βρίσκονται πίσω από τα γεγονότα στο Γκεζί, στην πλατεία Ταξίμ, στο αποτυχημένο πραξικόπημα, αλλά και για την κατηγορία του λόμπι των επιτοκίων ως υπεύθυνου για την οικονομική κρίση στη χώρα. Για την αντιμετώπιση των πιο πάνω απειλών γιγαντώθηκε ένα αυταρχικό κράτος που επικαλείται τη δημοκρατία όχι ως στόχο αλλά ως μέσο για να πετύχει την εδραίωση του εκάστοτε καθεστώτος στην εξουσία και που τείνει να αναπαράγει τις συνθήκες νομιμοποίησης του καθεστώτος εθνικής ασφαλείας, στο πλαίσιο του οποίου ο έκτακτος χαρακτήρας της κατάστασης επιτρέπει τη διαιώνιση του έκτακτου χαρακτήρα εξουσιών κηδεμονίας. Στην πραγματικότητα δεν ήταν το AKP, το κόμμα του Ερντογάν που μετάλλαξε σε αυταρχικό ένα προηγούμενα δημοκρατικό κράτος. Το AKP προέβαλε την έννοια της δημοκρατίας προκειμένου με χρηστικό και ωφελμιστικό τρόπο να απομακρύνει από τις κρατικές δομές τους Κεμαλιστές, να εξουδετερώσει τα κέντρα ισχύος τους, να αποδυναμώσει τα κοινωνικά τους στηρίγματα και να εξισλαμίσει την κοινωνία, χωρίς ωστόσο να αλλάξει επί της ουσίας τις δομές εξουσίας και το κληρονομημένο πολιτικό φαντασιακό. Τόσο ο Κεμαλισμός, όσο και ο Ισλαμισμός χρησιμοποίησαν κάθε μορφή εκκαθαριστικής, εκριζωτικής ή αφομοιωτικής βίας, προκειμένου να εξασφαλίσουν την ομοιογένεια του έθνους – κράτους και οποιαδήποτε αμφισβήτησή του αποτελεί διατάραξη της δημόσιας τάξης και έκθεση του κράτους σε κίνδυνο.

Τα αποτελέσματα της έρευνας του πανεπιστημίου Kadir Has University είναι αποκαλυπτικά της ιδεολογικής υφής της τουρκικής κοινωνίας η οποία δείχνει να μην απορρίπτει τις αλλαγές, αλλά και να είναι διαιρεμένη. Σε αυτήν τη διαιρεμένη αλλά ηθικιστική κοινωνία, η οποία διαχρονικά διακατέχεται από πραγματικό ή υποθετικό συναίσθημα αποκλεισμού και καταπίεσης και από μηδενική ανοχή σε οποιαδήποτε κριτική, η διολίσθηση από έναν δημοκρατικό αυταρχισμό προς μια λαϊκίστικη απολυταρχία καθώς και η συσπείρωση εναντίον των «κακών γειτόνων», αποτελούν διέξοδο αφού δεν διαφαίνεται στο εγγύς μέλλον οποιαδήποτε ισχυρή βούληση για απελευθέρωση από τα βάρη της ιστορίας και αναγνώριση των φόβων που την διακατέ-

χουν. Ενισχυτικό του παραπάνω αποτελεί το αποτέλεσμα της έρευνας σχετικά με τις επιχειρήσεις της Τουρκίας εκτός συνόρων, σύμφωνα με το οποίο το 56,4% τις υποστηρίζει και μόνο το 28,9% είναι ξεκάθαρα αντίθετο σε αυτές.

Πίνακας 17. Υποστήριξη Επιχειρήσεων πέραν των συνόρων

Γίνεται πλέον σαφές ότι η Τουρκία δεν δύναται να αποτελεί ούτε πόλο έλξης για της αραβικές επαναστάσεις, ούτε μοντέλο του μετριοπαθούς Ισλάμ, ούτε πρότυπο χώρας για τις αναδιδόμενες ή τις μουσουλμανικές χώρες. Αντίθετα από προβαλλόμενο μοντέλο δημοκρατικής μουσουλμανικής χώρας προς μίμηση για τον ισλαμικό κόσμο έγινε μέρος του προβλήματος. Επιπρόσθετα, η κλιμακούμενη ρητορική έναντι των ΗΠΑ και του Ισραήλ, η χειραφέτηση απέναντι στις ΗΠΑ, και στη Δύση γενικότερα, και η διεύρυνση των σχέσεων με Ρωσία και Κίνα, περιπλέκουν ακόμη περισσότερο την κατάσταση, απομακρύνουν τη χώρα από τη Δύση και επιβεβαιώνουν την πεποίθηση ότι η όποια επαναπροσέγγιση, θα είναι, τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα, τακτικού και όχι στρατηγικού χαρακτήρα.¹²⁶ Αυτό πλέον που πρέπει να αντιληφθεί η Δύση είναι ότι κανένα από τα προηγηθέντα πετυχημένα πραξικοπήματα στην Τουρκία (1960, 1971, 1980 και 1997) δεν κατάφερε να αναχαιτίσει το πολιτικό Ισλάμ, που κάθε φορά

¹²⁶ Richard N. Haass, «The West Must Face Reality in Turkey», https://www.project-syndicate.org/commentary/turkey-broken-relationship-with-the-west-by-richard-n--haass-2018-08?fbclid=IwAR0_xSU3b_Fa-DdVvKR_SWNMa92eK-u_-KJ1NOoNh6LHIy52fU9eVG3eXGU, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

επανέρχεται ισχυρότερο, ενώ και ο νέο-οθωμανισμός παραμένει η πιο σημαντική μεταβλητή που θα καθορίζει την τουρκική εξωτερική πολιτική, καθώς δεν αμφισβητείται από καμιά πολιτική δύναμη. Άλλωστε η αναγέννηση του Ισλάμ δεν αποτέλεσε φαινόμενο που συντελέστηκε μόνο στην Ανατολία. Συναντάται και στα μεγάλα αστικά κέντρα της Τουρκίας, στο μεγαλύτερο από τα οποία, την Κωνσταντινούπολη, ξεκίνησε ως δήμαρχος την πολιτική του καριέρα ο Ερντογάν, αλλά και στις κοινότητες του εξωτερικού. Καθώς η Τουρκία αποτελείται από ένα μωσαϊκό εθνοτήτων, λαών και θρησκευτικών ομάδων, οι όποιες μεταρρυθμίσεις προς ουσιαστική δημοκρατία θα οδηγούν στην έκρηξη των επιμέρους ταυτοτήτων, απειλώντας την ενότητα και την ακεραιότητα της χώρας. Άλλωστε, τα ρήγματα της τουρκικής κοινωνίας έχουν τις ρίζες τους στον ίδιο τον Κεμάλ, ο οποίος κατά την μετάβαση από την οθωμανική πολυεθνική αυτοκρατορία, στο τουρκικό εθνικό κράτος, δεν επιχείρησε απλά να αναδιαμορφώσει τον χαρακτήρα της τουρκικής κοινωνίας, αλλά προσπάθησε να επιβάλει παρά τη θέληση της τουρκικής μάζας μια καταλυτική αλλαγή ταυτότητας αντίθετη με την ηθολογική και εθιμολογική του παράδοση. Υπ' αυτές τις συνθήκες το νεο-οθωμανικό μοντέλο, που από τη φύση του είναι επεκτατικό, αποτελεί το ενοποιητικό στοιχείο ανάμεσα στο στρατιωτικό – κεμαλικό κατεστημένο και τους ισλαμιστές.¹²⁷ Επομένως, δεν αναμένεται να υπάρξει οποιαδήποτε ουσιαστική διαφοροποίηση στην τυχωδιοκτική και αναθεωρητική πολιτική της Τουρκίας σε περίπτωση ανόδου στην εξουσία των Κεμαλιστών.

Η ανάγκη ανάσχεσης του τουρκικού αναθεωρητισμού και της τουρκικής επιθετικότητας, που πηγάζουν από την εξαγωγή των δικών της αδιεξόδων και την καθιστούν ολοένα και πιο απρόβλεπτη και αναξιόπιστη, αποδείχτηκε ότι δεν μπορεί να στηριχτεί ούτε αποκλειστικά στην επίκληση του διεθνούς δικαίου, των διεθνών συμβάσεων και των συνθηκών, ούτε στην πολιτική του εξευρωπαϊσμού της Τουρκίας αλλά και ούτε και σε μια κούρσα ανταγωνισμού των εξοπλισμών.

Ο κυριότερος λόγος που η όποια επαναπροσέγγιση Τουρκίας και Δύσης θα έχει, τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα, τακτικό και όχι στρατηγικό χαρακτήρα πηγάζει από τις ίδιες τις κοινωνικές και πολιτικές τάσεις οι οποίες αποτελούν προϊόν της ιστορίας και της μνήμης του τουρκικού λαού και αποτυπώθηκαν στα αποτελέσματα της έρευνας του πανεπιστημίου Kadir Has University. Σύμφωνα με τον ιστορικό Λε

---

¹²⁷ Στέφανος Κωνσταντινίδης, Τουρκία, Ο ιστορικός συμβιβασμός και το νέο-οθωμανικό μοντέλο, (Λευκωσία, Αιγαίον, 2011), σ. 47 έως 48, 55 έως 58, 84 έως 86, 110 έως 116, 153 έως 154.

Γκοφ,¹²⁸ κατά τον ίδιο τρόπο που το παρελθόν δεν συνιστά την ίδια την ιστορία, αλλά το αντικείμενό της, έτσι και η μνήμη δεν είναι ιστορία, αλλά ένα από τα αντικείμενά της και, ταυτόχρονα, ένα στοιχειώδες επίπεδο ιστορικής επεξεργασίας. Επομένως, η συνεχής επανερμηνεία του παρελθόντος και η σχέση του με το παρόν καθιστούν το μέλλον αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας. Υπ' αυτό το πρίσμα οι νέες αναγνώσεις του παρελθόντος οφείλουν να διαφωτίσουν τη μνήμη και να τη βοηθήσουν να επανορθώσει τα σφάλματά της. Καθώς η μνήμη είναι ένα διακύβευμα της εξουσίας που επιτρέπει συνειδητές ή ασύνειδες χειραγωγήσεις και υπακούει σε ατομικά ή συλλογικά συμφέροντα, η αμεροληψία και η τιμιότητα είναι απαραίτητες, ώστε να μην νομιμοποιείται ό,τι θέλουμε. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Λε Γκοφ, στο μουσουλμανικό κόσμο η ιστορία δεν απέκτησε ποτέ τη θέση που κατέχει στη Δύση. Για τους Άραβες και τους Μουσουλμάνους η ιστορία είναι κυρίως «η νοσταλγία του παρελθόντος», κάτι που, στην περίπτωση της Τουρκίας, επιβεβαιώνεται με τον νέο-οθωμανισμό.

Οι παραπάνω εξελίξεις καθιστούν σταδιακά την Ελλάδα χώρα πρώτης γραμμής για την Δύση και, παρά τους αναμφισβήτητους κινδύνους, ανοίγουν για τη χώρα μας ένα παράθυρο ευκαιρίας, για την αναβάθμιση του στρατηγικού και γεωπολιτικού της ρόλου και την αντιμετώπιση της τουρκικής επιθετικότητας και αναθεωρητισμού, που δεν πρέπει να χαθεί.

Διεθνή κινήματα

Στο εν λόγω περιφερειακό περιβάλλον δραστηριοποιείται ένας μεγάλος αριθμός από μη κρατικούς δρώντες που, ολοένα και περισσότερο, γίνονται σημαντικοί στο βαθμό που η συμπεριφορά τους επηρεάζει και έχει συνέπειες στις σχέσεις των κρατών. Η πραγματική έκταση της επιρροής τους είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με ακρίβεια, λόγω της ικανότητάς τους να εκμεταλλεύονται και να χρησιμοποιούν, τις περισσότερες φορές, άτυπους διαύλους επικοινωνίας και ποικίλες μορφές άσκησης επιρροής. Εξαιτίας όμως των πολυποίκιλων και πολλές φορές αντικρουόμενων συμφερόντων που υποστηρίζουν, εκτιμάται ότι συνήθως δεν είναι σε θέση να επηρεάσουν τις εξελίξεις με αποφασιστικό τρόπο.

Τα κράτη εξακολουθούν να παραμένουν οι κεντρικές μονάδες της εξωτερικής πολιτικής, πλην όμως, προκειμένου οι αποφάσεις και οι ενέργειές τους να είναι αποτελεσματικές και οι σχέσεις μεταξύ αυτών αρμονικές, απαιτείται περισσότερο από

---

¹²⁸ Ζακ Λε Γκοφ, Ιστορία και μνήμη, (Αθήνα, Νεφέλη, 1998), σ. 155, 158, 182, 184, 195.

ποτέ, στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής τους, να λαμβάνουν υπόψη όλους τους μη κρατικούς παράγοντες που δρουν στο διεθνές περιβάλλον.¹²⁹ Αυτό που σύμφωνα με τον S. Cohen γίνεται σταδιακά αποδεκτό είναι ότι, με ορισμένες εξαιρέσεις, η δράση των κρατών και των διεθνών δρώντων, είναι συμβατή. Καθώς η «διεθνικότητα» λειτουργεί για πολλούς ως ιδεολογία, με ισχυρή θεσμοποίηση, τα κράτη είναι αυτά που αναλαμβάνουν ευθύνη για πράξεις και δομές, ενώ οι μη κρατικοί δρώντες θα επηρεάζουν όλο και περισσότερο τις κοινωνικές εισροές και τα ενδεχόμενα αποτελέσματά τους.¹³⁰ Ειδικότερα, για την περιοχή της Αν. Μεσογείου, η εμπλοκή των πανίσχυρων πετρελαϊκών εταιρειών αναμένεται να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των σχέσεων και ισορροπιών, τόσο μεταξύ των κρατών, όσο και στο εσωτερικό αυτών.

Συμπερασματικά, η ρευστότητα και η αστάθεια που χαρακτηρίζει την περιοχή μέσα από τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα, τις ηγεμονικές βλέψεις και τις κοινωνικές και πολιτισμικές διαφορές, διαμορφώνουν και επηρεάζουν τις μεταβολές ισχύος, τις γεωπολιτικές ανατροπές, τις απειλές και προκλήσεις του περιφερειακού συστήματος.

Απειλές, προκλήσεις και ευκαιρίες του περιφερειακού συστήματος

Προκειμένου να μελετηθούν ικανοποιητικά οι στρατηγικές βάσεις της συνεργασίας δύο χωρών είναι απαραίτητη η διερεύνηση των μεταβλητών που διαμορφώνουν το εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον. Η συνοπτική ανάλυση του περίπλοκου και ασταθούς περιφερειακού συστήματος, που προηγήθηκε, επιβεβαιώνει ότι η διάρθρωση ενός συστήματος επιδρά στην αλληλοσυσχέτιση των μερών του και, αντίστροφα, η αλληλοσυσχέτιση αυτή επιδρά στην διάρθρωση του ίδιου του συστήματος. Κυρίως όμως το σύνολο επιδρά περισσότερο στις μονάδες παρά το αντίθετο.¹³¹ Το σύνολο αυτό διαμορφώνει απειλές, προκλήσεις και ευκαιρίες για την αντιμετώπιση ή εκμετάλλευση των οποίων θα πρέπει να ληφθούν ανάλογες αποφάσεις.

Για την Ελλάδα, η κατάρρευση του ψυχροπολεμικού σκηνικού και η διαμόρφωση του νέου περιβάλλοντος, με βάση τις στρατηγικές των Μ. Δυνάμεων και τον νεο-οθωμανισμό της Τουρκίας, έδωσαν την δυνατότητα στην τελευταία να εφαρμόσει το «ανατολίτικο παζάρι», εκμεταλλευόμενη τη γεωστρατηγική της θέση και τον Ισλα-

¹²⁹ Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Το σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική, (Αθήνα, Παπαζήση, 2006), σ. 41 έως 51.

¹³⁰ Κρίστοφερ Χιλ, Η εξωτερική πολιτική τον 21^ο αιώνα, (Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2018), σ. 400 έως 401.

¹³¹ Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Δημήτριος Κ. Κώνστας, Διεθνείς σχέσεις Ι. Συνέχεια και μεταβολή, (Αθήνα, Σιδέρης, 1997), σ.107.

μισμό. Το «παζάρι» περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την αμφισβήτηση, ακόμη και των παραδοσιακών σχέσεων με το Ισραήλ και τις ΗΠΑ. Η Τουρκία εξόφθαλμα εξακολουθεί, ανεξαρτήτως ηγεσίας (Κεμαλικόι - Ισλαμιστές), να ακολουθεί τον ρόλο του «επιτήδειου ουδέτερου», όπως αυτός διαμορφώθηκε στον Β΄ ΠΠ και χαρακτηριζόταν από έλλειψη ειλικρίνειας, αξιοπιστίας, εντιμότητας και ακεραιότητας.¹³² Η τουρκική κοινωνία ποτέ δεν ξέχασε το οθωμανικό παρελθόν της. Με την άνοδο των Ισλαμιστών στην εξουσία, το τουρκικό κράτος μεταλλάχθηκε, για να προσαρμοστεί στις ισλαμικές κοσμοθεωρίες που κυριαρχούν στο κοινωνικό του υπόβαθρο, με απότοκο την σταθερή ισλαμοποίηση της τουρκικής κοινωνίας.¹³³ Ο εμφύλιος πόλεμος στην Συρία ανέδειξε, για τον Ερντογάν και την Τουρκία, κινδύνους, αλλά και ευκαιρίες. Έφερε στο προσκήνιο τον κίνδυνο της δημιουργίας Κουρδικού κράτους στα σύνορά της, αλλά δημιούργησε και την ευκαιρία για μεσοπρόθεσμο ξεκαθάρισμα με τους Κούρδους. Οι μετακινήσεις της Τουρκίας μεταξύ Ανατολής και Δύσης και οι εκβιασμοί της ΕΕ για το μεταναστευτικό αποσκοπούν στην συνεχή απόκτηση πλεονεκτημάτων, προκειμένου να νομιμοποιήσει την αναθεωρητική της πολιτική και να καταστεί περιφερειακή ηγεμόνας. Το πρόσφατο επεισόδιο με τον εμβολισμό του σκάφους του Λιμενικού στα Ίμια (18/2/2018) και η στάση της στην κυπριακή ΑΟΖ, όπου πρακτικά επέβαλλε ναυτικό αποκλεισμό στο ιταλικό γεωτρύπανο, εναρμονίζονται στην παραπάνω αναθεωρητική πολιτική, που πλέον η Τουρκία αισθάνεται ισχυρή να επιβάλλει, μέσω α-κόμη και στρατιωτικών τετελεσμένων.¹³⁴

Ο τυχοδιωκτισμός όμως της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής επηρεάζει και το Ισραήλ. Οι επεμβατικές δράσεις, η όξυνση του αντισημιτισμού και οι προσπάθειες συσπείρωσης του ισλαμικού κόσμου σχετικά με την Ισραηλινο-Παλαιστινιακή διένεξη ενισχύουν την ανασφάλεια και την καχυποψία του Ισραήλ έναντι της Τουρκίας και ελλοχεύουν τον κίνδυνο περικύκλωσής του από φανατισμένους μουσουλμάνους. Ενδεχόμενη μάλιστα απόκτηση πυρηνικών δυνατοτήτων από την Τουρκία θα αλλάξει κάθε ισορροπία στην περιοχή και η αποδεδειγμένα αλαζονική συμπεριφορά της θα

¹³² Frank G. Weber, *The Evasive Neutral*, (Columbia, University of Missouri, 1979), σ. 213 έως 219.

¹³³ Συλλογικό, Ήφαιστος Παναγιώτης, *Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία*, (Αθήνα, Ποιότητα, 2013), σ. 239, 242.

¹³⁴ Άγγελος Μ. Συρίγος, «Άμεση Ανάλυση: Περιμένοντας ένα νέο θερμό επεισόδιο», <http://www.kathimerini.gr/948944/article/epikairothta/politikh/amesh-analysh-perimenontas-ena-neo-sermo-episodio>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Γεώργιος Μαλούχος, «Οι Τούρκοι θέλουν πόλεμο», <http://www.tanea.gr/opinions/all-opinions/article/5518081/oi-toyrkoi-theloy-n-polemo/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Δημήτρης Απόκης, «Αποδίδει το ανατολίτικο παζάρι του Ερντογάν; Ο Τίλερσον στην Άγκυρα, πίσω από τις λέξεις!», <https://hellasjournal.com/2018/02/apodidi-to-anatolitiko-pazari-tou-erntogan-o-tilerson-stin-agkura-piso-apo-tis-lexis/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

την οδηγήσει σε ακόμη προκλητικότερη στάση έναντι του Ισραήλ, προκειμένου να καθιερώσει τον εαυτό της ως ηγέτιδα των Μουσουλμάνων. Επομένως, η αναξιοπιστία της Τουρκίας σε συνδυασμό με την ιστορική επιφυλακτικότητα και ανασφάλεια των Ισραηλινών καθιστούν ουσιαστικά επισφαλή κάθε προσπάθεια συνεργασίας μαζί της τόσο σε επίπεδο στρατηγικής συμμαχίας, όσο και στον τομέα της ενεργειακής πολιτικής. Αποκαλυπτικό των δυσχερειών που ανακύπτουν στην ευόδωση της συνεργασίας Τουρκίας – Ισραήλ αλλά και γενικότερα της Τουρκίας με τις υπόλοιπες χώρες αποτελεί το άρθρο του Yahya Bostan στην τουρκική εφημερίδα Sabah Daily (6 Αυγούστου 2018),¹³⁵ στο οποίο αποτυπώνεται ο σύγχρονος τρόπος σκέψης της τουρκικής ελίτ, που έχει υιοθετήσει τις μαξιμαλιστικές – ηγεμονικές βλέψεις του Ερντογάν σε ότι αφορά τις διεθνείς σχέσεις της χώρας. Σύμφωνα με το άρθρο, οι ΗΠΑ έχουν μείνει στα δεδομένα και στις συμπεριφορές της δεκαετίας του 1960 ενώ η Τουρκία εκμεταλλευόμενη τις δυνατότητές της, την γεωγραφική και πολιτισμική της θέση αναπτύχθηκε πέρα από κάθε προσδοκία, έγινε οικονομικά, παραγωγικά, τεχνολογικά και στρατιωτικά πολύ ισχυρή και πλέον διεκδικεί ανάλογη θέση και σεβασμό στις διεθνείς υποθέσεις. Για τον αρθρογράφο, η Τουρκία είναι το θύμα ενώ οι ΗΠΑ δεν έχουν καταλάβει ότι τα δεδομένα και οι εποχές έχουν αλλάξει και η Τουρκία δεν πρόκειται να κάνει εκπτώσεις στα ζητήματα της εθνικής της ασφαλείας και στα κυριαρχικά της συμφέροντα, με όποιο κόστος. Μάλιστα, εκπέμπει το μήνυμα ότι η Τουρκία είναι πλέον αρκετά πειστική στην δική της αποτροπή, ακόμη και έναντι των ΗΠΑ. Ενισχυτικό του παραπάνω μηνύματος αποτέλεσε η επιχείρηση «Κλάδος Ελαίας» με την οποία η Τουρκία προέβαλε, στην διεθνή κοινότητα, την αποφασιστικότητά της να συνεχίσει την διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων, τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και σε έδαφος όμορων κρατών, προς εξάλειψη των απειλών της εθνικής της ασφαλείας, αλλά και την ανάδειξή της σε περιφερειακή δύναμη που θα διαδραματίζει αποφασιστικό ρόλο στις ισορροπίες της περιοχής. Εξίσου σημαντικό όμως είναι και το μήνυμα που προέβαλε επιβεβαιώνοντας τον σημαντικό βαθμό ανεξάρτησής της από το εξωτερικό, αφού το 90% των οπλικών συστημάτων που χρησιμοποιήθηκαν στην επιχείρηση αυτή ήταν τουρκικής κατασκευής πολλά μάλιστα από τα οποία ήταν σύγχρονης τεχνολογίας.¹³⁶

---

¹³⁵ Βασίλης Κοψαχείλης, «Η κρίση με τις ΗΠΑ από την σκοπιά της Τουρκίας: Διδάγματα με ελληνικό ενδιαφέρον...», <https://www.liberal.gr/arthro/215617/amyna--diplomatia/2018/i-krisi-me-tis-ipa-apo-tin-skopia-tis-tourkias-didagmata-me-elliniko-endiateroni.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹³⁶ Χρήστος Μηνάγιας, ό.π., σ. 270.

Ο παραπάνω τρόπος σκέψης της τουρκικής ελίτ διαπνέεται από μια μαξιμαλιστική αλαζονεία η οποία δεν συμβάλλει στη συνεργασία και στον διάλογο αλλά προβάλλει ισχύ και απαιτήσεις. Όμως, στην τρέχουσα περίοδο των διαφαινόμενων μεγάλων αλλαγών στην Μέση Ανατολή, τα συμφέροντα του Ισραήλ στοχεύουν προς τη διατήρηση της ακεραιότητάς του, στην απρόσκοπτη υποστήριξη και εμπλοκή των ΗΠΑ, στην πολυεπίπεδη συνεργασία των σχέσεών του με τα μετριοπαθή κοσμικά καθεστώτα του αραβικού κόσμου και στη δημιουργία αγαστών σχέσεων με την Ελλάδα, ένα κράτος το οποίο επιθυμεί την διατήρηση της ασφάλειας στην περιοχή και χωρίς αναθεωρητικές βλέψεις. Τα παραπάνω συμφέροντα δεν συμπίπτουν αλλά ούτε και διαφαίνεται να μπορούν να συγκληθούν με τα συμφέροντα, τους στόχους και τον σύγχρονο τρόπο σκέψης της τουρκικής ηγεσίας και ελίτ την τελευταία 20ετία. Ο παραπάνω σύγχρονος τρόπος σκέψης της τουρκικής ηγεσίας εγείρει επίσης έναν προβληματισμό σχετικά με την στάση που θα τηρήσει η Τουρκία σε περίπτωση κρίσης – θερμού επεισοδίου με την Ελλάδα, αλλά και γενικότερα στις περιπτώσεις αναθεωρητικών πρωτοβουλιών της στη Συρία, τη Κύπρο και αλλού. Πλέον, η μέχρι πρότινος αντίληψη ότι η παρέμβαση των ΗΠΑ θα είναι καταλυτική, απαιτώντας επιστροφή στο status quo ante με τήρηση ίσων αποστάσεων, τίθεται εν αμφιβόλω καθώς γεννάται το ερώτημα τόσο του κατά πόσο σε περίπτωση θερμής κρίσης η Τουρκία θα ακούσει τις ΗΠΑ ή θα επιδιώξει μια διαπραγματεύση υπό τις νέες συνθήκες που θα έχουν δημιουργηθεί, ως τετελεσμένα, όσο και του κατά πόσο, οι ΗΠΑ θα παρέμβουν αποφασιστικά, απαιτώντας σταθερότητα και επιστροφή στο status quo ante.

Με βάση τα παραπάνω το περιφερειακό σύστημα, στο οποίο αναφερόμαστε, θα συνεχίσει τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα να παράγει εστίες συγκρούσεων και αστάθεια, καθώς η περιοχή επηρεάζεται από τα αλληλοσυγκρουόμενα και ασύμβατα συμφέροντα των ΗΠΑ, της Ρωσίας, της Τουρκίας, του Ιράν, του Ισραήλ, της Αιγύπτου και της Σαουδικής Αραβίας.¹³⁷ Ωστόσο, οι ανάγκες αντιμετώπισης των προσφυγικών ροών και της τρομοκρατίας, εξασφάλισης των εμπορικών συναλλαγών και της οικονομικής ανάπτυξης, που αποτελούν στόχους κυρίως των ΗΠΑ, της ΕΕ και της Κίνας, καθώς και η ύπαρξη ενεργειακών αποθεμάτων στην περιοχή, που μπορούν να καλύψουν μέρος των αναγκών της ΕΕ, δύνανται να συμβάλουν στην άσκηση πιέσεων για σταθερότητα.

---

¹³⁷ Γιώργου Κέντα, «Η νέα γεωπολιτική ασφαλείας στην Ανατολική Μεσόγειο και την Μέση Ανατολή», <http://mignatiou.com/2017/12/i-nea-geopolitiki-asfalias-stin-anatoliki-mesogio-ke-tin-mesi-anatoli/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Στο παραπάνω πλαίσιο, οι δημογραφικές, μεταναστευτικές, οικονομικές, τεχνολογικές και στρατιωτικές τάσεις, η εξισορρόπηση του νέο-οθωμανισμού της Τουρκίας, η αντιμετώπιση του ριζοσπαστικού Ισλάμ, η πρόληψη διάδοσης / διασποράς των πυρηνικών όπλων και η ρευστή κατάσταση στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των διεθνών δρώντων αποτελούν κοινές απειλές και προκλήσεις για Ελλάδα και Ισραήλ. Η διαφορετικότητα των δύο λαών στο περιβάλλον που γειτνιάζουν, στο οποίο οι Αραβικοί, Μουσουλμανικοί και Τουρκικοί πληθυσμοί αποτελούν τις πλειονότητες, δημιουργεί την βάση για την από κοινού αντιμετώπιση των απειλών και προκλήσεων και την διαμόρφωση ενός ασφαλούς περιβάλλοντος.

Ειδικότερα, στο άναρχο διεθνές σύστημα, η αδυναμία των διεθνών οργανισμών να κατοχυρώσουν την ειρήνη καθιστά αδήριτη την ανάγκη για τα κράτη να επιδιώξουν την επιβίωσή τους. Σε αυτήν την περίπτωση τα κράτη έχουν να επιλέξουν μεταξύ ουδετερότητας και απομονωτισμού, υποχωρητικότητας, εξισορρόπησης ή ηγεμονίας. Τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά, η αδυναμία πλήρους εσωτερικής ενδυνάμωσης και οι γειτνιάσεις με κράτη που απειλούν ή αμφισβητούν τα κυριαρχικά δικαιώματα Ελλάδας και Ισραήλ καθιστούν επισφαλή για την επιβίωση των δύο κρατών την επιλογή της ουδετερότητας ή του απομονωτισμού. Από την άλλη, η υποχωρητικότητα, η οποία είναι συνήθως αποτέλεσμα του πειθαναγκασμού που ασκούν ισχυρότερα κράτη σε αδύναμα, εμπεριέχει τις έννοιες της σύμπλευσης, δηλαδή της πρόσδεσης στο άρμα του ισχυρότερου (δορυφοριοποίηση) και του κατευνασμού, δηλαδή της υποχώρησης στις απαιτήσεις του ισχυρότερου. Καθώς ιστορικά έχει αποδειχθεί ότι οι υποχωρήσεις αφενός αυξάνουν την ισχύ του ισχυρότερου και αφετέρου προκαλούν την επιθετικότητα και τις απαιτήσεις του, η υποχωρητικότητα αναμφίβολα αποτελεί για ένα κράτος την πλέον δυσμενή στρατηγική που καθιστά την αποτροπή ολοένα και δυσχερέστερη. Τέλος, η ηγεμονία προϋποθέτει την υπεροχή ισχύος και προκύπτει ως αποτέλεσμα είτε της άσκησής της, είτε λόγω συγκυριών του διεθνούς συστήματος. Η παραπάνω ανάλυση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στο ασταθές και γεμάτο απειλές περιβάλλον της ΝΑ Μεσογείου, η εξισορρόπηση αποτελεί την μοναδική επιλογή για την επιβίωση Ελλάδας και Ισραήλ. Οι κοινές απειλές και τα κοινά συμφέροντα, σε συνδυασμό με τις γεωγραφικές ιδιαιτερότητες, επιτάσσουν στρατηγικές προσέγγισης και συνεργασίας, ώστε να επιτευχθεί εξισορρόπηση η οποία επιτυγχάνεται είτε με εσωτερική εξισορρόπηση, δηλαδή αύξηση της αμυντικής προετοιμασίας, είτε με εξωτερική εξισορρόπηση, δηλαδή συμμαχίες, άξονες, εξισορροπητικούς ελιγμούς, είτε τέλος, με χρήση ισχύος, με σκοπό τον πειθαναγκασμό, την υποβάθμιση,

την καταστροφή ή την απόκρουση των δυνάμεων του αντιπάλου. Έτσι, αυτό που προκύπτει ξεκάθαρα, σύμφωνα με τον K. Waltz, είναι ότι «η μη εξισορροπημένη ισχύς αποτελεί κίνδυνο για τα αδύναμα κράτη». Καθώς η εξασφάλιση της επιβίωσης ενός κράτους αποτελεί αποκλειστική μέριμνα του ίδιου του κράτους, η αυτόνομη εξασφάλιση στρατιωτικής ισχύος περιορίζεται τόσο από την εξάρτησή του από τις προμήθειες στρατιωτικού εξοπλισμού από τεχνολογικά προηγμένες χώρες, όσο και από τις οικονομικές του δυνατότητες, οι οποίες, ειδικά για την Ελλάδα την παρούσα περίοδο, είναι εξαιρετικά περιορισμένες. Επομένως, διαφαίνεται ότι τόσο η προσπάθεια εσωτερικής εξισορρόπησης, όσο και η αναζήτηση συνεργασιών, που θα επιφέρουν είτε ισορροπία ισχύος, είτε προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης, αποτελούν το πλαίσιο για την αντιμετώπιση των προκλήσεων και απειλών και την επιβίωση των δύο κρατών, εφόσον υπάρχει ταύτιση συμφερόντων.¹³⁸

Αξίζει να σημειωθεί ότι για την υλοποίηση της παραπάνω προσέγγισης, πέραν των αποφάσεων που θα ληφθούν, θα πρέπει αυτές οι αποφάσεις να μετατραπούν σε αποτελεσματικές ενέργειες που θα ξεπεράσουν την τριβή που δημιουργείται από την γραφειοκρατία, αλλά και από τυχόν αγκυλώσεις και προκαταλήψεις που επικρατούν τόσο σε κοινωνικό, όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Η τριβή που οφείλεται στην γραφειοκρατία προέρχεται από τον ανταγωνισμό των διαφόρων φορέων και εκπροσώπων αυτών οι οποίοι συνήθως προσδιορίζουν τα συμφέροντα ενός κράτους με βάση την δική τους αντίληψη για το εθνικό συμφέρον ή το δικό τους υπηρεσιακό συμφέρον.¹³⁹ Στην αντιμετώπιση της τριβής θα συμβάλλει η κατάλληλη διαμόρφωση και προβολή της εικόνας του κάθε κράτους ως ιστορία, πολιτική, πολιτισμός, οικονομία, γεωπολιτική και γεωστρατηγική.¹⁴⁰ Επίσης θα συμβάλλουν ο συντονισμός των φορέων, η καλλιέργεια ιστορικής μνήμης και κρίσης και η συμμετοχή, όσο το δυνατόν μεγαλύτερου αριθμού φορέων, όπως επιχειρηματικές ομάδες, οικολογικά κινήματα, πολιτισμικές οργανώσεις, εκπαιδευτικοί φορείς κ.λπ., ώστε να θεμελιωθεί μια πολυδιάστατη, αμφίδρομη και αποτελεσματική συνεργασία.¹⁴¹

---

¹³⁸ Αθανάσιος Γ. Πλατιάς, Το Νέο Διεθνές Σύστημα, Ρεαλιστική Προσέγγιση Διεθνών Σχέσεων, (Αθήνα, Παπαζήση, 1995), σ. 31, 213 έως 215.

Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις, (Αθήνα, Ποιότητα, 2004), σ. 187 έως 223.

Kenneth N. Waltz, Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής, (Αθήνα, Ποιότητα, 2011), σ. 221 έως 273.

¹³⁹ Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *ό.π.*, σ. 295 έως 297.

¹⁴⁰ Αθανάσιος Ν. Σαμαράς, *ό.π.*, σ. 108 έως 109, 114 έως 115.

¹⁴¹ Αντώνης Κόντης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Διεθνής Πολιτική Οικονομία, (Αθήνα, Παπαζήση, 2005), σ. 91 έως 113.

Συμπερασματικά, η επίτευξη των επιθυμητών αποτελεσμάτων απαιτεί την ανάπτυξη «έξυπνης ισχύος». Τον συνδυασμό δηλαδή ήπιας και σκληρής ισχύος, στον οποίο η ήπια ισχύς θα βασίζεται στην κουλτούρα, τα πολιτικά ιδανικά και τις πολιτικές πρακτικές και δεν θα περιορίζεται αποκλειστικά στην εκλογίκευση των καταστάσεων, αλλά θα εξαρτάται εξίσου από τον σεβασμό προς κοινές αξίες και αρχές, στη βάση των οποίων θεμελιώνονται ισχυρές συμμαχίες που μπορούν να εξασφαλίσουν σταθερότητα και να αποτρέψουν αναθεωρητικές ή επεκτατικές πολιτικές.¹⁴²

Απομένει η διερεύνηση των επί μέρους επιδιώξεων και στόχων της υψηλής στρατηγικής των δύο κρατών, προκειμένου να εκτιμηθεί, εάν η υιοθέτηση εξισορροπητικού προτύπου προσαρμογής και η ανάπτυξη από κοινού «έξυπνης ισχύος» είναι εφικτή και αποτελεσματική.

Στόχοι / επιδιώξεις υψηλής στρατηγικής Ελλάδας - Ισραήλ

Σύμφωνα με τον Emer de Vattel, τα έθνη ή κράτη είναι πολιτικά σώματα, που έχουν καθήκον να εξασφαλίσουν την κοινή τους ασφάλεια και ωφέλεια, όπως επίσης είναι υποχρεωμένα να επιδιώκουν και να καλλιεργούν την φιλία άλλων εθνών καθώς και να αποφεύγουν ενέργειες που μπορεί να προκαλέσουν έχθρα.¹⁴³ Για να καλλιεργούν τα κράτη φιλίες, σύμφωνα με τον Μακιαβέλι, θα πρέπει να αποκτήσουν φήμη, υπόληψη και αξιοπιστία. Σε αυτή την κατεύθυνση ο John Mearsheimer, διατύπωσε ότι «οι ηγέτες φαίνονται πιο πρόθυμοι να πουν ψέματα στο λαό τους για ζητήματα εξωτερικής πολιτικής απ' ότι σε άλλες χώρες».¹⁴⁴ Ιδιαίτερα για τα μικρά κράτη η αξιοπιστία και η έντιμη συνεργασία αποτελεί υποχρέωση, καθώς δεν μπορούν να προωθήσουν τα συμφέροντά τους χωρίς την καλλιέργεια συμμαχιών.¹⁴⁵

Η καλλιέργεια αξιόπιστων συμμαχιών και συνεργασιών, ως ανάγκη εξισορρόπησης, προϋποθέτει την έγκαιρη και ορθολογική διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος. Άλλωστε, οι σύγχρονες απαιτήσεις ηγεσίας απαιτούν την ανάπτυξη περιβαλλοντικής ευφυΐας, δηλαδή την ικανότητα κατανόησης του πολύπλοκου αυτού περιβάλλοντος και την προσαρμοστικότητα κατά τη διάρκεια της προσπάθειας διαμόρ-

---

¹⁴² Joseph Nye, *Ηγεσίες που Πρωτοπορούν*, (Αθήνα, Παπαζήση, 2009), σ. 13 έως 31, 257 έως 265.

¹⁴³ Emer de Vattel, «The Law of Nations, Or, Principles of the Law of Nature, Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns, with Three Early Essays on the Origin and Nature of Natural Law and on Luxury», <http://oll.libertyfund.org/titles/vattel-the-law-of-nations-1f-ed>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹⁴⁴ John J. Mearsheimer, *Why Leaders Lie? The Truth about Lying in International Politics*, (Oxford, Oxford University Press, 2011), σελ. 6.

¹⁴⁵ Βιργινία Τσουδερού, *Εξωτερική Πολιτική. Η Μεγάλη Ασθενής*, (Αθήνα, Παπαζήση, 1995), σ. 49 έως 50.

φωσης γεγονότων.¹⁴⁶ Καθώς η έννοια της κυριαρχίας των κρατών δεν συμπίπτει με την ικανότητά τους να κάνουν ό,τι θεωρητικά το διεθνές δίκαιο τους παρέχει δικαιωματικά, τα κράτη μπορεί να υφίστανται ισχυρές πιέσεις και να αναγκάζονται είτε να δράσουν με τρόπους που δεν επιθυμούν, είτε να μην είναι σε θέση να δράσουν, όπως θέλουν.¹⁴⁷ Ως επακόλουθο, η επιβίωση και η αναζήτηση ασφάλειας, η απαίτηση εξισορρόπησης των αντιπάλων και διατήρησης της ισορροπίας του συστήματος, η ανάπτυξη έξυπνης ισχύος και η διαμόρφωση της «εικόνας» τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό αποτελούν κοινούς στόχους των δύο κρατών.

Πολλές από τις παραπάνω έννοιες είναι συνυφασμένες με τον πόλεμο. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο πόλεμος λαμβάνει χώρα συνεχώς, αλλά ότι, καθώς το κάθε κράτος αποφασίζει από μόνο του, εάν θα χρησιμοποιήσει βία ή όχι, ο πόλεμος είναι μια πραγματικότητα και μία επιλογή που τα κράτη θα πρέπει να είναι έτοιμα να αντιμετωπίσουν ή και να υιοθετήσουν (π.χ. παρεμποδιστικός ή και προληπτικός πόλεμος),¹⁴⁸ κάτι ιδιαίτερα πιθανό στο άκρως ασταθές και ρευστό περιφερειακό σύστημά μας. Καθώς όμως η τύχη του κάθε κράτους εξαρτάται από τις αντιδράσεις του σε ό,τι κάνουν τα άλλα κράτη, η υλοποίηση των παραπάνω στόχων μπορεί να επιτευχθεί, όταν τα κράτη αλλάξουν τη δομή του πεδίου δραστηριότητάς τους. Σε αυτήν την περίπτωση η μόνη θεραπεία για μια ισχυρή δομική επίδραση είναι μια δομική αλλαγή η οποία επιτυγχάνεται είτε ειρηνικά (άνιση / ασύμμετρη ανάπτυξη), είτε με πόλεμο.¹⁴⁹ Οι διμερείς σχέσεις παρέχουν περιορισμένες δυνατότητες, αν δεν προσδιορίζονται με παγκόσμια οπτική και δεν εντάσσονται σε μια τουλάχιστον περιφερειακή στρατηγική. Το ζήτημα επομένως που πρέπει να τεθεί στις Μ. Δυνάμεις είναι, εάν εξακολουθούν να στηρίζουν το υπάρχον ρευστό και ασταθές σύστημα. Επιπλέον, εάν στηρίζουν έναν επιτήδειο ουδέτερο, που από την επικαλούμενη πολιτική μηδενικών προβλημάτων, στην πράξη εφαρμόζει πολιτική διαπλοκής και περιπλοκής και διεκδικεί όλο και περισσότερα μετακινούμενος πότε «ανατολικά» και πότε «δυτικά», προκαλώντας αστάθεια στην περιοχή, αλλά και καχυποψία και ανταγωνισμό μεταξύ των Μ. Δυνάμεων. Η στρατηγική συνεργασία Ελλάδας – Ισραήλ η οποία δύναται να συμπαρασύρει, έστω και ατύπως, και άλλες χώρες, όπως η Κύπρος, η Αίγυπτος, η Ιορδανία, η Σαουδική Αραβία, η Ιταλία κ.λπ., δύναται υπό προϋποθέσεις να επιφέρει ειρηνικά και σταδιακά την παραπάνω δομική αλλαγή στο περιφερειακό σύστημα. Ιδιαίτερα κομβι-

¹⁴⁶ Joseph Nye, ό.π., σ. 166 έως 173.

¹⁴⁷ Kenneth N. Waltz, ό.π., σ. 211.

¹⁴⁸ Kenneth N. Waltz, ό.π., σ. 221 έως 222.

¹⁴⁹ Kenneth N. Waltz, ό.π., σ. 238, 270.

κός και εξισορροπητικός κρίνεται ο ρόλος της Αιγύπτου, καθώς ως χώρα με ιδιαίτερα θρησκευτικά και ιστορικά χαρακτηριστικά μπορεί να ασκήσει σημαντική επιρροή στον μουσουλμανικό κόσμο.

Οι καλές σχέσεις Ελλάδας και Ισραήλ με τις ΗΠΑ, την Ρωσία και την Κίνα, όπως και οι ιστορικά φιλικοί δεσμοί μεταξύ Ελλάδας και Αραβικού κόσμου, σε συνδυασμό με την συμμετοχή της Ελλάδας τόσο στο ΝΑΤΟ, όσο και στην ΕΕ, μπορούν να δημιουργήσουν ευνοϊκές συνθήκες για την συναίνεση της δομικής αλλαγής η οποία θα επιφέρει σταθερότητα, συνεργασία και σεβασμό μεταξύ όλων των κρατών της περιοχής. Η Ελλάδα, παρά τις όποιες τριβές λόγω του ζητήματος της ονομασίας της ΠΓΔΜ και της αρνητικής εικόνας εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, είναι γενικώς παραδεκτό ότι διαθέτει ισχυρό πολιτικό κεφάλαιο στις διεθνείς σχέσεις. Η αξιοπιστία της χώρας αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο, καθώς οι διαχρονικά ισορροπημένες και μετριοπαθείς θέσεις της, για τα κρίσιμα ζητήματα της ΝΑ Μεσογείου και Μ. Ανατολής, επιβεβαιώνονται. Οι απόψεις, θέσεις και προτάσεις της, πλέον, όχι μόνο ακούγονται, αλλά και επιζητούνται από το σύνολο των διεθνών δρώντων. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι πραγματοποιούμενες τριμερείς συσκέψεις και συνεργασίες μεταξύ Ελλάδας – Κύπρου – Ισραήλ, αλλά και Ελλάδας – Κύπρου – Παλαιστινιακής Αρχής δεν προκάλεσαν διαμαρτυρίες ούτε από την πλευρά του Ισραήλ ούτε από εκείνη της Παλαιστίνης, γεγονός που αποδεικνύει την εμπιστοσύνη τους προς τη χώρα μας. Οι ισορροπημένες και ρεαλιστικές θέσεις της Ελλάδας δεν αποτελούν τυχαίες επιλογές. Εδράζονται στην ανιδιοτέλεια και στις μη κυριαρχικές τάσεις της Ελλάδας οι οποίες πηγάζουν από μια βαθύτερη γνώση των ιστορικών και γεωπολιτικών δεδομένων της περιοχής, σε συνδυασμό με μια ρεαλιστική διπλωματική και κοινωνική φιλοσοφία. Ενδεικτικά αξίζει να σημειωθεί ότι η Κίνα αναγνωρίζει και αποκαλεί την Ελλάδα ως ισότιμο συνομιλητή, επειδή θεωρεί τις δύο χώρες ως ισότιμους πολιτισμούς.¹⁵⁰ Η Ελλάδα είναι η χώρα που λόγω της πολιτιστικής της κληρονομιάς εκτιμάται ότι μπορεί να καλύψει το διαρκώς διογκούμενο χάσμα μεταξύ της θεωρίας και της πρακτικής στην σύγχρονη εποχή που κυριαρχείται από εντάσεις, αντιφάσεις και αντιθέσεις. Μία εγκυρότερη εναλλακτική πρόταση δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή όσο η αποτυχημένη και ανασφαλής πολιτική φιλοσοφία αδυνατεί να παραδεχθεί και να αντιμετωπίσει τις όποιες αλλαγές.¹⁵¹ Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η χώρα μας διαθέτει ένα ανυπο-

¹⁵⁰ Διάλεξη στη ΣΕΘΑ από τον κ. Θεόδωρο Θεοδώρου, Πληρεξούσιο Υπουργό Α΄ ΥΠΕΞ/Α6, την 22/02/2018, με θέμα «Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική στη Μέση Ανατολή».

¹⁵¹ Hans Morgenthau, Επιστήμη και Πολιτική της Ισχύος, (Αθήνα, Τουρική, 2011), σ. 15 έως 16.

λόγιστο πολιτικό κεφάλαιο ήπιας ισχύος που εκτιμάται ότι δύναται να κεφαλαιοποιηθεί όχι μόνο για το δικό της συμφέρον, αλλά και για το συμφέρον ολόκληρης της περιοχής.

Ωστόσο, όλες οι ανερχόμενες μεταβολές σε μια διεθνή τάξη αμφισβητούν συμφέροντα που έχουν εδραιωθεί. Το ζητούμενο είναι κατά πόσο ο «προκαλών» μπορεί να εξασφαλίσει τις μεταβολές, χωρίς να προκαλέσει υπερβολική αντίδραση.¹⁵² Επομένως η παραπάνω πρόταση αλλαγής, εφόσον υποστηριχθεί (π.χ. λόμπι, διεθνή think tank, ΜΜΕ κ.λπ.) με κατάλληλο τρόπο, ώστε να μην προκαλεί, εκτιμάται ότι θα βρει πρόσφορο έδαφος στις ΗΠΑ, ΕΕ και Κίνα, που επιθυμούν, για τους δικούς τους λόγους (π.χ. εμπόριο, μεταφορές, ενέργεια, μετανάστευση, ασφάλεια, ισορροπία κ.λπ.), τη σταθερότητα στην περιοχή. Παρόμοια εκτιμάται ότι θα συμμεριστεί την αλλαγή αριθμός χωρών της περιοχής που εμπιστεύονται την διαχρονικά ανιδιοτελή και ισορροπημένη στάση της Ελλάδας. Σε κάθε περίπτωση το χαρακτηριστικό των συμμαχιών είναι ότι αυτές συνάπτονται, διατηρούνται και διαταράσσονται. Η διατάραξη προκύπτει με την προσέλευση κάποιου εταίρου από τρίτη χώρα προκειμένου να συνασπιστεί μαζί της και ακολούθως να αποχωρίσει.¹⁵³ Η διαχρονική προσήλωση της Ελλάδας στις δυτικές αξίες και θεσμούς καθώς και η αντιαναθεωρητική και μη ανταγωνιστική πολιτική της αποτελούν εχέγγυα αξιοπιστίας. Από την άλλη πλευρά, χωρίς τίποτε να είναι δεδομένο στις διεθνείς σχέσεις, η ιστορική ανασφάλεια και επιφυλακτικότητα των Ισραηλινών, δίνει μικρά περιθώρια σε συχνές αλλαγές και αποσκιρτήσεις από ασφαλείς δεσμούς, όταν μάλιστα οι επιλογές είναι περιορισμένες.

Αναμφίβολα, το ρευστό και ασταθές γεωπολιτικό περιβάλλον υποδηλώνει ότι η συνοχή της τάξης σε αυτό έχει υπονομευτεί. Οι βαθύτερες αιτίες αυτής της υπονόμησης έχουν να κάνουν με τις αναδυόμενες τάσεις επαναπροσδιορισμού της νομιμότητας και την σημαντική μεταβολή στην ισορροπία δυνάμεων. Η τάξη καταλύεται κυρίως από την αδυναμία κατανόησης της φύσης και της έκτασης της πρόκλησης που καλείται να αντιμετωπίσει, καθώς και της αποτυχίας του συστήματος να προσαρμοστεί σε μια σημαντική μεταβολή στο συσχετισμό των δυνάμεων. Νομιμότητα που στερείται ισορροπίας δυνάμεων και ισορροπία δυνάμεων που στερείται ηθικής διάστασης είναι καταδικασμένες σε κατάρρευση που συνήθως συμπαρασύρουν σύνορα

---

¹⁵² Paul Kennedy, Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων, (Αθήνα, Αξιοτέλλης, 1990), σ. 289 έως 291.

¹⁵³ Kenneth N. Waltz, *ό.π.*, σ. 345.

και λαούς.¹⁵⁴ Η δομική αλλαγή του περιφερειακού συστήματος με άξονα την Ελλάδα και το Ισραήλ δύναται να επιφέρει μακρόχρονη σταθερότητα που θα στηρίζεται στα χαρακτηριστικά των δύο λαών. Η μεν ιστορική ιδιαιτερότητα της Ελλάδας και η διαχρονικά ορθολογική, σφαιρική και συνετή αντίληψη της κατάστασης στην ευρύτερη περιοχή όπως έμπρακτα έχει αποδειχθεί, προσδίδουν νομιμότητα, ενώ το κύρος και η στρατιωτική δύναμη του Ισραήλ συνδυασμένα με τα πλεονεκτήματα και τις υποδομές του ελλαδικού χώρου και την υποστήριξη των ΗΠΑ, επιφέρουν την ισορροπία δυνάμεων. Άλλωστε η Ελλάδα παραδοσιακά έχει προβάλει στη διεθνή πολιτική σκηνή ότι δεν επιδιώκει να υπηρετήσει μόνο στενούς δικούς της στόχους, αλλά και τις ανάγκες γενικότερων ενοτήτων, όπως π.χ. Βαλκανικής, και να προσδίδει στις πολιτικές της έναν βαθύτερο ουμανιστικό χαρακτήρα.¹⁵⁵ Δεν θα πρέπει επίσης να παραβλεφθεί η θέση και ο ρόλος της Ελλάδας ως Ορθόδοξης χώρας που σε αगाστή συνεργασία με το Οικουμενικό Πατριαρχείο αποτελούν ανάχωμα στον ιστορικό στόχο της Ρωσίας για εργαλειοποίηση της Ορθοδοξίας και διείσδυσής της σε όλο τον ορθόδοξο κόσμο. Εν κατακλείδι, στόχος της δομικής αλλαγής είναι η επίτευξη ισορροπίας, η χαλιναγώγηση - αποτροπή αναθεωρητικών και εξτρεμιστικών τάσεων και δομικών προκλήσεων και η δημιουργία συνθηκών ευημερίας και ανάπτυξης που θα σέβεται τις ιδιαιτερότητες των πληθυσμών.

Για την Ελλάδα και το Ισραήλ τα γεωγραφικά και δημογραφικά δεδομένα καθιστούν τυχών άκαιρες πράξεις και λανθασμένες πολιτικές επιλογές ως μοιραίες. Εντούτοις, τα κράτη δεν δρύνε πάντα ορθολογικά και η συμπεριφορά τους δεν είναι απόρροια μόνο των υπαγορεύσεων και των δεδομένων του διεθνούς περιβάλλοντος. Ο τρόπος με τον οποίο οι διαμορφωτές αποφάσεων αντιλαμβάνονται και εκτιμούν το διεθνές και το εσωτερικό περιβάλλον, οι αντιλήψεις, τα προσωπικά χαρακτηριστικά και τα συμφέροντα των ομάδων που συμμετέχουν στην λήψη αποφάσεων καθώς και η οργανωσιακή διαδικασία, οι εγχώριες πολιτικές δυνάμεις και η εκάστοτε γραφειοκρατική πολιτική διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο στην λήψη αποφάσεων.¹⁵⁶ Κλειδί για την υπέρβαση των παραπάνω αποτελούν ο φόβος, η μεγιστοποίηση του συμφέροντος και η διαφάνεια. Το άναρχο διεθνές σύστημα τιμωρεί όχι μόνο όσα κράτη δεν μεριμνούν για την αυτοπροστασία τους και την κατοχύρωση της ασφάλειάς τους αλλά και όσα θέτουν υπέρμετρα φιλόδοξους στόχους που ξεπερνούν τα μέσα που διαθέ-

¹⁵⁴ Henry Kissinger, Παγκόσμια Τάξη, ό.π., σ. 511 έως 518.

¹⁵⁵ Νίκος Κοτζιάς, ό.π., σ. 16.

¹⁵⁶ Valerie M. Hudson, ό.π., σ. 61 έως 101, 107 έως 158.

των. Ο φόβος επιβίωσης των δύο λαών και ο αμοιβαίος φόβος που προκύπτει από την διατάραξη της ισορροπίας και από τους επίδοξους ηγεμόνες της περιοχής αποτελούν την πιο ασφαλή βάση για την στρατηγική συνεργασία.¹⁵⁷ Ταυτόχρονα, η πολυεπίπεδη συνεργασία που θα συντελέσει στην πλατιά επικοινωνία και στην ανάπτυξη μεγάλου αριθμού κοινών τόπων συμφερόντων θα συμβάλλουν στην εσωτερική νομιμοποίηση, στην εναρμόνιση των συμφερόντων και στην υποστήριξη της συνεργασίας. Μια στρατηγική συνεργασία αποκτά νόημα, όχι όταν περιορίζεται σε κοινές διακηρύξεις προθέσεων, αλλά, όταν εδραιώνεται στη βάση κοινών πεποιθήσεων και κοινής αντίληψης για το περιφερειακό σύστημα που θα προσδώσουν κύρος και πλεονέκτημα σε παγκόσμια κλίμακα. Εξυπακούεται ότι οι στόχοι δεν θα είναι πάντα ταυτόσημοι και υποχρεωτικός ο συγκερασμός τους αλλά ότι θα υπάρχει αλληλοκατανόηση, συνεχής επικοινωνία και κοινή αποδοχή ορίων.

Η σύναψη όμως συμμαχιών και στρατηγικών συνεργασιών ελλοχεύει τον κίνδυνο να εμπλακεί κανείς στις αντιπαραθέσεις των συμμάχων του ή και να θυσιάσει μέρος της ανεξαρτησίας του.¹⁵⁸ Προς αποφυγή αυτού του κινδύνου βασικός στόχος θα είναι η προοπτική συνεργασιών (ακόμη και της Τουρκίας, η οποία αναμφισβήτητα διαθέτει γεωστρατηγικά πλεονεκτήματα), οι οποίες όμως θα εδράζονται με όρους νομιμοποίησης. Η οικονομική αλληλεξάρτηση αποτελεί στοιχείο αρμονικής συμβίωσης και θα πρέπει να επιδιωχθεί, πλην όμως, είναι απαραίτητο να συνοδεύεται από δηλωμένη ετοιμότητα και αποφασιστικότητα αντιμετώπισης τυχοδιωκτισμών, υπό το πρίσμα της σωστής δόσης ισχύος που θα αποτρέπει τόσο την πρόκληση επιθετικότητας, αν θεωρηθεί λίγη, όσο και την συσπείρωση των υπολοίπων κρατών, αν θεωρηθεί υπερβολική.¹⁵⁹ Σε κάθε περίπτωση η δράση επιβάλλεται καθώς οι διαμορφούμενες ασυμβατότητες και ανισορροπίες αν αφεθούν ανεξέλεγκτες θα θέσουν σε κίνδυνο την ασφάλεια όλων. Ο νέο-οθωμανισμός, η αλαζονεία και οι αντιφάσεις της Τουρκίας, η Αραβική Άνοιξη, ο ισλαμικός φονταμενταλισμός, το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, η μετανάστευση, το Παλαιστινιακό, το Κουρδικό κ.λπ. αποτελούν αλληλοσυνδεδεμένες προκλήσεις, που αν δεν αντιμετωπισθούν έγκαιρα ή αντιμετωπισθούν με τις αποτυχημένες συνταγές του παρελθόντος, θα οδηγήσουν σε ανεξέλεγκτες καταστάσεις. Ωστόσο, προϋπόθεση για την όποια αλλαγή αποτελεί η κατανόηση από τους διαμορ-

---

¹⁵⁷ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, (Αθήνα, Εστία, 1999), σ. 31 έως 35.

¹⁵⁸ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, ό.π, σ. 55.

¹⁵⁹ Kenneth Waltz, *The origins of War in Neorealist Theory*, στο Robert I. Rotberg, Theodore K. Rabb, *The Origin and Prevention of Major Wars*, (Cambridge University Press, 1989), σ. 40.

φωτές και διεθνούς δρώντες (κυρίως ΗΠΑ, Ρωσία, Κίνα, ΕΕ) της πρόκλησης που έχουν να αντιμετωπίσουν και η οποία συνιστά στρατηγική μετατόπιση. Αναμφισβήτητα, η θέση των ΗΠΑ στην υπάρχουσα πρόκληση είναι σημαίνουσα, διότι αποτελούν τον αποφασιστικό παράγοντα σε κάθε είδους ισορροπία και θέμα.¹⁶⁰

Είναι σαφές ότι η προτεινόμενη δομική αλλαγή δεν αποσκοπεί στην ανασύσταση αυτοκρατοριών, αλλά στην δημιουργία ηγετιδων δυνάμεων κοινής αποδοχής, που μέσω της νέας ισορροπίας δυνάμεων, θα στοχεύουν στην προαγωγή της σταθερότητας, στην ανάπτυξη ενός βιώσιμου και ισορροπημένου οικονομικού και συνεργασιακού μοντέλου, καθώς και στην αποτροπή / περιορισμό των συγκρούσεων και στην άμεση οριοθέτησή τους, όταν αυτοί ξεσπούν. Τα παραπάνω θα στηρίζονται στην εδραίωση αποδεκτών αρχών επίλυσης διαφορών, στον σεβασμό και στην αποδοχή της πολυμορφίας της ανθρώπινης κατάστασης και στην αποφυγή παρέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις των υπολοίπων.¹⁶¹ Το πλαίσιο της εν λόγω δομικής αλλαγής, με τους στόχους που αυτό περιλαμβάνει, διαφαίνεται ότι εξυπηρετεί τα συμφέροντα όλων των Μ. Δυνάμεων. Επισημαίνεται ωστόσο, ότι δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται, τόσο η στρατηγική αξία της Τουρκίας, όπως αυτή διαμορφώνεται γεωγραφικά, οικονομικά, πληθυσμιακά, στρατιωτικά, θρησκευτικά και ενεργειακά, όσο και η συνήθης προσπάθειά της να επιδιώκει την προσέγγιση των Μ. Δυνάμεων, προς προώθηση των συμφερόντων της, με τρόπο που να παρουσιάζει λύσεις «win – win». Ειδικότερα, η Τουρκία στην εξωτερική της πολιτική αυτοπροβάλλεται ως η χώρα που είναι έτοιμη να υπερβεί τις κόκκινες γραμμές της έχοντας ως στόχο να πετύχει το «win – win», που στην πραγματικότητα όμως είναι η εκπλήρωση των συμφερόντων της σε βάρος τρίτων χωρών.¹⁶² Επομένως, δεν αποκλείεται οι σχέσεις Τουρκίας - ΗΠΑ αλλά και Τουρκίας - Ισραήλ, στο μέλλον να βελτιωθούν. Υπό συνθήκες ρεαλισμού, η κρίση των σχέσεων τους είναι το αποτέλεσμα ενός σκληρού παζαριού με όρους ισχύος και όχι συναισθηματισμού, φιλίας ή αντιπάθειας. Απώτερος σκοπός του παζαριού είναι η διεκδίκηση του ρόλου τουλάχιστον περιφερειακής δύναμης, εκ μέρους της Τουρκίας, στο διεθνές σύστημα και η αναθεώρηση των ισχυόντων συνθη-

---

¹⁶⁰ Σύμφωνα με τον Pierre Hassner, ότι κάνουν ή δεν κάνουν οι ΗΠΑ είναι πολύ σημαντικότερο από οτιδήποτε αποφασίσει να κάνει οποιαδήποτε άλλη δύναμη επειδή διαθέτουν τη δύναμη για καλό και για κακό και επειδή αποτελούν τον πείρο του δυτικού αμυντικού συστήματος και το κέντρο της υπάρχουσας παγκόσμιας οικονομίας. Βλ. P. Hassner, *Europe and the Contradictions in American Policy*, στο R. Rosecrance (ed.), *America as an Ordinary Power*, (N.Y, Ithaca, 1976).

¹⁶¹ Henry Kissinger, *Παγκόσμια Τάξη*, ό.π., σελ. 13 έως 25.

¹⁶² Χρήστος Μηνάγιας, «Προς νέα στρατηγική της Τουρκίας απέναντι στην Δύση;», *Περιοδικό Προβληματισμοί*, τεύχος 93, Αθήνα, Ιούλιος - Αύγουστος - Σεπτέμβριος 2018, ΕΛ.Ι.Σ.ΜΕ.

κών, προς όφελός της, για την προσάρτηση εδαφών και θαλάσσιων ζωνών προς εκμετάλλευση των ενεργειακών αποθεμάτων της Μεσογείου.¹⁶³ Από πλευράς Ελλάδας, για την αντιμετώπιση της περίπτωσης αναθέρμανσης των σχέσεων των παραπάνω χωρών, στόχος δύναται να αποτελέσει η στοχευμένη εκμετάλλευση των ευνοϊκών συγκυριών προς ανάδειξή της και αναγνώρισή της ως αξιόπιστο και ισχυρό παράγοντα σταθερότητας και η προώθηση των κοινών συμφερόντων. Η επιτυχία του εγχειρήματος εξαρτάται από τον βαθμό επιτυχίας της έμπρακτης αναβάθμισης των πολιτικών, διπλωματικών, στρατιωτικών, οικονομικών και πολιτισμικών συνεργασιών της χώρας και η απόκτηση πρόσβασης και κύρους στα κέντρα λήψεως αποφάσεων ώστε να αυξηθεί το ειδικό της βάρος και να μην αποτελεί τον αδύναμο κρίκο σε βάρος του οποίου θα είναι δυνατή η εφαρμογή των όποιων διεκδικήσεων ή αναθεωρητικών πολιτικών αλλά αντίθετα να αποτελεί απαραίτητο παράγοντα στη διαμόρφωση των εξελίξεων της περιοχής.

Εν κατακλείδι, η παραπάνω συστημική προσέγγιση δύναται να αποτελέσει έναν μακροπρόθεσμο δομικό σκοπό στο περιφερειακό σύστημα, ο οποίος, όπως επιχειρήθηκε να τεκμηριωθεί, συνιστά μια σκόπιμη, αποτελεσματική και βιώσιμη λύση. Η επίτευξή του απαιτεί κοινό όραμα, συνέπεια, συγκεκριασμό αντιλήψεων και στόχων, αλλά και αποδοχή και στήριξη από τις Μ. Δυνάμεις. Οι επιμέρους στρατηγικοί στόχοι των δύο κρατών, καθώς και οι πυλώνες της συνεργασίας τους, θα αναλυθούν παρακάτω.

Ελλάδα

Σύμφωνα με το ΥΠΕΞ, οι στόχοι της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής είναι να «εξυπηρετεί τα συμφέροντα του λαού και της ελληνικής κοινωνίας, να διασφαλίζει την εδαφική ακεραιότητα της χώρας, να διασφαλίζει την κυριαρχία της και τα κυριαρχικά της δικαιώματα», με κορωνίδα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής να αποτελούν «θέματα μείζονος πολιτικού ενδιαφέροντος, όπως οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, το Κυπριακό, το ζήτημα της ονομασίας της ΠΓΔΜ και η Ελληνική Εθνική Μειονότητα στην Αλβανία».¹⁶⁴ Από τα παραπάνω συνάγεται ότι οι στόχοι και οι επιδιώξεις της

---

¹⁶³ Παναγιώτης Παστουσεάς, «Τα πρώτα σύννεφα της φθινοπωρινής καταιγίδας», https://www.liberal.gr/arthro/224698/apopsi/arthra/ta-prota-sunnefa-tis-fthinoporinis-kataigidas.html?fbclid=IwAR0HykWyGQgrcR2RrCLwqO2Ya4U9hGiAtaJZ_JWJ45uVWInPTbEAfAYDLok, (έγινε πρόσβαση στις 28 Οκτωβρίου 2018).

¹⁶⁴ Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, «Ομιλία του Υπουργού Εξωτερικών, Νίκου Κοτζιά, κατά την παρουσίαση των Προγραμματικών Δηλώσεων στη Βουλή των Ελλήνων (07.10.15)», <https://www.mfa.gr/omilies/etos-2015/omilia-tou-upourgou-exoterikon-nikou-kotzia-kata-ten->

υψηλής στρατηγικής θα πρέπει να συμβάλουν στην επίτευξη των τεθέντων στόχων του ΥΠΕΞ. Σε αυτή την κατεύθυνση, η αναζήτηση και η αύξηση ισχύος αποτελούν τον πρωταρχικό στόχο ενός κράτους, για να μπορέσει αυτό να κινηθεί με μεγαλύτερη ευχέρεια και αποτελεσματικότητα, μεγαλύτερη επιρροή, περισσότερες δυνατότητες και λιγότερους κινδύνους, ώστε να μεγιστοποιήσει την ικανότητα αυτοπροστασίας του.¹⁶⁵ Η έννοια της ισχύος συνίσταται στην πολιτική, οικονομική, στρατιωτική και άλλη ικανότητα (capability) ενός κράτους και αποτιμάται με όρους, όπως η κατάσταση της οικονομίας, οι στρατιωτικές δυνάμεις και τα οπλικά συστήματα, ο πληθυσμός, η ικανότητα της ηγεσίας, η δεξιοτεχνία της διπλωματίας κ.ά.¹⁶⁶ Επομένως, η οικονομική ευρωστία και η στρατιωτική ισχύς αποτελούν βασικές συνιστώσες της ικανότητας ενός κράτους να προστατέψει τα συμφέροντα των πολιτών του και να προασπίσει τα εθνικά του συμφέροντα.¹⁶⁷ Ειδικότερα, αυτό που τελικά καθορίζει τις πιο σημαντικές εξελίξεις στην πορεία ενός κράτους είναι η πολεμική του ικανότητα που αποτελεί συνάρτηση τόσο της στρατιωτικής, όσο και της οικονομικής ισχύος. Τα κράτη είναι αναγκασμένα να ακολουθήσουν αναπτυξιακά πρότυπα που θα αποφέρουν οικονομικούς πόρους με τους οποίους θα αναπτύξουν στρατιωτική ισχύ, αν δεν θέλουν να μειωθεί η ισχύς τους και να υποστούν παρακμή, περιθωριοποίηση και ενίοτε εθνικές καταστροφές.¹⁶⁸

Η αλληλεπίδραση μεταξύ οικονομικών και στρατηγικής είναι ξεκάθαρη. Ιστορικά, ο θρίαμβος ή η κατάρρευση των κρατών υπήρξε συνήθως συνέπεια όχι μόνο ενός παρατεταμένου πολέμου, αλλά και της, περισσότερο ή λιγότερο, επαρκούς χρησιμοποίησης των οικονομικών πόρων του σε περίοδο πολέμου και, ακόμη περισσότερο, του τρόπου με τον οποίον η οικονομία του κράτους αναπτυσσόταν ή παράκμαζε σε σχέση με τα άλλα κράτη. Ταυτόχρονα προκύπτει το ζήτημα της κατανομής των πόρων, προκειμένου να υπάρξει εξισορρόπηση μεταξύ κόστους εξοπλισμών, παραγωγικής επένδυσης και κοινωνικών απαιτήσεων, ώστε να μην εξασθενίσει η εθνική ισχύς και η συνοχή του κράτους. Σε κάθε περίπτωση, ο πλούτος χρησιμεύει συνήθως

---

parousiase-ton-programmatikon-deloseon-ste-boule-ton-ellenon-071015.html, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, «Ειδικά Θέματα Εξωτερικής Πολιτικής», <https://www.mfa.gr/eidika-themata-exoterikis-politikis/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹⁶⁵ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο αιώνα*, (Αθήνα, Ποιότητα, 2008), σ. 34 έως 35.

¹⁶⁶ H.D. Laswell & A. Kaplan, *Power and Society*, (Mishawaka, Yale University Press, 1950), σ. 76.

¹⁶⁷ Χρήστος Κόλλιας, *Άμυνα, Οικονομία και Εθνική Στρατηγική*, στο *Σύγχρονο Διεθνές Σύστημα και Ελλάδα*, (Αθήνα, Στρατηγικές Εκδόσεις, 2001), σ. 37 έως 39.

¹⁶⁸ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *ό.π.*, σ. 35, 44 έως 45, 51.

για να υποστηρίξει την στρατιωτική ισχύ και η στρατιωτική ισχύς χρησιμεύει για να προσπορίζει πλούτο και να τον προστατεύει. Οι χαμηλές επενδύσεις στους εξοπλισμούς μπορεί να αφήσουν ένα κράτος ευάλωτο, όπως και μία ασύνετη επένδυση στους εξοπλισμούς μπορεί μεν να προσφέρει μεγαλύτερη ασφάλεια βραχυπρόθεσμα, αλλά μακροπρόθεσμα να διαβρώσει την οικονομία και να καταστήσει το κράτος λιγότερο ασφαλές. Εμβαθύνοντας ακόμη περισσότερο ο Correlli Barnett υποστηρίζει ότι «η δύναμη ενός κράτους δεν στηρίζεται μόνο στις ένοπλες δυνάμεις του, αλλά και στους οικονομικούς και τεχνολογικούς του πόρους, στην επιδεξιότητα, την προβλεπτικότητα και την αποφασιστικότητα με την οποία διευθύνεται η εξωτερική του πολιτική, στην αποδοτικότητα της κοινωνίας και της πολιτικής του οργάνωσης».¹⁶⁹

Ωστόσο, ο πλούτος και η δύναμη είναι πάντα σχετικά. Σύμφωνα με τον Philipp von Hörnigk, «το κατά πόσο ένα έθνος είναι σήμερα ισχυρό και εύπορο ή όχι, δεν εξαρτάται από την αφθονία ή την ασφάλειά του, αλλά πρωταρχικά από το κατά πόσο οι γείτονες του κατέχουν λιγότερο ή περισσότερο και από τα δύο». Επομένως, η αποσταθεροποίηση που προκύπτει σε ένα σύστημα προέρχεται από την τάση που υπάρχει να αλλάζει η ισχύς των κρατών με διαφορετικό ρυθμό, λόγω πολιτικών, οικονομικών και τεχνολογικών εξελίξεων, κάτι που οδηγεί σε θεμελιώδη ανακατανομή της ισχύος. Η ανισορροπία που προκύπτει αυξάνει σημαντικά το δυνητικό όφελος ή μειώνει το δυνητικό κόστος που θα είχε, για ένα κράτος, η προσπάθειά του να αλλάξει το σύστημα ή και το εδαφικό status quo. Σύμφωνα μάλιστα με τον Halford Mackinder, «οι μεγάλοι πόλεμοι της ιστορίας είναι αποτέλεσμα, άμεσο ή έμμεσο, της άνισης ανάπτυξης των εθνών».¹⁷⁰ Για την Ελλάδα η σημαντικότερη απειλή προέρχεται από την άνιση ανάπτυξή της σε σχέση με την Τουρκία η οποία ταυτόχρονα αμφισβητεί ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα.

Παρακάτω θα συγκρίνουμε την οικονομία, την στρατιωτική ισχύ και τα πληθυσμιακά στοιχεία των δύο κρατών, προκειμένου να διαμορφώσουμε μία εικόνα της ισχύος του κάθε κράτους. Συγκρίνοντας τις δύο οικονομίες, οι ρυθμοί αύξησης του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) έχουν, όπως στον πίνακα:¹⁷¹

Πίνακας 18. Ρυθμοί Αύξησης του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ)

¹⁶⁹ Paul Kennedy, ό.π., σ. 19 έως 31, 270 έως 276, 569, 674.

¹⁷⁰ Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, (Αθήνα, Ποιότητα, 2004), σ. 39 έως 40, 166.

¹⁷¹ Eurostat, «Real GDP growth rate - volume», <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Χώρα	2006	2008	2010	Έτος		2014	2015	2016
				2012	2013			
Ελλάδα	5,7	-0,3	-5,5	-7,3	-3,2	0,7	-0,3	-0,2
Τουρκία	7,1	0,8	8,5	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2

Σημείωση: Αναδημοσίευση από Eurostat

Σε απόλυτες τιμές (εκ. ευρώ) η σύγκριση των δυο ΑΕΠ έχει, όπως παρακάτω:¹⁷²

Πίνακας 19. ΑΕΠ σε απόλυτες τιμές (εκ. ευρώ)

Χώρα	2008	2010	2012	Έτος		2015	2016
				2013	2014		
Ελλάδα	241,990.9	226,031.4	191,203.9	180,654.3	178,656.5	176,312	174,199.3
Τουρκία	994,782.9	1,160,014	1,569,672.1	1,809,713.1	2,044,465.9	2,338,647.5	2,608,525.7

Σημείωση: Αναδημοσίευση από Eurostat

Από τα παρατιθέμενα στοιχεία διαφαίνεται η μεγάλη ανισορροπία στην οικονομική δύναμη σε βάρος της Ελλάδας που επήλθε μετά το 2010. Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι η οικονομική ισχύς, σύμφωνα με τον Άνταμ Σμιθ, θα πρέπει να καλλιεργείται και να χρησιμοποιείται ως όργανο της πολιτικής, ενώ και ο Αλεξάντερ Χάμιλτον συνιστούσε πως πρέπει να αναπτυχθεί η πιστωτική ικανότητα ενός κράτους ως μέσον ισχύος και ασφάλειας. Προχωρώντας ακόμη περισσότερο ο Φρήντριχ Λιστ διατύπωσε ότι «το κλειδί για την εθνική ασφάλεια είναι η παραγωγική δυναμικότητά του».¹⁷³

Καθώς η στρατιωτική ισχύς οικοδομείται πάνω σε οικονομικές βάσεις μπορούμε να κατανοήσουμε τα στοιχεία της ιστοσελίδας globalfirepower.com η οποία υπολογίζει τη στρατιωτική ισχύ των χωρών. Σύμφωνα με την ιστοσελίδα, για το 2017, ο δείκτης ισχύος της Τουρκίας είναι 0,2491, έναντι 0,4981 της Ελλάδας, με το 0 να αποτελεί τον τέλειο δείκτη. Παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις που μπορεί να υπάρξουν στα στοιχεία της ιστοσελίδας η Τουρκία με λόγο 1/1,999 έχει διπλάσια στρατιωτική ισχύ από την Ελλάδα και κατέχει την 8^η θέση, μεταξύ 133 κρατών στον κό-

¹⁷² Eurostat, «GDP and main aggregates - selected international annual data », http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=naida_10_gdp&lang=en, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹⁷³ Έντουαρντ Μηντ Ερλ, Οι Οικονομικές Βάσεις της Στρατιωτικής Ισχύος, στο συλλογικό Peter Paret, *Οι δημιουργοί της σύγχρονης Στρατηγικής*, (Αθήνα, Τουρκία, 2004), σ. 265 έως 313.

σμο, έναντι της 28^{ης} θέσης της Ελλάδας. Τέλος, οι συγκριτικές αμυντικές δαπάνες έχουν, όπως στον παρακάτω πίνακα:¹⁷⁴

Πίνακας 20. Αμυντικές δαπάνες

Χώρα	2009	Έτος	
		2014	2016
Ελλάδα	\$8,964,000,000	\$4,543,000,000	\$4,986,000,000
Τουρκία	\$14,777,000,000	\$,15,397,000,000	\$14,974,000,000

Σημείωση: Αναδημοσίευση από <http://visuals.sipri.org/>

Η ισορροπία ισχύος εκτιμάται ότι θα καταστεί δυσμενέστερη για την ελληνική πλευρά τα επόμενα χρόνια, καθώς βρίσκονται σε εξέλιξη μακρόπνοα εξοπλιστικά προγράμματα των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων (ΤΕΔ) σε αντίθεση με τα περιορισμένα από πλευράς Ελλάδας και τον κίνδυνο απαξίωσης και απαρχαίωσης των υφιστάμενων οπλικών της μέσων. Στα παραπάνω θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και η γεωγραφική διαμόρφωση της Ελλάδας η οποία δεν διαθέτει επαρκές γεωγραφικό βάθος για την άμυνά της.¹⁷⁵ Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε ότι αναπόφευκτα, ο αναγκαίος εξορθολογισμός των αμυντικών δαπανών συνέπεσε με την γεωστρατηγική και οικονομική αναβάθμιση της Τουρκίας, δημιουργώντας συνθήκες επικίνδυνης στρατηγικής ασυμμετρίας μεταξύ των δύο χωρών. Επιπρόσθετα, στον σπουδαιότερο τομέα, που είναι το ανθρώπινο δυναμικό, ο συσχετισμός έχει, όπως στον παρακάτω πίνακα:¹⁷⁶

Πίνακας 21. Συσχετισμός Ανθρωπίνου Δυναμικού

Χώρα	Μάχιμοι	Εφεδρεία	Κατάλληλοι προς στράτευση	Αριθμός Ανδρών που φτάνει σε στρατεύσιμη ηλικία ετησίως
------	---------	----------	---------------------------	---

¹⁷⁴Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), «Military expenditure by country, in constant (2016) US\$ for 1998-2017», https://www.sipri.org/sites/default/files/1_Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%930%932017%20in%20constant%20%282016%29%20USD.pdf, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹⁷⁵ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Η Γεωγραφία και οι Μεταλλαγές της, στο συλλογικό, *Η Ελλάδα στον Κόσμο της*, (Αθήνα, Πατάκης, 2016), σ. 110 έως 114.

¹⁷⁶ Global Firepower, «Greece Military Strength», https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=greece, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Global Firepower, «Turkey Military Strength», https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=turkey, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Global Firepower, «2018 Military Strength Ranking», <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Global Firepower, «Comparison Results of World Military Strengths», <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.asp?form=form&country1=greece&country2=turkey&submit=COMPARE>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Ελλάδα	161.500	252.250	4.050.000	105.000
Τουρκία	382.850	360.585	35.010.000	1.375.000

Σημείωση: Αναδημοσίευση από <https://globalfirepower.com>

Αποτιμώντας το σύνολο του πληθυσμού, η Τουρκία, με τρέχοντα πληθυσμό το 2017 τα 79.814.871, που είναι μεγαλύτερος κατά περίπου 1 εκατομμύριο από αυτόν του 2016 (78.741.053), και μέσο όρο ηλικίας τα 31 χρόνια, είναι ουσιαστικά μία «νέα» και δυναμική χώρα. Από την άλλη, η Ελλάδα είχε 10.783.748 πληθυσμό το 2016 και 10.768.193 το 2017 και κατατάσσεται στις πρώτες θέσεις μεταξύ των ΚΜ της ΕΕ σε γηράσκοντα πληθυσμό, με ποσοστό αύξησης 21,4% έναντι μέσου όρου 17,2% της Ε.Ε. Υπολογίζεται ότι στη χώρα μας το 2050 θα υπάρχουν 3 εκατομμύρια Έλληνες ηλικίας άνω των 60 ετών.¹⁷⁷ Καθώς η οικονομική κρίση αύξησε την μετανάστευση των Ελλήνων στο εξωτερικό¹⁷⁸ και περιόρισε τα περιθώρια για μέτρα κοινωνικής πολιτικής, που να αποσκοπούν στην διευκόλυνση των γεννήσεων, εκτιμάται ότι οι πιθανότητες για αναστροφή της κατάστασης είναι περιορισμένες και η Τουρκία θα συνθλίβει δημογραφικά την Ελλάδα. Πέραν του ότι η γήρανση του πληθυσμού επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την οικονομική ανάπτυξη και την ανάπτυξη της τεχνολογίας, επισημαίνεται ιδιαίτερα η σημασία του μεγέθους και της σύνθεσης του πληθυσμού στα μικρά ακριτικά νησιά του Αιγαίου και στην Θράκη. Ιστορικά είναι αποδεδειγμένο ότι η δημογραφική ανισορροπία μεταξύ γειτονικών κρατών τείνει να καλυφθεί με ειρηνικό ή βίαιο τρόπο και οδηγεί στην επικράτηση εκείνου που διαθέτει τις υπέρτερες δημογραφικές δυνάμεις, ακόμη και αν δεν υπερτερεί στρατιωτικά.

Το συμπέρασμα στο οποίο μπορούμε να καταλήξουμε, με βάση τα παραπάνω στοιχεία, είναι ότι η Τουρκία έχει οικονομική και δημογραφική υπεροχή έναντι της Ελλάδας. Επίσης διαφαίνεται ότι διαθέτει αριθμητική και ποιοτική υπεροχή σε διάφορους τομείς, οι οποίοι συνιστούν στρατιωτική ισχύ, χωρίς ωστόσο αυτή να είναι συντριπτική και να προεξοφλεί την επικράτησή της σε μια ενδεχόμενη αναμέτρηση. Εξάλλου, την συνολική στρατιωτική ισχύ διαμορφώνουν επίσης μη μετρίσιμοι παράγοντες, όπως, μεταξύ άλλων, το ηθικό, η πειθαρχία, η συνοχή, η εκπαίδευση κ.λπ.,

¹⁷⁷ Eurostat, «Population change - Demographic balance and crude rates at national level», http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind&lang=en, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Newsroom HuffPost Greece, «Ρεκόρ γήρανσης του πληθυσμού και υπογεννητικότητας οδηγούν σε μείωση του πληθυσμού στην Ελλάδα μέχρι το 2050», https://www.huffingtonpost.gr/2017/09/30/ghransh-yvogennhlikothta-meiosi-plhthysmos-ellada-eidiseis-koinonia_n_18145314.html, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹⁷⁸ Στοιχεία ΥΠΠΕ, «Οι σύγχρονοι Έλληνες μετανάστες», <https://www.iefimerida.gr/news/286897/oi-syghronoi-ellines-metanastes-se-poiēs-hores-pigan-lista>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

ενώ και οι σημαντικοί στρατιωτικοί πόροι, τους οποίους η Τουρκία θα πρέπει να διαθέτει για την αντιμετώπιση του Κουρδικού, μειώνουν την στρατιωτική ισχύ που θα μπορούσε να ασκήσει κατά της Ελλάδας. Αυτό όμως που διαφαίνεται ξεκάθαρα είναι ότι η συρρίκνωση των οικονομικών μεγεθών της Ελλάδας, που επιφέρουν δραστικές περικοπές στους αμυντικούς προϋπολογισμούς της και αντίστοιχες επιδράσεις στις Ένοπλες Δυνάμεις (ΕΔ) της, τείνουν να διαβρώσουν ανησυχητικά την συνολική ισορροπία ισχύος έναντι της Τουρκίας, την αποτελεσματικότητα και αξιοπιστία των ΕΔ, καθώς και το κύρος της εξωτερικής και αμυντικής της πολιτικής.

Από πολιτικής πλευράς, η απειλή της Τουρκίας έναντι της Ελλάδας υλοποιείται μέσω της συστηματικής τήρησης μιας αναθεωρητικής πολιτικής, η οποία θέτει ολοένα και νέα ζητήματα προς διαπραγμάτευση και συνδυάζεται με ταυτόχρονη έμπρακτη αμφισβήτηση ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων μέσω παραβιάσεων, προκλήσεων, διεκδικήσεων, απειλών και προσπαθειών πειθαναγκασμού της Ελλάδας.¹⁷⁹ Η Τουρκία έχει συσσωρεύσει εντέχνως και σταδιακά έναν μεγάλο αριθμό ζητημάτων που αφορούν σε παραβίαση διεθνών συνθηκών, εφαρμογής και ερμηνείας κανόνων διεθνούς δικαίου, διεθνών διακανονισμών και παραβιάσεως ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹⁸⁰ Λόγω του μεγάλου αριθμού ζητημάτων η λύση, σύμφωνα με την θέση της Τουρκίας, θα πρέπει να είναι πολιτική, καθώς και συνολική, για όλα τα θέματα. Επιπλέον η πολιτική αυτή λύση θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τα ζωτικά της συμφέροντα στην περιοχή, καθώς και τις ιδιαίτερες γεωγραφικές συνθήκες του Αιγαίου. Κομβικό σημείο της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής έναντι της Ελλάδας αποτελεί η κήρυξη πολέμου (*casus belli*) σε περίπτωση επέκτασης των ελληνικών χωρικών υδάτων. Επισημαίνεται ότι η χρήση ή η απειλή χρήσης βίας αντίκειται στο άρθρο 2.4 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, που θεωρείται ο ακρογωνιαίος του λίθος και περιβάλλεται με ιδιαίτερη ισχύ, καθόσον αποτελεί διάταξη αναγκαστικού δικαίου (*jus cogens*), που δεν παραβιάζεται υπό οποιεσδήποτε συνθήκες.¹⁸¹ Μέσω των παραπάνω απειλών, η Τουρκία στοχεύει στην αναστολή εφαρμογής κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας, που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο (χωρικά ύδατα 12 μίλια, υφαλοκ-

---

¹⁷⁹ Άγγελος Μ. Συρίγος, «Ακινήσια και διάχυτες απειλές πολέμου», <http://www.kathimerini.gr/941333/opinion/epikairothta/politikh/akinhsia-kai-diaxytes-apeiles-polemoy>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Άγγελος Μ. Συρίγος, «Άμεση Ανάλυση: Περιμένοντας ένα νέο θερμό επεισόδιο», <http://www.kathimerini.gr/948944/article/epikairothta/politikh/amesh-analysh-perimenontas-ena-neo-sermo-epeisodio>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹⁸⁰ Συνοπτική καταγραφή αυτών όπως στο. Παράρτημα «Β».

¹⁸¹ Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Πατάκη, Αθήνα, 2015, σ. 309, 762 έως 766.

ρηπίδα) και τις διεθνείς συνθήκες (γκρίζες ζώνες), «ώστε να αποκτήσει εκείνη, εξ αυτού του γεγονότος, δικαιώματα».¹⁸² Η μη άσκηση των παραπάνω κυριαρχικών δικαιωμάτων δημιουργεί την αίσθηση ότι η πολιτική των απειλών και διεκδικήσεων της Τουρκίας επιφέρει αποτελέσματα, καθώς ουσιαστικά αποτρέπει την όποια προσπάθεια προσέγγισης των ζητημάτων μέσω των κανόνων του διεθνούς δικαίου. Έχει καταστεί πλέον σαφές ότι η άμεση τουρκική πολιτική έναντι της Ελλάδας χαρακτηρίζεται από μια «προσπάθεια όχι απλής ανταγωνιστικής ηγεμόνευσης έναντι της, αλλά υποταγής της Ελλάδας σε αυτήν την ηγεμονία».¹⁸³ Η εφαρμογή αυτής της πολιτικής από πλευράς Τουρκίας εδράζεται στην αλλαγή των συσχετισμών ισχύος, λόγω της άνισης ανάπτυξης των δύο κρατών¹⁸⁴ και επιφέρει στην Ελλάδα σοβαρότατα προβλήματα πολιτικής και οικονομικής φύσης.¹⁸⁵

Από πλευράς πολιτικής, μεγάλο μέρος των διπλωματικών προσπαθειών της Ελλάδας αναλώνεται στα παραπάνω ζητήματα, δημιουργώντας μια εικόνα κράτους που μεταφέρει ή και μεταθέτει προβλήματα σε διεθνείς οργανισμούς (π.χ. NATO, ΕΕ κ.λπ.), αλλά και στις σχέσεις του με τις Μ. Δυνάμεις. Το παραπάνω διπλωματικό και πολιτικό κεφάλαιο αποστειρείται από την επίλυση άλλων ζητημάτων, που θα μπορούσε να επιδιώξει η Ελλάδα, όπως π.χ. η ονομασία των Σκοπίων, το μεταναστευτικό, τα οικονομικά κ.λπ. Επίσης, η διείδυση της Τουρκίας στα θέματα της μουσουλμανικής μειονότητας, στην οποία διεκδικεί εξωθεσμικό ρόλο, εγείρουν θέματα παρεμβάσεων στο εσωτερικό της χώρας. Σημειώνεται ότι η Τουρκία εκμεταλλεύεται τη θέση της στον Οργανισμό Ισλαμικής Διάσκεψης, προκειμένου να πετύχει την υποστήριξή της, με μία σειρά ψηφισμάτων, στο ζήτημα του καθορισμού της ΑΟΖ, στα θέματα της Κύπρου, καθώς και των «τουρκικών μειονοτήτων της Δυτικής Θράκης, της Κω και της Ρόδου».¹⁸⁶

Από οικονομικής πλευράς, η αντιμετώπιση της τουρκικής πολιτικής απαιτεί υψηλά επίπεδα αμυντικών δαπανών, τόσο για εξοπλιστικά προγράμματα, όσο και για την διατήρηση των ΕΔ σε κατάσταση υψηλής ετοιμότητας και για την αντιμετώπιση των καθημερινών τουρκικών προκλήσεων. Επίσης, δεν πρέπει να παραβλεφθεί το

---

¹⁸² Νίκος Κοτζιάς, *ό.π.*, σ. 246.

¹⁸³ Νίκος Κοτζιάς, *ό.π.*, σ. 239.

¹⁸⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *ό.π.*, σ. 58 έως 60.

¹⁸⁵ Άγγελος Μ. Συρίγος, *ό.π.*, σ. 447 έως 448.

¹⁸⁶ Νίκος Μελέτης, «Παρέμβαση της Ισλαμικής Διάσκεψης για την «Τουρκική Μουσουλμανική» μειονότητα της Θράκης», <http://www.liberal.gr/arthro/166308/amyna--diplomatia/2017/parembasi-tis-islamikis-diaskepsis-gia-tin-isonourkiki-mousoulmanikisin-meionotita-tis-thrakis.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

γεγονός του επηρεασμού της τουριστικής κίνησης, σε περιόδους έντασης / κρίσης, καθώς και του περιορισμού της αξιοποίησης περιοχών, μέσω προγραμμάτων έρευνας και προστασίας περιβάλλοντος (Natura), θαλάσσιου αθλητισμού, τουρισμού, ανανεώσιμων πηγών ενέργειας κ.λπ. τις οποίες η Τουρκία θεωρεί «γκρίζες ζώνες».¹⁸⁷ Τέλος, σοβαρότατες οικονομικές διαστάσεις έχει το πάγωμα ουσιαστικά της έρευνας και εκμετάλλευσης τυχόν υπαρχόντων ενεργειακών κοιτασμάτων στο Αιγαίο και την Αν. Μεσόγειο, παρά τις βάσιμες πιθανότητες ύπαρξής τους.¹⁸⁸ Από την άλλη, η Τουρκία έχει προχωρήσει κατά καιρούς, από το 1973, στην επίσημη εκχώρηση αδειών διερεύνησης και εκμετάλλευσης, περιοχών του Αιγαίου, στην κρατική της εταιρεία πετρελαίου (ΤΡΑΟ), εκδίδοντας σχετικούς χάρτες, με σκοπό να αμφισβητήσει και να διεκδικήσει τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας, ενώ σοβαρές κρίσεις έχουν δημιουργηθεί μεταξύ των δύο χωρών, εξαιτίας της εξόδου των ερευνητικών της σκαφών (Τσανταρλί, Σισμίκ, Χόρα, κ.λπ.), στην εν δυνάμει ελληνική υφαλοκρηπίδα/ΑΟΖ.¹⁸⁹ Παράλληλα, η Τουρκία, παρά την αρχική προσέγγιση Ελλάδας και Αλβανίας για την υπογραφή της οριοθέτησης των μεταξύ τους θαλασσίων ζωνών, κατάφερε να ασκήσει πιέσεις και να ακυρώσει την αντίστοιχη συμφωνία (27/1/2010), ενώ ανάλογη επιρροή ασκεί και στον Λίβανο για την μη οριοθέτηση ΑΟΖ μεταξύ Κύπρου και Λιβάνου.¹⁹⁰ Συμπερασματικά, η Τουρκία με εργαλείο τις έρευνες της ΤΡΑΟ, ασκεί πολιτική ενίσχυσης και κατοχύρωσης της δικής της κυριαρχίας και αμφισβήτησης των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων, στερώντας από την Ελλάδα οικονομικούς πόρους, καθώς οποιαδήποτε προσέλκυση εταιρείας για επένδυση στην έρευνα και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων στην περιοχή προϋποθέτει σταθερότητα και ασφαλές περιβάλλον.

Το βαθύτερο πρόβλημα είναι πως, ενώ τα ζητήματα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, είχαν αρχικά εκκινήσει ως αντιστάθμισμα του Κυπριακού (εισβολή και κατοχή), έχουν πλέον εξελιχθεί σε εθνικά θέματα, στα οποία το τουρκικό πολιτικό

---

¹⁸⁷ Νίκος Κοτζιάς, ό.π., σ. 246 έως 247.

¹⁸⁸ Δρ Κωνσταντίνος Α. Νικολάου, «Έρευνα υδρογονανθράκων στην Ελλάδα - Ιστορικό και Προοπτικές», <https://energynews.gr/news/dr-konstantinos-nikolaoy-ereyna-ydrogonanthrakon-stin-ellada-istoriko-kai-prooptikes>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹⁸⁹ Άγγελος Μ. Συρίγος, «Μια ανησυχητικά μεγάλη επένδυση», <http://www.kathimerini.gr/944298/opinion/epikairothta/politikh/mia-anhsyxhtika-megalh-ependysh>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Άγγελος Μ. Συρίγος, ό.π., σ. 244 έως 248, 315 έως 325, 378 έως 380, 730.

¹⁹⁰ Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελλάδα και Περιφερειακές Εξελίξεις, στο συλλογικό, Η Ελλάδα στον Κόσμο της, Πατάκης, Αθήνα, 2016, σ. 260 έως 261, 270 έως 273.

σύστημα έχει εγκλωβιστεί σε ακαμψία.¹⁹¹ Εκτιμάται ότι είναι πολύ σοβαρός ο κίνδυνος, οι εσωπολιτικές εθνικιστικές κορόνες του τουρκικού πολιτικού κόσμου, που πλέον παρουσιάζει ότι αριθμός ελληνικών νησιών «έχει καταληφθεί από τους Έλληνες» και με τον πειθαναγκασμό ή την χρήση σκληρής ισχύος θα επανέλθει η «τάξη»,¹⁹² να καταστούν πεποίθηση του τουρκικού λαού.¹⁹³ Αρνητική εξέλιξη αποτελεί επίσης το γεγονός ότι, ενώ έως και τη δεκαετία του '90, η αξία και η σημασία της Τουρκίας βασιζόταν κυρίως στην γεωγραφική της θέση, πλέον έχει καταστεί σταδιακά αυτόνομη περιφερειακή δύναμη που αντιστέκεται στις πιέσεις που προέρχονται από τις Μ. Δυνάμεις.¹⁹⁴

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι η διαιώνιση των ελληνοτουρκικών προβλημάτων προκαλούν αφαιμάξη πολιτικών και οικονομικών πόρων για την Ελλάδα, με αποτέλεσμα την περαιτέρω υποβάθμιση της ισχύος της και με απότοκο την μεγέθυνση της ανισορροπίας ισχύος σε σχέση με την Τουρκία, η οποία θέτει σε κίνδυνο την διασφάλιση της εθνικής ακεραιότητας και των κυριαρχικών της δικαιωμάτων. Η κατάσταση εκτιμάται ότι είναι δυνατόν να διαφοροποιηθεί μόνο, όταν καταστεί σαφές στους Τούρκους πολιτικούς ότι το διακύβευμα των πολιτικών της Τουρκίας θα είναι τόσο υψηλό και βέβαιο που θα έχει ως αποτέλεσμα την αμφισβήτηση και κατάλυση του τουρκικού πολιτικού κόσμου. Αυτό μπορεί να υλοποιηθεί μέσα από μία σταθερή πολιτική βούληση και διαμόρφωση νέας ισορροπίας ισχύος. Εξυπακούεται ότι η ελληνική προσπάθεια αντιμετώπισης της τουρκικής επιθετικότητας θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από συνέπεια, διότι είναι σαφές πως η τουρκική διπλωματία δεν εκτιμά πολιτικές τρίτων, που δεν χαρακτηρίζονται για τη συνέπειά τους, καθώς τις εκλαμβάνει ως έκφραση αδυναμίας.¹⁹⁵ Σε αυτή την κατεύθυνση η σχεδίαση και εφαρμογή μίας αποτελεσματικής και ρεαλιστικής εθνικής υψηλής στρατηγικής προϋποθέτει την απεμπλοκή από δύο αντιτιθέμενα ιδεολογήματα που την παρακωλύουν και τα οποία

¹⁹¹ Άγγελος Μ. Συρίγος, ό.π., σ. 760 έως 762.

¹⁹² Η Καθημερινή, Επικαιρότητα, Κόσμος, «Κιλιςντάρογλου: Το 2019 θα πάρω 18 ελληνικά νησιά», <http://www.kathimerini.gr/940727/article/epikairothta/kosmos/kilitsntarogloy-to-2019-8a-parw-18-ellhnika-nhsia/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

TANEA Team, «Αντιπαράθεση Γιλντιρίμ - Κιλιςντάρογλου με αφορμή την επίσκεψη Ερντογάν στην Ελλάδα», <http://www.tanea.gr/news/greece/article/5496381/toyrkikh-antipoliteysh-h-ellada-katexei-paranoma-18-nhsia/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Λάμπρος Σταυρόπουλος, «Μουσταφά: Ο Ερντογάν είπε έχετε και όχι έχουμε τέσσερις βουλευτές», <http://www.tanea.gr/news/politics/article/5496444/moustafa-o-erntogan-den-eipe-exoyme-alla-exete-tesseris-boyleytes/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹⁹³ Uzay Bulut, «Why Turkey Wants to Invade the Greek Islands», <https://www.gatestoneinstitute.org/11954/turkey-threats-greek-islands>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

¹⁹⁴ Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελλάδα και Περιφερειακές Εξελίξεις, ό.π., σ. 257.

¹⁹⁵ Νίκος Κοτζιάς, ό.π., σ. 241.

είναι ο ασαφής εθνικισμός από τη μια πλευρά και ο εξίσου ασαφής ειρηνισμός και οικουμενισμός από την άλλη. Αντίθετα η υψηλή στρατηγική θα πρέπει να καθορίζεται με βάση τις γεωπολιτικές παραμέτρους και τα εθνικά συμφέροντα.¹⁹⁶

Υπό αυτό το πρίσμα, η συνεργασία με το Ισραήλ συμβάλλει στην επίτευξη των στρατηγικών στόχων της χώρας, δηλαδή στην πολιτική, οικονομική και στρατιωτική εξισορρόπηση της Τουρκίας, ώστε να διασφαλιστούν η εδαφική ακεραιότητα, η κυριαρχία και τα κυριαρχικά δικαιώματά της. Άλλωστε, η συμβουλή του Μακιαβέλι προς τον Ηγεμόνα του είναι πάντα επίκαιρη: «Από τους ισχυρούς ξένους προστατεύεται με τον καλό εξοπλισμό και τους καλούς συμμάχους».¹⁹⁷

Ακολουθώντας, θα διερευνηθούν οι στρατηγικοί στόχοι του Ισραήλ, προκειμένου να προσεγγιστούν στη συνέχεια οι πυλώνες συνεργασίας των δύο κρατών.

Ισραήλ

Βασική παραδοχή στο δόγμα εθνικής ασφάλειας του Ισραήλ αποτελεί η ρεαλιστική προσέγγιση ότι, εξαιτίας της άναρχης φύσης της διεθνούς πολιτικής, η ειρήνη στηρίζεται στην ασφάλεια. Ως εκ τούτου, όλα τα κράτη προσπαθούν να διευρύνουν τα όρια της ασφάλειάς τους, ακόμη και σε βάρος των γειτονικών τους κρατών, με αποτέλεσμα να πρέπει να λειτουργούν εντός ενός «αυτοβοηθούμενου» συστήματος. Σε αυτό το σύστημα οι διεθνείς εγγυήσεις είναι αναξιόπιστες, το εθνικό συμφέρον αποτελεί την κινητήρια δύναμη και η ασφάλεια προϋποθέτει την ισορροπία ισχύος.¹⁹⁸ Ένα δεύτερο στοιχείο που διαμορφώνει την υψηλή στρατηγική του Ισραήλ είναι η ανασφάλεια η οποία προκύπτει τόσο από το ιστορικό της διασποράς, της δίωξης και της εξόντωσης των Εβραίων, όσο και από την γεωγραφική του θέση και τα δημογραφικά του δεδομένα. Η έλλειψη στρατηγικού βάθους και η περικύκλωσή του από κράτη με τα οποία οι σχέσεις είναι από εχθρικές έως ρευστές και με συγκριτικά μεγαλύτερους πληθυσμούς, πόρους και στρατιωτικές δυνάμεις, καθιστούν τον έλεγχο της Αν. Μεσογείου από μη φιλικές δυνάμεις ασύμβατο με την επιβίωση του.¹⁹⁹ Επίσης, ο πληθυσμός των 7,4 εκατομμύριων κατοίκων του Ισραήλ αποτελείται από ένα «συνονθύ-

¹⁹⁶ Παναγιώτης Κονδύλης, *Από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα*, (Αθήνα, Θεμέλιο, 1998), σ. 188.

¹⁹⁷ Νικολό Μακιαβέλι, *Ο Ηγεμόνας*, (Αθήνα, Περίπλους, 2003), σ. 44.

¹⁹⁸ Yitzhak Rabin, *The Rabin Memoirs*, (2nd Edition), (California, University of California Press, 1996), σ. 219 έως 233, 396 έως 399.

¹⁹⁹ Marios L. Evriviades, *The post – WWII Importance of the Mediterranean and the Middle East*, στο, *Security & Cooperation in the Mediterranean: Challenges & Opportunities*, (Αθήνα, Ποιότητα, 2013), σ. 44 έως 50.

Michael I. Handel, Η εξέλιξη της στρατηγικής του Ισραήλ, στο *Η Ιστορία της Στρατηγικής*, ό.π., σ.655, 659, 667 έως 670.

λευμα λαών με διαφορετικές εθνικές καταγωγές, τρόπο ζωής, θρησκείες πολιτισμούς και παραδόσεις» στο οποίο οι Εβραίοι αποτελούν το 75,6% και οι μη Εβραίοι πολίτες, κυρίως Άραβες, το 24,2%, όταν οι συνδυασμένοι πληθυσμοί Συρίας, Ιορδανίας, Αιγύπτου, Ιράκ και Σ. Αραβίας εκτιμάται ότι θα διευρυνθούν στα 224 εκ. το 2025.²⁰⁰ Καθώς η ειρηνευτική διαδικασία ανάμεσα στο Ισραήλ, τους Παλαιστινίους και τον υπόλοιπο αραβικό κόσμο απέχει πολύ από τη θετική της κατάληξη, είναι απόλυτα αληθινό ότι η ύπαρξη του κράτος του Ισραήλ, ακόμη και σήμερα, δεν είναι οριστικά εξασφαλισμένη.²⁰¹ Ο Ιτζχάκ Ράμπιν, ως αρχηγός του Γενικού Επιτελείου, ονόμαζε την στρατηγική κατάσταση του Ισραήλ, «πόλεμο εν υπνώσει» (dormant war), υποδηλώνοντας ότι δεν υπήρχε σαφές όριο μεταξύ της ειρήνης και του πολέμου και υποστηρίζοντας ταυτόχρονα ότι η αδυναμία δεν αποτελεί την κατάλληλη συνταγή για διαπραγματεύσεις. Ωστόσο, κατά τη δεύτερη θητεία του ως πρωθυπουργού, συνειδητοποίησε ότι η αυξανόμενη κόπωση από την εκτεταμένη σύγκρουση είχε αρνητικό αποτέλεσμα στην διαπραγματευτική θέση του Ισραήλ.²⁰²

Κομβικό σημείο στην στρατηγική του Ισραήλ αποτέλεσε η απόφασή του να συνεργαστεί στενά με τις ΗΠΑ για την προστασία των αμερικανικών συμφερόντων στην περιοχή και η αναβάθμιση της θέσης του ως αξιόπιστου εταίρου και συμμάχου των ΗΠΑ. Με την στρατηγική αυτή απόφασή του αποκόμισε από τις ΗΠΑ ισχυρή πολιτική, οικονομική και στρατιωτική βοήθεια.²⁰³ Ωστόσο βασική αρχή για το Ισραήλ αποτελούσε η άποψη ότι «υπεύθυνο για την ίδια του την ασφάλεια είναι μόνο το Ισραήλ».²⁰⁴ Θεμελιώδης στόχος των Ισραηλινών Αμυντικών Δυνάμεων [Israel Defense Forces (IDF)] είναι η συνεχής ύπαρξη και ασφάλεια του Ισραήλ.²⁰⁵ Η ασφάλεια αφορά στην «τρέχουσα ασφάλεια» και στην «βασική ασφάλεια». Η «τρέχουσα ασφάλεια» αναφέρεται στις προκλήσεις (π.χ. τρομοκρατία) εναντίον της καθημερινής ζωής των πολιτών, ενώ η «βασική ασφάλεια» αναφέρεται στις προκλήσεις εναντίον της ύπαρξης του κράτους και της εδαφικής του ακεραιότητας. Καθώς το Ισραήλ είχε να αντιμετωπίσει πολυπληθέστερους αντιπάλους υιοθετήθηκε αρχικά η στρατηγική

---

²⁰⁰ Πρεσβεία του Ισραήλ στην Ελλάδα, «Ο λαός», <http://embassies.gov.il/athens/AboutIsrael/People/Pages/Departments.aspx>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Michael I. Handel, *ό.π.*, σ.670.

²⁰¹ Γιαν Γκράϊλσαμερ, *Η νέα Ιστορία του Ισραήλ*, (Αθήνα, Καστανιώτη, 2000), σ. 13 έως 14.

²⁰² Yitzhak Rabin, *Why we won the War*, στο Chaim Herzog, *The Arab-Israeli wars*, (London, Random House, 1982), σ. 145 έως 191.

²⁰³ *Ο.π.*, σ. 313.

²⁰⁴ Yitzhak Rabin, *The Rabin Memoirs*, *ό.π.*, σ. 415 έως 420.

²⁰⁵ IDF Journal 19, Χειμώνας 1990.

της έμμεσης προσέγγισης, με χρήση ελιγμών, προκειμένου να υπερφαλαγγισθεί και να περικυκλωθεί ο εχθρός και να αποφευχθούν οι κατά μέτωπον επιθέσεις. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στους εφένδρους, οι οποίοι αποτελούν τον κύριο όγκο του IDF, και στην δυνατότητα ταχείας μετάπτωσης από πολιτική σε στρατιωτική κατάσταση.²⁰⁶ Παράλληλα, το στρατηγικό δόγμα του Ισραήλ περιέλαβε την επιλογή του προληπτικού κτυπήματος, όπως αυτό εφαρμόστηκε στον Πόλεμο των Έξι Ημερών, βασιζόμενο στην πεποίθηση ότι οι Υπηρεσίες Πληροφοριών θα εξασφαλίσουν πληροφορίες για ενδεχόμενη επίθεση των Αράβων 48 ώρες πριν αυτή πραγματοποιηθεί. Απώτερος σκοπός ήταν να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν το χειρότερο δυνατό ενδεχόμενο που θα ήταν ένας πόλεμος εναντίον όλων των Αράβων, καθώς ένας πόλεμος εναντίον του Ισραήλ αναμενόταν να προσελκύσει τα περισσότερα αραβικά κράτη, ειδικά αν αυτό εμφάνιζε αδυναμίες. Σε αυτή την περίπτωση, το αριθμητικό πλεονέκτημα των Αράβων θα αντιστάθμιζε η ποιοτική αναβάθμιση των ικανοτήτων του IDF.²⁰⁷

Σημαντικό ρόλο στην επαναπροσέγγιση της στρατηγικής του Ισραήλ διαδραμάτισε η Διάσκεψη του Χαρτούμ (Σεπτ. 1967), που συγκλήθηκε από τους Άραβες, μετά τον Πόλεμο των Έξι Ημερών, στην οποία οι Άραβες ηγέτες υιοθέτησαν αδιάλλακτη στάση διακηρύσσοντας τα τρία «Όχι» («όχι αναγνώριση, όχι διαπραγματεύσεις, όχι ειρήνη με το Ισραήλ»). Το Ισραήλ αντιδρώντας στην παραπάνω στάση προσκολληθήκε στην πολιτική της «περιφερειακής άμυνας» και της «μη εκχώρησης σπιθαμής εδάφους». Παράλληλα προχώρησε στον εποικισμό περιοχών, ως προσπάθεια δημιουργίας τετελεσμένων και ως μήνυμα προς τους Άραβες για περαιτέρω εποικισμό, εκτός αν ακολουθήσουν ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις. Ωστόσο, η προσπάθεια αυτή κατέληξε σε σταθερή ανάπτυξη οικισμών υποστηριζόμενη από τους εποίκους οι οποίοι συνασπίστηκαν εναντίον κάθε εκκένωσης των κατεχομένων. Η διατήρηση του status quo και η απογοήτευση που προκλήθηκε από την στρατιωτική ανεπάρκεια των αραβικών κρατών να αναμετρηθούν με το Ισραήλ οδήγησε στην ριζοσπαστικοποίηση των Παλαιστινίων, οι οποίοι τελικά κηρύσσουν το 1987 την πρώτη Ιντιφάντα, δηλαδή παθητική αντίσταση που συνοδεύεται από τρομοκρατικές ενέργειες στις κατεχόμενες περιοχές.²⁰⁸

---

²⁰⁶ Edward Luttwak, Dan Horowitz, *The Israeli Army*, (Michigan, HarperCollins, 1975), σ. 181.

²⁰⁷ Michael I. Handel, ό.π., σ.658, Αμίκαμ Ναχμάνι, ό.π., σ. 46 έως 55.

²⁰⁸ Michael I. Handel, ό.π., σ.666 έως 667.

Διονύσιος Χουρμούλης, «Ο Πόλεμος των Έξι Ημερών», <http://www.kathimerini.gr/912385/article/epikairothta/kosmos/o-polemos-twn-e3i-hmerwn>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Μετά τον Πόλεμο του Γιομ Κιπούρ (1973), η ανεπάρκεια στρατηγικού βάθους και η επιφυλακτικότητα σχετικά με την αποτελεσματικότητα της Υπηρεσίας Πληροφοριών μετατόπισαν την ισραηλινή ηγεσία, προς την κατεύθυνση της αύξησης της άμεσης στρατιωτικής ισχύος με την δημιουργία ενός μεγαλύτερου στρατού, με συμμετοχή και γυναικών, προκειμένου να αντιμετωπιστεί αιφνιδιαστική επίθεση στα εξωτερικά όρια των ζωτικών κέντρων του Ισραήλ. Για να επιτευχθεί η αύξηση της εθνικής ισχύος θεωρήθηκε απαραίτητη η απόκτηση ισχυρής οικονομίας, καθώς και πολλαπλασιαστών ισχύος. Ένας πολλαπλασιαστής ισχύος, που αναβάθμισε κατακόρυφα τις δυνατότητες του IDF, ήταν το δορυφορικό πρόγραμμα υπηρεσιών πληροφοριών Ofeq.²⁰⁹ Παράλληλα, προς εξισορρόπηση του μικρού του βάθους, το Ισραήλ κινήθηκε στην κατεύθυνση ανάπτυξης πυραύλων εδάφους - εδάφους μεγάλου βεληνεκούς, καθώς και στην επιλογή των Α/Φ F-15, αντί των φθηνότερων F-16.²¹⁰ Τέλος, προκειμένου να μειωθεί η εξάρτηση από το εξωτερικό, να επιτευχθεί ασφάλεια εφοδιασμού και να τονωθεί η οικονομία, δόθηκε βαρύτητα στην ανάπτυξη στρατιωτικής βιομηχανίας με έμφαση στην καινοτομία, την προσαρμογή των εισαγόμενων συστημάτων στις ανάγκες του IDF και στην παράταση του ορίου ζωής τους.²¹¹ Στην συνεχή προσπάθεια αναζήτησης στρατηγικού βάθους, το Ισραήλ στράφηκε αρχικά προς την Ελλάδα (1993), πλην όμως η προσπάθειά του δεν ευοδώθηκε, λόγω της επιφυλακτικής στάσης που διατήρησε η Ελλάδα.²¹² Έτσι στράφηκε προς την Τουρκία με την οποία υπέγραψε τελικά στρατηγική συμφωνία (1996), που όμως, λόγω της απρόβλεπτης συμπεριφοράς της Τουρκίας, οδηγήθηκε σε ρήξη το 2009.²¹³

Στην πράξη, για τους Ισραηλινούς, η προσπάθεια απόκτησης στρατιωτικής ισχύος δεν αποσκοπούσε μόνο στην στρατιωτική νίκη, αλλά και στην διαπραγματεύ-

---

²⁰⁹ Πρώτη εκτόξευση το 1988 και τελευταία (Ofeq 11) στις 13/9/2016, James Bruce, Israel's Space and Missile Projects, Jane's Intelligence Review 7, August 1995, σ. 352 έως 354.

Gunter Dirk Krebs, «Ofeq 1, 2 (Oz 1, 2)», http://space.skyrocket.de/doc_sdat/ofeq-1.htm, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Spaceflight101, «Israel Launches Advanced Optical Reconnaissance Satellite», <http://spaceflight101.com/israel-launches-advanced-optical-reconnaissance-satellite/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

²¹⁰ Aaron Karp, Ballistic Missiles in the Middle East, στο Middle Eastern Security: Prospects for an Arms Control Regime, (Newbury, BESA, 1995), σ. 111 έως 129.

²¹¹ Stewart Reiser, The Israeli Arms Industry: Foreign Policy, Arms Transfers & Military Doctrine of a Small State, (New York, Holmes & Meier, 1989).

²¹² Οι λόγοι που οδήγησαν την Ελλάδα να τηρήσει επιφυλακτική στάση αναφέρθηκαν στη σελ.13 της παρούσας μελέτης.

²¹³ Ιωάννης Μπαλτζώης, «Σχέσεις Τουρκίας – Ισραήλ, Η αγάπη που έγινε μίσος», http://www.saith.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=763:2018-01-17-20-03-56&catid=84&Itemid=473, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

ση από θέση ισχύος.²¹⁴ Ωστόσο, αποτελεί πλέον κοινή πεποίθηση ότι κάθε νέος πόλεμος επαυξάνει την στρατιωτική ισχύ των Αράβων και γίνεται όλο και περισσότερο δαπανηρός από πλευράς απωλειών και οικονομίας. Η αποτροπή αποτέλεσε πλέον τον νέο πυλώνα της υψηλής στρατηγικής εθνικής ασφάλειας του Ισραήλ, που συνδυάστηκε όμως με την ύπαρξη ενός ισχυρού στρατού που θα είχε την δυνατότητα αποφασιστικής νίκης σε ελάχιστο χρονικό διάστημα, με τις λιγότερες δυνατές απώλειες.²¹⁵ Η σχεδίαση περιελάμβανε ισχυρή αεροπορία, δυνατότητα απορρόφησης της εχθρικής επιθετικής ισχύος με καταστροφή όσο το δυνατόν μεγαλύτερης δύναμης του εχθρού και εδαφικά οφέλη. Το νέο σημαντικό στοιχείο είναι πλέον η απαίτηση για συγχρονισμό των στρατιωτικών ενεργειών με αυτές της πολιτικής ηγεσίας. Σε αυτή την κατεύθυνση το «προληπτικό πλήγμα», που κατείχε κεντρική θέση στο δόγμα εθνικής ασφάλειας του Ισραήλ, άρχισε, μετά το 1973, να υποβαθμίζεται, ώστε να αποφευχθεί τόσο η περαιτέρω διπλωματική απομόνωση της χώρας, όσο και κάποια λάθος εκτίμηση πληροφοριών σχετικά με τις εχθρικές προθέσεις.²¹⁶ Προκειμένου όμως η διπλωματία του Ισραήλ να είναι πειστική και αποτελεσματική αναπτύχθηκαν οι «κόκκινες γραμμές» ως αιτίες πολέμου. Οι γραμμές αυτές δέσμευαν το Ισραήλ στη χρήση σκληρής ισχύος σε καταστάσεις που χαρακτηρίζονταν ως αόριστες. Η χρήση αυτή θα μπορούσε να επεκταθεί και για επίτευξη περιορισμένων στόχων, αν αυτό κρινόταν χρήσιμο, για να τονιστεί η αποφασιστικότητα και για να ενισχυθεί η ισραηλινή αποτροπή.²¹⁷ Αξίζει να σημειωθεί ότι οι Ισραηλινοί θεωρούν ως ζωτικής σημασίας συμφέρον τις ελεύθερες επικοινωνίες και τις μεταφορές του Ισραήλ προς και από την Μεσόγειο, την Ερυθρά Θάλασσα ή την διώρυγα του Σουέζ, που πρέπει να προστατευθούν ακόμη και με χρήση βίας.²¹⁸

Εν κατακλείδι, και παρά τις όποιες τροποποιήσεις, τα συστατικά του στρατηγικού δόγματος του Ισραήλ βασίζονται στους τρεις θεμελιώδεις πυλώνες, που καθορίστηκαν από τον πρωθυπουργό Μπεν-Γκουριόν («δόγμα Ben Gurion»), δηλαδή αποτροπή πιθανών απειλών, έγκαιρη προειδοποίηση για επικείμενες επιθέσεις σε πε-

---

²¹⁴ Thomas C. Schelling, *Arms and Influence*, (New Haven, Yale University Press, 1966), σ. 1 έως 34.

²¹⁵ Michael Handel, *Israel's Political-Military Doctrine*, (Harvard University, Occasional Papers, Ιούλιος 1973).

Yitzhak Rabin, *Why we won the War*, (Jerusalem, Rosh Hashana Magazine, 10 October 1967), σ. 5.

²¹⁶ Yoel Ben-Porat, *Intelligence Estimates: Why Do They Fail?*, στο Zvi Ofer and Avi Kober, *Intelligence and National Security*, (Tel Aviv, Maarachot, 1988), σ. 226.

²¹⁷ Misha Bar, *Red Lines in Israel's Deterrence Strategy*, (Tel Aviv, Maarachot, 1990).

²¹⁸ Michael I. Handel, *Η εξέλιξη της στρατηγικής του Ισραήλ*, ό.π., σ.663.

ρίπτωση αποτυχίας αποτροπής και «απόφαση», που σημαίνει αποφασιστική στρατιωτική ήττα του εχθρού.

Στους παραπάνω πυλώνες τα τελευταία χρόνια έχει προστεθεί, ως τέταρτος, η άμυνα. Αυτό όμως που έχει αλλάξει σημαντικά είναι η μορφή της απειλής. Η αποτροπή μη κρατικών δρώντων είναι πλέον πολύ πιο δύσκολη από την αποτροπή κρατών, όπως αποδείχτηκε με τις οργανώσεις Χεζμπολάχ και Χαμάς. Ο πυλώνας της απόφασης αποδεικνύεται ο πιο δύσκολος από όλους και μπορεί κατά μια άποψη να καταστεί ακόμη και ανέφικτος. Στις τρεις αντιπαραθέσεις με την Χαμάς στη Γάζα το 2008, το 2012 και το 2014, δεν φαίνεται να έχει ξεκάθαρα επιτευχθεί, ενώ και η Χεζμπολάχ είναι αρκετά ισχυρός αντίπαλος. Το πρόβλημα εντοπίζεται στο γεγονός ότι ο εχθρός αρνείται να δεχτεί την ήττα, να διαπραγματευτεί ή και να αναγνωρίσει την άλλη πλευρά, οπότε η επίτευξη της αποφασιστικής ήττας του γίνεται δύσκολη, ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα στο πεδίο της μάχης. Διαμορφώνεται λοιπόν μια κατάσταση στην οποία, το κόστος μιας αποτελεσματικής αντίδρασης διαφαίνεται ότι υπερβαίνει το μέγεθος της απειλής, παρά τις όποιες δυνατότητες επιτυχούς στρατιωτικής «απόφασης» του Ισραήλ κατά μη κρατικών δρώντων. Επίσης δεν πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός ότι η παρατεταμένη και η δυσανάλογη χρήση βίας, όπως και οι απώλειες αμάχων, οδηγούν σε απώλεια της διεθνούς νομιμοποίησης, σε αντίθεση με τους μη κρατικούς δρώντες (Χεζμπολάχ, Χαμάς κ.λπ.), οι οποίοι είναι λιγότερο ευάλωτοι, σε σχέση με τα κράτη, στη διεθνή πίεση προκειμένου να οδηγηθούν σε διαπραγματεύσεις και να σταματήσουν τις εχθροπραξίες. Με αυτά τα δεδομένα, αλλά και για πολιτικούς, δημογραφικούς και στρατιωτικούς λόγους, το Ισραήλ έχει αποσυρθεί από ορισμένα υπό τον έλεγχό του εδάφη (Σινά, νότιο Λίβανο και Γάζα), ενώ και η διατήρηση του ελέγχου άλλων εκτιμάται δύσκολη και δαπανηρή (Δυτική Όχθη). Είναι σαφές πλέον ότι έναντι των ασύμμετρων απειλών, είτε για πολιτικούς, είτε για επιχειρησιακούς λόγους, η ισχυρότερη πλευρά μπορεί να χρησιμοποιήσει μόνο ένα μικρό μέρος των δυνατοτήτων της. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η αντιμετώπισή τους ενδέχεται να υπαγορεύει έναν πιο επιλεκτικό τρόπο, όσον αφορά την προσφυγή στην στρατιωτική δύναμη και να απαιτηθεί μία μεγαλύτερη έμφαση στην διαχείριση των συγκρούσεων, αντί της επίλυσης μέσω σκληρής αποκλειστικά ισχύος.²¹⁹ Στο ίδιο πνεύμα, αναλυτές εκτιμούν ότι, επειδή το «σύνθημα» της χώρας ήταν η επιβίωση, αναπόφευκτα επήλθε εξάρτηση από μη αναγκαίες στρατιωτικές λύσεις και

---

²¹⁹ Charles D Freilich, Why Can't Israel Win Wars Any More? στο *Survival: Global Politics and Strategy*, (20 Mar 2015).

υποβαθμίστηκαν ο μακροπρόθεσμος σχεδιασμός και οι διπλωματικές επιλογές. Επίσης, η παρουσία μεγάλου αριθμού αποστράτων αξιωματικών στις κυβερνήσεις και η μονοπώληση των αναλύσεων από τον IDF, επηρέασαν, ιδιαίτερα στο παρελθόν, τα θέματα εθνικής ασφάλειας και στρατηγικής, με τρόπο που συχνά να υποτιμούνται πτυχές, όπως η οικονομία, η διπλωματία και οι διαπραγματεύσεις. Αποτέλεσμα ήταν να εφαρμοστούν επιλογές που ενίοτε οδήγησαν στην «τακτικοποίηση της στρατηγικής» και επιτράπηκε στους Άραβες να πετύχουν πολιτικούς στόχους, παρόλο που απέτυχαν στο στρατιωτικό επίπεδο. Οι στρατιωτικές νίκες εξασφάλισαν την επιβίωση αλλά δεν προσέφεραν βιώσιμη πολιτική λύση. Οι επιχειρήσεις στο Λίβανο το 1982 κατέδειξαν ότι η στρατιωτική ισχύς δεν μπορεί να κερδίσει έναν πόλεμο από μόνη της. Η εμπειρία αυτή οδήγησε στην επιλογή της στρατηγικής της μη εμπλοκής στον Πόλεμο του Κόλπου (1991), όταν, παρά την ρίψη άνω των 40 πυραύλων Σκουντ από το Ιράκ εναντίον του Ισραήλ, αυτό απέφυγε να αντιδράσει στρατιωτικά.²²⁰

Διαπιστώθηκε επομένως ότι η ενίσχυση της μακροπρόθεσμης επιβίωσης και ισχύος της χώρας απαιτεί πέραν των στρατιωτικών μέσων, την έξοδο από την διπλωματική απομόνωση και την ανάπτυξη της οικονομίας, στην οποία η τεχνολογία και η αυτάρκεια θα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Η βαρύτητα που δόθηκε και οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάπτυξη της οικονομίας οδήγησαν μία χώρα, που ιδρύθηκε μόλις το 1948, με έκταση μικρότερη της Πελοποννήσου και παρά την έλλειψη όλων σχεδόν των φυσικών πόρων και την εμπλοκή σε συνεχείς πολέμους, σε εκπληκτικά αποτελέσματα. Συγκεκριμένα, ενώ το 1986 το δημόσιο χρέος του Ισραήλ ξεπερνούσε το 160% του ΑΕΠ, το 1995 μειώθηκε περίπου στο 100%, για να φτάσει το 2013 στο 67% και να προβλέπεται το 2020 να μειωθεί στο 62% του ΑΕΠ. Αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με αναλυτές, κομβικό ρόλο στην οικονομική απογείωση του Ισραήλ διαδραμάτισε η πείρα και η εξέλιξη στον τομέα της υψηλής τεχνολογίας, όπως αυτή αναδύθηκε από την συστηματική δραστηριότητα του στρατού σε πραγματικές συνθήκες. Οι νέοι λαμβάνουν πολύ υψηλή ευθύνη σε νεαρή ηλικία, υπηρετώντας υποχρεωτικά σε ηλικία 18 ετών στον IDF (2 χρόνια οι γυναίκες, 3 χρόνια οι άντρες), με αποτέλεσμα τόσο η θητεία τους σε τεχνολογικές μονάδες υψηλών απαιτήσεων του IDF, όσο και η νοοτροπία υπευθυνότητας και οι οργανωτικές ικανότητες

---

²²⁰ Michael I. Handel, *Η εξέλιξη της στρατηγικής του Ισραήλ*, ό.π., σ.655, 680, 691, 693, 699, 703 έως 705.

Mark A. Heller, *Continuity and Change in Israeli Security Policy*, (N. York, Oxford University Press, 2000), σ. 35 έως 40.

που αποκτούν, να τους καθιστά περιζήτητους στην αγορά εργασίας και κυρίως να τους ωθεί να δημιουργήσουν τη δική τους νεοφυή (startup) επιχείρηση.²²¹

Επισημαίνεται ότι οι όποιες αλλαγές στην στρατηγική του Ισραήλ αποτελούν μία «πάλη» μεταξύ Διεθνιστών (Internationalist) και Αντιδραστικών (Backlash), οι οποίοι αποτελούν τις δύο εσωτερικές αντίπαλες ομάδες πολιτικής και στρατηγικής σκέψης. Οι μεν πρώτοι δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στην παγκοσμιοποίηση, την ελεύθερη οικονομία, την αποτροπή και την διπλωματία, ενώ οι δεύτεροι τονίζουν την μοναδικότητα της φυλής, την αξία του παρεμποδιστικού και προληπτικού πολέμου, τον προστατευτισμό στην οικονομία και την βαρύτητα της στρατιωτικής ισχύος.²²²

Η παραπάνω «πάλη» σχετίζεται με την διαμάχη σχετικά με τη συλλογική μνήμη και την ιστορία του κράτους του Ισραήλ η οποία ξεκινά στα μέσα της δεκαετίας του '80.²²³ Σύμφωνα με τον καθηγητή Γκράϊλσαμερ, η παραπάνω διαμάχη υποκρύπτει βαθιά ιδεολογική και ηθική ρήξη καθώς η σύγχρονη ισραηλινή κοινωνία θέτει θεμελιώδη ερωτήματα σχετικά με τον εαυτό της, με τη συμπεριφορά της και με τη συμπεριφορά των στρατιωτών της, όπως επίσης με το μέλλον του Ισραήλ στην περιοχή και με τη φύση της διαμάχης με τους Παλαιστίνιους. Αποδεικτικό αυτής της ρήξης αποτέλεσε η δολοφονία του πρώην πρωθυπουργού του Ισραήλ Γ. Ράμπιν το 1995 από φανατικό θρησκευόμενο σιωνιστή.²²⁴ Ο λόγος της δολοφονίας ήταν η υπογραφή των συμφωνιών του Όσλο με τις οποίες δημιουργήθηκε η Ανεξάρτητη Παλαιστινιακή Αρχή, στην οποία πέρασε ο μερικός έλεγχος περιοχών της λωρίδας της Γάζας και της

---

²²¹ Michael I. Handel, Η εξέλιξη της στρατηγικής του Ισραήλ, ό.π., σ.655 έως 707, Mark A. Heller, ό.π., σ. 40 έως 47.

Βασίλης Κωστούλας, «Ισραήλ: Αναπτυξιακό πρότυπο εξάλειψης χρέους», <http://m.naftemporiki.gr/story/895612/israil-anaptuksiako-protupo-eksaleipsis-xreous>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Βασίλης Βιλάρδος, «Το ισραηλινό θαύμα», <https://analyst.gr/2018/03/15/to-israilino-thavma/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Δημήτρης Μπούνιας, «Karin Mayer Rubinstein: Στο Ισραήλ κανείς δεν περιμένει κανέναν», <http://athjcom.gr/headlines/karin-mayer-rubinstein-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%B9%CF%83%CF%81%CE%B1%CE%AE%CE%BB->, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Ισραηλίτικη Κοινότητα Αθηνών, «Πρέσβης του Ισραήλ: Η καινοτομία δίνει προστιθέμενη αξία στις σχέσεις Ελλάδας-Ισραήλ», <http://athjcom.gr/headlines/%CF%80%CF%81%CE%AD%CF%83%CE%B2%CE%B7%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B9%CF%83%CF%81%CE%B1%CE%AE%CE%BB-h->, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Γιώργος Κόκουβας, «Τι είναι επιτέλους τα startups;», <http://www.startup.gr/index.php?about=89&id=600>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

²²² Mark A. Heller, ό.π., σ. 59 έως 76.

²²³ Ίλαν Γκράϊλσαμερ, ό.π., 2000, σ. 21 έως 47, 537, 564.

²²⁴ Επικαιρότητα, Κόσμος, «Σκότωσα τον Ράμπιν για τη συνθήκη Όσλο», <http://www.kathimerini.gr/338873/article/epikairothta/kosmos/skotwsa-ton-rampin-gia-th-syn8hkh-oslo>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Δυτικής Όχθης. Πριν την υπογραφή των συμφωνιών, ο Γιάσερ Αραφάτ με επιστολή του προς τον Ράμπιν αποκήρυσσε τη βία και αναγνώριζε επίσημα το κράτος του Ισραήλ ενώ και ο Ισραηλινός πρωθυπουργός απάντησε αναγνωρίζοντας την PLO.²²⁵ Οι παραπάνω συμφωνίες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη νέα προσέγγιση της ιστορίας, καθώς έκαναν την ισραηλινή κοινωνία πιο ανοιχτή στην επανεξέταση των ιστορικών γεγονότων που δημιούργησαν το κράτος και ενστάλαξαν βαθμιαία στους Ισραηλινούς την ιδέα ότι είχαν και αυτοί μερική ευθύνη στη δημιουργία του Παλαιστινιακού προβλήματος. Οι «νέοι» ιστορικοί του Ισραήλ αποδέχονται ότι κάθε κράτος που βρίσκεται στη διαδικασία δημιουργίας του, και κυρίως όταν αυτό δημιουργείται από μετανάστες και έποικους, αντιμετωπίζει ένα σοβαρό πρόβλημα νομιμοποίησης, όχι μόνο στις σχέσεις του με τα άλλα κράτη, αλλά κυρίως με τον ίδιο του το λαό. Αυτός μάλιστα είναι και ο λόγος που προκειμένου να πειστεί ο λαός για το δίκαιο του «Μεγάλου Σχεδίου» υπήρξε γενική κινητοποίηση με όλα τα δυνατά μέσα ώστε να βρεθεί και να οικοδομηθεί η νομιμοποίηση. Η απήχηση της νέας προσέγγισης δείχνει να διευρύνεται, καθώς, τόσο πολλοί Ισραηλινοί παραδέχονται ότι έχουν κουραστεί πλέον από τον εξτρεμισμό, τον εθνικισμό και τις συγκρούσεις, όσο και γιατί η νέα γενιά δεν έχει ανάγκη να δικαιολογήσει όλες τις ενέργειες του κράτους, του στρατού και της αστυνομίας, αφού δεν συμμετείχε σε αυτές. Η παραπάνω διαμάχη, γύρω από τη συλλογική μνήμη και την ιστορία του κράτους του Ισραήλ, κρίνεται σημαντική καθώς δεν αναφέρεται απλά στην ερμηνεία των γεγονότων αλλά θέτει τις βάσεις για τη μελλοντική ισραηλινή ταυτότητα και την ισραηλινή κοινωνία των επόμενων γενεών και επομένως μεταξύ άλλων για την ειρηνευτική διαδικασία με τους Παλαιστίνιους, για τις σχέσεις με τους Άραβες αλλά και γενικότερα για τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής του κράτους.

Συμπερασματικά, το Ισραήλ πέτυχε να επιβιώσει σε μια συνεχιζόμενη σύγκρουση προσαρμόζοντας διαρκώς τις στρατηγικές του επιλογές και αποδεικνύοντας ότι είναι ικανό να προστατεύσει τον εαυτό του και να αναπτυχθεί οικονομικά. Ωστόσο, οι αλλαγές που έχουν επέλθει στο περιφερειακό σύστημα έχουν δημιουργήσει μια νέα πραγματικότητα στην οποία ο ισλαμικός φονταμενταλισμός και οι ηγεμονικές φιλοδοξίες απειλούν τόσο το Ισραήλ, όσο και τους Άραβες ηγέτες, τις κοσμικές

---

²²⁵NEWSROOM, ΣΑΝ ΣΗΜΕΡΑ, «Γιτζάκ Ράμπιν, Ισραηλινός πολιτικός», <https://www.timesnews.gr/%CE%B3%CE%B9%CF%84%CE%B6%CE%AC%CE%BA-%CF%81%CE%AC%CE%BC%CF%80%CE%B9%CE%BD-%CE%B9%CF%83%CF%81%CE%B1%CE%B7%CE%BB%CE%B9%CE%BD%CF%8C%CF%82-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

κυβερνήσεις και την ίδια την κρατική υπόσταση. Η επιβίωση της χώρας απαιτεί, πέραν των στρατιωτικών μέσων, την έξοδο από την διπλωματική απομόνωση και την ανάπτυξη της οικονομίας, ενώ ζωτικής σημασίας αποτελεί ο έλεγχος της Αν. Μεσογείου από φιλικές δυνάμεις. Η νέα προσέγγιση της ιστορίας του Ισραήλ θέτει νέες βάσεις για την εξωτερική πολιτική και τις συνεργασίες του. Η νέα αυτή πραγματικότητα διαμορφώνει και, ενίοτε επιβάλλει, νέο στρατηγικό πλαίσιο στο οποίο Ελλάδα και Ισραήλ μπορούν να συνεργασθούν στενά.

Ιστορική Διαδρομή Σχέσεων Τουρκίας - Ισραήλ

Καθώς η στρατηγική συνεργασία Ελλάδας – Ισραήλ έρχεται να αντικαταστήσει αυτή της συνεργασίας Τουρκίας – Ισραήλ κρίνεται σκόπιμο να διερευνηθούν οι σχέσεις Τουρκίας – Ισραήλ καθώς και οι λόγοι για τους οποίους οι σχέσεις των δύο αυτών χωρών ήταν φαινομενικά αγαστές επί εξήντα περίπου χρόνια, ενώ κάτι τέτοιο δεν συνέβαινε με τις αντίστοιχες σχέσεις Ελλάδας και Ισραήλ.

Η περιφερειακή στρατηγική του Ισραήλ, όπως αυτή είχε εμπνευστεί από τον Ben Gurion, έθετε ως κρίσιμο στοιχείο για την ασφάλεια της χώρας την αναζήτηση συμμάχων και τη δημιουργία περιφερειακών συμμαχιών, πρωτίστως με μη αραβικά κράτη, έξω από τον άμεσο κύκλο αντιπαράθεσης του Ισραήλ. Η Ελλάδα ήταν μία χώρα η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει δυνητικά περιφερειακό σύμμαχο και το Ισραήλ στράφηκε προς αυτήν.²²⁶ Όμως οι σχέσεις των δύο χωρών παρέμειναν υποτονικές για τους λόγους που αναπτύχθηκαν στο Πρώτο Κεφάλαιο της παρούσης εργασίας.²²⁷ Επομένως, η ανάγκη εξασφάλισης του απαραίτητου στρατηγικού βάθους για το Ισραήλ, σε συνδυασμό με την ουδετερότητα που επιθυμούσε να τηρήσει η Ελλάδα στην αραβοϊσραηλινή διαμάχη, κατέστησαν ουσιαστικά την Τουρκία ως τη μοναδική χώρα της περιοχής με την οποία θα μπορούσε να αναπτυχθεί μια στενή συμμαχία.

Το συμπέρασμα ωστόσο στο οποίο καταλήγει ο ισραηλινός ιστορικός Αμίκαμ Ναχμάνι,²²⁸ είναι ότι *«οποιαδήποτε ένδειξη συμπάθειας ανάμεσα στην Άγκυρα, την Αθήνα και την Ιερουσαλήμ, βασιζόταν, στο παρελθόν, περισσότερο σε κάποια πρόσκαιρη και επιφανειακή συνάφεια συμφερόντων παρά σε οποιαδήποτε εγγενή πίστη στην αναγκαιότητα μια τέτοιας συμπάθειας»*. Εμπόδια για την επίτευξη βιώσιμων συμφώ-

²²⁶ Μάριος Ευρυβιάδης, «Τριγωνική Συμμαχία», http://infognomonpolitics.blogspot.com/2011/01/blog-post_3463.html, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

²²⁷ Κεφάλαιο Πρώτο, Υφιστάμενη κατάσταση, σ. 42 έως 44.

²²⁸ Αμίκαμ Ναχμάνι, ό.π., σ. 66 έως 69, 77 έως 83.

νων συνεργασίας ανάμεσά τους αποτέλεσαν η ισραηλινοαραβική διαμάχη και το Κυπριακό. Το παραπάνω συμπέρασμα, περί επιφανειακής συνάφειας συμφερόντων, αν και διατυπωμένο το 1987, πριν δηλαδή την ισχυροποίηση της τουρκοϊσραηλινής συνεργασίας τη δεκαετία του '90, επιβεβαιώθηκε, όχι μόνο από την διακοπή της συνεργασίας, αλλά πολύ περισσότερο από την επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών. Η αλλαγή στη στρατηγική της Τουρκίας και η αναθεώρηση της σχέσης της με το Ισραήλ αποτυπώνεται επίσης ξεκάθαρα στις θέσεις του πρώην πρωθυπουργού της Τουρκίας Αχμέτ Νταβούτογλου, στο βιβλίο του «Το στρατηγικό Βάθος».

Εκκινώντας²²⁹ από το τέλος του Α' ΠΠ η Τουρκία είχε δύο βασικές επιδιώξεις, την δημιουργία ενός έθνους κράτους βασισμένο στα δυτικά πρότυπα και την ανάδειξή της σε περιφερειακή δύναμη, εκμεταλλεζόμενη κυρίως τις διεθνείς συγκυρίες και παίζοντας τον ρόλο του «επιτήδειου ουδέτερου». Όσο ο Κεμαλισμός ήταν ισχυρός στην τουρκική πολιτική σκηνή και κοινωνία, επιδιώχθηκαν στενές σχέσεις με το νεοσυσταθέν κράτος του Ισραήλ, σε μια προσπάθεια να απεμπλακεί η χώρα από τις ισλαμικές επιρροές στο εσωτερικό της. Ταυτόχρονα, η θέση του Στρατού στην πολιτική ζωή του Ισραήλ και οι στρατιωτικές του επιτυχίες αποτελούσαν πρότυπο για την στρατοκρατική ελίτ της Κεμαλικής Τουρκίας. Από την άλλη, οι ισραηλινοί αναγνώρισαν την ιδιαίτερη πολιτικο-στρατηγική και οικονομική σημασία της μη αραβικής, μουσουλμανικής Τουρκίας και προχώρησαν στην εμβάθυνση των σχέσεων μαζί της. Επομένως, δεν αποτελεί έκπληξη ότι η Τουρκία, στις 28 Μαρτίου του 1949, γίνεται η πρώτη μουσουλμανική χώρα που αναγνωρίζει την *de jure* υπόσταση του Ισραήλ, παρότι δύο χρόνια νωρίτερα είχε καταψηφίσει την ιστορική απόφαση 181 του ΟΗΕ, για την διχοτόμηση της Παλαιστίνης.

Η Τουρκία επεδίωξε την παραπάνω σχέση προκειμένου, μετά την επαμφοτερίζουσα στάση της στον Β' ΠΠ και μέσω της επιρροής του εβραϊκού λόμπι, να κερδίσει την εμπιστοσύνη των συμμάχων, και κυρίως των ΗΠΑ, και να γίνει μέλος του ΝΑΤΟ. Ταυτόχρονα, με την ίδια υποστήριξη, επιθυμούσε την παροχή πιστώσεων και χρηματοδοτήσεων για την ενίσχυση της ασθενούς οικονομίας της. Για το Ισραήλ, υπήρχαν επίσης οικονομικά κίνητρα, καθώς διαφαινόταν ότι οι οικονομίες των δύο χωρών ήταν συμπληρωματικές και όχι ανταγωνιστικές και θα μπορούσε να επιτευχθεί σύζευξη μεταξύ της ισραηλινής τεχνογνωσίας με το δυνητικό δυναμικό της τουρκι-

---

²²⁹ Μάριος Ευρυβιάδης, «Ο Ηγεμονικός Άξονας Τουρκίας – Ισραήλ. Συνέπειες για την Ελληνική Ασφάλεια», στο επιμ. Χρ. Κ. Γιαλλουρίδης, Π. Ι. Τσάκωνας, Ελλάδα και Τουρκία. Μετά το Τέλος του ψυχρού Πολέμου, (Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2002), σ. 293 έως 310.

κής οικονομίας. Επίσης, η ισχυροποίηση των δεσμών με την Τουρκία θα επέτρεπε στο Ισραήλ να βελτιώσει τις σχέσεις του με την Δύση, την περίοδο του ανταγωνισμού των υπερδυνάμεων τη δεκαετία του '50, χωρίς συγχρόνως να εγκαταλείψει την αδέσμευτη θέση του. Ταυτόχρονα, σημείο προσέγγισης για τις δύο χώρες αποτελούσε η κοινή αντιπάθειά τους προς την Αίγυπτο του Νάσσερ και τους Σοβιετικούς. Έτσι, κατά την επόμενη δεκαετία, έλαβαν χώρα μια σειρά εμπορικών συμφωνιών, με στόχο τη στενότερη οικονομική συνεργασία. Αναμφίβολα, σημαντικό ρόλο στη διεύρυνση των σχέσεων έπαιξαν οι ΗΠΑ, οι οποίες ενθάρρυναν και σε μεγάλο βαθμό υποκίνησαν τη δημιουργία του άξονα Τουρκίας – Ισραήλ. Τόσο το αντιδυτικό πραξικόπημα στο Ιράκ το 1958, όσο και αργότερα η ισλαμική επανάσταση στο Ιράν, συνηγόρησαν στην ενίσχυση του παραπάνω άξονα από τις ΗΠΑ, προκειμένου Τουρκία και Ισραήλ να αναλάβουν το ρόλο του «χωροφύλακα» της Δύσης στην περιοχή και να εξισορροπήσουν τον ισλαμισμό και τη σοβιετική επιρροή.²³⁰

Τη δεκαετία όμως του '60 παρατηρείται μια οπισθοχώρηση στις σχέσεις των δύο κρατών εξαιτίας των πολιτικο-στρατιωτικών και οικονομικών εξελίξεων στη Μέση Ανατολή, του πολέμου του 1967 και της ανόδου του αντιαμερικανισμού και αντισημιτισμού στην Τουρκία. Η διπλωματική απομόνωση της Τουρκίας στον ΟΗΕ, μετά την εισβολή στην Κύπρο το 1974, την ώθησαν σε σύσφιξη των σχέσεων με τις μουσουλμανικές και αραβικές χώρες και σε προσπάθεια υποβάθμισης της σημασίας των σχέσεων της με το Ισραήλ. Η αναθέρμανση των σχέσεων των δύο κρατών ξεκινά το 1980, όταν, παρά τη φαινομενική επιδείνωση που προκλήθηκε εξαιτίας της ανακήρυξης της Ιερουσαλήμ ως πρωτεύουσας του Ισραήλ και την υποβάθμιση της διπλωματικής εκπροσώπησης σε επίπεδο δεύτερου γραμματέα πρεσβείας στις 26/11/1980, έρχεται το στρατιωτικό πραξικόπημα του Kenan Evren να θέσει προσωρινά τέρμα στον αντιαμερικανισμό και αντισημιτισμό. Προηγουμένως, έχει ήδη γίνει άρση του μερικού εμπάργκο όπλων στη Τουρκία, το 1978,²³¹ από την κυβέρνηση Κάρτερ, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η Σοβιετική Ένωση, που θεωρήθηκε ότι είχε στόχο τον γεωστρατηγικό έλεγχο του Περσικού Κόλπου. Ακολούθησε το Δόγμα Κάρτερ, το 1980, το οποίο αντικαθιστούσε το Ιράν με την Τουρκία, ως στρατηγικό εταίρο στην περιοχή, προκειμένου να διατηρηθεί ο έλεγχος του Περσικού κόλπου από τις ΗΠΑ. Στο ίδιο πνεύμα, ο Ρέιγκαν, μέσω ενός γιγάντιου προγράμματος βοή-

²³⁰ Αμίκαμ Ναχμάνι, ό.π., σ.158, 175 έως 176, 197 έως 198, 221.

Διονύσιος Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, (Αθήνα, Ποιότητα, 2010), σ. 668, 701 έως 702.

²³¹ Το εμπάργκο είχε επιβληθεί στην Τουρκία, εξαιτίας της εισβολής της στην Κύπρο, το 1975.

θειας προς την Τουρκία, ύψους 18 δις δολαρίων, καθιστούσε αυτή και το Ισραήλ ως τους ακρογωνιαίους λίθους της αμερικανικής στρατηγικής στην Μέση Ανατολή.²³² Οι παραπάνω τεράστιες στρατιωτικές επενδύσεις των ΗΠΑ στην Τουρκία έδωσαν ταυτόχρονα την ευκαιρία στους Ισραηλινούς να αποκτήσουν, μέσω της συνεργασίας με την Τουρκία, πρόσβαση σε τεχνολογίες μέχρι τότε άγνωστες σε αυτούς.²³³ Η Τουρκία προβαλλόταν πλέον ως παράγοντας σταθερότητας, σε μια ασταθή περιοχή, καθώς επίσης και ως μια κοσμική, ισλαμική, δημοκρατική χώρα, έτοιμη να προαγάγει τα δυτικά συμφέροντα στην περιοχή.

Σημαντικό στοιχείο επίσης στη σχέση των δύο κρατών υπήρξε η δυνατότητα στενής συνεργασίας σε ζητήματα πληροφοριών.²³⁴ Για το Ισραήλ, η εγγύτητα της Τουρκίας στον αραβικό κόσμο διευκόλυνε σε μεγάλο βαθμό τις μυστικές επαφές σε όλα τα επίπεδα. Η στρατολόγηση αράβων πληροφοριοδοτών και αγγελιαφόρων υπήρξε ιδιαίτερα πετυχημένη καθώς τα ταξίδια τους στην Τουρκία δεν προκαλούσαν την υποψία κανενός. Ταυτόχρονα, η αναβάθμιση της Τουρκίας στην αμερικανική στρατηγική έφερε στην χώρα έναν πολύ μεγάλο αριθμό Αμερικανών, στρατιωτικών και επιχειρηματιών, γεγονός που έδωσε τη δυνατότητα προσέγγισης τους από το Ισραήλ. Παρόμοια και η Τουρκία έλαβε σημαντικές πληροφορίες από το Ισραήλ σχετικά με την αρμενική οργάνωση για την απελευθέρωση της Αρμενίας «ASALA», η οποία είχε έδρα το Λίβανο και αποτελούσε, την εποχή εκείνη, τη σοβαρότερη απειλή για την Τουρκία.²³⁵

Οι δύο χώρες φτάνουν στο αποκορύφωμα των σχέσεων τους την περίοδο 1990-2009. Η γεωγραφική θέση της Τουρκίας, σε συνδυασμό με τη θέση της στο ΝΑΤΟ, την προοπτική ένταξής της στην ΕΕ, τις σχέσεις της με τις Πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες της Κασπίας, το πληθυσμιακό της δυναμικό και το προφίλ της ως δημοκρατικής μουσουλμανικής χώρας, την μετέτρεψαν σε νευραλγικό πολιτικό και στρατιωτικό σύμμαχο. Οι δυσχέρειες και οι απογοητεύσεις που αντιμετώπισε η Τουρκία κατά την προσπάθεια ένταξής της στην «χριστιανική» ΕΕ και η έμφαση που έδινε το Ισραήλ στην κοινή μη αραβική τους προέλευση έφεραν πιο κοντά τις δύο χώρες. Άλλωστε, το κοσμικόδοξο κατεστημένο της Τουρκίας επιθυμούσε την προσή-

---

²³² Μάριος Ευρυβιάδης, «Το αποσχιστικό πραξικόπημα του 1983», <https://hellasjournal.com/2014/11/to-aposchistiko-praxikopima-tou-1983/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

²³³ Αμίκαμ Ναχμάνι, ό.π., σ. 73 έως 78.

²³⁴ Αμίκαμ Ναχμάνι, ό.π., σ. 73 έως 75, 83 έως 92, 197.

²³⁵ Μάριος Ευρυβιάδης, «Ο Ηγεμονικός Άξονας Τουρκίας – Ισραήλ. Συνέπειες για την Ελληνική Ασφάλεια», ό.π., σ. 303.

λωση στη Δύση ενώ και οι Άραβες δεν ξεχνούσαν την επί αιώνες Οθωμανική κατοχή. Έτσι υπογράφηκαν μια πληθώρα συμφωνιών ποικίλου χαρακτήρα, με σημαντικότερες τη συμφωνία στρατιωτικής συνεργασίας του 1996, τη συμφωνία ελεύθερου εμπορίου του 1996 και τη συμφωνία εκσυγχρονισμού των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων του 2007. Η πρωτοβουλία για την αναβάθμιση των σχέσεων ανήκει στην Τουρκία και καθοριστικό ρόλο έφερε η τουρκική στρατιωτική ηγεσία, η οποία προσέβλεπε στη συμμετοχή της Τουρκίας στην έναρξη της αμερικανικής πρωτοβουλίας για την επίλυση του Μεσανατολικού, μετά τον πόλεμο του Κόλπου. Όμως, η κριτική που άσκησε ο Ταγίπ Ερντογάν προς τον τότε πρόεδρο του Ισραήλ Σιμόν Πέρες, στο συνέδριο του Νταβός, το 2009,²³⁶ σηματοδότησε την αρχή της ρήξης των σχέσεων τους. Ακολουθεί ο αποκλεισμός του Ισραήλ, από την Τουρκία, τον Οκτώβρη του 2009, από τη στρατιωτική άσκηση «Αετός της Ανατολίας».²³⁷ Στη συνέχεια, ο πρωθυπουργός του Ισραήλ, Μπέντζαμιν Νετανιάχου, αρνήθηκε στην Τουρκία το ρόλο του διαμεσολαβητή, μεταξύ Συρίας και Ισραήλ, ισχυριζόμενος ότι «η Τουρκία δεν μπορεί να είναι ένας ειλικρινής διαμεσολαβητής».²³⁸ Οι σχέσεις εκτροχιάστηκαν όταν στις 31 Μαΐου, 9 ακτιβιστές (8 Τούρκοι πολίτες και 1 Τούρκος με Αμερικανική υπηκοότητα) σκοτώθηκαν και πολλοί ακόμα τραυματίστηκαν από ισραηλινές δυνάμεις όταν αυτές ενεπλάκησαν στο τουρκικό πλοίο «Mavi Marmara», το οποίο ήταν μέρος του στολίσκου «Gaza Freedom Flotilla», ο οποίος προσπάθησε να σπάσει τον αποκλεισμό της λωρίδας της Γάζας από τους Ισραηλινούς. Η επιδείνωση των σχέσεων συνεχίστηκε με την ακύρωση πολλών οικονομικών και στρατιωτικών συμφωνιών. Η κορύφωση επήλθε με την πολλαπλή στρατηγική υποστήριξη που παρείχε το Ισραήλ στους Κούρδους, στην κατεύθυνση δημιουργίας κουρδικής οντότητας στο Βόρειο Ιράκ, οδηγώντας τελικά τις σχέσεις των δύο κρατών σε οριστική ρήξη.²³⁹

Ωστόσο, από τα πρώτα χρόνια αυτής της συνεργασίας υπέβασκαν σημαντικές αδυναμίες - διαφορές.²⁴⁰ Ήδη, από τα τέλη της δεκαετίας του '50, το Ισραήλ διαπι-

---

²³⁶ Video, « Αντιπαράθεση Ερντογάν - Πέρες στο Νταβός», <https://www.naftemporiki.gr/video/438063/antiparathesi-erntogan-peres-sto-ntabos>, (έγινε πρόσβαση στις 28 Οκτωβρίου 2018).

²³⁷ Χρήστος Ιακώβου, «Τουρκο-ισραηλινή κρίση και Ελληνική διπλωματία», http://geopolitics-gr.blogspot.com/2009/10/blog-post_5398.html, (έγινε πρόσβαση στις 28 Οκτωβρίου 2018).

²³⁸ Jewish Virtual Library (JVL), «Israel International Relations: Turkey-Israel Relations», <https://www.jewishvirtuallibrary.org/turkey-israel-relationship>, (έγινε πρόσβαση στις 28 Οκτωβρίου 2018).

²³⁹ Yossi Melman, «TURKISH BETRAYAL», <https://www.jpost.com/Experts/Turkish-betrayal-330068>, (έγινε πρόσβαση στις 28 Οκτωβρίου 2018),

Χρήστος Ιακώβου, ό.π.

²⁴⁰ Αμίκαμ Ναχμάνι, ό.π., σ. 146 έως 150, 162 έως 163, 168, 182 έως 184, 194 έως 195.

στώνει ότι παρά το γεγονός ότι η Τουρκία αποτελούσε σταθμό για τις «καλυμμένες» επιχειρήσεις του στην Μέση Ανατολή, εντούτοις, δε μπορούσε να χρησιμεύσει ως διπλωματικό κέντρο για την βελτίωση των αραβοϊσραηλινών σχέσεων, οι οποίες και αποτελούσαν το ζητούμενο της εξωτερικής πολιτικής του. Τη δεκαετία του '60, γίνονται κατανοητά στην ισραηλινή πλευρά, τόσο η υποτιθέμενη θεώρηση των Τούρκων ότι έχουν πάντα δίκιο, όσο και το εύθραυστο της συνεργασίας τους, το οποίο πηγάζει από την πολυπλοκότητα της εθνικής συνειδητοποίησης στην Τουρκία και τις δυσκολίες εκσυγχρονισμού της κοσμικόδοξης πορείας της. Ταυτόχρονα, διαπιστώνονται από τους ισραηλινούς τα εκπεφρασμένα και βαθιά ριζωμένα αισθήματα της τουρκικής εθνικής υπερηφάνειας, της υπερευαισθησίας αλλά και της κατωτερότητας, τα οποία κάνουν τους απόγονους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας να βλέπουν την οικονομική και στρατιωτική ανάπτυξη, του μικροσκοπικού και νεοσύστατου Ισραήλ, με αισθήματα «δυσανεξίας», «εμπάθειας», «καχυποψίας» και «φθόνου» και αποτρέπουν ουσιαστικές πνευματικές και πολιτιστικές ανταλλαγές. Όμως, και από διπλωματικής πλευράς, η Άγκυρα επιδίωξε εξαρχής, με «άκομψο» και «απαιτητικό» τρόπο, καθαρά και σαφή οφέλη από την τουρκοϊσραηλινή φιλία και το εβραϊκό λόμπι των ΗΠΑ, κάτι που προκάλεσε δυσφορία στους ισραηλινούς διπλωμάτες. Τη δεκαετία του '70, η Τουρκία, παρόλη τη δεδηλωμένη ουδετερότητά της, εμφανίζει φιλοαραβική στάση στο Μεσανατολικό.²⁴¹ Στον πόλεμο του '67, δεν επέτρεψε στις ΗΠΑ να χρησιμοποιήσουν τις στρατιωτικές βάσεις στην Τουρκία για ανεφοδιασμό, αλλά μόνο τη χρήση επικοινωνιακών σταθμών, ενώ νωρίτερα δεν αντέδρασε στο κλείσιμο, από την Αίγυπτο, του κόλπου της Άκαμπα για τα ισραηλινά πλοία. Με το πέρας του πολέμου υποστήριξε την απόφαση 242 του ΟΗΕ που υπαγόρευε την αποχώρηση του Ισραήλ από τα καταληφθέντα εδάφη, αλλά αναγνώριζε και το δικαίωμα ύπαρξης όλων των κρατών της περιοχής μέσα σε ασφαλή και αναγνωρισμένα σύνορα. Ακολούθως, στον πόλεμο του Yom Kippur, το 1973, όχι μόνο αρνήθηκε στις ΗΠΑ τη χρησιμοποίηση της βάσεως του Ιντσιρλίκ για την υποστήριξη του Ισραήλ, αλλά επέτρεψε τη διέλευση από τον εναέριο της χώρο σοβιετικών αεροσκαφών, προς ενίσχυση της Συρίας και της Αιγύπτου. Επίσης, το 1975 αναγνώρισε την ΟΑΠ ως τον αποκλειστικό αντιπρόσωπο του παλαιστινιακού λαού και το 1979 της επέτρεψε να ανοίξει γραφεία στην Άγκυρα.

---

²⁴¹ Στ. Βαλλιανάτος, «Η Τουρκία και η Μέση Ανατολή», στο επιμ. Θάνος Βερέμης, Η Τουρκία σήμερα, (Αθήνα, ΕΛΙΑΜΕΠ, Παπαζήση, 1995), σ. 349 έως 351, 391 έως 392.

Τέλος, πέρα από την απόσυρση του επικεφαλής της διπλωματικής αντιπροσωπείας της στο Τελ Αβίβ, το 1980, υπερψήφισε στα Ηνωμένα Έθνη τις αποφάσεις που υποστήριζαν τις αραβικές απόψεις, με αποκορύφωμα την υπερψήφιση, το 1975, της απόφασης η οποία χαρακτήριζε το Σιωνισμό ως μια μορφή ρατσισμού, καθώς και την επικριτική για το Camp David απόφαση του 1980.

Και από τουρκικής πλευράς όμως διατυπώνονται σοβαρές αντιρρήσεις για τη συνεργασία με το Ισραήλ. Σύμφωνα με τον πρώην πρωθυπουργό Αχμέτ Νταβούτογλου,²⁴² η συνεργασία της Τουρκίας με το Ισραήλ δημιούργησε στην αραβική κοινή γνώμη την αντίληψη ότι η Τουρκία είναι μια αξονική χώρα (pinot), που ενεργεί ως εκπρόσωπος και προς το συμφέρον παγκόσμιων δυνάμεων. Η παραπάνω αντίληψη έβλαψε τα τουρκικά συμφέροντα, καθώς την αποξένωσε από την περιοχή της Μέσης Ανατολής και έτσι της στέρησε τη δυνατότητα άσκησης επιρροής σε αυτή αλλά και την έφερε αντιμέτωπη με το ζήτημα της προάσπισης της ΝΑ Μικράς Ασίας. Σύμφωνα με τον ίδιο, η Τουρκία θα έπρεπε να προωθήσει την εικόνα μίας δραστήριας και με ιστορικό γόητρο χώρας και να εγκαταστήσει καλές σχέσεις με τις ελίτ των χωρών της περιοχής, εκμεταλλεζόμενη την εμπειρία του πολιτισμού της οθωμανικής κληρονομιάς. Ο Νταβούτογλου αναφέρει ότι η χώρα του έδωσε την εικόνα μιας χώρας που ταυτίζει τις πολιτικές της με τις στρατηγικές του Ισραήλ, «η ιστορία του οποίου στον ίδιο χώρο αριθμεί μόλις 50 χρόνια ζωής», επιβεβαιώνοντας τις διαπιστώσεις του Ναχμάνι περί τουρκικού «φθόνου» και «δυσανεξίας». Η αραβική αντίληψη περί αξονικής χώρας ήταν, κατά τον πρώην πρωθυπουργό, η αιτία που η Τουρκία απέτυχε να εκλέξει, στη Σύνοδο των Υπουργών εξωτερικών της Ισλαμικής Διάσκεψης, στην Κουάλα Λουμπόρ της Μαλαισίας, τον Ιούνιο του 2000, τον υποψήφιο της Γιασάρ Γιακίς για τη θέση του Γενικού Γραμματέα του Οργανισμού. Θεωρεί επίσης ότι η συνεργασία με το Ισραήλ δεν ανταποκρίθηκε στις τουρκικές προσδοκίες καθώς δεν στάθηκε ικανή να εξασφαλίσει την ανάθεση στην Τουρκία, όπως της αναλογούσε, ενός αποτελεσματικού διπλωματικού ρόλου, αναφορικά με την ειρηνευτική διαδικασία της Μέσης Ανατολής. Αναφέρει μάλιστα πως, παρά το κόστος που είχε η χώρα από τη συμμετοχή της στις επιχειρήσεις ασφαλείας στην περιοχή, μετά τον Πόλεμο του Κόλπου, δεν της ανατέθηκε η ενεργός συμμετοχή στις οικονομικές συνόδους, οι οποίες σχεδίασαν την αναδιανομή των οικονομικών πόρων της Μέσης Ανατολής και έτσι παρέμεινε αποκλεισμένη από τις οικονομικές πηγές, αναλαμβάνοντας μόνο των

---

²⁴² Αχμέτ Νταβούτογλου, Το Στρατηγικό Βάθος, Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας, (Αθήνα, Ποιότητα, 2010), σ. 197 έως 108, 227, 399, 473, 593, 622 έως 637.

ρόλο του χωροφύλακα στην περιοχή. Ο χαρακτήρας όμως αμοιβαίας συμπόρευσης, που είχαν οι σχέσεις Τουρκίας – Ισραήλ και Τουρκίας – ΗΠΑ, επηρέασε επίσης αρνητικά και τις σχέσεις της Τουρκίας με την ΕΕ, την Κίνα και τη Ρωσία. Θεωρεί επομένως ότι το χαρακτηριστικό των σχέσεων της Τουρκίας με τον Δυτικό συνασπισμό ήταν «η ανισορροπία μεταξύ του κόστους ασφάλειας και του οικονομικού συμφέροντος». Κατακρίνει επίσης το Ισραήλ επειδή επιδίωξε να διατηρήσει καλές σχέσεις με την Ελλάδα και την Κύπρο, προς την οποία μάλιστα υπέβαλε πρόταση πώλησης στρατιωτικού εξοπλισμού.

Καταλήγει έτσι στο συμπέρασμα ότι η Τουρκία εμφάνιζε έναν παθητικό ρόλο στις σχέσεις της με το Ισραήλ κάτι που πρέπει να επαναξιολογηθεί. Το Ισραήλ εκμεταλλεύτηκε, κατά την γνώμη του, αυτόν τον παθητικό ρόλο και ενώ υπήρχε ένταση στις τουρκοσυριακές σχέσεις, αυτό προχώρησε στην έναρξη διαπραγματεύσεων με τη Συρία. Αποδεικτικό αυτού του παθητικού ρόλου θεωρεί την πρόταση που υποβλήθηκε από πλευράς Ισραήλ, κατά τις συροϊσραηλινές διαπραγματεύσεις του 1995 και του 2000, σχετικά με την παραχώρηση των υψωμάτων του Γκολάν στη Συρία. Σε αυτήν την πρόταση, δίχως προηγούμενη συμφωνία με την Τουρκία, αναφέρθηκε ότι στην περίπτωση παραχώρησης των υψιπέδων του Γκολάν στη Συρία και εφόσον θα εξακολουθούσε η κυριαρχία του Ισραήλ επί των υδάτινων πηγών, οι απώλειες της Συρίας σε νερό θα αναπληρώνονταν από τις υδάτινες πηγές της Τουρκίας.

Εμβαθύνοντας ο Νταβούτογλου επισημαίνει ότι ο μεγαλύτερος κίνδυνος για την Τουρκία βρίσκεται στην απομόνωση στην οποία μπορεί να περιέλθει η χώρα απέναντι σε ένα μέτωπο συνασπισμού. Επομένως, η χώρα του οφείλει να αποφύγει μια στρατηγική συνεργασία με το Ισραήλ καθώς αυτή συμβάλλει στην άνοδο του αραβικού εθνικισμού και στη συνένωση των αραβικών χωρών, υπό ένα εθνικιστικό πλαίσιο, εναντίον της. Έτσι η Τουρκία θα έρθει αντιμέτωπη με το ελληνικό, το αρμενικό και το αραβικό λόμπι, γεγονός που θα επιφέρει σοβαρά εμπόδια στην τουρκική διπλωματία. Ως αντίβαρο στην εξισορρόπηση των τουρκοαραβικών σχέσεων, όταν αυτές βρεθούν σε αδιέξοδο και ως μοναδική διέξοδο μείωσης της περιφερειακής απομόνωσης της Τουρκίας, προτείνει την ενίσχυση των σχέσεων Τουρκίας – Ιράν. Καταλήγει έτσι στην πρόταση ότι οι όποιες σχέσεις με το Ισραήλ δεν θα πρέπει με κανέναν τρόπο να διαταράξουν τις ισορροπίες μεταξύ Τουρκίας - Αράβων – Ιράν.

Συμπερασματικά, η διακύμανση των σχέσεων Τουρκίας – Ισραήλ, συσχετίζεται με τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποίησε το πανεπιστήμιο Kadir Has University της Κωνσταντινούπολης, με τον αριθμό των «πετυχημένων» πραξικοπη-

μάτων τα οποία όμως απέτυχαν να εγκαταστήσουν στην Τουρκία σταθερά Δυτικό προσανατολισμό και με την αδυναμία απεμπλοκής της από τον μεγαλοϊδεατισμό του νέο-οθωμανισμού και τις ιδιαιτερότητες του ισλαμισμού. Σύμφωνα με τον Κρίστοφερ Χιλ,²⁴³ για να είναι αποτελεσματική η εξωτερική πολιτική μιας χώρας θα πρέπει να διασφαλιστεί, αφενός ότι στο εσωτερικό οι διπλωμάτες, ο στρατός και οι δημόσιοι υπάλληλοι κινούνται στην ίδια κατεύθυνση και αφετέρου ότι η στρατηγική της χώρας συντονίζεται με τη στρατηγική χωρών «παρόμοιας νοοτροπίας». Επομένως απαιτείται συναίνεση και συμβατότητα, κάτι που επιβάλλει τη σύγκλιση των συνολικών αρχών που υποστηρίζει μια κυβέρνηση με εκείνες που εγκολπώνεται η κοινωνία. Όσο η Τουρκία αδυνατεί να αποσαφηνίσει και να αποδεχτεί την φυσική της ταυτότητα, τόσο η κοινωνία της θα είναι διχασμένη, η απόκτηση εσωτερικής νομιμοποίησης δυσχερής έως αδύνατη και ο προσανατολισμός της εξωτερικής της πολιτικής αλλοπρόσαλλος, καθιστώντας την έναν εξαιρετικά αναξιόπιστο σύμμαχο και έναν επικίνδυνο γείτονα.

Πυλώνες στρατηγικής συνεργασίας Ελλάδας και Ισραήλ

Η συνεργασία Ελλάδας - Ισραήλ στηρίζεται, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στα κοινά πολιτισμικά και ιστορικά χαρακτηριστικά των δύο λαών, την γειτνίασή τους και την περικύκλωσή τους από λαούς με μεγαλύτερους πληθυσμούς και «εχθρική» στάση με συνακόλουθο την ανάγκη εξισορρόπησης των απειλών και προκλήσεων της περιοχής. Από πολιτικής πλευράς, η συνεργασία των δύο κρατών, όπως και κάθε συνεργασία, επιβάλλεται, διότι η διεθνής πείρα δείχνει ότι οι χώρες που δεν προωθούν την συνεργασία στον άμεσο περίγυρό τους αντιμετωπίζονται με επιφυλακτικότητα από τις ισχυρές δυνάμεις. Ειδικότερα για την Ελλάδα, που πέραν της Τουρκίας, την ελληνική εξωτερική πολιτική απασχολούν η ονομασία της ΠΓΔΜ και οι ελληνοαλβανικές σχέσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ασταθείς,²⁴⁴ αποτελεί προτεραιότητα η φροντίδα για ευρύτερες και σταθερότερες συμμαχίες και συνεργασίες και η αποφυγή της αποξένωσης και της απομόνωσης.²⁴⁵ Το Ισραήλ αποτελεί μία από τις πλέον ισχυρές χώρες της περιοχής, αλλά και παγκοσμίως, που διαθέτει ένα διεθνώς αναγνωρισμένο ισχυρό λόμπι με βαθιά ερείσματα στους μηχανισμούς της αμερικανικής κυβέρνησης και της διεθνούς οικονομίας. Σε μία περίοδο, κατά την οποία, λόγω

²⁴³ Κρίστοφερ Χιλ, ό.π., σ. 395, 406 έως 407.

²⁴⁴ Μαριέττα Γιαννάκου, «Αποψη: Ελληνοαλβανικές σχέσεις - επίπονη προσπάθεια», <http://www.kathimerini.gr/943247/article/epikairothta/politikh/apoyh--ellhnoalvanikes-sxesεις---epiponh-prospa8eia>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

²⁴⁵ Νίκος Κοτζιάς, ό.π., σ. 96 έως 98.

της οικονομικής κρίσης, η Ελλάδα έχει απωλέσει μέρος της αξιοπιστίας της διεθνώς, η υποστήριξή της από το Ισραήλ και το Εβραϊκό Λόμπι κρίνεται κεφαλαιώδης, καθώς θα ισχυροποιήσει το γεωπολιτικό της ρόλο στην ΝΑ Μεσόγειο, θα αυξήσει το κύρος και το γόητρό της και θα δημιουργήσει παράθυρα ευκαιρίας για την οικονομία.²⁴⁶ Αντίστοιχα, το Ισραήλ, με βάση την στρατηγική συνεργασία με την Ελλάδα, επιτυγχάνει, μεταξύ άλλων, την εξασφάλιση του ζωτικού χώρου της Αν. Μεσογείου από φίλιες δυνάμεις, την ενδυνάμωση της διπλωματικής του θέσης και την δημιουργία ευνοϊκότερων συνθηκών για την επιβίωσή του στο ρευστό περιβάλλον της ΝΑ Μεσογείου. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η δυνατότητα προσέγγισης των Αραβικών κρατών μέσω ενός αξιόπιστου εταίρου, αλλά και η συμμετοχή του σε πολυμερείς συνεργασίες, με συμμετοχή και αραβικών κρατών, στις οποίες η Ελληνική συμμετοχή θα συμβάλει στην επίτευξη της απαραίτητης εσωτερικής νομιμοποίησης για τα Αραβικά κράτη. Παράλληλα, το Ισραήλ αποκτά έναν σταθερό στρατηγικό εταίρο που μπορεί να κοινωνεί στους διεθνείς οργανισμούς (π.χ. ΕΕ, ΝΑΤΟ, ΟΗΕ κ.λπ.) θέσεις που υποστηρίζουν τα συμφέροντά του.

Ειδικότερα, με βάση τους στρατηγικούς στόχους του κάθε κράτους, Ελλάδα και Ισραήλ, μπορούν να συμβάλουν στην προώθηση σειράς στρατηγικών στόχων, που θα αποτελούν τους πυλώνες στο πλαίσιο της διπλωματικής - οικονομικής - στρατιωτικής συνεργασίας, όπως παρακάτω:

Ανάσχεση της ηγεμονικής και αναθεωρητικής Τουρκίας.

Η ανάσχεση της νέο-οθωμανικής πολιτικής μπορεί να επιτευχθεί με συντονισμένη πολιτική Ελλάδα - Ισραήλ που θα αποσκοπεί στην ενδυνάμωση της οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος της Ελλάδας, στην αποδόμηση της τουρκικής στρατηγικής και στην συγκράτηση της περαιτέρω αύξησης της στρατιωτικής ισχύος της Τουρκίας, όπου αυτό είναι εφικτό. Σε αυτή την κατεύθυνση θα πρέπει να αποτραπεί η απόκτηση πυρηνικών όπλων από την Τουρκία, αλλά και από το Ιράν. Η Τουρκία δεν είναι αρνητική στο ενδεχόμενο απόκτησης πυρηνικού οπλοστασίου από το Ιράν, αφενός, γιατί θέλει να συνεχίσει τις εμπορικές συναλλαγές μαζί του και αφετέρου, γιατί η περαιτέρω εξάπλωση των πυρηνικών όπλων θα διευκολύνει την απόκτηση πυρηνικών

---

²⁴⁶ Δημήτρης Γ. Απόκης, «Το Εβραϊκό Λόμπι και η σημασία της συμμαχίας Ελλάδας – Ισραήλ», <http://hellasjournal.com/2013/09/%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CE%B2%CF%81%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CF%8C-%CE%BB%CF%8C%CE%BC%CF%80%CF%85-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CF%83%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%BC/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

όπλων από την ίδια. Είναι κατανοητό ότι η απόκτηση πυρηνικών όπλων από ένα ισλαμικό κράτος με ηγεμονικές φιλοδοξίες θα αποτελέσει υπαρξιακή απειλή για το Ισραήλ, ενώ, ειδικότερα για την Τουρκία, η απόκτηση πυρηνικών όπλων θα καταλύσει κάθε ισορροπία ισχύος και θα οξύνει ακόμη περισσότερο τις αλαζονικές συμπεριφορές και παράλογες διεκδικήσεις της. Αν κάτι τέτοιο δεν αποφευχθεί, τότε εκτιμάται ότι θα πρέπει να μελετηθεί σοβαρά η δυνατότητα απόκτησης πυρηνικής «επιλογής» από πλευράς Ελλάδας, σε συνεργασία με το Ισραήλ.

Επίσης, θα πρέπει να αξιολογηθεί κάθε επιρροή στον Λευκό Οίκο, προκειμένου οι ΗΠΑ να ασκήσουν πιέσεις έναντι της ρητορικής και των προκλήσεων της Τουρκίας, όπως επίσης και να στηρίζουν την εξερεύνηση και εκμετάλλευση των ενεργειακών κοιτασμάτων της περιοχής, στο πλαίσιο της αναγνώρισης και του σεβασμού των κυριαρχικών δικαιωμάτων των κρατών, όπως αυτά προκύπτουν από τις Διεθνείς Συμφωνίες και Συμβάσεις.²⁴⁷ Αναμφίβολα οι ΗΠΑ, ως παγκόσμια υπερδύναμη, μπορούν να υποστηρίξουν τις δύο χώρες διπλωματικά, στρατιωτικά και οικονομικά. Σε αυτήν την κατεύθυνση η άσκηση επιρροής για σύναψη ενός Μνημονίου Αμυντικής Βοήθειας και Συνεργασίας μεταξύ ΗΠΑ, Ελλάδας και Ισραήλ, με το οποίο, μεταξύ άλλων, θα εγκριθεί η αμυντική βοήθεια προς την Ελλάδα για την αντιαεροπορική και αντιπυραυλική της άμυνα, εκτιμάται ότι αποτελεί κομβικό στόχο. Σκοπός του Μνημονίου θα είναι η δημιουργία ενός ενιαίου χώρου αντιαεροπορικής και αντιπυραυλικής άμυνας, ο οποίος θα περιλαμβάνει Ελλάδα, Κύπρο και Ισραήλ, και θα δημιουργεί συνθήκες ασφαλείας και προστασίας, τόσο για τις δυνάμεις των ΗΠΑ στην περιοχή (βάση της Σούδας, ναυτικές δυνάμεις της ΝΑ Μεσογείου κ.λπ.), όσο και για την εξερεύνηση, εκμετάλλευση και διοχέτευση των ενεργειακών κοιτασμάτων της ΝΑ Μεσογείου στην Ευρώπη. Το παραπάνω Μνημόνιο θα αποτελεί ένα διευρυμένο Μνημόνιο, αντίστοιχο του δεκαετούς Μνημονίου Αμυντικής βοήθειας (2019-2028), ύψους 38 δις \$ μεταξύ ΗΠΑ και Ισραήλ, στο οποίο περιλαμβάνεται η αντιπυραυλική άμυνα του Ισραήλ (ύψους 4 δις \$ περίπου).²⁴⁸ Το Μνημόνιο μπορεί να επεκταθεί και σε άλλους τομείς όπως ο Ηλεκτρονικός Πόλεμος, η Κυβερνοάμυνα και οι Πληροφορίες. Στόχος θα είναι η δημιουργία μιας αμυντικής ομπρέλας, που θα καλύπτει την περιοχή και τις δυνάμεις που βρίσκονται σε αυτήν, από τον αέρα και το η-

²⁴⁷ Αποστόλης Ζουπανιώτης, «Ελληνικό και Εβραϊκό λόμπι μαζί για την Κύπρο», <https://www.tribune.gr/world/news/article/373520/elliniko-ke-evraiko-lobi-mazi-gia-tin-kypro-36-amerikani-vouleptes-telionoun-tin-tourkia.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

²⁴⁸ Καθημερινή, Επικαιρότητα, Κόσμος, «Συμφωνία - μαμούθ ΗΠΑ και Ισραήλ για στρατιωτική βοήθεια», <http://www.kathimerini.gr/874820/article/epikairothta/kosmos/symfwnia---mamoy8-hpa-kai-israhl-gia-stratiwtikh-voh8eia>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

λεκτρομαγνητικό φάσμα, ενώ παράλληλα ένα σύνθετο δίκτυο επιτήρησης (επίγεια, εναέρια και ναυτικά μέσα, αξιοποίηση διαστήματος και κυβερνοχώρου) θα μπορεί να συλλέγει πληροφορίες για έγκαιρη προειδοποίηση. Είναι κατανοητό ότι η ανάπτυξη μιας τέτοιας ομπρέλας περιορίζει και αμφισβητεί τις όποιες αναθεωρητικές βλέψεις της Τουρκίας στην περιοχή με την χρήση σκληρής ισχύος, ενώ ο αμυντικός χαρακτήρας του Μνημονίου αποτρέπει ουσιαστική διπλωματική αντίδραση από μέρους της. Ταυτόχρονα η δέσμευση των «αμφισβητούμενων», από πλευράς Τουρκίας περιοχών, για διεξαγωγή κοινών ασκήσεων θα επιφέρει την συνεχή παρουσία δυνάμεων σε αυτές, και ουσιαστικά θα επιβεβαιώνει την νέα δυναμική, δημιουργώντας ενδεχομένως κατάλληλες συνθήκες για επέκταση των Ελληνικών Χωρικών Υδάτων σε χρόνο και σε βαθμό που θα κριθεί κατάλληλος, ανάλογα με τις συνθήκες (στις ασκήσεις μπορεί να υπάρχει συμμετοχή διαφόρων κρατών π.χ. Ελλάδα - Ισραήλ - ΗΠΑ, Ισραήλ - Κύπρος - ΗΠΑ, Ελλάδα - Αίγυπτος - Ισραήλ, Ελλάδα - Γαλλία - Κύπρος κ.λπ.).

Παράλληλα, μπορούν να ασκηθούν πιέσεις προς το Κογκρέσο για την καθυστέρηση ή μη έγκριση εξαγωγής στην Τουρκία στρατιωτικού εξοπλισμού που θα μπορούσε να διαταράξει ανεπανόρθωτα την ισορροπία ισχύος (π.χ. Α/Φ F-35 κ.λπ.), ενώ η άρση του εμπάργκο όπλων κατά της Κύπρου θα βοηθούσε στην ανάπτυξη ενός ισχυρού συνδετικού πόλου ισχύος μεταξύ Ελλάδας και Ισραήλ.²⁴⁹ Εκτιμάται ότι ο στόχος της κυβέρνησης των ΗΠΑ για αύξηση των εξαγωγών στρατιωτικού υλικού πιθανόν να δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες για την άρση του εμπάργκο. Για το Ισραήλ το κέρδος θα είναι ο περιορισμός της επιρροής και του παρεμβατισμού της Τουρκίας στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς της περιοχής, με τρόπο που καλλιεργεί αντισημιτικά συναισθήματα, και η αύξηση του κύρους και του γοήτρου του. Επιπρόσθετα, η ανάσχεση της τουρκικής ισχύος και, κατ' επέκταση η μείωση της επιρροής της στον μουσουλμανικό κόσμο, θα επαυξήσει τις διπλωματικές δυνατότητες του Ισραήλ.²⁵⁰

Συνεργασία στον τομέα της ενέργειας.

---

²⁴⁹ Εθνικός Κήρυξ, «Μηνύματα από το εβραϊκό λόμπι στο συνέδριο των αποδήμων», <https://www.ekirikas.com/%CE%BC%CE%B7%CE%BD%CF%8D%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CE%B2%CF%81%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CF%8C-%CE%BB%CF%8C%CE%BC%CF%80%CE%B9-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%AD/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

²⁵⁰ Uzay Bulut, «Turkish Twitter Explodes with Genocidal Jew-Hatred», <https://www.gatestoneinstitute.org/11619/turkey-twitter-jew-hatred>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Η συνεργασία στον τομέα της ενέργειας (διασυνδέσεις, έρευνα και εκμετάλλευση) είναι ένας από τους πυλώνες της στρατηγικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών, καθώς μπορεί να προσδώσει τεράστια οικονομικά οφέλη, αλλά και να αυξήσει την επιρροή τους, ειδικά στην Ευρώπη, προκειμένου αυτή να μειώσει την ενεργειακή της εξάρτηση από την Ρωσία. Η εξεύρεση σημαντικών κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην Κύπρο και το Ισραήλ, καθώς και τα πιθανά νέα κοιτάσματα, τόσο στην ΑΟΖ του Ισραήλ και της Κύπρου, όσο και της Ελλάδας, μπορούν να καταστήσουν την Ελλάδα ενεργειακό κόμβο της περιοχής, αναβαθμίζοντας και διευρύνοντας ακόμη περισσότερο την συνεργασία των δύο κρατών. Η πρόσφατη υπογραφή Μνημονίου Συναντίληψης, μεταξύ Ελλάδας, Κύπρου, Ισραήλ και Ιταλίας, αποτελεί ένα σημαντικό βήμα στην κατεύθυνση ωρίμανσης της κατασκευής του East Med, του αγωγού φυσικού αερίου που θα ενώνει το Ισραήλ και την Κύπρο με την Ελλάδα και την υπόλοιπη Ευρώπη.²⁵¹ Για να καταστεί υλοποιήσιμη η παραπάνω πρόταση, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η εξασφάλιση περιβάλλοντος ασφάλειας και επιτήρησης των εγκαταστάσεων εξόρυξης και μεταφοράς των υδρογονανθράκων. Η ισχυρή στρατιωτική αποτροπή έναντι των πολλαπλών κινδύνων που ελλοχεύουν στην περιοχή είναι απαραίτητη, προκειμένου να εξασφαλισθεί η επένδυση, κάτι που μπορεί να επιτευχθεί με την υλοποίηση των μέτρων που προτάθηκαν για την ανάσχεση της τουρκικής επιθετικότητας. Επισημαίνεται ότι, όπως μας έχει δείξει το παράδειγμα της Κύπρου, αυτή η αποτροπή, μπορεί να επιτευχθεί, εν μέρει, μέσω της εμπλοκής εταιρειών που εξυπηρετούν τα συμφέροντα ισχυρών κρατών.

Επιπρόσθετα, η έλευση ισχυρών πολυεθνικών εταιρειών στον τομέα της ενέργειας στις περιοχές των ΑΟΖ Κύπρου, Ισραήλ και, στο άμεσο μέλλον, Ελλάδας, δημιουργούν ένα ιδιαίτερα θετικό κλίμα για την επίλυση εκκρεμών εθνικών ζητημάτων, όπως το Κυπριακό, η υφαλοκρηπίδα, η επέκταση των Εθνικών Χωρικών Υδάτων και η χάραξη ΑΟΖ, καθώς στη βάση των ενεργειακών – οικονομικών συμφερόντων, η Ελλάδα, ασκώντας την ενεργειακή της διπλωματία, μπορεί να προσεγγίσει χώρες με ταυτόσημα οικονομικά συμφέροντα, ώστε οι αντιδράσεις της Τουρκίας να αντιμετωπιστούν από κοινού με άλλα κράτη ή και πολυεθνικές εταιρείες. Ιδιαίτερα για το Κυπριακό, επισημαίνεται ότι η αποτελεσματική προβολή του Κυπριακού προβλήματος ως προβλήματος εισβολής και κατοχής, και όχι απλά ως δικαιοδικού ζητήματος,

---

²⁵¹ NewsroomHuffPost, «Υπογραφή Μνημονίου Συναντίληψης μεταξύ Ελλάδας, Κύπρου, Ισραήλ και Ιταλίας για East Med», https://www.huffingtonpost.gr/entry/mnemonio-senantilepses-yia-peraitero-othese-ton-eneryeiakon-schediasmon-epoyrafoen-semera-kepros-ellada-italia-israel_gr_5a2654f1e4b086e4e50410a4, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

όπως θέλουν να το παρουσιάζουν οι Τούρκοι, αποτελεί σημαντική παράμετρο, προκειμένου ένα «νέο σχέδιο Ανάν» να τεθεί σε άλλη βάση. Η εφαρμογή ενός σχεδίου, με το οποίο ο στρατηγικός έλεγχος της Κύπρου περιέρχεται στην Τουρκία, θα επιφέρει στο Ισραήλ μια πρωτοφανή γεωστρατηγική περικύκλωση από μουσουλμανικά κράτη. Το γεγονός αυτό θα απομονώσει το Ισραήλ και θα το καταστήσει ευάλωτο στις διεκδικήσεις των Αράβων, οι οποίοι πιθανότατα θα έχουν την στήριξη, αν όχι και την παρακίνηση της ισλαμικής Τουρκίας.

Αξίζει να επισημανθεί ότι η Ελλάδα αποτελεί τον πλέον αξιόπιστο εταίρο του Ισραήλ στα ενεργειακά ζητήματα, καθώς τυχόν συνεργασία του με την Τουρκία θα εμπεριέχει πάντα τον κίνδυνο για το Ισραήλ να αποτελέσει έρμαιο των τουρκικών εκβιασμών, κάτι που αποτελεί συνήθη τακτική της Τουρκίας. Επομένως, στην περίπτωση που το μέγεθος των ενεργειακών αποθεμάτων προσφέρεται για εξαγωγές, ο αγωγός East Med αποτελεί μια μεσοπρόθεσμη κοινή στρατηγική που θα παρέχει σταθερότητα και ασφάλεια υψηλής αξίας, παρά το φαινομενικά μεγάλο κόστος.²⁵² Στην περίπτωση που η κατασκευή του αγωγού δεν προκριθεί ως βιώσιμη λύση, κυρίως λόγω του μεγέθους των αποθεμάτων, ο ελληνικός εμπορικός στόλος μπορεί να εξασφαλίσει την μεταφορά του προς τις διεθνείς αγορές. Θετική αποτιμάται επίσης η δυνατότητα διεύρυνσης των συνεργασιών στα ζητήματα ενέργειας με συμμετοχή και άλλων χωρών της περιοχής, όπως της Αιγύπτου, του Λιβάνου κ.λπ., δημιουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο εταιρικές σχέσεις και διευρύνοντας τον περιφερειακό διάλογο εκεί, όπου υπήρχε κάποτε σύγκρουση.²⁵³

Συμπερασματικά, η προώθηση των ενεργειακών ζητημάτων προσφέρει πολλαπλά γεωπολιτικά οφέλη και μπορεί να δώσει σημαντική ώθηση και σε άλλους τομείς της ελληνικής οικονομίας αναβαθμίζοντας την θέση της Ελλάδας τόσο σε περιφερειακό, όσο και σε διεθνές επίπεδο. Από την άλλη, το Ισραήλ χρειάζεται έναν ακλόνητο και ειλικρινή σύμμαχο, για τη γεφύρωση του κράτους του με την Ευρώπη και έναν εμπορικό δρόμο για την προώθηση όχι μόνο των ενεργειακών του προϊόντων, αλλά και των λοιπών αγαθών που παράγει.²⁵⁴ Η Ελλάδα μπορεί να αποτελέσει

---

²⁵² Μάριος Ευρυβιάδης, «Ο Ερντογάν άρχισε να πυροβολεί το εβραϊκό κράτος και τους Εβραίους με εξτρεμιστικό λεξιλόγιο», <https://www.apopseis.com/o-erntogan-archise-na-pyrovoli-to-evraiko-kratos-ke-tous-evreous-me-extremistiko-lexilogio/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, «Ενεργειακή Διπλωματία», <https://www.mfa.gr/energeiake-diplomatia/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

²⁵³ Αποστόλης Ζουπανιώτης, «Ελληνικό και Εβραϊκό λόμπι μαζί για την Κύπρο», <https://www.tribune.gr/world/news/article/373520/elliniko-ke-evraiko-lobi-mazi-gia-tin-kypro-36-amerikani-vouleptes-telionoun-tin-tourkia.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

²⁵⁴ Ραχμάν Αμπάς, «Γέφυρα μέσω Ελλάδας στην Ευρώπη ρίχνει το Ισραήλ»,

αυτή την γέφυρα, καθώς διαχρονικά έχει αποδείξει ότι αποτελεί στην περιοχή τον πλέον αξιόπιστο σύμμαχο που σέβεται και τηρεί τις υποσχέσεις του.

Οικονομική συνεργασία.

Η οικονομία αποτελεί το βασικό συντελεστή διασφάλισης της ισχύος ενός κράτους. Οι ελληνο-ισραηλινές οικονομικές σχέσεις (πέραν των ενεργειακών ζητημάτων) προσφέρουν δυνατότητες ευρείας συνεργασίας σε τομείς, όπως, ενδεικτικά, ο τραπεζικός, το εμπόριο, ο τουρισμός, το περιβάλλον, οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, η αγροτική ανάπτυξη, η ναυτιλία και οι επενδύσεις.²⁵⁵ Ειδικότερα, για την Ελλάδα, εκτιμάται ως σημαντική η μεταφορά ισραηλινής τεχνογνωσίας στους τομείς διαχείρισης υδάτινων πόρων και στερεών - υγρών αποβλήτων, στις καλλιεργητικές και αρδευτικές μεθόδους, αλλά και η προσέλκυση άμεσων επενδύσεων σε τομείς, όπως της φαρμακοβιομηχανίας, των λιπασμάτων, των μεταλλευμάτων, του τουρισμού, της ψυχαγωγίας, της ναυπηγικής, της πληροφορικής, της υψηλής τεχνολογίας και της αγοράς ακινήτων (real estate). Επίσης, η Ελλάδα μπορεί να εστιάσει στην εξαγωγή τροφίμων, φαρμακευτικών προϊόντων, δομικών υλικών, ειδών ένδυσης και υπόδησης, καθώς και σε ιατρικό εξοπλισμό.

Για το Ισραήλ, η Ελλάδα μπορεί να αποτελέσει διαμετακομιστικό κόμβο, λόγω της γεωγραφικής εγγύτητάς της στην Ευρώπη, που συνεπάγεται μικρότερο μεταφορικό κόστος και μεγαλύτερη ταχύτητα παράδοσης. Έχοντας υπόψη ότι το Ισραήλ περιτριγυρίζεται από κράτη, που στο παρελθόν ήταν εχθρικά προς αυτό, κομβικής σημασίας για το Ισραήλ μπορεί να αποτελέσει η δυνατότητα της ελληνικής ναυτιλίας να παρέχει ασφάλεια εφοδιασμού, εξασφαλίζοντας ουσιαστικά τον συνεχή εφοδιασμό του. Η Ελλάδα αποτελεί επίσης για το Ισραήλ ιδανική γέφυρα προς στις αναδυόμενες αγορές της ΝΑ Ευρώπης, όπου αναδύονται ευκαιρίες δημιουργίας προστιθέμενης αξίας σε πολλές κατηγορίες προϊόντων.

Το σημαντικότερο ίσως στοιχείο, στο οποίο θα πρέπει να επικεντρωθεί η συνεργασία στον τομέα αυτόν, είναι η μελέτη του οικονομικού μοντέλου και των μέτρων που εφάρμοσε το Ισραήλ, προκειμένου να βελτιώσει την οικονομία του. Το Ισραήλ όχι μόνο ξεπέρασε την οικονομική του κρίση, αλλά κατάφερε, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Δείκτη Καινοτομίας, να καταταγεί στην 17^η θέση για το 2017, να έχει

<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=218659>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

²⁵⁵ Παρασκευή Καμπουρόγλου, Κωνσταντίνος Κουρούμαλος, Ετήσια Έκθεση για την οικονομία του Ισραήλ και τις διμερείς οικονομικές σχέσεις, 2015-2016, Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων (ΟΕΥ), Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών.

τον υψηλότερο αριθμό διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας ανά κάτοικο στις χώρες του ΟΟΣΑ και, για το 2017-2018, να κατατάσσεται στην 3^η θέση, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Δείκτη Ανταγωνιστικότητας του World Economic Forum.²⁵⁶ Μέσω αυτών των επιτυχιών το Ισραήλ κατάφερε να εξισορροπήσει την έλλειψη φυσικών πόρων και να εστιάσει στην οικονομία παραγωγής και εξαγωγής γνώσης. Η επιτυχία, σύμφωνα με αναλυτές, οφείλεται σε έναν συνδυασμό συμμετοχής των ισραηλινών πανεπιστημίων στην εφαρμοσμένη έρευνα και διασύνδεσής τους με την αγορά, όπως επίσης και στην ανάπτυξη ενός από τα πιο επιτυχημένα επιχειρηματικά οικοσυστήματα στον κόσμο. Συγκεκριμένα, το Ισραήλ βρίσκεται, σύμφωνα με την Παγκόσμια Έκθεση Οικοσυστήματος Νεοφυών Επιχειρήσεων, στην 6^η θέση για το 2017, με περίπου 2.200-2.700 νεοφυείς επιχειρήσεις στον τομέα της τεχνολογίας. Δημιουργώντας ένα ευρύ φάσμα προγραμμάτων, από προγράμματα «θερμοκοιτίδων τεχνολογίας» (Technological Incubators) και «επιταχυντών επιχειρήσεων» (business accelerators) για την ενίσχυση των νεοφυών επιχειρήσεων, έως προγραμμάτων πρωτοβουλίας (Yomza), η οικονομία του Ισραήλ κατάφερε να αποκτήσει μία αξιοσημείωτη δυναμική ως απόρροια των πολλαπλών ωφελειών από την δημιουργία καινοτομικών συστάδων (clusters) επιχειρήσεων. Το Silicon Wadi (wadi σημαίνει κοιλάδα στα αραβικά) είναι το αποτέλεσμα της εφαρμογής αυτών των προγραμμάτων στην πράξη. Το Silicon Wadi είναι μια περιοχή γύρω από το Τελ Αβίβ, η οποία διαθέτει ένα σύμπλεγμα βιομηχανιών υψηλής τεχνολογίας όπου εταιρείες, όπως η IBM, η Google, το Facebook, η HP και η Oracle, χρησιμοποιούν τους δεσμούς τους με τις επιχειρήσεις του Silicon Wadi για να ενισχύσουν την στρατηγική για την καινοτομία, την έρευνα και ανάπτυξη.²⁵⁷

Ειδικότερα,²⁵⁸ το Ισραήλ προκειμένου να αντιμετωπίσει τον οικονομικό αποκλεισμό που του επέβαλλαν οι αραβικές χώρες στράφηκε στους τομείς του διαδικτύου, των λογισμικών, των υπολογιστών και των τηλεπικοινωνιών καθώς οι κλάδοι

---

²⁵⁶ Alex Gray, «These are the 10 most innovative countries in the world», <https://www.weforum.org/agenda/2017/10/these-are-the-10-most-innovative-countries-in-the-world/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

²⁵⁷ Shimon Peres, «How Israel's Venture Capital Industry was Born», An excerpt from Shimon Peres' Autobiography No Room For Small Dreams, <https://www.calcalistech.com/ctech/articles/0,7340.L-3724379,00.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).
NoCamels Team, «87 Global Corporations Flocked to Israel for Tech and Talent in Past Three Years», <http://nocamels.com/2017/11/global-corporations-flock-to-israel-for-tech-talent/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Γιάννης Παλαιολόγος, «Η επόμενη έκδοση του ισραηλινού θαύματος με διεθνή δυναμική», <http://www.kathimerini.gr/934209/article/epikairothta/kosmos/h-epomenh-ekdosh-toy-israhlinoy-8aymatos-me-die8nh-dynamikh>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

²⁵⁸ Dan Senior, Saul Singer, *Start-Up Nation, Η Ιστορία του Οικονομικού Θαύματος του Ισραήλ*, (Αθήνα, Μπαρτζουλιάνος, 2015).

αυτοί δεν επηρεάζονται από τα σύνορα, τις αποστάσεις και το κόστος αποστολής. Η ανάγκη εξαγωγών σε μακρινές αγορές οδήγησε αναπόφευκτα τους επιχειρηματίες στη γνώση, την καινοτομία και την εξωστρέφεια. Σε αυτήν την προσπάθεια αρωγός είναι και οι ένοπλες δυνάμεις οι οποίες κατανέμουν ένα ικανό ποσοστό του προϋπολογισμού τους στην τεχνολογική έρευνα την οποία διεξάγουν για λογαριασμό τους στρατεύσιμοι επιστήμονες. Μάλιστα, οι συγγραφείς του βιβλίου «Start-Up Nation», εκτιμούν ότι η κουλτούρα των ισραηλινών ενόπλων δυνάμεων, που δίνει στους στρατεύσιμους το δικαίωμα αντίλογου προς τους ανωτέρους, ο οποίος ενθαρρύνεται όταν θεωρούν ότι εκείνοι έχουν άδικο, συμβάλει σημαντικά σε αυτήν την προσπάθεια. Και αυτό γιατί το μοντέλο των καινοτόμων επιχειρήσεων προϋποθέτει να ακολουθούνται οι διαταγές, αλλά αυτό να γίνεται χρησιμοποιώντας κρίση και επενδύοντας σε οποιαδήποτε αναγκαία προσπάθεια, δίνοντας έμφαση στον αυτοσχεδιασμό πέρα από την πειθαρχία και την αμφισβήτηση, πέρα από το σεβασμό προς την ιεραρχία. Επισημαίνεται ότι στο Ισραήλ, το ακαδημαϊκό παρελθόν, είναι κατά κάποιο τρόπο, μικρότερης σημασίας από ότι το στρατιωτικό καθώς η Μονάδα στην οποία υπηρετεί κάποιος είναι κατά κάποιο τρόπο δηλωτική στους μελλοντικούς εργοδότες, των ικανοτήτων και εμπειριών που κάποιος διαθέτει. Στην κορυφή της πυραμίδας των Μονάδων του στρατού βρίσκεται η Μονάδα Talpiot (εβραϊκά πύργος) στην οποία η θητεία διαρκεί εννέα χρόνια. Η δημιουργία αυτής της Μονάδας προέκυψε από την ανάγκη να αντισταθμιστεί το μειονέκτημα του μικρού πληθυσμού της χώρας με το πλεονέκτημα της ανάπτυξης ενός ποιοτικού και τεχνολογικά εξελιγμένου Στρατού. Η Μονάδα επιλέγει κάθε χρόνο τους είκοσι κορυφαίους μαθητές των ισραηλινών Λυκείων, οι οποίοι προηγουμένως έχουν υποβληθεί σε μια σειρά εξαιρετικά απαιτητικών δοκιμασιών στη φυσική, στα μαθηματικά και σε τεστ προσωπικότητας. Μετά την επιλογή, οι μαθητές προχωρούν στην απόκτηση ενός πανεπιστημιακού πτυχίου, γίνονται γνώστες όλων των τεχνολογικών αναγκών του ισραηλινού στρατού ενώ παράλληλα ολοκληρώνουν και τη βασική εκπαίδευση του αλεξιπτωτιστή. Με το πέρας της τριετούς εκπαίδευσης, ονομάζονται «Talpiot», που αποτελεί έναν τίτλο υπεροχής τόσο στη στρατιωτική όσο και στην πολιτική ζωή και αποστέλλονται για τα υπόλοιπα έξι χρόνια σε ειδικές μονάδες τους ισραηλινού στρατού. Η απόσβεση, για την επένδυση αυτή του ισραηλινού στρατού, πραγματοποιείται τόσο μέσω των τεχνολογικών επιτευγμάτων που οι «Talpiot» επιτυγχάνουν κατά τη διάρκεια της θητείας, όσο και αργότερα με τη συμβολή τους στην οικονομία και την κοινωνία. Ταυτόχρονα, όλοι οι στρατεύσιμοι, μέσα από τις εμπειρίες στον στρατό, αποκτούν τη συναίσθηση του

σκοπού και της ολοκλήρωσης της αποστολής, της λειτουργίας ως ομάδας με ελάχιστη καθοδήγηση, του αυτοσχεδιασμού, της πρωτοβουλίας και της ελευθερίας σκέψης. Επίσης, το Ισραήλ μέσω του νόμου της «επιστροφής», χορηγεί άμεσα την υπηκοότητα σε κάθε εβραίο που έχει το δικαίωμα να επιστρέψει στην χώρα, με αποτέλεσμα πάνω από 70 μειονότητες και πολιτισμούς να έχουν συγκεντρωθεί στο Ισραήλ. Το παραπάνω έχει προσδώσει στην ισραηλινή κοινωνία όλα τα απαραίτητα συστατικά προκειμένου να λειτουργήσει με ανοιχτό πνεύμα και την έχει εμπλουτίσει με την κουλτούρα και τις επιστημονικές γνώσεις που μετέφεραν σε αυτήν οι εβραίοι απ' όλο τον κόσμο. Ιδιαίτερα πετυχημένο θεωρείται επίσης το πρόγραμμα χρηματοδότησης *Yozma* που αφορά στη συμμετοχή κρατικών και ιδιωτικών κεφαλαίων στη χρηματοδότηση της οικονομίας. Σύμφωνα με αυτό το πρόγραμμα η χρηματοδότηση των επιχειρήσεων μπορεί να γίνει είτε από το ισραηλινό κράτος, είτε από έναν οργανισμό, ονόματι BIRD (Binational Industrial Research and Development), ο οποίος αποτελεί κοινοπραξία αμερικανοϊσραηλινών επενδυτών. Ο οργανισμός αυτός έχει επενδύσει πάνω από 250 εκ. δολάρια και αποφέρει κέρδη περίπου 8 δις δολαρίων. Τέλος, πέρα από τον απαραίτητο υψηλό βαθμό διαφάνειας που υπάρχει στο Ισραήλ προωθείται η νοοτροπία των πολλαπλών καθηκόντων ενώ φαίνεται να υπάρχει μια ιδιαίτερη προκατάληψη απέναντι στην εξειδίκευση. Επιδιώκεται κατ' αυτόν τον τρόπο ο συνδυασμός ριζικά διαφορετικών τεχνολογιών και κλάδων προκειμένου να δημιουργηθούν καινοτομίες (π.χ. χάπι το οποίο μεταδίδει εικόνες από το πεπτικό σύστημα με χρήση οπτικής τεχνολογίας από τους κατευθυνόμενους πυραύλους).

Συμπερασματικά, η στρατηγική την οποία ακολούθησε το Ισραήλ, για να στηρίξει τις νεοφυείς επιχειρήσεις και να προσελκύσει επενδύσεις από τις μεγαλύτερες εταιρείες του κόσμου, στον τομέα της έρευνας και της τεχνολογίας, αποτελεί παράδειγμα για το πώς μία μικρού μεγέθους οικονομία μπορεί να μετασχηματιστεί σε «οικονομία της γνώσης» και να αναπτυχθεί. Η οικονομία της γνώσης είναι αναμφισβήτητα ένας από τους πιο ελπιδοφόρους τομείς στον οποίο η Ελλάδα, διαθέτοντας ποιοτικό επιστημονικό δυναμικό και εξαιρετική γεωπολιτική θέση, μπορεί, μέσα από την συνεργασία με το Ισραήλ, να επωφεληθεί. Η ενίσχυση της συνεργασίας και της δικτύωσης των οικοσυστημάτων καινοτομίας, των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, των ερευνητικών κέντρων, του τραπεζικού κλάδου και των επιχειρήσεων των δύο κρατών θα συμβάλει στην προώθηση της επιχειρηματικότητας, της έρευνας, της ανάπτυξης, και της καινοτομίας. Η ανάπτυξη τεχνολογικών πάρκων, η προώθηση προγραμμάτων κινητικότητας και προγραμμάτων υποτροφιών, η ανάπτυξη προγραμμάτων έρευνας

στην Νανοτεχνολογία και Βιονανοτεχνολογία μπορούν να αποτελέσουν ενδεικτικές προκλήσεις συνεργασίας που μπορούν να αξιοποιήσουν τα συμπληρωματικά πλεονεκτήματα των δύο χωρών και να συμβάλουν στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.²⁵⁹ Απώτερος σκοπός είναι η απορρόφηση, προσαρμογή και αφομοίωση, από τις ελληνικές επιχειρήσεις, τις ένοπλες δυνάμεις και τους αρμόδιους φορείς της στρατηγικής ανάπτυξης που υιοθέτησε το Ισραήλ καθώς και των οικονομικών μεθόδων και των νέων τεχνολογιών που αυτό διαθέτει και η διάχυσή τους στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας, ενισχύοντας έτσι τις μακροπρόθεσμες αναπτυξιακές της προοπτικές.

Κοινή αμυντική βιομηχανική στρατηγική.

Η κοινή αμυντική βιομηχανική στρατηγική μπορεί να αποτελέσει έναν σημαντικό πυλώνα της στρατηγικής συνεργασίας των δύο κρατών και μπορεί να περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα τομέων που θα εκτείνεται από αγορές οπλικών συστημάτων μέχρι συμπαραγωγές. Συγκεκριμένα, οι προμήθειες κύριου αμυντικού υλικού για τις δύο χώρες (όπως αεροσκάφη, ελικόπτερα, πολεμικά σκάφη κ.λπ.) μπορούν να υλοποιούνται σε συνεργασία, προκειμένου, εφόσον καλύπτονται αμφότερες οι επιχειρησιακές απαιτήσεις, να επιλέγονται κοινοί τύποι. Το παραπάνω θα αποσκοπεί στην διενέργεια κοινών διαγωνισμών, ώστε να επιτυγχάνονται οικονομίες κλίμακος, κάτι που ενδεχομένως να απαιτήσει την δημιουργία ενός κοινού «οργάνου» προμηθειών και ανάλογου θεσμικού πλαισίου. Παράλληλα, δημιουργείται μια σειρά πλεονεκτημάτων, όπως η δυνατότητα δημιουργίας κοινής βάσης ανταλλακτικών, που θα κάνει δυνατή την ανταλλαγή αυτών, όταν είναι αναγκαίο π.χ. σε περιόδους κρίσης, έντασης, πολέμου κ.λπ., η δυνατότητα συνεκπαίδευσης, καθώς και η δυνατότητα από κοινού προμήθειας υψηλού κόστους εκπαιδευτικών συστημάτων π.χ. εξομοιωτών, προκειμένου να καλύπτονται οι εκπαιδευτικές ανάγκες με επιμερισμό του κόστους. Επίσης θα διευκολυνθεί η τεχνική υποστήριξη, καθώς θα είναι δυνατή η ανταλλαγή τεχνογνωσίας και η δυνατότητα παροχής αμοιβαίας υποστήριξης, εάν αυτό απαιτηθεί, ενώ, σε πε-

---

²⁵⁹ Ομιλία του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος Γιάννη Στουρνάρα, στις 12 Φεβ 2018, στο Ελληνο-ϊσραηλινό Επιμελητήριο Εμπορίου και Τεχνολογίας «Οικονομικό περιβάλλον και η πολύπλευρη συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών», <https://www.paron.gr/2018/02/12/g-stournaras-ikonomiko-perivallon-ke-i-polyplevri-synergasia-metaxy-elladas-israil/>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Μιχάλης Διακαντώνης, «Οι οικονομικές σχέσεις Ελλάδας - Ισραήλ», <http://www.foreignaffairs.gr/articles/71301/mixalis-diakantonis/oi-oikonomikes-sxeseis-elladas-israil>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

ρίπτωση ανάγκης αναβάθμισης, το κόστος θα μπορεί να συμπεσθεί. Τέλος, θα είναι δυνατή η επιδίωξη συμπαραγωγής απαρτίων των οπλικών συστημάτων, καθώς και πυρομαχικών, προωθώντας τις αντίστοιχες δυνατότητες της εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας. Σε αυτήν την κατεύθυνση είναι πολύ σημαντική η προώθηση λύσεων εξυγίανσης των κρατικών αμυντικών βιομηχανιών που θα περιλαμβάνουν την ισραηλινή συμμετοχή. Η συμπαραγωγή αμυντικού υλικού στην Ελλάδα, που θα συνδυάζει την υψηλή τεχνολογία του Ισραήλ με την αξιοποίηση των υπάρχουσών εγκαταστάσεων, καθώς και συνεργασίες με εκπαιδευτικά ιδρύματα των δύο χωρών στον τομέα της έρευνας και της καινοτομίας δύνανται να προσδώσουν στρατηγικά πλεονεκτήματα και στις δύο χώρες.

Τέλος, η από κοινού εξεύρεση και ανάπτυξη καινοτόμων τεχνολογιών, με την αξιοποίηση συνεργασιών των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων των δύο κρατών, μπορούν να λειτουργήσουν ως πολλαπλασιαστές ισχύος, σε αντιστάθμισμα της μικρής πληθυσμιακής δύναμης των δύο χωρών.²⁶⁰

Συμπερασματικά, για την μεν Ελλάδα η οικονομική ανάπτυξη, η καταπολέμηση της ανεργίας και η εξυγίανση των εταιρειών αποτελούν στρατηγικό στόχο. Για το Ισραήλ τα οφέλη είναι εξίσου σημαντικά. Η εξαγορά ή και η συμμετοχή στις κρατικές αμυντικές βιομηχανίες μπορούν να αποφέρουν πολλαπλά κέρδη. Η κατασκευή αμυντικού υλικού στην Ελλάδα, πέραν των συμπαραγωγών που μπορούν να καλύψουν ανάγκες και των δύο ενόπλων δυνάμεων, μπορεί να προσδώσει στο Ισραήλ την δυνατότητα διείσδυσης σε αγορές που δεν θα ήταν εύκολα προσβάσιμες, π.χ. μουσουλμανικές χώρες αλλά και ΕΕ στην περίπτωση που ευοδωθεί μια κοινή πολιτική ασφάλειας και άμυνας (ΚΠΑΑ) στα θέματα εξοπλισμών. Επίσης, η Ελλάδα διαθέτει παράδοση στην ναυπηγική τέχνη, η οποία μπορεί να αποτελέσει σημαντική συνιστώσα στην αξιοποίηση των ναυπηγείων Σκαρामαγκά / Ελευσίνας και της επισκευαστικής ζώνης του Περάματος, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν το επίκεντρο της ναυπηγικής συνεργασίας των δύο κρατών, κάτι που μπορεί να υλοποιηθεί αντίστοιχα και με την Ελληνική Αεροπορική Βιομηχανία (ΕΑΒ). Ωστόσο, το στρατηγικό όφελος για το Ισραήλ από τις παραπάνω επενδύσεις θα προέρχεται από την δημιουργία μιας περιοχής συντηρήσεως, η οποία θα βρίσκεται σε χώρο που θα παρέχει το αναγκαίο στρατηγικό βάθος που τόσο επιζητεί. Αεροσκάφη και πολεμικά σκάφη του IDS θα μπορούν να σταθμεύουν για συντήρηση στις εν λόγω εγκαταστάσεις πετυχαίνοντας

---

²⁶⁰ Αθανάσιος Πλατιάς, Το Νέο Διεθνές Σύστημα, ό.π., σ.89.

ταυτόχρονα διασπορά του κύριου αμυντικού υλικού σε τεράστιο βάθος, με τρόπο που δεν θα προκαλεί και δεν θα μπορεί να θεωρηθεί απειλή για άλλες χώρες. Αντίστοιχα, θα μπορούσαν, σε περιόδους έντασης, να σταθμεύουν ελληνικά αεροσκάφη στο Ισραήλ, τόσο για ανάγκες διασποράς, όσο και για τις ανάγκες υποστήριξης της Κύπρου, εφόσον κριθεί σκόπιμο.

Πολιτισμός / Εκπαίδευση.

Στον σύγχρονο κόσμο, η επικοινωνιακή στρατηγική της διαμόρφωσης της «εικόνας» των κρατών παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην λήψη αποφάσεων και σχεδιασμών. Σε αυτό το πλαίσιο και, καθώς τα συμφέροντα κρατών, λαών και κοινωνιών επηρεάζονται από την εικόνα ως προσλαμβάνουσα παράσταση τρίτων, είναι αυτονόητο ότι ο πολιτισμός αποτελεί ένα αποτελεσματικό μέσο διείσδυσης και επιρροής.²⁶¹ Άλλωστε, στην μεταμοντέρνα περίοδο, η οικονομική και κοινωνική ζωή περιστρέφεται περισσότερο γύρω από την διαμόρφωση και κατανάλωση συμβόλων και τρόπων ζωής και λιγότερο γύρω από την παραγωγή βιομηχανικών αγαθών, με αποτέλεσμα τα σύνορα ανάμεσα στην κουλτούρα, την οικονομία και την πολιτική να είναι δυσδιάκριτα.²⁶² Επομένως γίνεται αντιληπτό ότι δεν μπορεί να υπάρξει ισχυρή ανάπτυξη στις οικονομικές σχέσεις, εάν προηγουμένως δεν εντατικοποιηθούν οι σχέσεις μεταξύ πανεπιστημίων, ερευνητών, ανθρώπων του πολιτισμού, αλλά κυρίως, εάν δεν δημιουργηθούν δίκτυα σχέσεων μεταξύ των νέων και των διαφόρων κοινωνικών φορέων.²⁶³ Η Ελλάδα, αναμφίβολα, μπορεί να αποτελέσει την πολιτισμική γέφυρα και το πεδίο σύγκλισης μεταξύ ανατολής και δύσης. Εχέγγυα για τον ρόλο αυτό αποτελούν ο σεβασμός στις διαφορετικότητες και η απουσία αποικιοκρατικού και δυναστικού παρελθόντος, τα οποία προσδίδουν στον Ελληνισμό την δυνατότητα να αφομοιώνει και να επηρεάζει ξένους πολιτισμούς. Αντίστοιχα, το Ισραήλ εξυπηρετείται από μια πολιτισμική και εκπαιδευτική «αναγέννηση» της περιοχής, που θα στηρίζεται σε αρχές συμφιλίωσης, αποδοχής και ειρηνικής συνύπαρξης και θα αμβλύνει τις αναθεωρητικές και ριζοσπαστικές τάσεις που καλλιεργούνται σε αυτήν. Ωστόσο, το Ισραήλ θα

---

²⁶¹ Αθανάσιος Ν. Σαμαράς, ό.π., σ. 105 έως 120, επίσης, για τον ορισμό της «εικόνας» βλ. στο ίδιο, σ. 13 έως 21.

²⁶² Philip Smith, *Πολιτισμική Θεωρία*, (Αθήνα, Κριτική, 2006), σ. 330, 344.

²⁶³ Europäische Parlament, «kulturellen Beziehungen», <https://el.glosbe.com/el/de/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82%20%CF%83%CF%87%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

αντιμετώπιζε την επιφυλακτικότητα των Αράβων, αν επιχειρούσε μόνο του ανάλογη πολιτισμική διείσδυση, κάτι που όμως η Ελλάδα έχει τα εχέγγυα να πετύχει.

Με αυτό το πνεύμα, η ίδρυση ενός διακρατικού Πανεπιστημίου Μεσογειακής Συγκρητικής Ιστορίας και Πολιτισμού (με συμμετοχή π.χ. Ελλάδας, Ισραήλ, Κύπρου, Αιγύπτου, Ιορδανίας κ.λπ.), καθώς και αντίστοιχης Σχολής Δημοσιογραφίας στην Αθήνα, με καθηγητές και φοιτητές από όλες τις ενδιαφερόμενες χώρες, μπορούν να δημιουργήσουν μια δεξαμενή πολιτών που θα μεταλαμπαδεύσουν κοινές αξίες, με σκοπό την προσέγγιση, την δικτύωση, τον αλληλοσεβασμό και, εντέλει, την ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ των διαφορετικών θρησκευτικών και πολιτισμικών κοινοτήτων της περιοχής. Σε αυτό το πλαίσιο, θετική αποτιμάται η ήδη θεσμοθετημένη Διεθνής Διάσκεψη για τον «Θρησκευτικό και Πολιτιστικό Πλουραλισμό και την Ειρηνική Συνύπαρξη στην Μέση Ανατολή», η οποία υλοποιείται με ελληνική πρωτοβουλία και συνδράμει στην ανάδειξη της Ελλάδας σε βήμα προώθησης κουλτούρας διαλόγου και συναίνεσης.²⁶⁴

Εν κατακλείδι, η πολιτισμική επέκταση διαμορφώνει προϋποθέσεις άσκησης επιρροής και επομένως διαμορφώνει ήπια ισχύ. Η Ελλάδα, μέσω των ισορροπημένων σχέσεων, που έχει καλλιεργήσει, και των πολιτισμικών της χαρακτηριστικών, διαθέτει την ικανότητα να εδραιώσει την εμπιστοσύνη, προκειμένου να καταστεί πολιτισμική ηγέτιδα, χωρίς να υπονομεύει την συνύπαρξη των λαών της περιοχής.

Διπλωματία / Επίλυση Παλαιστινιακού.

Το Παλαιστινιακό ζήτημα αποτελεί κεντρικό ζήτημα της κρίσης στην Μ. Ανατολή, στο οποίο η Ελλάδα μπορεί να διαδραματίσει κομβικό ρόλο ως έντιμος διαμεσολαβητής, που διαθέτει ορθολογισμό, σαφήνεια γνώσης, στόχου, τακτικής και προοπτικής, καθώς και πολύτιμη εμπειρία και κύρος. Είναι χαρακτηριστικό ότι η δήλωσή της, επ' ευκαιρία της αναγνώρισης της Ιερουσαλήμ ως πρωτεύουσας του Ισραήλ από τις ΗΠΑ, δεν προκάλεσε την αντίδραση καμίας από τις εμπλεκόμενες χώρες, γεγονός που καταδεικνύει την ισορροπημένη και κοινής αποδοχής προσέγγιση ενός τόσο ευ-

---

²⁶⁴ Χρήστος Μπόνης, «Γέφυρα Ανατολής και Δύσης η Αθήνα, άρχισαν οι εργασίες της 2ης Διεθνούς Διαθρησκευτικής Διάσκεψης», <http://www.cnn.gr/news/ellada/story/103623/gefyra-anatolis-kai-dysis-i-athina-arxisan-oi-ergasies-tis-2is-diethnoys-diathriskeytikis-diaskepsis>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

Αλέξανδρος Βλάχος, «Ολοκληρώνεται η 2η Διεθνής Διάσκεψη για τον 'Θρησκευτικό και Πολιτιστικό Πλουραλισμό'», <http://www.cnn.gr/news/ellada/story/103767/oloklironetai-i-2i-diethnis-diaskepsi-gia-ton-thriskeytiko-kai-politistiko-ployralismo>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

αίσθητου ζητήματος.²⁶⁵ Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά την αναβάθμιση των σχέσεων της με το Ισραήλ, δεν έχουν καταγραφεί αντιρρήσεις από τον αραβικό κόσμο, κάτι που αναντίρρητα δεν μπορεί να είναι τυχαίο. Το βασικό στοιχείο, που συνέβαλε σ' αυτήν την ομαλή αποδοχή, ήταν η συνεχιζόμενη και σταθερή στάση της ελληνικής πλευράς ως προς τα αραβικά κράτη και ιδιαίτερα ως προς τους Παλαιστινίους. Ωστόσο, η ρευστότητα που επικρατεί στην περιοχή καθιστά πλέον επιτακτική την επίλυση των εκκρεμών προβλημάτων, με σκοπό την εξάλειψη κάθε αιτίας αναταραχής, δυσπιστίας και αστάθειας και όχι την θεμελίωση δικαιωμάτων επέμβασης, όπως επιθυμεί η Τουρκία. Εξάλλου είναι σαφές ότι τα κράτη της περιοχής δεν έχουν κανέναν λόγο να υποκαταστήσουν το μέλλον τους με το οθωμανικό παρελθόν. Το Ισραήλ, όπως και οι υπόλοιπες χώρες, μπορούν να εμπιστευτούν την Ελλάδα ως χώρα που αφουγκράζεται τις ιδιαιτερότητες της περιοχής και ακολουθεί συνετή και συνθετική πολιτική βασισμένη στις βασικές αρχές του Διεθνούς Δικαίου. Για την Ελλάδα η εξέλιξη αυτή προσφέρει αναβάθμιση του ρόλου της στην περιοχή, διεθνή αναγνώριση ως αξιόπιστου παράγοντα διαμεσολαβήσεων και τελικά αύξηση της διπλωματικής της ισχύος. Ταυτόχρονα, η εμπειρία και το κύρος που θα αποκτήσει θα την ενισχύσουν στις διαπραγματεύσεις που αφορούν στα εθνικά της συμφέροντα, καθώς και έναντι τρίτων. Ο διαμεσολαβητικός ρόλος και οι διπλωματικές παρεμβάσεις, που θα αναλαμβάνει η Ελλάδα, θα αποσκοπούν στην δημιουργία ενός περιβάλλοντος ικανού να αποδυναμώνει τις πολιτικές κρίσεις, να αποτρέπει τις συγκρούσεις και να επιλύει τις διαφορές με ειρηνικά μέσα, συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην οικοδόμηση και ενίσχυση τόσο της «τρέχουσας», όσο και της «βασικής» ασφάλειας του Ισραήλ. Για το Ισραήλ γίνεται πλέον αντιληπτό ότι ο πόλεμος δεν μπορεί να αποτελεί την μοναδική λύση, καθώς η φθορά, ειδικά από την συνεχή εμπλοκή με μη κρατικούς δρώντες, μπορεί να επιφέρει κόπωση, οικονομική εξάντληση, αλλά και να εγείρει ζητήματα όχι μόνο διεθνούς, αλλά και εσωτερικής νομιμοποίησης. Επιπρόσθετα, οι λαοί της περιοχής κατανοούν ότι το συμφέρον τους δεν τους επιτρέπει να εμπιστευθούν κράτη με ηγεμονικές βλέψεις, διότι οι βλέψεις αυτές, πέραν της καχυποψίας και δυσπιστίας, οδηγούν σε αδικίες, πάνω στις οποίες είναι αδύνατο να εμπεδωθεί η ειρήνη. Επομένως, η Ελλάδα μπορεί να αποτελέσει έναν κοινά αποδεκτό διαμεσολαβητή ο οποίος διαθέτει αδιαμφισβήτητα ιστορικά διαπιστευτήρια, για να διαδραματίσει αυ-

---

²⁶⁵ Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, «Ανακοίνωση Υπουργείου Εξωτερικών σχετικά με το καθεστώς της Ιερουσαλήμ», <https://www.mfa.gr/epikairota/diloseis-omilies/anakoino-se-upourgeiou-exoterikon-skhetika-me-to-kathestos-tes-ierousalem.html>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

τόν τον ρόλο και, κυρίως, δεν έχει ηγεμονικές ή αναθεωρητικές βλέψεις στην περιοχή.²⁶⁶

Στρατιωτική συνεργασία.

Η στρατιωτική συνεργασία αποτελεί ήδη μια πραγματικότητα στις σχέσεις των δύο κρατών και περιλαμβάνει πλήθος δράσεων και τομέων, όπως της επιχειρησιακής και ατομικής εκπαίδευσης, της ανταλλαγής πληροφοριών και της κυβερνοάμυνας, με σκοπό την συμβολή στην ασφάλεια των δύο κρατών.²⁶⁷ Σύμφωνα μάλιστα με τον Ισραηλινό Πρόεδρο, κλειδί για την σταθερότητα στην περιοχή αποτελεί η δημιουργία κοινής περιφερειακής δύναμης.²⁶⁸ Μια τέτοια δύναμη μπορεί ενδεχομένως να περιλάβει μελλοντικά και άλλες χώρες, ενώ η σύνθεση και οι αποστολές της δύνανται αρχικά να είναι περιορισμένα και σταδιακά να κινηθούν σε ευρύτερο πλαίσιο. Ωστόσο, η δημιουργία μίας κοινής δύναμης είναι ένα λεπτό ζήτημα που προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, και εσωτερική νομιμοποίηση (π.χ. αποδοχή της αποστολής Ελλήνων στρατιωτών στο Ισραήλ κ.λπ.) και απαιτεί διεξοδική μελέτη.

Από ελληνικής πλευράς, η στρατιωτική συνεργασία με το Ισραήλ εκτιμάται ως ιδιαίτερα επωφελής, καθώς το Ισραήλ διαθέτει μία από τις πιο προηγμένες και αξιόπιστες ένοπλες δυνάμεις της περιοχής, οι οποίες διαθέτουν πολύτιμη εμπειρία και ανάλογη κουλτούρα, λόγω της συνεχούς εμπλοκής τους σε επιχειρήσεις. Η ανταλλαγή πληροφοριών που σχετίζονται με θέματα οργάνωσης, διεξαγωγής επιχειρήσεων, υποστήριξης κ.λπ. μπορούν να προσφέρουν χρήσιμα συμπεράσματα για την επαναπροσέγγιση, από ελληνικής πλευράς, ζητημάτων, όπως: εκπαιδευτικών και επιχειρησιακών Δογμάτων, διαδικασιών χειρισμού κρίσεων και λήψης αποφάσεων, καθώς και των οργάνων που συμμετέχουν σε αυτά (π.χ. Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας), αξιοποίησης του γυναικείου προσωπικού, επιστρατευτικών μεθόδων, διαδικασιών επιτήρησης / κινητοποίησης, κυβερνοάμυνας κ.λπ. Επίσης, Ελλάδα και Ισραήλ θα μπορούσαν να διευρύνουν τις εκπαιδευτικές τους δραστηριότητες και τις ανταλλαγές σε θέματα πληροφοριών, καθώς και να αναπτύξουν συνεργασίες σε τομείς, όπως: αντιαεροπορικής / αντιπυραυλικής άμυνας, διασυνοριακής ασφάλειας, ηλεκτρονικού πολέ-

²⁶⁶ Νίκος Κοτζιάς, ό.π., σ.180μ έως 184.

²⁶⁷ Καθημερινή, Επικαιρότητα, Ελλάδα, «Ενισχύεται η στρατιωτική συνεργασία μεταξύ Ελλάδας – Ισραήλ», <http://www.kathimerini.gr/951145/article/epikairothta/ellada/enisxyetai-h-stratiwtikh-synergasia-meta3y-elladas--israhl>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

²⁶⁸ Πολιτική, Πηγή ΑΜΠΕ, «Ρίβλιν: Κλειδί η στρατιωτική συνεργασία Ελλάδας - Ισραήλ», <http://www.naftemporiki.gr/story/1316755/riblin-kleidi-i-stratiotiki-sunergasia-elladas-israil>, (έγινε πρόσβαση στις 21 Οκτωβρίου 2018).

μου, επιτήρησης - αναγνώρισης, αντιμετώπισης ασύμμετρων απειλών, παραπλάνησης κ.λπ.

Από ισραηλινής πλευράς εκτιμάται ότι ο ελληνικός χώρος, με το πλήθος πεδίων ασκήσεων και βολών που διαθέτει, μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τον IDF, για να επιτευχθεί ρεαλιστική εκπαίδευση που θα προσφέρει το απαιτούμενο βάθος. Επίσης η Ελλάδα ως μέλος του ΝΑΤΟ, αλλά και της Στρατιωτικής Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUMC), θα μπορούσε να συμβάλει στην προώθηση των επαφών, αλλά και των θέσεων του Ισραήλ στους δύο οργανισμούς. Ακόμη στενότερη συνεργασία μπορεί να επιτευχθεί με την αμοιβαία παροχή υποστήριξης διοικητικής μέριμνας (π.χ. στάθμευση, επισκευή, ανεφοδιασμός κ.λπ.) σε ναυτικά και αεροπορικά μέσα των δύο χωρών, καθώς και στην ανταλλαγή τεχνογνωσίας σε θέματα υποστήριξης κοινών οπλικών συστημάτων.

Όπως προκύπτει, είναι βέβαιο ότι η στρατιωτική συνεργασία προσδίδει γόντρο και ισχυροποιεί τις σχέσεις των δυο κρατών, ωστόσο εκτιμάται ότι αυτή ούτε θα πρέπει να επιφέρει επανάπαυση στην ελληνική πλευρά, ούτε και να εκληφθεί ως εξασφάλιση της άμυνας της από το Ισραήλ. Η συνεργασία αποτελεί το μέσο για την δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών, τόσο για την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας, προκειμένου να εξασφαλιστούν πόροι, ώστε να αυξηθεί στη συνέχεια η σκληρή ισχύς της, όσο και για την επιδίωξη ανάσχεσης του ρόλου της Τουρκίας και την εγκαθίδρυση περιβάλλοντος σταθερότητας και πολύπλευρων συνεργασιών στην περιοχή. Αναμφίβολα, η συνεργασία των δύο κρατών, και δημιουργεί συνθήκες αύξησης, αλλά και αυξάνει την σκληρή ισχύ τους, πλην όμως η εξασφάλιση της εθνικής ακεραιότητας θα υλοποιηθεί, κατά κύριο λόγο, αν όχι αποκλειστικά, από ίδιες δυνάμεις και μέσα. Απώτερος στόχος θα είναι τα στοιχεία της ισορροπίας ισχύος με την Τουρκία να εξισορροπηθούν ποιοτικά και ποσοτικά, ώστε η διατήρηση της αρνητικής σχέσης κόστους – οφέλους, σε οποιοδήποτε ενδεχόμενο κλιμάκωσης και σύγκρουσης, να καθιστά απαγορευτικό για την Τουρκία οποιοδήποτε τόλμημα. Άλλωστε, ακόμη και αν υπήρχε η δυνατότητα εμπλοκής, έστω και περιορισμένου αριθμού ισραηλινών δυνάμεων, αυτό ενδεχομένως να περιέπλεκε περισσότερο την κατάσταση, παρά να βοηθούσε. Η μουσουλμανική Τουρκία σίγουρα θα εκμεταλλευόταν την εμπλοκή του Ισραήλ, προκειμένου να ανακηρύξει ένα νέο «τζιχάντ» κατά της Ελλάδας και του Ισραήλ, δημιουργώντας, κατά πάσα πιθανότητα, συνθήκες ασύμμετρου πολέμου στο εσωτερικό της Ελλάδας, με απρόβλεπτες συνέπειες, κάτι που πιθανόν ούτε το Ισραήλ θα επιθυμούσε.

Επίλογος

Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι στο περιφερειακό σύστημα Ελλάδας - Ισραήλ επικρατεί αστάθεια και ρευστότητα και η κρίση που το ταλανίζει δεν προβλέπεται να είναι παροδική. Για την Ελλάδα, η μεταβατική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι ΗΠΑ, ως προς την διαμόρφωση της στρατηγικής τους στο εξωτερικό, και η έως τώρα προσκόλλησή τους στην διαφύλαξη των σχέσεων τους με την Τουρκία, σε συνδυασμό με τον νέο-οθωμανισμό και την αύξηση της ισχύος της Τουρκίας, αυξάνουν την τουρκική επιθετικότητα χωρίς να αποκλείουν κανένα ενδεχόμενο στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Αντίστοιχα, το Ισραήλ έχει να αντιμετωπίσει, μεταξύ άλλων, την τρομοκρατία, το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, την καχυποψία ή και εχθρότητα του μουσουλμανικού κόσμου και το Παλαιστινιακό ζήτημα. Για την μεν Ελλάδα, η οικονομική και δημογραφική συρρίκνωση θέτουν σε κίνδυνο την ισορροπία ισχύος με την Τουρκία, ενώ για το Ισραήλ η χρήση μόνο σκληρής ισχύος ενέχει τον κίνδυνο διπλωματικής απομόνωσης και φθοράς. Παράλληλα, η Τουρκία, έχοντας ήδη ανοιχτό το Κουρδικό μέτωπο, αντιλαμβάνεται ότι ο έλεγχος επί των ηπειρωτικών περιοχών απαιτεί πλήρη επιβολή ισχύος στους τοπικούς πληθυσμούς. Αυτό εκτιμάται ότι την ωθεί σε διεκδικήσεις και αξιώσεις στο Αιγαίο και στις θαλάσσιες ζώνες της Κύπρου, καθώς της προσφέρουν ενεργειακές προοπτικές και γόητρο, κάτι που όμως οδηγεί στην στρατηγική περικύκλωση του Ισραήλ από μουσουλμανικές χώρες.

Η ενεργειακή πολιτική είναι σημαντική, αλλά είναι σαφές ότι τα ιδιωτικά συμφέροντα των εταιρειών, όπως και τα οικονομικά συμφέροντα, από μόνα τους, δεν μπορούν να κατοχυρώσουν τα εθνικά συμφέροντα. Αναμφίβολα, η μεταφορά της ευθύνης της ασφάλειας της χώρας σε τρίτους, αποτελεί, πέραν από ενέργεια υψηλής διακινδύνευσης, ένδειξη ότι το κράτος είναι απρόθυμο να υπερασπιστεί την ισορροπία ισχύος. Επιπλέον, η παραπάνω στάση οδηγεί, τις περισσότερες φορές, τα αναθεωρητικά κράτη σε πιέσεις για ακόμη μεγαλύτερες παραχωρήσεις, ενώ αποτελεί συνήθη τακτική, σε αυτές τις περιπτώσεις, οι ισχυροί να πιέζουν τον αδύναμο σε παραχωρήσεις.²⁶⁹

Επομένως, αποφασιστικό στοιχείο για την επιβίωση των κρατών, στο άναρχο διεθνές περιβάλλον μέσα στο οποίο λειτουργούν, παραμένει η διατήρηση της ισορροπίας ισχύος. Έτσι, Ελλάδα και Ισραήλ καλούνται να αναζητήσουν τρόπους, προκει-

---

²⁶⁹ John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, (Αθήνα, Ποιότητα, 2006), σ. 330 έως 348, 774.

μένου να αποτρέψουν τους αντιπάλους τους. Η ανάπτυξη νέων όπλων, νεωτεριστικών στρατιωτικών δογμάτων, έξυπνων στρατηγικών, καθώς και η διεύρυνση της επιρροής τους τόσο στις Μ. Δυνάμεις, όσο και στους δρώντες της περιοχής, μπορούν να τους δώσουν την δυνατότητα να συμπεριφέρονται με μη αναμενόμενο τρόπο, στοιχεία που προσδίδουν σημαντικό πλεονέκτημα. Κορωνίδα των δράσεων εκτιμάται ότι αποτελεί η ισχυροποίηση της οικονομίας προκειμένου να καταστεί τελικά δυνατή η ανάπτυξη σκληρής ισχύος.

Οι, σε μεγάλο βαθμό, κοινές προκλήσεις και απειλές που έχουν να αντιμετωπίσουν οι δύο χώρες, καθώς και οι προοπτικές αποκόμισης αμοιβαίου οφέλους, κατευθύνουν σε στενή συνεργασία, η οποία με συνέπεια θα επιδιώξει την εκμετάλλευση κάθε δυνατού πεδίου που θα συμβάλλει στην ανάπτυξη ισχύος.

Κεφάλαιο Τρίτο

Συμπεράσματα - Προτάσεις

Συμπεράσματα

Η ρευστότητα και αστάθεια που επικρατεί στο περιφερειακό περιβάλλον Ελλάδας και Ισραήλ διαμορφώνουν απειλές και προκλήσεις για τα κράτη της περιοχής, με σημαντικότερη αυτήν που απευθύνεται κατά της ίδιας της επιβίωσής τους. Η άνιση ανάπτυξη, οι ηγεμονικές συμπεριφορές, οι περιφερειακές διενέξεις, οι οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές διαφορές, η μετανάστευση, η τρομοκρατία, ο κυβερνοπόλεμος, τα όπλα μαζικής καταστροφής, τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα των Μ. Δυνάμεων, η ενεργειακή ασφάλεια και τέλος ο θρησκευτικός και εθνικιστικός φονταμενταλισμός αποτελούν τις σημαντικότερες προκλήσεις και απειλές στην περιοχή. Οι συντελούμενες, λόγω των παραπάνω προκλήσεων και απειλών, γεωστρατηγικές και γεωπολιτικές ανακατατάξεις στην περιοχή επιβάλλουν την εξισορρόπηση, εσωτερική και εξωτερική, ως την μοναδική επιλογή για όσα κράτη θέλουν να επιβιώσουν, χωρίς να συρρικνωθούν. Η ανάγκη εξισορρόπησης δημιουργεί για τα κράτη ευκαιρίες συνεργασίας, προκειμένου αυτά να πετύχουν τα εθνικά τους συμφέροντα.

Η Ελλάδα και το Ισραήλ μπορούν να αξιοποιήσουν τα γεωστρατηγικά και γεωπολιτικά πλεονεκτήματά τους στηριζόμενοι στο κοινό ιστορικό, αξιακό και πολιτισμικό τους υπόβαθρο, αλλά και στην διαφορετικότητά τους που γόνιμα τα αλληλοσυμπληρώνει. Η ιστορική και πολιτισμική διαδρομή των δύο λαών αποτελεί παράδειγμα μοναδικής διάδρασης που έχει αποτυπώσει έντονα την επίδρασή της όχι μόνο

στους ίδιους, αλλά και στην εξελικτική πορεία του δυτικού πολιτισμού. Τα κοινά βιώματα των δύο λαών καλλιέργησαν ιστορική μνήμη με χαρακτηριστικά, όπως επιφυλακτικότητα, δυσπιστία, ανασφάλεια, καχυποψία, αλλά και ανάγκη για αυτοδυναμία και αυτάρκεια, καθώς και σεβασμό σε φίλους και συμμάχους. Κρίνεται σκόπιμο να τονισθεί ότι τα όποια στερεότυπα, ιδεολογήματα και προκαταλήψεις, που κατά καιρούς έχουν εκδηλωθεί, δεν υποκρύπτουν αντισημιτικά ή ανθελληνικά αισθήματα και βαθιά ριζωμένες αντιθέσεις και διαφορές, αλλά υπήρξαν μάλλον απόρροια πολιτικών συγκυριών και επαγγελματικών ανταγωνισμών.

Ειδικότερα, όσον αφορά τις απειλές, η αντιμετώπιση του νέο-οθωμανισμού της Τουρκίας, που ασκεί αναθεωρητική πολιτική απέναντι στην Ελλάδα και τυχοδιωκτική πολιτική έναντι του Ισραήλ, προκειμένου να συσπειρώσει των ισλαμικό κόσμο και να καταστεί ηγέτιδα μουσουλμανική χώρα, αποτελεί ίσως την σημαντικότερη απειλή όχι μόνο για τις δύο χώρες, αλλά και για την σταθερότητα και ασφάλεια σε ολόκληρη την περιοχή. Το σημαντικό στοιχείο ωστόσο είναι το γεγονός ότι η πολιτική της Τουρκίας, με όποια μορφή και αν παρουσιάζεται (π.χ. Ισλαμισμός, Κεμαλισμός κ.λπ.) δεν είναι ευκαιριακή, αλλά οφείλεται στον στρατηγικό σχεδιασμό της να καταστεί ηγεμονική δύναμη της περιοχής. Η ριζοσπαστική λύση, της δομικής αλλαγής, που θα αναδείκνυε τον άξονα Ελλάδας - Ισραήλ και θα συμμετείχαν, με κομβικό ρόλο, κράτη όπως η Αίγυπτος και η Κύπρος, εκτιμάται ότι θα δημιουργούσε μακροπρόθεσμο περιβάλλον σταθερότητας και συνεργασίας, με κέρδη που θα αποκόμιζαν όλοι οι δρώντες. Καθώς κάτι τέτοιο απαιτεί βάθος χρόνου, αλλά και σημαντικές προϋποθέσεις, με κυριότερη την αποδοχή και στήριξη των Μ. Δυνάμεων, η εξισορρόπηση των απειλών αποτελεί άμεσο στόχο και απαιτεί αξιόπιστες και πολυεπίπεδες συνεργασίες. Η σημαντική αύξηση της τουρκικής ισχύος, όπως αυτή αποτυπώνεται οικονομικά, δημογραφικά και στρατιωτικά, διαταράσσει τις ισορροπίες ισχύος και η Ελλάδα καλείται να μεγεθύνει την αποτρεπτική της ικανότητα, εφόσον δεν επιθυμεί να ακολουθήσει κατευναστική πολιτική που οδηγεί σε τετελεσμένα και σε συρρίκνωση. Από την άλλη, το Ισραήλ, μετά από μία μακρά περίοδο, στην οποία η χρήση σκληρής ισχύος ήταν η κύρια επιλογή αντιμετώπισης των απειλών για την επιβίωσή του, καλείται στην εξεύρεση και πολιτικών λύσεων για την αντιμετώπιση των απειλών, προκειμένου να αποφύγει την συνεχή φθορά, αλλά και την διεθνή απομόνωση.

Μέσω της εμβάθυνσης και διεύρυνσης της στρατηγικής τους συνεργασίας, Ελλάδα και Ισραήλ μπορούν να ενισχύσουν αμοιβαία την ισχύ τους. Ωστόσο, η ενί-

σχυση και η εμβάθυνση της συνεργασίας, προκειμένου αυτή να αποκτήσει διάρκεια, αξιοπιστία και αποτελεσματικότητα, προϋποθέτει την διεύρυνση της συνεργασίας σε, όσο το δυνατόν, περισσότερους τομείς, προκειμένου να δημιουργηθούν ισχυρές βάσεις, εσωτερική νομιμοποίηση και να ενισχυθεί η εικόνα του κάθε κράτους.

Η μεθοδευμένη, σταθερή και ειλικρινής συνεργασία Ελλάδας και Ισραήλ, με την αξιοποίηση και των δυνατοτήτων του Ελληνικού και Εβραϊκού λόμπι, μπορεί να συμβάλει στην ισχυροποίηση της οικονομίας τους, στην αποδόμηση και ανάσχεση της ηγεμονικής και αναθεωρητικής πολιτικής της Τουρκίας, στην αποτροπή απόκτησης πυρηνικών όπλων από το Ιράν και την Τουρκία, στην δημιουργία κοινής αντιαεροπορικής και αντιπυραυλικής ομπρέλας και στην προώθηση των ενεργειακών τους συμφερόντων. Η Ελλάδα, διαθέτοντας αδιαμφισβήτητα ιστορικά διαπιστευτήρια μπορεί να βελτιώσει τους διαύλους επικοινωνίας του Ισραήλ με τον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο, να αποτελέσει έναν κοινά αποδεκτό διαμεσολαβητή για το Παλαιστινιακό και, μέσω της συμμετοχής της σε διεθνείς οργανισμούς (π.χ. ΟΗΕ, ΝΑΤΟ, ΕΕ κ.λπ.), να συμβάλει στην προώθηση και υποστήριξη των θέσεών του. Επίσης, η θέση της Ελλάδας μπορεί να αποτελέσει, για το Ισραήλ, γέφυρα με την Ευρώπη και έναν εμπορικό δρόμο για την προώθηση των ενεργειακών και λοιπών προϊόντων και αγαθών που παράγει, που, σε συνδυασμό με την ισχυρή ελληνική ναυτιλία, μπορούν αναμφισβήτητα να εξασφαλίσουν τον συνεχή εφοδιασμό του. Επιπλέον, η δυνατότητα κοινής αμυντικής βιομηχανικής στρατηγικής μπορεί να διαμορφώσει τεράστιες δυνατότητες και προοπτικές για τις δύο χώρες, τόσο σε οικονομικό, όσο και σε στρατηγικό επίπεδο, που με κατάλληλες επιλογές μπορεί να εξασφαλίσει το επιθυμητό στρατηγικό βάθος για το Ισραήλ. Αναμφίβολα, η οικονομική συνεργασία, τόσο μέσω επενδύσεων και συνεργασιών, όσο και με την μελέτη του οικονομικού μοντέλου και των μέτρων που εφάρμοσε το Ισραήλ, προκειμένου να βελτιώσει την οικονομία του αποτελούν κομβικό πυλώνα της συνεργασίας των δύο κρατών. Εξίσου σημαντική εκτιμάται η στρατιωτική συνεργασία η οποία, πέραν των ουσιαστικών πλεονεκτημάτων που αποφέρει στις δύο χώρες, προσδίδει γόητρο και ισχυροποιεί την συνεργασία τους. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί και η αναγκαιότητα της πολιτισμικής και εκπαιδευτικής συνεργασίας, καθώς η πολιτισμική επέκταση διαμορφώνει προϋποθέσεις άσκησης επιρροής και επομένως διαμορφώνει ήπια ισχύ. Ο σεβασμός στις διαφορετικότητες και η απουσία αποικιοκρατικού και δυναστικού παρελθόντος προσδίδουν στον Ελληνισμό την δυνατότητα να αφομοιώνει και να επηρεάζει ξένους πολιτισμούς. Αντίστοιχα, το Ισραήλ επωφελείται από μια πολιτισμική και

εκπαιδευτική «αναγέννηση» της περιοχής, που θα στηρίζεται σε αρχές συμφιλίωσης, αποδοχής και ειρηνικής συνύπαρξης.

Εν κατακλείδι, η στρατηγική συνεργασία μεταξύ της Ελλάδας και του Ισραήλ, στηριζόμενη στο αμοιβαίο όφελος, στην αξιοπιστία και στον σεβασμό, αναμένεται να προσελκύσει και άλλα κράτη της περιοχής (π.χ. Κύπρο, Αίγυπτο, Ιορδανία κ.λπ.) και να δημιουργήσει ένα ισχυρό τόξο κρατών, με στόχο την αποτροπή των αναθεωρητικών και αποσταθεροποιητικών τάσεων και την εμπέδωση της ειρήνης, της ασφάλειας και της ευημερίας.

Συνοψίζοντας, ο Ουίνστον Τσόρτσιλ αποτύπωσε τα ιστορικά χαρακτηριστικά των δύο λαών θέτοντας ταυτόχρονα και τις στρατηγικές βάσεις της συνεργασίας τους, όπως παρακάτω:

«Καμία άλλη φυλή δεν έχει αφήσει τόσο έντονα τα σημάδια της στον κόσμο, όσο αυτές οι δύο. Η ικανότητά τους για επιβίωση είναι μοναδική, παρά τους ατελείωτους κινδύνους και τα δεινά που έχουν υποστεί από εξωτερικούς εχθρούς και που μπορούν να συγκριθούν μόνο με τις δικές τους ακατάπαυστες διενέξεις, φιλονικίες και βίαιες αναταραχές. Παρά το πέρασμα αρκετών χιλιάδων ετών τα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα παραμένουν αναλλοίωτα, το ίδιο και οι δοκιμασίες τους ή το σφρίγος τους. Έχουν επιβιώσει παρόλα όσα έχει κάνει ο κόσμος εναντίον τους και παρόλα όσα έχουν κάνει στους εαυτούς τους, και καθένας από αυτούς, από πολύ διαφορετικές απόψεις, μας έχει κληροδοτήσει την ευφυΐα και τη σοφία του. Καμία άλλη πόλη δεν υπήρξε τόσο σημαντική για την ανθρωπότητα όσο η Αθήνα και η Ιερουσαλήμ. Τα θρησκευτικά, φιλοσοφικά και καλλιτεχνικά τους μηνύματα υπήρξαν οι κύριοι φωτεινοί φάροι για την σύγχρονη πίστη και τον σύγχρονο πολιτισμό. Πέρασαν ολόκληροι αιώνες ξένης κυριαρχίας και διαρκούς καταπίεσης και όμως παρέμειναν ζωντανές, δραστήριες κοινότητες και δυνάμεις στον σύγχρονο κόσμο, συνεχίζοντας τις εσωτερικές διενέξεις τους με μια ακόρεστη ένταση. Προσωπικά, ανέκαθεν υποστήριζα και τους δύο λαούς και πίστευα στην ακαταμάχητη δύναμή τους να επιβιώνουν από τους εσωτερικούς ανταγωνισμούς και τις παγκόσμιες παλίρροιες που απειλούσαν την ύπαρξή τους».²⁷⁰

---

²⁷⁰ Ουίνστον Τσόρτσιλ, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, (Αθήνα, Γκοβόστη, 2010), σ. 1172 έως 1173.

Προτάσεις

Από την μελέτη του ζητήματος, προτείνονται τα παρακάτω:

- Η ανάδειξη των κοινών ιστορικών βιωμάτων των δύο λαών και η δημιουργία ενός κοινού Μουσείου Ιστορικής Κληρονομιάς που θα αποτελεί προβολή της συμβολής τους στην παγκόσμια πολιτισμική και ιστορική εξέλιξη.
- Η διερεύνηση της δυνατότητας δημιουργίας διακρατικού Πανεπιστημίου Μεσογειακής Συγκρητικής Ιστορίας και Πολιτισμού, καθώς και Σχολής Δημοσιογραφίας.
- Η κατανόηση των χαρακτηριστικών των δύο λαών προκειμένου να εδραιωθεί η συνεργασία τους σε αρχές ειλικρίνειας, αξιοπιστίας, αλληλοσεβασμού, βαθύτερης αλληλοεκτίμησης και αναγνώρισης.
- Η ίδρυση κοινών ή η συνεργασία υφιστάμενων ινστιτούτων ή κέντρων μελετών (Think tank, Policy institute, Research institute) με σκοπό τόσο την εμπέδωση της συνεργασίας και την προώθηση κοινών συμφερόντων (π.χ. πολιτικά, οικονομικά, τεχνολογικά και αμυντικά) όσο και την παρακολούθηση, διερεύνηση, επεξεργασία και ανάλυση της τρέχουσας κατάστασης στην περιοχή της ΝΑ Μεσογείου / Μέσης Ανατολής με σκοπό αφενός την έγκαιρη διάγνωση των διαμορφούμενων προκλήσεων / ευκαιριών / απειλών και αφετέρου την υποβολή προτάσεων για την από κοινού αντιμετώπιση / διαχείρισή τους.
- Η διερεύνηση της δυνατότητας συνεργασίας Ελλάδας – Ισραήλ, σχετικά με την αποτροπή απόκτησης πυρηνικών όπλων από την Τουρκία, και η μελέτη / σύνταξη ανάλογου σχεδίου δράσεων.
- Η εξέταση της αναγκαιότητας και σκοπιμότητας ανάπτυξης «πυρηνικής επιλογής» από πλευράς Ελλάδας, σε συνεργασία με το Ισραήλ, ως αντίμετρο στην απόκτηση πυρηνικών όπλων από πλευράς Τουρκίας.
- Η εξέταση της σκοπιμότητας συγκρότησης κοινής περιφερειακής δύναμης Ελλάδας - Ισραήλ, του είδους και της σύνθεσης αυτής της δύναμης, καθώς και των αποστολών που σταδιακά θα δύναται να αναλάβει.
- Η διερεύνηση των εξοπλιστικών προγραμμάτων και του τρόπου που αυτά θα μπορούσαν να υλοποιηθούν από κοινού, καθώς και τυχόν αλλαγές που θα πρέπει να ενσωματωθούν στην νομοθεσία περί Δημοσίων Συμβάσεων Έργων, Υπηρεσιών και Προμηθειών στους τομείς Άμυνας και Ασφάλειας (Ν.3978/11).

- Η προώθηση της ανάπτυξης κοινής αμυντικής βιομηχανικής στρατηγικής, μέσω συμμετοχής ή εξαγοράς ελληνικών αμυντικών βιομηχανιών.
- Η διαμόρφωση του πλαισίου και η προώθηση προγράμματος κοινής αντιαεροπορικής και αντιπυραυλικής ομπρέλας, με συμμετοχή και των ΗΠΑ.
- Η αξιοποίηση των συμπερασμάτων από την μελέτη των Δογμάτων, των διαδικασιών και οργάνων χειρισμού κρίσεων και λήψης αποφάσεων (π.χ. Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας), του τρόπου αξιοποίησης του γυναικείου προσωπικού, των επιστρατευτικών μεθόδων, των μεθόδων παραπλάνησης, των διαδικασιών επιτήρησης / κινητοποίησης, καθώς και των συμπερασμάτων από επιχειρήσεις σε κατοικημένους τόπους του IDF.
- Η ανάπτυξη στενής συνεργασίας σε θέματα κυβερνοάμυνας, επιτήρησης και πληροφοριών.
- Η ανάπτυξη των συνθηκών εκείνων (οικονομικών, διπλωματικών, στρατιωτικών κ.λπ.) που θα συμβάλλουν στην ανακήρυξη ΑΟΖ και στην εκμετάλλευση ενεργειακών κοιτασμάτων σε αυτήν.
- Η διερεύνηση της σκοπιμότητας και δυνατότητας σταδιακής προώθησης και διαμόρφωσης ενός νέου δομικού περιβάλλοντος στην περιοχή, με βασικούς άξονες την Ελλάδα και το Ισραήλ.
- Η μελέτη του οικονομικού «θαύματος» του Ισραήλ, η διερεύνηση των τομέων στους οποίους μπορεί να υπάρξει συνεργασία και η υιοθέτηση και προσαρμογή του στα ελληνικά δεδομένα.
- Η διερεύνηση του εύρους των συνεργασιών, καθώς και η διαμόρφωση του πλαισίου, στο οποίο θα μπορούν να συμμετάσχουν και άλλες χώρες.
- Η μελέτη των ζητημάτων που ενδέχεται να προκαλέσουν τριβή στην συνεργασία των δύο χωρών και η δημιουργία μηχανισμών και οργάνων, καθώς και μόνιμων / θεσμοθετημένων διαύλων επικοινωνίας, τόσο για την αντιμετώπιση των τριβών σε κάθε επίπεδο, όσο και για την συνεχή διερεύνηση των απειλών, προκλήσεων και ευκαιριών, ώστε να είναι δυνατή η έγκαιρη, συντονισμένη και αποτελεσματική αντιμετώπιση ή εκμετάλλευσή τους.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές

Α΄ Ομιλίες

Θεοδώρου Θεόδωρος, Πληρεξούσιος Υπουργός Α΄, ΥΠ.ΕΞ./Α6, Διάλεξη στη ΣΕΘΑ την 22/02/2018, με θέμα, «Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική στη Μέση Ανατολή».

Μπούρα Αικατερίνη, Πληρεξούσιος Υπουργός Α΄, ΥΠ.ΕΞ./Α7, Διάλεξη στη ΣΕΘΑ την 21/1/2018, με θέμα, «Η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική στη ΝΑ Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή».

Rabin Yitzhak, Ομιλία στο Κολλέγιο Εθνικής Ασφάλειας την 1/04/1981, με θέμα «Memoirs», Βιβλιοθήκη του Κολλεγίου Εθνικής Ασφάλειας, 6412.

Rotem Yuval, Director General of the Ministry of Foreign Affairs of Israel, Διάλεξη στη ΣΕΘΑ την 23/11/2017, με θέμα, «The Middle East and its current challenges to Israel».

Στουρνάρας Ιωάννης, Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος, Ομιλία στις 12/02/2018, στο Ελληνοϊσραηλινό Επιμελητήριο Εμπορίου και Τεχνολογίας, με θέμα, «Οικονομικό περιβάλλον και η πολύπλευρη συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών».

Β΄ Ιστοσελίδες

<http://www.academy.edu.gr>

<https://analyst.gr>

<https://www.apopseis.com>

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=naida_10_gdp&lang=en

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind&lang=en

<http://athjcom.gr>

<http://www.atimes.com>

<https://www.calcalistech.com>

<http://www.capital.gr>

<http://www.cnn.gr>

<http://www.dw.com>

<http://ec.europa.eu>

<https://www.eia.gov>

<https://www.ekirikas.com>

<http://www.eleftheria.gr>

<http://www.elemesos.com>

<http://www.eliamep.gr>

<https://el.glosbe.com>

<http://embassies.gov.il>

<https://energypress.gr>

<http://www.enet.gr>

<http://www.euro2day.gr>

<http://www.foreignaffairs.gr>

<https://www.gatestoneinstitute.org>

<http://geopolitics-gr.blogspot.com>

<https://www.globalfirepower.com>

<http://www.gnto.gov.gr>

<https://www.haaretz.com>

<http://www.hasd.gr>

<http://hellasjournal.com>

<http://www.historyofparliamentonline.org>

<https://www.hofstede-insights.com>

<http://www.huffingtonpost.gr>

<http://www.idis.gr>

<http://www.ieee.es>

www.iefimerida.gr/

<https://www.impantokratoros.gr>

<https://www.independent.co.uk>

<http://infognomonpolitics.blogspot.com>

<https://www.jewishmuseum.gr>
<https://www.jewishvirtuallibrary.org>
<https://www.jpost.com>
<https://www.jstor.org/>
<https://www.jta.org/>
<http://www.jmth.gr/>

<https://kars1918.wordpress.com>
<http://www.kathimerini.gr>
<http://www.khas.edu.tr>

<http://www.liberal.gr>

<http://www.mfa.gr>
<http://mignatiou.com>
<http://m.naftemporiki.gr>

<http://www.naftemporiki.gr>
<http://www.newsbomb.gr/>
<http://news247.gr>
<http://nkv.antenna.gr>
<http://nocamels.com>

<http://oll.libertyfund.org>
<http://www.onalert.gr>

<https://www.paron.gr>
<http://www.pontos-news.gr>
<http://presscode.gr>
<http://www.princeton.edu>
<https://www.project-syndicate.org>
<http://www.protothema.gr>
<https://powerpolitics.eu>

<https://rogerios.wordpress.com>

<http://www.saith.gr>

<https://www.sansimera.gr>

<https://www.scribd.com>

<http://www.sigmalive.com>

<http://spaceflight101.com>

<http://space.skyrocket.de>

<http://www.startup.gr>

<http://www.tanea.gr>

<https://www.theguardian.com>

<https://www.timesnews.gr>

<http://www.tovima.gr>

<https://www.tribune.gr>

<http://unscr.com>

<https://www.washingtoninstitute.org>

<https://www.weforum.org>

<https://www.youtube.com>

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Acemoglu Daron, Robinson A. James, Γιατί αποτυγχάνουν τα έθνη, Λιβάνη, Αθήνα, 2013.

Αγτζίδης Βλάσης, Ποντιακός Ελληνισμός, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1990.

Αλμπάνης Ευστράτιος, Ελλάδα και Παγκοσμιοποίηση, Libro, Αθήνα, 2005.

Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, Κώνστας Κ. Δημήτριος, Διεθνείς σχέσεις Ι, Συνέχεια και μεταβολή, Σιδέρης, Αθήνα, 1997.

- Βαμβακάς Ι. Κωνσταντίνος, Το αρχαίο εβραϊκό πνεύμα απέναντι στον αρχαίο ελληνικό λόγο, Αρμός, Αθήνα, 2017.
- Βερέμης Θάνος, Η Τουρκία σήμερα, ΕΛΙΑΜΕΠ, Παπαζήση, Αθήνα, 1995.
- Boniface Pascal, Οι πόλεμοι του αύριο, Παπαζήση, Αθήνα, 2004.
- Bull Hedley, Η Άναρχη Κοινωνία, Ποιότητα, Αθήνα, 2001.
- Γιαλλουρίδης Κ. Χρ., Τσάκωνας Ι. Π., Ελλάδα και Τουρκία, Μετά το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2002.
- Γκράϊλσαμερ Τλαν, Η νέα Ιστορία του Ισραήλ, Καστανιώτη, Αθήνα, 2000.
- Gilpin Robert, Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων, Gutenberg, Αθήνα, 1995.
- Gilpin Robert, Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική, Ποιότητα, Αθήνα, 2004.
- Handel I. Michael, Η εξέλιξη της στρατηγικής του Ισραήλ, στο, Η Ιστορία της Στρατηγικής, Τουρίκη, Αθήνα, 2007.
- Ήφαιστος Παναγιώτης, Πλατιάς Αθανάσιος, Ελληνική Αποτρεπτική Στρατηγική, Παπαζήση, Αθήνα, 1992.
- Hudson M. Valerie, Ανάλυση Εξωτερικής Πολιτικής, Πεδίο, Αθήνα, 2017.
- Ihrig Stefan, Ατατούρκ και Ναζί, Παπαδόπουλος, Αθήνα, 2016.
- IDF Journal 19, Χειμώνας 1990.
- Ινσέλ Αχμέτ, Η νέα Τουρκία του Ερντογάν, Από το δημοκρατικό όνειρο στην αυταρχική εκτροπή, Διάμετρος, Αθήνα, 2017.
- Καμπουρόγλου Παρασκευή, Κουρούμαλος Κωνσταντίνος, Ετήσια Έκθεση για την Οικονομία του Ισραήλ και τις Διμερείς Οικονομικές Σχέσεις, 2015-2016, Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων (ΟΕΥ), Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών.
- Karlan D. Robert, Πόλεμος και Πολιτική, Ροές, Αθήνα, 2004.
- Kennedy Paul, Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων, Αξιοτέλλης, Αθήνα, 1990.
- Κίννας Ν. Ιωάννης, Διεθνές Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική, Αθήνα, 1976.
- Kissinger Henry, Παγκόσμια Τάξη, Λιβάνη, Αθήνα, 2014.
- Κλάουζεβιτς φον Καρλ, Περί του πολέμου, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1999.

- Κολιόπουλος Κων/νος, Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα, Ποιότητα, Αθήνα, 2008.
- Κόλλιας Χρήστος, Άμυνα, Οικονομία και Εθνική Στρατηγική, στο, Σύγχρονο Διεθνές Σύστημα και Ελλάδα, Στρατηγικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2001.
- Κονδύλης Παναγιώτης, Από τον 20ο στον 21ο αιώνα, Θεμέλιο, Αθήνα, 1998.
- Κονδύλης Παναγιώτης, Θεωρία του Πολέμου, Θεμέλιο, Αθήνα, 1999.
- Κόντης Αντώνης, Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, Διεθνής Πολιτική Οικονομία, Παπαζήση, Αθήνα, 2005.
- Κοτζιάς Νίκος, Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα, Καστανιώτη, Αθήνα, 2010.
- Κουσκουβέλης Ι. Ηλίας, Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις, Ποιότητα, Αθήνα, 2004.
- Κωνσταντινίδης Στέφανος, Τουρκία, Ο ιστορικός συμβιβασμός και το νέο-οθωμανικό μοντέλο, Αιγαίον, Λευκωσία, 2011.
- Λε Γκοφ Ζακ, Ιστορία και μνήμη, Νεφέλη, Αθήνα, 1998.
- Μάζης Θ. Ιωάννης, Γεωπολιτική, Η θεωρία και η πράξη, Παπαζήση, Αθήνα, 2002.
- Μακιαβέλι Νικολό, Ο Ηγεμόνας, Περίπλους, Αθήνα, 2003.
- Μελέτη Κυριακή, Η παρουσία των Εβραίων στις ελληνικές πόλεις της Β΄ περιόδου του Αποστόλου Παύλου: Αρχαιολογική και ιστορική προσέγγιση – Σχέση με το ελληνικό πολιτικό, πολιτιστικό και θρησκευτικό περιβάλλον, Αθήνα, 2009.
- Mearsheimer J. John, Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, Ποιότητα, Αθήνα, 2006.
- Μηνάγιας Χρήστος, Μέτωπα Σύγκρουσης και Πολέμου της Τουρκίας, Τυπογραφείο του Ελληνικού Στρατού, Αθήνα, 2018
- Μητράρας Αριστοτέλης, Ο Τουρκικός Εθνικισμός του Ζιγιά Γκιοκάλπ και ο Κεμαλισμός, Παπαζήση, Αθήνα, 2012
- Morgenthau Hans, Επιστήμη και Πολιτική της Ισχύος, Τουρίκη, Αθήνα, 2011.
- Murray Williamson, Grimsley Mark, Εισαγωγή Περί Στρατηγικής, στο, Η Ιστορία της Στρατηγικής, Τουρίκη, Αθήνα, 2007.
- Ναχμάνι Αμίκι, Ισραήλ, Τουρκία και Ελλάδα, Ταραγμένες Σχέσεις στην Ανατολική Μεσόγειο, Παπαζήση, Αθήνα, 2003.

- Νταβούτογλου Αχμέτ, Το Στρατηγικό Βάθος, Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας, Ποιότητα, Αθήνα, 2010.
- Ντόκος Θάνος, Λευκή Βίβλος, Σιδέρης, Αθήνα, 2016.
- Nye Joseph, Ηγεσίες που Πρωτοπορούν, Παπαζήση, Αθήνα, 2009.
- Oktem Kerem, Οργανωμένο Έθνος, Η Τουρκία μετά το 1989, Ευρασία, Αθήνα, 2014.
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο αιώνα, Ποιότητα, Αθήνα, 2008.
- Paret Peter, Οι δημιουργοί της σύγχρονης Στρατηγικής, Τουρίκη, Αθήνα, 2004.
- Πατραγός Θ. Νικολάου Κυριάκος, Αδελφοί Μουσουλμάνοι, Η Μήτρα της Ισλαμιστικής Ένοπλης Βίας, Λειμών, Αθήνα, 2017.
- Περιοδικό Προβληματισμοί, τεύχος 93, Αθήνα, Ιούλιος - Αύγουστος - Σεπτέμβριος 2018, ΕΛ.Ι.Σ.ΜΕ.
- Πλατιάς Γ. Αθανάσιος, Το Νέο Διεθνές Σύστημα, Ρεαλιστική Προσέγγιση Διεθνών Σχέσεων, Παπαζήση, Αθήνα, 1995.
- Πλατιάς Αθανάσιος, Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη, Εστία, Αθήνα, 1999.
- Σαμαράς Ν. Αθανάσιος, Εικόνες κρατών, Καστανιώτη, Αθήνα, 2014.
- Senor Dan, Singer Saul, Start-Up Nation, Η Ιστορία του Οικονομικού Θαύματος του Ισραήλ, Μπαρτζουλιάνος, Αθήνα, 2015.
- Smith Philip, Πολιτισμική Θεωρία, Κριτική, Αθήνα, 2006.
- Σπυρόπουλος Μ. Γεώργιος, Διεθνείς Σχέσεις, Ποιότητα, Αθήνα, 2010.
- Συλλογικό, Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία, Ποιότητα, Αθήνα, 2013.
- Συρίγος Μ. Άγγελος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Πατάκη, Αθήνα, 2015.
- Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, Το σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική, Παπαζήση, Αθήνα, 2006.
- Τσιριγώτης Διονύσιος, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, Ποιότητα, Αθήνα, 2010.
- Τσουδερού Βιργινία, Εξωτερική Πολιτική, Η Μεγάλη Ασθενής, Παπαζήση, Αθήνα, 1995.
- Τσώρτσιλ Ουίνστον, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Γκοβόστη, Αθήνα, 2010.

Φούγιας Γ. Μεθόδιος, Ελληνισμός και Ιουδαϊσμός, Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1995.

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, Η Γεωγραφία και οι Μεταλλαγές της, στο, Η Ελλάδα στον Κόσμο της, Πατάκης, Αθήνα, 2016.

Χιλ Κρίστοφερ, Η εξωτερική πολιτική τον 21^ο αιώνα, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2018.

Ψαλιδόπουλος Μιχάλης, Διεθνής Σύγκρουση και Οικονομική Σκέψη, Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις, Αθήνα, 1990.

Waltz N. Kenneth, Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής, Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

Wight Martin, Διεθνής Θεωρία, Ποιότητα, Αθήνα, 1998.

Woodhouse C.M, Η ιστορία ενός λαού, Οι Έλληνες από το 324 έως σήμερα, Τουρική, Αθήνα, 2008

Ξενόγλωσση

Bar Misha, Red Lines in Israel's Deterrence Strategy, Tel Aviv, Maarachot, 1990.

Ben-Porat Yoel, Intelligence Estimates: Why Do They Fail?, στο .Zvi Ofer and Avi Kober, Intelligence and National Security, Tel Aviv, Maarachot, 1988.

Bruce James, Israel's Space and Missile Projects, Jane's Intelligence Review 7, August 1995.

Devlen Balkan, Ozdaman Ozgur, Neoclassical Realism and Foreign Policy, στο Annette Freyberg-Inan, Ewan Harrison, and Patrick James, Rethinking Realism in International Relations, The John Hopkins University Press, Baltimore, 2009.

Epstein Isidore, Judaism, A Historical Presentation, Penguin, Harmondsworth, 1959.

Erskine Andrew, A companion to the Hellenistic World, Blackwell Publishing, Oxford, 2005.

- Evriadiades L.Marios, The post – WWII Importance of the Mediterranean and the Middle East, στο Security & Cooperation in the Mediterranean: Challenges & Opportunities, Ποιότητα, Αθήνα, 2013.
- Freilich D. Charles, Why Can't Israel Win Wars Any More? στο, Survival: Global Politics and Strategy, 20 Mar 2015.
- Handel Michael, Israel's Political-Military Doctrine, Harvard University, Occasional Papers, Ιούλιος 1973.
- Hassner Pierre, Europe and the Contradictions in American Policy, στο, R. Rosecrance, America as an Ordinary Power, Ithaca, N.Y., 1976.
- Herzog Chaim, The Arab-Israeli wars, Random House, London, 1982.
- Jervis Robert, Cooperation under the security dilemma, World Politics, January, 1978.
- Jervis Robert, Deterrence and perception, International Security, Winter 1982-83.
- Lake David, Morgan Patrick, Regional orders: Building security in a New world, University Park, Pennsylvania, 1997.
- Laswell D.Harold, Kaplan Abraham, Power and Society, Yale University Press, Mishawaka, 1950.
- Launey Marcel, Recherches sur les armées hellénistiques, Boccard, Paris, 1949.
- Luttwak Edward, Horowitz Dan, The Israeli Army, HarperCollins, Michigan, 1975.
- Mearsheimer J. John, Why Leaders Lie? The Truth about Lying in International Politics, Oxford, Oxford University Press, 2011.
- Middle Eastern Security: Prospects for an Arms Control Regime, BESA, Newbury, 1995.
- Morgan Patrick, Deterrence, a conceptual analysis, Sage, Beverly Hills, 1983.
- Rabin Yitzhak, Why we won the War, Rosh Hashana Magazine, Jerusalem, 10 Οκτωβρίου 1967.
- Rabin Yitzhak, The Rabin Memoirs, (2nd Edition), University of California Press, 1996.

- Reiser Stewart, *The Israeli Arms Industry: Foreign Policy, Arms Transfers and Military Doctrine of a Small State*, Holmes & Meier, New York, 1989.
- Samuel E. Alan, *The promise of the West. The Greek world, Rome and Judaism*, Routledge, London, 1988.
- Schelling C. Thomas, *Arms and Influence*, Yale University Press, 1966.
- Schweller L. Randall, *Bandwagoning for profit: Bringing the Revisionist State Back In*, *International Security* 19, No 1, Summer 1994.
- Shimshoni Jonathan, *Israel and conventional deterrence*, Cornell Un. Press, Ithaca, 1988.
- Snyder Glen, *Deterrence and defence*, Princeton Univ. Press, NJ, 1960.
- Waltz N. Kenneth, *The origins of War in Neorealist Theory*, στο, Robert I. Rotberg, Theodore K. Rabb, *The Origin and Prevention of Major Wars*, Cambridge University Press, 1989.
- Weber G. Frank, *The Evasive Neutral*, University of Missouri, Columbia, 1979.

Παράρτημα Α

Όροι και έννοιες²⁷¹

Ιουδαίος

Ο όρος, ο οποίος στα εβραϊκά αποδίδεται ως Γεχουντί, ετυμολογείται ως αυτός που προέρχεται από τη φυλή του Ιούδα, από το Βασίλειο του Ιούδα. Αρχικά προσδιόριζε τον κάτοικο της ευρύτερης περιοχής της Ιουδαίας. Από τον 2^ο αιώνα π.Χ., ο όρος, εξαιτίας και της Μακκαβαϊκής επανάστασης, αποκτά εθνική, ιστορική, πολιτιστική και θρησκευτική ταυτότητα.

Εβραίος

Προέρχεται από την εβραϊκή ρίζα ινγι που σημαίνει «περνά στην αντίπερα όχθη», ο περατής, και αναφέρεται στην Έξοδο από την Αίγυπτο. Σήμερα, προσδιορίζει τον πιστό της εβραϊκής θρησκείας.

Ισραηλίτης / Ισραηλιτικός

Αυτός που ανήκει στον λαό που κατάγεται από τον Ιακώβ. Σήμερα, περιγράφει τους πιστούς της εβραϊκής θρησκείας και των ιδιαίτερων ηθών και παραδόσεων.

Ισραηλινός

Ο υπήκοος του κράτους του Ισραήλ.

Ιουδαϊσμός

Ο όρος αναφέρεται αρχικά στη θρησκεία των Εβραίων, δηλαδή τις θρησκευτικές αντιλήψεις και πρακτικές. Μία πιο προσεκτική ματιά στο περιεχόμενο του όρου αποκάλυπτει ότι πέρα από τη θρησκεία η έννοια εμπεριέχει την εβραϊκή φιλολογία, ιστορία και κοινωνική ζωή.

---

²⁷¹ Κυριακή Μελέτη, Η παρουσία των Εβραίων στις ελληνικές πόλεις της Β' περιόδου του Αποστόλου Παύλου: Αρχαιολογική και ιστορική προσέγγιση – Σχέση με το ελληνικό πολιτικό, πολιτιστικό και θρησκευτικό περιβάλλον, (Αθήνα, 2009), σ. 10 έως 28.

Παράρτημα Β

Θέματα που θέτει μονομερώς η Τουρκία / Τουρκικές διεκδικήσεις έναντι της Ελλάδας²⁷²

- Η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου.
- Η επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων πέραν του σημερινού ορίου των 6 μιλίων.
- Η απειλή χρήσεως βίας (casus belli) εκ μέρους της Τουρκίας σε περίπτωση ασκήσεως του δικαιώματος επεκτάσεως των ελληνικών χωρικών υδάτων.
- Το διαφορετικό εύρος του εναερίου χώρου (10 μίλια) σε σχέση με το εύρος των χωρικών υδάτων (6 μίλια).
- Το καθεστώς αποστρατιωτικοποίησης των ανατολικών νησιών του Αιγαίου.
- Τα όρια του FIR Αθηνών.
- Τα όρια της Ζώνης Έρευνας και Διασώσεως στο Αιγαίο.
- Τις λεγόμενες «γκρίζες ζώνες» κυριαρχίας στο Αιγαίο.
- Τα επιχειρησιακά όρια στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ.
- Η ελεύθερη και ακώλυτη ναυσιπλοΐα στην περιοχή του Αιγαίου και τη διατήρηση των σημερινών περιοχών ανοιχτής θαλάσσης στο Αιγαίο.
- Η μη αναγνώριση υφαλοκρηπίδας στα νησιά του συμπλέγματος της Μεγίστης (Καστελόριζο).
- Οι παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη (συλλογικός αυτοπροσδιορισμός, εκπαίδευση, θρησκευτικά δικαιώματα).
- Σχετικά με το Κυπριακό η θέση της Τουρκίας είναι ότι αυτό έχει λυθεί από το 1974.

---

²⁷² Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, ό.π., σ. 763 έως 764.